

**BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI**

**SON SAAT GAZETESİNE GÖRE
TÜRKİYE'DEKİ İÇ POLİTİKA (1925-1928)**

Ayşe ALKAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Ebru ÇOBAN**

Bingöl-2022

BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI
CUMHURİYET TARİHİ BİLİM DALI

SON SAAT GAZETESİNE GÖRE
TÜRKİYE’DEKİ İÇ POLİTİKA (1925-1928)

Ayşe ALKAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Ebru ÇOBAN

İçindekiler

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ	IV
TEZ KABUL ve ONAY	V
ÖNSÖZ	VI
ÖZET	VII
ABSTRACT	VIII
KISALTMALAR.....	IX
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	6
TÜRK BASIN TARİHİNİN GELİŞİM SÜRECİ	6
1.1. Geçmişten Günümüze Basının Önemi	6
1.2. Osmanlı’da Basın Tarihi.....	8
1.2.1. Osmanlı’da İlk Basın Çalışmaları ve Tanzimat Dönemi Basın.....	8
1.2.2. II. Abdülhamit Dönemi Basın	13
1.2.3. II. Meşrutiyet Dönemi Basın	16
1.3. Mili Mücadele Dönemi Basın.....	20
1.3.1. Milli Mücadele Yanlısı Basın Çalışmaları	21
1.3.2. Mili Mücadele’ye Muhalif Basın Çalışmaları	23
1.4. Cumhuriyet Dönemi Basın Çalışmaları.....	24
İKİNCİ BÖLÜM	27
SON SAAT GAZETESİ.....	27
2.1. Son Saat Gazetesi	27
2.1. Son Saat Gazetesinin Kurucu Kadrosu.....	27
2.1.1. Selim Ragıp Emeç	27
2.1.2. Ali Ekrem Uşaklıgil.....	29
2.1.3. Hakkı Tarık Us	30
2.2. Son Saat Gazetesinin Yayın Politikası	32
2.3. Son Saat Gazetesinin Abonelik Durumu ve Fiyat Bilgileri.....	39
2.4. Son Saat Gazetesinin Fiziksel Özellikleri	42
2.5. Son Saat Gazetesinde Reklam ve İlanlar	46
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	49
SON SAAT GAZETESİNE GÖRE TÜRKİYE’DEKİ İÇ POLİTİKA... 49	

3.1. Türkiye Cumhuriyeti Kuruluş Dönemi Siyasi Hayat	49
3.2. Son Saat Gazetesine Göre Siyasi Gelişmeler (1925-1928)	60
3.2.1. Şeyh Sait İsyanı	61
3.2.1.1. Şark İstiklal Mahkemesi İsyan Bölgesinde	77
3.1.1.2. Şeyh Şemsettin İstiklal Mahkemesi'nde.....	78
3.1.1.3.Terakkiperverlerin Sivas Kâtibi Fethi Bey İstiklal Mahkemesi'nde	80
3.1.1.4. Cemil Paşazade Ekrem İstiklal Mahkemesi'nde	82
3.1.1.5. Seyit Abdülkadir, Oğlu Mehmet Seyit ve Refikaları İstiklal Mahkemesi'nde	84
3.1.1.6. Şeyh Sait ve Refikaları İstiklal Mahkemesi'nde	92
3.2. Tekke ve Zaviyelerin Kapatılması.....	103
3.3. Şapka İnkılabı	106
3.4. 1926 Medeni Kanunun Kabulü.....	115
3.5. Harf İnkılabı	117
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	124
SON SAAT GAZETESİ SİYASİ HABER BAŞLIK İNDEKSLEMESİ	124
4.1. Gazete Haber Başlıklarının Önemi.....	124
4.2. 1925 Siyasi Haber Başlıkları	126
4.3. 1926 Siyasi Haber Başlıkları	180
4.4. 1927 Siyasi Haber Başlıkları	199
4.5. 1928 Siyasi Haber Başlıkları	217
SONUÇ	225
KAYNAKÇA	228
EKLER.....	240
EK-1.....	240
EK-2.....	241
EK-3.....	242
EK-4.....	243
EK- 5.....	244
EK-6.....	245
EK-7.....	246
EK- 8.....	247
EK-9.....	248
EK-10.....	249
EK-11.....	250
EK-12.....	251

EK-13.....	252
EK-14.....	253
EK-15.....	254
EK-16.....	255
EK-17.....	256
EK 18	257
EK-19.....	258
EK-20.....	259
EK-21.....	260
EK-22.....	261
EK-23a.....	262
EK-23b.....	263
EK-23c	264
EK-24.....	265
EK-25.....	266
EK-26.....	267
EK- 27.....	268
EK- 28a.....	269
EK-28b.....	270

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım bu çalışmada “Son Saat Gazetesine Göre Türkiye’deki İç Politika (1925-1928)” adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlanmasına kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden olduğunu beyan ederim.

07.01.2022

İmza

Ayşe ALKAN

TEZ KABUL ve ONAY
BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Ayşe ALKAN tarafından hazırlanan Son Saat Gazetesine Göre Türkiye'deki İç Siyaset (1925-1928) başlıklı bu çalışma, 07/01/2022 tarihinde yapılan tez savunma sonucunda oy birliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Tarih Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ (Unvanı, adı ve soyadı)

Başkan	: Doç. Dr. Ahmet İLYAS	İmza	:
Danışman	: Dr. Öğr. Üyesi Ebru ÇOBAN	İmza	:
Üye	: Dr. Öğr. Üyesi Yaşar ÖZKANDAŞ	İmza	:

ONAY

Bu Tez, Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun /..202. tarih ve sayılı oturumunda belirlenen jüri kurulu tarafından kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Mehmet Zekeriya ERTEKİN
Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Basın aracı olan gazeteler, tarihin hemen hemen her döneminde siyaset üzerinde etkili olmuştur, Tez çalışmamızda öncelikle siyasetle basın arasındaki ilişki ele alınmış ve siyasilerin basını kullanma şekli, Türk basın tarihi üzerinden değerlendirilmiştir. Çalışmada kullanılan yöntem, literatür taraması ve Son Saat gazetesinin 1925-1928 yıllarına ait mevcut nüshaların incelemesi sonucunda oluşturulmuştur. Çalışmamızı farklı kılan nokta ise Son Saat gazetesinin daha önce tarih bilim alanında araştırma konusu olmaması ve kurucu kadrosunun Hakkı Tarık US, Selim Ragıp Emeç, Ali Ekrem Uşaklıgil gibi dönemin önemli siyasi ve edebi kimliklerine sahip kişilerden oluşmasıdır. Çünkü bu kadro, Türkiye'nin kurucusu ve ilk Cumhurbaşkanı olan Mustafa Kemal Atatürk'le hem Milli Mücadele Dönemi boyunca hem de sonrasında yakından iletişim içinde olmuştur. Hazırlanan bu tez çalışmasında 1925-1928 yılları arasında Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde yaşanan iç siyasi gelişmeler ele alınarak Son Saat gazetesinin objektifinden açıklanmıştır.

Tez çalışmamın hem konu belirleme aşamasında hem de hazırlanma sürecinde bana rehberlik eden sayın danışmam hocam Dr. Öğr. Üyesi Ebru ÇOBAN'a öncelikle teşekkür ederim. Eğitim hayatım boyunca her koşulda yanımda olan aileme, özellikle babam Abdulhalık ALKAN'a, annem Şahibe ALKAN'a, teyzem Seyran DOĞER ve ailesine sevgilerimi sunarım.

ÖZET

Tezin Başlığı	: Son Saat Gazetesine Göre Türkiye’deki İç Politika (1925-1928)
Tezin Yazarı	: Ayşe ALKAN
Danışman	: Dr. Öğr. Üyesi Ebru ÇOBAN
Anabilim Dalı	: Tarih
Bilim Dalı	: Cumhuriyet
Kabul Tarihi	: .../.../2022
Sayfa Sayısı	: ... (ön kısım) + (tez) + (ekler)
Gazeteler, basın hayatının en etkili araçlarından biridir. Hazırlan bu tez çalışmasında, İlk Çağ’dan günümüze kadar basının önemi açıklanmıştır. Osmanlı Devleti ile başlayan Türk basın tarihi evreler şeklinde irdelenmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Kuruluş Dönemi’nde 16 Mart 1925’te yayın hayatına giren Son Saat gazetesinin 1925-1928 yılları arasında yayınlanan mevcut nüshaları, taranarak transkript edilmiştir. Gazete her açıdan ele alınarak tanıtımı yapılmıştır. Gazetede yayınlanan haber başlıklarından ve haber içeriklerinden yola çıkılarak gazetenin yayın politikası analiz edilmiştir. Siyaset ve basın yakın bir ilişki içinde olmuş ve basın, çoğu zaman devlet ve siyasetin sesini temsil etmiştir. Son Saat gazetesinin yayın tarihi Türkiye Cumhuriyet Tarihi’nin en sancılı dönemlerinden birine denk gelmektedir. Nitekim 13 Şubat 1925’te, Türkiye’de Şeyh Sait İsyanı gerçekleşmiştir. Bu isyan sonucunda sıkıyönetim ilan edilmiştir. Bu durum, her alana olduğu gibi basın hayatına da tesir etmiştir. Son Saat gazetesinin yayın hayatında olduğu 1925-1928 yılları arasında, tekke ve zaviyelerin kapatılması, Şapka İnkılabı, Medeni Kanun’un kabulü ve Harf İnkılabı gerçekleşmiştir. Şeyh Sait İsyanı ve bu yenilik hareketleri, Son Saat gazetesinin objektifinden ele alınarak siyasetin basın üzerindeki etkisi değerlendirilmiştir. Son Saat gazetesi daha önce tarih araştırmalarına konu olmadığından çalışmanın son bölümünde 1925-1928 yılları arasında yayın hayatına giren gazetenin mevcut nüshaları taranmış ve yayınlanan siyasi haberlerin başlık indekslemesi yapılmıştır. Bu metodun tercih edilmesinin temel sebebi ise gazetenin yayın politikasını bütün bir şekilde görerek ileride yapılacak çalışmalara ışık tutmaktır.	
Anahtar Kelimeler:	Basın, Son Saat gazetesi, Siyaset, Şeyh Sait İsyanı, Takrir Sükûn Kanunu, İnkılap Hareketi

ABSTRACT

Title of the Thesis	: Domestic Politics in Turkey according to Son Saat Newspaper (1925-1928)
Author	: Ayşe ALKAN
Supervisor	: Doctor Lecturer Ebru ÇOBAN
Department	: Republic Branch of Science
Sub-field	: History
Acceptance Date	: .../ .../ ...
Number of Pages:	
dvl	(front part) +(thesis)+(appendices)
Newspapers are one of the most effective tools of the press. In this thesis study, the importance of the press from the first age to the present has been explained. The history of the Turkish press, which began with the Ottoman Empire, has been analyzed in stages. Existing copies of Son Saat newspaper, which went into publication on March 16, 1925, during the Foundation Period of the Republic of Turkey, published between 1925 and 1928, were scanned and transcribed. The newspaper was introduced by considering all aspects. The publication policy of the newspaper was analyzed by looking at the news headlines and news contents published in the newspaper. Politics and the press have always been in a close relationship. The press has generally represented the voice of the government and politics. The publication date of the Son Saat newspaper has coincided with one of the harshest periods in the History of the Republic of Turkey. The Sheikh Said Rebellion occurred in Turkey on February 13, 1925. Martial law had been declared as a result of this rebellion. This situation had an impact on the press life as well as in every field. The closure of dervish lodges and Islamic monastery, the Hat Revolution, the adoption of the Civil Law, and the Alphabet Revolution occurred between the years of 1925-1928, when the newspaper Son Saat was in publication. The Sheikh Said Rebellion and these reform movements have been handled through the aspects of the Son Saat newspaper, and the effect of politics on the press has been evaluated. In the last part of the study, the current copies of the newspaper, which went into publication between 1925-1928, have been scanned and the headline indexing of the published political news has been made because Son Saat has not been the subject of historical research before. The main reason for choosing this way has been to see the publication policy of the newspaper as a whole and to light on future studies.	
Key Words:	Press, Son Saat newspaper, Politics, Sheikh Said Rebellion, Takrir Sükûn Law, Revolution Movements.

KISALTMALAR

AA. : Anadolu Ajansı

a.g.e. : Adı geçen eser

a.g.m. : Adı geçen makale

Bkz. : Bakınız

BMM. : Büyük Milet Meclisi

C. : Cilt

CHF. : Cumhuriyet Halk Fırkası

Çev. : Çeviren

HF. : Halk Fırkası

s. : Sayfa

S. : Sayı

TBMM : Türkiye Büyük Millet Meclisi

TCF. : Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası

TDV. : Türk Diyanet Vakfı

GİRİŞ

Gazeteler yayınlandığı dönemi; siyasi, iktisadi, eğitim, sosyal ve toplumsal açıdan aydınlatan, geleceğe yazılmış birer mektuptur ve tarih biliminde yapılan araştırmalarda birinci el argüman olarak kabul edilmektedir. Gazeteler, içinde bulunduğu dönemin şartlarına göre şekil almıştır. Gazetelerin İlk Çağ'da ana ham maddesi taş veya toprak olmuştur. Orta Çağ'da kâğıdın icadı ile beraber asırlar boyunca ana ham maddesi kâğıt olarak kalmıştır. Yakın Çağ'da ise teknoloji alanında yaşanan gelişmelerle beraber sanal gazeteler ortaya çıkmıştır. Gazete yazılı basının en önemli araçlarından biridir. Basın ve siyaset yakından bir ilişki içinde olduğundan gazeteler yayınladıkları dönemin siyasetinden bağımsız düşünülemez. Siyasiler, kimi zaman toplumla bütünleşmek ve sesini toplumun en alt tabakasına duyurmak için gazeteyi kullanırken kimi zaman da toplum üzerinde güç sağlamak için de gazeteyi kullanmıştır. Gazete, sadece siyasetin sesin olmamıştır. Bazen halkın sözcülüğünü de yaparak halkın sesini duyurmaya çalışmıştır. Ancak bu gibi durumlar çok nadirdir, çünkü iktidarlar, güç ve otoriteyi tarihin her döneminde benimsemiştir ve bu durumu dizayn ederken de en etkili araç olan gazeteden de faydalanmıştır.

Türk basın tarihinde gazetenin siyasi hayata hizmet etmeye başlaması, XIX. yy.'da Fransız İhtilali'nin getirdiği Milliyetçilik akımının etkisi sonucunda Takvim-i Vekayi gazetesinin yayın hayatına girmesiyle olmuştur. Bu dönemden sonra basın alanındaki gelişmeler hız kazanmıştır. Kimi zaman basının sesi halk olurken çoğu zaman ise basının sesini şu üç şey temsil etmiştir; hükümet, siyaset ve güç. Türk basın tarihinin kendi içinde özgür yayın yaptığı iki dönem özellikle kendi içinde büyük önem arz etmektedir. Bunlardan ilki 1908 II. Meşrutiyet'in ilanı ile başlayan 31 Mart Vakası ile son bulan dönemken ikinci ise 1923 Cumhuriyetin ilanı ile başlayan ve 1 Mart 1925 Tahriri Sükûn Kanunu ile son bulan dönemdir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu ve ilk Cumhurbaşkanı olan Mustafa Kemal hem Kurtuluş Savaşı Dönemi'nde hem de Cumhuriyet'in ilk yıllarında iktidarda olduğu süre boyunca basını etkili bir şekilde kullanmış ve gazetecilere büyük önem vermiştir. Gazetecilerin, meclise vekil olarak girmelerini sağlamış ve devlet idaresinde önemli kademelerde görevlendirmiştir. Çünkü Mustafa Kemal, basın ve siyaset arasındaki iplerin sıkı olması gerektiği kanısında olmuştur. 1925'te Türkiye'nin Doğu bölgesinde Şeyh Sait İsyanı yaşanmıştır. 4 Mart 1925'te, bölgede

istikrarı sağlamak için Takrir-i Sükûn Kanunu meclis tarafından kabul edilmiştir. 1925-1929 yılları arasında yürürlükte olan bu yasa ile birçok alanda sıkı bir denetim başladığı gibi basın da kontrol altına alınmış ve dönemin siyasetini eleştiren gazeteler kapatılmıştır. Kapatılan bu gazetelerin yarattığı tahribata atıfta bulunan ve iktidarın sesi olan çeşitli ulusal ve yerel gazeteler de aynı tarihte basın hayatına kazandırılmıştır. 16 Mart 1926 yılında yayın hayatına giren bu gazeteler arasında, İstanbul'un siyasi günlük yerel gazetesi olarak yayına başlayan Son Saat gazetesi de yer almıştır. Ancak Son Saat, yerel bir gazete olmasına rağmen ulusal bir gazete bandında habercilik yapmıştır. Kurucu kadrosu; dönemin en önemli siyasetçileri ve gazetecileri olan; İsmail Hakkı Tarık Us, Selim Ragıp Emeç ve Ali Ekrem Uşaklıgil'den oluşmaktadır. Ayrıca Son Saat gazetesi aracılığı ile 1925-1928 yılları arasında ülke genelinde yaşanan siyasi gelişmeler anında okuyucuya sunulmuş ve hükümetin ayak seslerini takip eden bir yayın politikası izlenmiştir. 1925 senesinde yayın hayatına giren gazete, 1928'de gerçekleşen harf devrimi sonucunda kapatılmıştır.

Bu tez çalışmasının içeriği yukarda verilen tarihi olaylar çerçevesinde ele alınmıştır. Çalışma; Türk basın tarihinin gelişim süreci, Son Saat gazetesinin genel özellikleri, Son Saat gazetesine göre Türkiye'deki iç politika (1925-1928), Son Saat gazetesinin 1925-1928 yılları arasındaki siyasi haber başlık indekslemesi olacak şekilde dört bölüme ayrılmıştır. Çalışmada konu başlıklarına göre kaynak taramasına başvurulmuştur.

Çalışmanın birinci bölümü için güncel kaynaklar ve birinci el kaynaklar aynı anda taranmış ve bu kaynaklar ışığında ele alınan başlıklar analiz edilmiştir. Birinci bölümde Türk basın tarihinin gelişimi süreci başlığı adı altında, İlk Çağ'dan Yakın Çağ'a kadar basının gelişim evreleri açıklanmış ve bu evreler içinde gazetenin önemi değerlendirilerek gazeteye alternatif oluşan basın araçlarına kısaca değinilmiştir. Bu bilgileri takiben Osmanlı'da basın faaliyetlerinin gelişim aşamaları bütün detayları ile aktarılmaya çalışılmış ve özellikle basın alanında; Takvim-i Vekayi, Tercüman-ı Ahval, Muhbir, Servet-i Fünun gibi Türk basın tarihi içinde ilklere imza atan gazeteler, ulaşılan mevcut ana nüshalardan ve güncel kaynaklar baz alınarak analiz edilmiştir. Cumhuriyet Dönemi basın organlarının ilkleri arasında yer alan İrade-i Milliye ve Hâkimiyet-i Milliye gazeteleri de aynı metot ile ele alınarak incelenmiştir.

Yine Siyaset ve basın arasındaki ilişkide aynı başlık altında analiz edilmiş ve dönemin siyasi güçlerine paralel olarak izlenilen basın politikalarının değerlendirmesi yapılmıştır.

Dönemin basın politikaları, Osmanlı Devleti Dönemi'nde padişahların izlediği siyasete göre şekil almıştır. II. Mahmut, Fransız İhtilali'nin etkisi ile isyan eden Yunanların ülke genelinde yarattığı olumsuz tesiri kırmak için basını etkili bir şekilde kullanmak adına, Takvim-i Vekayi gazetesini çıkarmıştır. Yine Sultan Abdülmecid ve Sultan Abdülaziz döneminde ana basına, muhalefet bir basın grubunun oluştuğu görülmektedir. Bu yıllarda basın organlarını hem teknik açıdan hem de siyasi olarak kontrol altına almak için 25 Kasım 1864'te Matbuat Nizamnamesi ilan edilmiştir. Yine Sultan II. Abdülhamit'in ise iktidarı boyunca siyasi mizah basını yasaklaması siyasetin basın üzerindeki etkisini tasvir edecek en anlamlı örneklerden biri olacaktır. 1908'de Osmanlı Devleti'nin çok partili hayata geçmesiyle beraber partileri temsil eden renkli bir basın literatürü bu süreçte oluşmuş ve bu dönem, Türk basının en özgür evrelerinden biri olmuştur. Ancak 31 Mart Vakası ile 1909'dan sonra İttihat ve Terakki Partisi'nin kontrollünde tek sesli bir basının yayın yaptığı gözlenmektedir. Özellikle 1914 yılında askeriye izin vermediği sürece askeri haber başlıklarının gazetede yer almaması dikkat çekicidir.

1914 ve 1918 yılları arasında İttihatçıların kontrolünde olan Türk basını, Kurtuluş Savaşı'nın başlaması ile bu döneme damgasını vurmuş, İtilaf Devletleri'ne ve İstanbul Hükümeti'ne başkaldıran halkın sesi olmuştur. Hem siyasi hem askeri zaferler basınla pekiştirilmiş, Anadolu'nun birçok yerinde yerel gazeteler faaliyete geçmiştir. Mustafa Kemal, Milli Mücadele öncesi yaptığı siyasi örgütlenmelerde basını etkili bir araç olarak kullanmıştır. Bu yıllarda yayınlanan genelgelerin ve bildirilerin birçoğu gazeteler aracılığı ile halka duyurulmuştur.

Mustafa Kemal, Cumhuriyet'in ilanından sonra da basın camiasına ve gazetecilere ayrı bir değer vermiştir. İzmit Basın Toplantısı, Cumhuriyet Dönemi basını için başlangıç noktası olarak kabul edilmiştir. Çünkü bu yıllarda Anadolu ve Ankara basınına muhalefet olan İstanbul basının yaptığı her haber, dönemin siyasetine damga vurmuştur. Mustafa Kemal, İzmit basın toplantısına özellikle İstanbul'daki gazetecileri de davet etmiştir. Halifeliğin ve saltanatın kaldırılması gibi olaylarla gündeme gelen soruları cevaplayarak İstanbul'daki ve Ankara'daki basın

arasında bütünlük sağlamayı amaç edinmiştir. Bu toplantıda, Akşam gazetesinin yazarı Necmettin Sadak'ın Mustafa Kemal'e yönelttiği *“Paşam Kurtuluş Savaşı'nı nasıl kazandınız?”* sorusuna, *“Telgrafın Telleri ile”* şeklinde verilen cevap, basın araçlarının siyasi ve askeri başarılar üzerindeki etkisini açıkça ortaya koymaktadır.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise Son Saat gazetesi her açıdan ele alınarak incelenmiştir. Son Saat gazetesi 16 Mart 1925'de yayın hayatına girmiş ve 1 Kasım 1928'de senesinde Harf İnkılabı ile yayın hayatına son vermiştir. Son Saat gazetesinin 1925-1928 arası yıllarına ait mevcut nüshalarının tamamı taranmış ve siyasi haber başlıkları tespit edilerek haber içerikleri günümüz Latin alfabesine transkript edilmiştir. Yayınlandığı dönemin şartları göz önünde tutularak döneminde yaşanan olayları ele alış stiline göre gazetenin yayın politikası tespit edilmiştir. Gazetenin yıllar içindeki fiziksel değişimi, gazeteye ait nüshalar eşliğinde tasvir edilerek sunulmuştur. Yine gazetenin fiyatlandırılması ve abonelik bilgileri, yıllara göre incelenerek aktarılmıştır. Dönemin toplumsal hayatı hakkında okuyucuda bir şema oluşması adına dönemin reklamları ve ilanları çalışmanın temel amacından sapmayacak şekilde özet bir şekilde ele alınmıştır. Son Saat gazetesinin kurucu kadrosu başlığı altında da Selim Ragıp Emeç, Hakkı Tarık Us ve Ali Ekrem Uşaklıgil'in biyografileri üzerinde çalışılmış, fotoğrafları eşliğinde geçmişe ve günümüze dönük olacak şekilde bilgi verilmiştir. Bu kişilerin biyografileri incelendiğinde ise ulaşılan şu bilgiler dikkat çekicidir. Bu kadro, hem Umumi Cihan Muharebesi'nde yer almış hem Milli Mücadele Dönemi'nde başarılı çalışmalara imza atmıştır. Türkiye Cumhuriyeti Dönemi Türk parlamentosunda da aktif bir şekilde bulunmuşlardır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde de Son Saat gazetesine göre Türkiye'deki iç politika (1925-298) başlığı adı altında, bu yıllarda gerçekleşen iç siyasi olaylar gazetesinin haber başlıkları referans alınarak akademik kaynaklar ve ana kaynaklarla beraber ele alınmıştır. Konu başlıkları belirlenirken Son Saat gazetesinin haber başlıkları baz alınarak konu sınırlaması yapılmıştır. Son Saat'in perspektifinden şu başlıklar üçüncü bölümde değerlendirilmiştir; Şeyh Sait İsyanı, tekke ve zaviyelerin kapatılması, Şapka İnkılabı, Medeni Kanun'un kabulü ve Harf İnkılabı.

Çalışmanın dördüncü bölümünde ise Son Saat gazetesi siyasi haber başlık indekslemesi (1925-1928) başlığı ile ele alınmıştır. Gazetenin, Beyazıt Devlet

Kütüphanesi'ne bağlı hizmet veren Hakkı Tarık US' un süreli yayın kataloğunda var olan mevcut nüshaları taranarak siyasi haber başlıkları tespit edilmiştir. Çalışmada bu metodun izlenilmesinin temel amacı gazetenin iç siyaset ve dış siyasette gelişen olaylara sürekli olarak yer vermesidir. Daha önce tarih bilimi alanında araştırma konusu olmayan Son Saat gazetesinin izlediği geniş yelpazeli haber politikası ilerde yapılacak çalışmalara konu olma değerine sahip olduğundan izlenilen bu metot tez çalışmamızı ayrıca önemli kılmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRK BASIN TARİHİNİN GELİŞİM SÜRECİ

1.1. Geçmişten Günümüze Basının Önemi

İnsan, evrende var olduğu günden beri kendisini ifade etmek için hep arayış içinde olmuştur. Tarihin en eski ve en uzun dönemi olan Paleolitik Dönemi'nin sonlarına doğru, insanın duygu ve düşüncelerini aktarmasında en önemli araç olan dil ortaya çıkmıştır. Bu araç, içinde olduğu dönemin koşullarına göre sürekli şekil almış ve değişime uğramıştır. İnsanoğlu, kimi zaman mağara duvarına yapılan bir resim kimi zaman ise taştan yapılan şekiller ile kendisini ifade etmeye çalışmıştır.¹ Bu durum görsel basının en ilkel hali olarak da kabul edilebilir. Yapılan bu resimlerin ve taştan şekillerin ise var olan durumu karşındakine aktarmak veya geçmiş olayları nakletmek amacıyla çizildiği veya yapıldığı düşünülmektedir.²

Yazılı basın tarihi için önemli bir olgu olan yazının icadı serüveni incelendiğinde Sümerlerin yazıyı MÖ 3200'lü yıllarda bulması, insanlık için bir dönüm noktası olmuş ve tarihi devirlerin başlangıcı olarak kabul edilmiştir. Sümerlerin icadı olan yazı, resimlerden oluşmuş ve zamanla diğer medeniyetlerin de bilgi birikimiyle günümüzde kullandığımız harf alfabesi şeklini almıştır.³ Yazının bulunmasıyla yaşanan bu gelişmeleri, matbaanın icadı takip etmiştir. Matbaanın en basit şekli Çinliler tarafından icat edilmiştir. On ikinci yüzyıldan itibaren yaşanan siyasi etkileşimler ve yapılan yolculuklar sonucunda Avrupalı ülkeler, matbaanın teknik kullanımını Uzak Doğu ülkelerinden öğrenmiştir.⁴ Öğrendikleri bu teknik bilgileri bir adım daha ilerleterek modern matbaayı icat etmiştir. Avrupa'da, 1400'lü yıllarda modern matbaayı kullanan ilk kişi John Gutenberg olmuş ve modern matbaanın kullanımıyla kitap basımları da hız kazanmıştır.⁵

İlk Çağ'da, kullanılan basın araçları; kitap ve gazeteler olmuştur. Gazete, birçok konuda halkı aydınlatmak için günlük veya haftalık olarak belli kurallarla taş, kâğıt veya hayvan derileri üzerine yayımlanan sistemli yazı bütünüdür. Tarihin en

¹ Mehmet Ali Kaya, *İlk Çağ Tarih ve Uygarlığı*, Pegem Akademi, Ankara, 2015, s. 9-10.

² Nazmi Özçelik, *İlk Çağ Tarihi ve Uygarlığı*, Nobel Yayınları, Ankara, 2011, s. 24.

³ S.N. Kramer (Çeviren, Hamide Koyukan), *Tarih Sümer'de Başlar*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1990, s. 15.

⁴ Sevim Tekeli, Esin Kaya, Melek Dosay, Remzi Demir, Hüseyin G. Topdemir, Yavuz Unat, Ayten Koç Aydın, *Bilim Tarihine Giriş*, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2011, s. 2.

⁵ J.M. Roberts (Çeviren, Fethi Atuna), *Avrupa Tarihi*, İnkılap Kitap Yayınevi, İstanbul, 2015, s. 273.

eski kamu gazetesi ise Acta Diurna'dır. Roma İmparatorluğu tarafından çıkarılan ve halkı siyasi gündemden haberdar eden bu gazete, taş tabletlerden oluşmaktadır.⁶

Gazetenin tarihsel süreç içindeki önemi ele alındığında ise, Avrupa'da, belli bir dönem basın hayatında yer edinmediği görülmektedir. Gazete yerine, kitaplar özgür düşüncenin ve gündemden haberdar olmanın aracı olarak kullanılmıştır. Geçmişte yaşayan Voltaire, Diderot, Montesquieu, Rousseau gibi önemli düşünürler, resmi gazetelerin varlığını onaylarken özel gazetelerin haberciliğini ve yayın politikasını eleştirmiştir. Gazetenin, Avrupa basın hayatında itibarlı bir konum edinmesi ise XVIII. yy'a denk gelmektedir. 1789 yılında Fransa'da yaşanan ihtilal hareketi sonucunda yönetici tabakasının gazetecilere bakış açısının değişmesi, iki tarafın ortak hareket etmesini sağlamıştır. Gazetecilik tarihinde bu durum büyük bir önem arz etmektedir. Çünkü bu tarihten sonra gazete; siyasi hayatın, toplumsal hayatın ve bilim hayatının önemli bir paçası haline gelmeye başlamıştır.⁷

Gazete, kitlesel iletişimdeki bu önemini şekil değiştirerek XXI. yy'a kadar korumayı başarmıştır. Ancak bu süreçte gazeteye alternatif birçok iletişim aracında basın hayatında yer edinmiştir. XIX. yy'da, radyonun icadı ise bölgeler arası kitle iletişiminde bir kırılma noktası olmuştur. Çünkü radyoyu gazeteden ayıran en önemli bir özellik şu olmuştur; gazete sadece bilişsel ve görsel havzaya hitap ederken radyo ise işitsel özelliğiyle beraber insan üzerinde duygusal etkide bırakmaktadır.⁸ Mesela Hitlerin II. Dünya Savaşı döneminde Alman vatandaşlarını savaşa ikna etmek için radyoyu bir silah şeklinde kullanması durumu radyonun toplum üzerindeki etkisine verilecek en anlamlı örneklerden birisi olacaktır.⁹

XX. yy'da teknolojik gelişmeler hızlı bir şekilde basın hayatını da etkisi altına almaya başlamıştır. Bu alanda etki eden televizyonun icadı da basın ve habercilik hayatında büyük bir farklılık yaratmıştır. Televizyon, toplumsal olayların aktif bir şekilde takip edilmesi için icat edildiği günden itibaren önemini hala korumaktadır. Örneğin devlet adamları, toplum liderleri, eğitim dünyası gibi toplumu yöneten ve yön veren kitle; halka hitap etmek, siyasi reklamları yapmak ve birçok konuda

⁶ Ayfer İnal, Roma'da Kağıt ve Kütüphane, Türk Kütüphaneciliği Dergisi, Cilt 9, Sayı 3-4, 1960, s. 159-160.

⁷ Suat Sezgin, *Türkiye'de Yerel Basın*, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, İstanbul, 2007, s. 1-3.

⁸ Bengül Güngörmez, *Kitle İletişim Araçları Siyaset ve Propaganda*, Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi, Yıl 3, Sayı 3, 2002, s. 9.

⁹ Metin Kasım, *Hitler Döneminde Propaganda Aracı olarak Radyo*, Selçuk İletişim Dergisi, Yıl 2011, Cilt 6, Sayı 4, s. 64.

halkla bütünleşmek için televizyonu etkili bir basın aracı olarak kullanmaktadır. Türkiye’de yaşanan 15 Temmuz darbe bildirisinin devlet televizyon kanalı olan TRT’de okunması¹⁰ yine XXI. yy’da evrensel bir hastalık olan Covid-19¹¹ salgın seyrinin televizyondan takip edilmesi, televizyonun basın hayatındaki yerini koruduğunu göstermektedir.

Günümüzde televizyon dışında basılmış gazetelere alternatif olarak internetin yaşamımızda yer almasıyla da sanal gazeteler, Twitter ve Facebook gibi sosyal medya platformları kullanılmaya başlanmıştır. XXI. yy’da basın araçlarının çeşitlilik açısından zenginleşmesi ise basın hayatını hem geçmişe hem de geleceğe yönelik diri tutmaktadır.¹²

1.2. Osmanlı’da Basın Tarihi

1.2.1. Osmanlı’da İlk Basın Çalışmaları ve Tanzimat Dönemi Basın

Osmanlı Devleti’nde ilk defa matbaa faaliyetleri Yahudiler tarafından başlatılmıştır. Yahudiler dışında Ermeni ve Rumlar da matbaa ile ilgilenmiştir. 1729 yılında, III. Selim döneminde Osmanlının ilk yerli matbaası olan Matbaa-i Amire, İbrahim Müteferrika tarafından kurulmuştur. Yerli matbaanın da devreye girmesi sonucu kitap basımı hızlı bir şekilde artmıştır. Bu durum Osmanlı halkının Batı’daki gelişmelerden de haberdar olmasını kolaylaştırmıştır.¹³

Türk matbaasının kurulduğu XVIII. yy’da Osmanlı topraklarında ilk gazeteler de Fransa’nın aracılığı ile yayın hayatına girmiştir. 1795’te çıkarılan Bulletin Des Nouvelles (Haber Bülteni) bu gazetelerden sadece ilkidir. İlk Türk gazetesinin yayın hayatına girmesinde ise Fransız İhtilali’nin getirdiği milliyetçilik akımı etkili olmuştur. II. Mahmut döneminde yaşanan Yunan İsyanı sonucunda Avrupa basını, Osmanlı Devleti’ne karşı muhalif bir basın oluşturarak yayın yapmaya başlamıştır.

¹⁰15Temmuz Darbesinde Kritik Noktalarda Neler Yaşandı? BBC News. https://www.bbc.com/turkce/resources/idd-sh/temmuz_darbe_girisimi

¹¹ “Covid-19; solunum yolu ile bulaşan insanlarda ateş, halsizlik, solunum yolu zorluğu yaratan ve ölümle sonuçlanma ihtimali olan küresel çapta etki gösteren hastalığa denir. Dünya’da ilk olarak Çin’in Vuhan kentinde ortaya çıkmış ve Aralık ayı 2019 senesinde dünyaya duyurulmuştur.” (Covid-19 Nedir? TC Sağlık Bakanlığı, <https://covid19.saglik.gov.tr/TR-66300/covid-19-nedir-.html>)

¹² Mustafa Bostancı, Sosyal Medya ve Siyaset, Palet Yayınları, Konya, 2015, s. 8.

¹³ Necdet Hayta, Uğur Ünal, *Osmanlı Devleti’nde Yenileşme Hareketleri*, Gazi Kitabevi, Ankara, 2014, s. 30.

Osmanlı Devleti bu durumun tesirini kırmak için ilk resmi gazetesi olan Takvim-i Vekayi'yi yayın hayatına sokmuştur.¹⁴ II. Mahmut, bu gazetenin gerekliliğini, fermanında şu şekilde dile getirmiştir. *“Bir gazete çıkarmak uzun süreden beri idealimdi. Ancak zaman bunun için uygun değildi ve ben bekledim. Şimdi zamanı geldi ve bunun kanunlara ve dinimize aykırı bir tarafı olmadığı gibi herkes tarafından yararlı görüldüğünü göz önüne alarak artık bir gazetenin yayımlanmasına başlamasını istiyoruz.”*¹⁵

Sultan II. Mahmut, Takvim-i Vekayi gazetesinin yayın politikası ve üslubu ile bizzat alakadar olmuştur. Takvim-i Vekayi gazetesinin yayın hayatına başlamasıyla gazete okuyucu arayışına girmemiştir. Çünkü gazetenin okuyucu kitlesi bizzat devlet tarafından belirlenmiştir. Babıali'nin bütün memurları, İstanbul ve eyaletlerdeki okuryazar kesim, buna ek olarak Osmanlı'daki yabancı elçiliklerinde dâhil olduğu beş bin kişilik bir isim listesi hazırlanmış ve gazete düzenli olarak bu kişilere gönderilmiştir. Osmanlı topraklarında basına verilen bu önem İstanbul'daki Avrupa elçiliklerinde bir hareketlilik başlatmıştır. Elçilikler, bu durumun ilerlemesini önlemek amacıyla çeşitli girişimlerde bulunmuşlardır. Örneğin gazetelerin toplum üzerinde yaratacağı tehlikeyi gündeme getirerek Osmanlı Devleti üzerinde, psikolojik baskı yaratmaya çalışmışlardır. Çünkü gazete, XIX. yy'da, devletlerin siyasi politikalarını ve topluma mal olmuş evrensel fikirleri yayan en önemli araç haline gelmiştir. Bu durum basın alanında gazete rekabetinin oluşmasına da neden olmuştur.¹⁶

Bu gibi nedenlerin sonucu olarak Osmanlı topraklarında, 1840 senesinde William Churchill aracılığı ile Ceride-i Havadis, yayın hayatına girmiştir. Osmanlının ilk yarı resmi gazetesi olarak kabul edilen bu gazeteyle William Churchill, Takvim-i Vekayi' deki eksikliği tamamlayacak şekilde bir yayın politikası izlemiştir.¹⁷

Osmanlı basın faaliyetlerinin hız kazandığı XIX. yy'da Osmanlının ilk özel gazetesi olan Tercüman-ı Ahval, Agâh Efendi tarafından çıkarılmıştır. Tercümanı

¹⁴ Kenan Demir, *Osmanlı'da Basının Doğuşu ve Gazeteler*, İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 5, 5 Nisan 2014, s. 59.

¹⁵ Ahmet Emin Yalman, *Modern Türkiye'nin Gelişim Sürecinde Basın 1831-1913*, Türkiye İş Kültür Yayınları, İstanbul, 2018, s. 19.

¹⁶ Yalman, a.g.e., s. 20-22.

¹⁷ Süheyla Yüksel, *Osmanlı Basının İlk Döneminde Gazete Mukaddimeleri*, Türk Bilimi Araştırmaları, Sayı 48, 2020-Güz, s. 58.

Ahval milli bir gazete olarak kendisini nitelendirmiştir. Okuyucusunu dünya haberleri, Osmanlının iç siyaseti, eğitim dünyası, bilimsel ve fikrîsel gelişmeler hakkında bilgilendirmiştir.¹⁸Bu gazeteyi takiben 1862’de çıkartılan Osmanlının ilk gazeteleri arasında yer alan Tasvir-i Efkâr ise İbrahim Şinasi tarafından çıkarılmıştır. İbrahim Şinasi Efendi bu gazeteyi, devlet ve millet arasındaki haberleşme aracı olarak görmüştür. Gazetenin ismini de bu düşüncesinden dolayı fikir anlamına gelen Tasvir-i Efkâr olarak belirlemiştir. Bu gazete, günlük siyasi haber gazetesi gibi değil de daha çok düşüncelerin paylaşıldığı siyasi bir platform şeklinde yayın yapmıştır.¹⁹

Basın hayatındaki çeşitlilik, Tanzimat Dönemi’nde yaşanan siyasi olayların getirdiği çalkantılarla hız kazanmıştır. Bu yıllarda Avrupa’da eğitim görüp ülkelerine dönen Osmanlı gençleri, 1862 yıllarında yaşanan siyasi olaylara tepki olarak ortak hareket etmeye başlamıştır. Jön Türkler olarak tanınmaya başlanan bu grup, 1865’de Yeni Osmanlılar Cemiyet’ini kurmuş ve basını etkili bir propaganda aracı olarak kullanmıştır. Cemiyetin kurulduğu ilk yıllarda, Namık Kemal de bu grupla beraber basın hayatında yer almaya başlamış ve İbrahim Şinasi Efendi’nin oluşturduğu basın kadrosunda çalışmıştır. Tanzimat Dönemi’nde oluşan bu kadro, Osmanlının muhalif basınıni temsil eden taraf olmuştur.²⁰

XIX, yy’da farklı niteliğe sahip birçok dergi ve gazete yayın hayatına girmiştir. Ancak bu durum teknik olarak da bir kargaşa ortamını beraberinde getirmiştir. Yine Avrupa’da yaşanan siyasi olayların tesiriyle İbrahim Şinasi Efendi, Namık Kemal gibi aynı çizgide olan yazarlar, Milliyetçilik, ulus ve özgürlük gibi kavramlar içeren yazılar yayınlamaya başlamıştır. Sultan Abdülaziz, basın alanında yaşanan bu gelişmeleri her açıdan kontrol altında tutmak ve basın hayatını bir düzene koymak için 25 Kasım 1864’te Matbuat Nizamnamesini ilan etmiştir. Bu nizamnameyle kurulacak matbaa ve açılacak basın evleri devlet tarafından kontrol altına alınmıştır.²¹

Tanzimat Dönemi’nin önemli muhalif gazeteleri içinde yer alan Muhbir, 1867 de çıkarılmıştır. Gazetenin sahibi Filip Efendi’dir. Yeni Osmanlılar Cemiyeti’nin

¹⁸Tayyib Yusuf, *Tercümân-ı Ahvâl Gazetesi Üzerine Bir Değerlendirme*, MSGÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 2011, Cilt 3, Sayı 3, s.130.

¹⁹ Salih Erol, *Türk Basın Tarihinde İbrahim Şinasi Efendi ve Tasvir-i Efkâr Gazetesi*, Tarih ve Gelecek Dergisi, Ağustos 2019, Cilt 5, Sayı 2, s. 283-285.

²⁰ Yalman, a.g.e., s. 25.

²¹ Nurşen Mazıca, *1930’a Kadar Basının Durumu ve Matbuat Nizamnamesi*, Atatürk Yolu Dergisi, 1996, Cilt 5, Sayı 18, s. 133.

üyesi olan Ali Suavi,²² bu gazetede başyazar olarak çalışmıştır. Muhbir gazetesi, haftanın beş günü satışa sunulmuştur. Yaptığı haberler ile hükümeti ağır bir şekilde eleştirmekten çekinmemiştir. Muhbir gazetesinin bu çizgide bir yayın politikası izlemesi hükümetin tepkisine neden olmuştur.²³

Tanzimat Dönemi'nde, basın hayatı ve gazetecilik hem Fransız İhtilali'nin getirdiği Milliyetçilik akımından hem de Osmanlı Devleti'nin içerde yaşadığı siyasi kargaşalardan dolayı sancılı geçmiştir. Bundan dolayıdır ki hükümet 1867 Ali kararnamesiyle gazete ve basın evlerini kapatmakla yetinmemiş, gazetecilerin mesleklerine de sınırlama getiren bir politika izlemiştir.²⁴

Bu dönemde Muhbir ve Tasvir-i Efkâr gazetelerinin, Mustafa Fazıl Paşa'nın Fransa'da kaleme aldığı Osmanlı Devleti'nin ekonomik politikasını eleştiren yazısını yayınlaması, yine Ziya Paşa'nın "*Hürriyet*" adlı yazısını okuyucuyla buluşturması, bardağı taşıran son nokta olmuştur. Sonuç olarak gazetelerin yayını durdurulmuş, Ali Suavi ve Ziya Paşa'nın gazetecilikleri kısıtlanmıştır. Bu yıllarda gazetecilik mesleği kısıtlanan diğer bir isim ise Namık Kemal' olmuştur. Tasvir-i Efkâr gazetesinin 465. nüshasında yayımladığı "*Şark Sorunu*" adlı makalesinde, Osmanlı'nın siyasi durumunu ele aldığı için mesleğini icra etmesi yasaklanmıştır. Yaşanan bu hadiselerden sonra Ali Suavi Kastamonu'ya sürgün edilmiş, Namık Kemal ise İstanbul'dan uzaklaştırılmıştır.²⁵

Ali Suavi, Namık Kemal ve İbrahim Şinasi gibi Osmanlı basının da söz hakkına sahip önemli gazeteciler, mesleklerini özgürce icra edebilme koşulları için mücadele ederken, İngiltere'de yaşayan ve Mısır Valiliği'nden İngiltere'nin isteğiyle vazgeçerek bütün yetkilerini kardeşi İsmail'e bırakan Mustafa Fazıl Paşa, bu gazetecileri Avrupa'ya davet etmiştir. Bu davet, Türk gazeteciliğinde bir dönüm noktası olmuş ve Türk dış basını için de bir başlangıç olarak kabul edilmiştir. Yapılan davet sonucunda Paris'e giden Yeni Osmanlı Cemiyeti'nin üyeleri, gazeteci kimlikleriyle çalışmalarına devam etmiş, çıkardıkları ilk gazete Londra merkezli

²² "Ali Suavi; Muhbir gazetesini, sadece hükümeti eleştirme ve ulusal meclisi gündeme getirme aracı olarak görmemiştir. Eğitim alanında da gazetelerden faydalanılmasını gerektiğini düşünmüş, çağdaş eğitim anlayışının okullara taşınmasını da, gazeteyi bir araç olarak kullanma fikrini ortaya atmıştır. Gazetenin İstanbul'daki okullarda, parasız dağıtılmasını talep etmiştir. Ali Suavi'ye göre o dönemde gazete, İnsanoğluna hem kendisini tanıtan hem de gelecekte haberden eden en önemli araçtır." (Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, Pegem Akademi, Ankara, 2012, s.202.)

²³ Sezgin a.g.e., s. 63.

²⁴ Orhan Koloğlu, *Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi*, Pozitif Yayınevi, Ankara, 2020, s. 51.

²⁵ Sezgin, a.g.e., s. 63-64.

Muhbir gazetesi olmuştur. Bu gazete İstanbul'da yayın hayatına son verilen Muhbir gazetesinin devamı olarak da görülmektedir. Bu dönemde yurt dışında çıkarılan diğer önemli gazeteler arasında İttihad (Paris) ve Ulum (Cenevre) gazeteleri de bulunmaktadır.²⁶

Avrupa'da basılan bu gazeteler, İstanbul'daki yabancı gazetelerin şubeleri aracılığıyla Osmanlı topraklarında satışa sunuluyordu. Özellikle Muhbir gazetesinin fiyatı, diğer yerel gazetelerden fazla olmasına rağmen yoğun bir okuyucu kitlesine sahip olduğu görülmektedir. Avrupa üzerinden İstanbul'a gelen bu gazeteler taşraya dahi ulaşmıştır. Bu durumdan haberdar olan Osmanlı hükümeti, bu gazetelerin ülkeye girişini engellemeye çalışmışsa da başarısız olmuştur.²⁷

Mustafa Fazıl Paşa'nın Avrupa'da Türk gazetecilerine yaptığı maddi desteği kesmesi nedeniyle bir dönem bu gazetelerin basımı da durmuştur. Bu süreçte Fazıl Mustafa Paşa ve Sultan Abdülaziz arasındaki dargınlık son bulduğu için Mustafa Fazıl Paşa İstanbul'a gitmiştir. İstanbul'da bulunduğu süreçte, Sadrazam Ali Paşa'nın vasıtasıyla Namık Kemal'in af edilmesini sağlayarak İstanbul'a dönüşünü sağlamıştır. Sadrazam Ali Paşa 1870'te vefat ettikten sonra onun yerine geçen Mahmut Nedim Paşa, Osmanlı aleyhine yurt dışında eleştirel çizgide yayın yapan dış basını kontrol altına almak için af kanunun çıkmasını sağlamıştır. Bu kanunla sürgündeki gazetecilere geri dönüş izni verilmiştir. Bu aftan yararlanan kişiler arasında yer alan Agâh Efendi, Ziya Paşa ve Ali Suavi de memleketlerine dönerek mesleklerini icra etmeye devam etmiştir. Gazeteciler için çıkarılan bu geri dönüş affı, basın hayatında bir özgürlük havası oluştursa da bu durum uzun sürmemiştir. Basın camiası üzerine yoğun bir baskı uygulanmış ve oluşan bu özgürlük ortamı kısıtlanmıştır.²⁸ Fakat hükümetin uyguladığı tüm yaptırımlara rağmen 1871-1876 yılları Osmanlı basınının en hızlı gelişim gösterdiği dönem olarak da göze çarpmaktadır.²⁹

XIX. yy'ın ikinci yarısından sonra Namık Kemal, Ali Suavi, Agah Efendi ve Ziya Paşa gibi radikal gazeteciler, hükümeti siyasi haberlerle eleştirmekle

²⁶ Cavit Orhan Tütengil, *Yeni Osmanlılardan Bu Yana İngiltere'de Türk Gazeteciliği 1867-1967*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2008, İstanbul, s. 23-24.

²⁷ A.D.Jeltyakov, (Çeviren Orhan Koloğlu), *Türkiye'nin Sosyo-Politik ve Kültürel Hayatında Basın (1729-1908)*, Nauka Yayınevi, Moskova, 1972, s. 72.

²⁸ Belkıs Ulusoy Nalcioğlu, *Tanzimat Dönemi Türk Gazeteciliği ve Türk Basının İlkleri*, Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl 2005, Cilt 7, Sayı 14, s. 262-264.

²⁹ Yalman, a.g.e., s. 31.

yetinmemiş, siyasi mizah alanında da ilklere imza atmışlardır. Çizdikleri karikatürlerle, kaleme aldıkları tiyatro oyunları ile hükümeti eleştirme politikasında farklı yollara başvurmuşlardır. Tanzimat Dönemi'nde Türk mizah basını alanında da ilklere imza atıldığı için bu dönem ayrı bir önem taşımaktadır.³⁰

Mesela Namık Kemal çıkan af kararı sonucunda İstanbul'a döndükten sonra "İbret" adlı gazeteyi çıkarmıştır. Bu gazeteyi diğer muhalif gazetelerden ayıran en önemli özellik ise yayın hayatına başladığı ilk nüshasında muhalif bir gazete olacağını okuyucularına duyurması olmuştur. İbret gazetesi, o dönemde yaşanan Osmanlı-Rus savaşlarını konu alan "Vatan Yahut Silistre" adlı oyunu, 127. nüshasında, yayınlamasıyla tirajları ikiye katlanmıştır. Gazetede yayınlan bu oyunun içeriğiyle dönemin siyasi politikası eleştirilmiştir. İzlediği bir yayın politikası nedeniyle İbret gazetesi, 1872'de tamamen kapatılmış ve yayın kadrosu sürgüne gönderilmiştir.³¹

Osmanlı Devleti bu dönemde basın organlarını kapatarak aydınların sesini geçicide olsa kısmış ve bu yola sürekli olarak başvurmuştur. Ancak sanılanın aksine kapatılan her dergi ve gazetenin yerini başka yayınlar almıştır. Mesela ilk muhalif mizah gazetesi olan Diyojen kapatıldıktan sonra onu aratmayan Hayal, Kahkaha, Çaylak, Latife, Tatar, Çıngıraklı, Meddah gibi birçok dergi ve gazete basın hayatında yer almıştır.³² Ayrıca II. Abdülhamit, Osmanlı mizah basınına, Matbuat Nizamnamesi ile otuz iki yıllık bir yasak getirmiş, mizah alanındaki dergi ve gazeteler ikinci meşrutiyetin ilanına kadar yayın yapmamıştır.³³

1.2.2. II. Abdülhamit Dönemi Basın

XIX. yy'ın son çeyreğinde, dönemin aydın grubu olan Jön Türklerin isteklerine cevap vermeyen Sultan Abdülaziz tahtan indirilmiş ve siyaset hayatında aktif rolü olan Ahmet Mithat Paşa'nın desteğiyle II. Abdülhamit tahta çıkarılmıştır. Sultan

³⁰ Emine Şahin, *Tanzimat'tan Meşrutiyet'e Osmanlı'da Mizah basını*, Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 2017, Cilt 7, Sayı 2, s. 23.

³¹ Nurettin Güz, Gamze Bayhan, *İlk Muhalif Gazete Olarak İbret*, Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi, 2016, Cilt 1, Sayı 1, s. 9-11.

³² Neriman Ersoy Hacısalihoğlu, *Türk Basın Tarihi Cilt II*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2018, s. 766.

³³ Ayşe Demirbacak, *İkinci Meşrutiyet Dönemi Mizah Basınına Genel Bir Bakış*, Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi, Yıl 2019, Cilt 3, Sayı 1, s. 23.

Abdülhamit aldığı bu desteğin karşılığında Jön Türk Grubu'na anayasal yönetimi vadetmiştir.³⁴

Sultan Abdülhamit'in, saltanatını ilan ettikten sonra yaptığı ilk şey 1876'da Kanuni Esasi'yi ilan ederek Meşrutiyet rejimine geçmek olmuştur.³⁵ Kanuni Esasi ile devlet yönetiminden toplumsal hayata dair birçok alanda anayasal düzenleme yapılmıştır. İlan edilen anayasanın 12. maddesinde basın hayatına yönelik yenilikler yer almış ve bu madde ile özgür bir basın ortamı yaratılmak istenmiştir. Kanuni Esasi'nin hazırlanma aşamasında 12. madde, II. Abdülhamit ve komisyon başkanı olan Ahmet Mithat Paşa arasında en çok anlaşmazlık yaratan madde olmuştur. Çünkü II. Abdülhamit ülkenin içinde bulunduğu siyasi bunalımı kontrol altında tutmak için sıkı bir basın denetimi istemiştir. Bu nedenle de bu maddenin meclisten geçmesini engellemeye çalışmıştır.³⁶

XIX. yy'da imzalanan Berlin Antlaşması ile Osmanlı Devleti için her alanda yeni bir dönem başlamıştır. Osmanlı bir taraftan İngiltere, Fransa ve Rusya gibi sömürgeci devletlerle askeri sahada mücadele ederken diğer taraftan ise Fransız İhtilali ve Sanayi İnkılabı'nın etkisiyle zayıflayan iç siyasetini ve bozulan ekonomisini toparlamaya çalışmıştır. 1878'den sonra izlenilen bu politikaya yönelik ilk olarak Mebusan Meclisi tatil edilmiş ve ülke geneli her alanda sıkıyönetim ilan edilmiştir.³⁷ Sıkıyönetimi takiben basın alanında da baskı ve sansür uygulamaya konulmuştur. Zaten Kanuni Esasi'nin yürürlüğe girmesiyle basın özgürlüğü mecliste en çok tartışılan konulardan biri olmuştur. Basın özgürlüğü taraftarı olan birçok milletvekilinin aksine basın karşıtı olan vekiller de mecliste yer almıştır. Mesela basın karşıtı bir milletvekili olan Halepli Manok Efendi, meclis konuşmasında basın hakkındaki görüşlerini şu şekilde dile getirmiştir, *"Mademki basımevleri bu kadar önemlidir, mademki baruttan beterdir diyorlar; onu güzelce saklayalım onu kaza merkezlerine götürmeyelim."*³⁸

Bu şekilde yapılan konuşmalar ile basının tehlikeli olduğuna dair bir algı yaratılarak basın alanında yapılacak olan sansürler kolaylaştırılmak istenmiştir. Yine bu dönemde, yabancı basını da kapsayan sınırlamalara gidilmiştir. Matbuat

³⁴ Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1789-1914*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2017, s. 495.

³⁵ Halil İnalcık, *Devlet-i Aliye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar Cilt IV*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2018, s. 210-212.

³⁶ Koloğlu, a.g.e., s. 61-62.

³⁷ Tufan Gündüz, *Osmanlı Tarihi El Kitabı*, Grafiker Yayınları, Ankara, 2012, s. 531-533.

³⁸ Uğur Gündüz, *Osmanlıdan Günümüze Basın ve Modernleşme*, İmge Kitapevi, Ankara 2018, s. 150.

Müdürlüğü, Maarif Nazırlığı, Zaptiye Nezaretinin de desteğiyle gazeteler sıkı bir denetim altına alınmıştır. XIX. yy'ın sonlarına doğru Matbuat Hariciye Müdürlüğü kurulmuştur. Buna ek olarak basın sınırlaması siyasi olmayan gazeteleri de kapsamaya başlamıştır. Bütün gazete, dergi ve kitapçıklara ön sansür şartı getirilmiştir.³⁹ Ancak bu kısıtlamalar basın hayatına yeni dergi ve gazetelerin girişini tamamen durduramamıştır. Örneğin; Sabah gazetesi, İkdam gazetesi ve Servet-i Fünun mecmuası bu dönemde yayın hayatına giren önemli basın organları arasında yer almaktadır. Sabah gazetesi 1875 yılında yayın hayatına girmiştir. Gazetenin ilk sahibi Papadopoulos' dur. Bu yıllarda Sabah gazetesi habercilikte çok etkin değildir. Ancak Miran Efendi gazeteyi satın almış ve başyazarlığına Şemsettin Sami'yi getirerek bu gazeteyi basın hayatında etkin kılmıştır. Sabah gazetesi, İstibdat Dönemi'nde hükümet yanlısı bir yayın politikası izlemiştir.⁴⁰

İstibdat Dönemi'nin en sancılı yıllarında Abdullah Cevdet tarafından çıkarılan İkdam gazetesi, günlük satış tirajları ve yayın politikasıyla Sabah gazetesine rakip bir gazete olmuştur. Dönemin önemli aydın ve yazarları, İkdam gazetesinde takma isimlerle çeşitli makale ve yazılar yayınlamıştır.⁴¹ Bu gazete II. Abdülhamit'in izniyle çıkmasına rağmen belli bir dönem sansürlenmiştir. İkdam gazetesinin basın tarihindeki önemi ise şudur; hem güçlü bir kadro ile yayın hayatına devam etmesi hem de "*Siyasi Türk Gazetesi*" başlığını kullanan ilk gazete olmasıdır.⁴²

Servet-i Fünun mecmuası, dergicilik alanında basım teknik kalitesiyle dönemindeki diğer mecmua ve gazetelere kıyasla çığır aşarak basın hayatına girmiştir. II. Abdülhamit bu dergiye maddi desteklerini esirgememiştir.⁴³ Haftalık olarak perşembe günleri yayınlanan derginin kurucusu ve sahibi Ahmet İhsan Bey'dir. Derginin ilk sayfasındaki tanıtım kimliği incelendiğinde Osmanlıca ve Fransızcanın aynı anda kullandığı görülmektedir.⁴⁴

1876-1908 yılları arasındaki Osmanlı basın literatürüne geniş bir perspektiften baktığımızda, II. Abdülhamit'in hükümetin siyasi politikasına paralel olarak tek sesli

³⁹ Atilla Girgin, *Türkiye'de Yerel Basın*, Der Yayınları, İstanbul, 2019, s. 132-134.

⁴⁰ Yasemin Doğaner, *Hürriyet ve Modernleşme Enstrümanı Olarak Osmanlı'da Basın*, Edebiyat Fakültesi Dergisi, Yıl 2012, Cilt 29, Sayı 1, s. 117.

⁴¹ Ali Çakır, *İkdam Gazetesi Muharrirleri ve Diğer Çalışanları Hakkında Bir Değerlendirme*, Middle Black Sea Journal of Communication Studies, Yıl 2017, Cilt 2, Sayı 2, s. 54.

⁴² İkdam, 29 şubat, 1889, s.1.; Müzeyyen Buttanrı, *İkdam Gazetesinin Kültür Hayatımızdaki Yer, Şekil ve İçerik Özellikleri (1894-1900)*, Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 4, Sayı 1, Haziran 2003, s. 79.

⁴³ Girgin, a.g.e., s. 138.

⁴⁴ Servet-i Fünun Mecmuası, 10 Eylül, 1325, Cilt 37, No 955, s. 1.

bir basının oluşmasına yönelik çalışmalar yaptığı göze çarpmaktadır. Bu yıllarda uygulanan basın sansürü nedeniyle gazeteler siyasi içerik olarak sönük kalsa da teknik açıdan Avrupa'daki basın kalitesiyle aynı seviyeye geldiği söylenilebilir. İstibdat Dönemi'ndeki siyasi baskıya rağmen her yıl ona yakın farklı nitelikte gazete yayın hayatına girmiştir. II. Abdülhamit dönemi basınında en dikkat çekici noktalarından biri de yönetimde olduğu süre zarfında mizahı mecmuaların yayınlanmasının yasak oluşudur.⁴⁵

1.2.3. II. Meşrutiyet Dönemi Basın

II. Meşrutiyet Dönemi; II. Abdülhamit'in 1878'de kapattığı meclisi 1908'de tekrar açması sonucunda İttihatçıların yönetimde aktif olarak yer aldığı 1908-1918 arasındaki yılları kapsamaktadır.

1908'de Kanuni Esasi'nin tekrardan yürürlüğe girmesiyle sıkıyönetim kalkmıştır. Kanuni Esasi'nin 12. maddesinin tekrar devreye girmesi, basın alanında, özgürlüğün de habercisi olmuştur. Osmanlı hükümeti bu gelişme sonucunda yeni bir rejimle beraber yeni bir basın politikasına da merhaba demiştir. İstibdat Dönemi boyunca oluşan tek sesli basının yerini çok sesli bir basın almaya başlamıştır. Yedi gün gibi kısa bir süre zarfında yüze yakın gazetenin yayın hayatına girmesi hem yönetim üzerinde hem de toplum üzerinde şok etkisi yaratmıştır.⁴⁶

İstibdat Dönemi'nde yaptığı yayınlardan dolayı sürgün edilmiş ihtiyar bir Jön Türk, Ziya Gökalp'e yaptığı vasiyetnamesinde, basın özgürlüğünün önemli bir eylem olduğunu vurgulamak için şu cümleleri kurmuştur: *"Ben görmem ama sen gençsin, ülkemizin özgürlüklere kavuşacağı günleri göreceksin. O zaman hiç durmayın, kafanızda olan ve her gün konuştuğunuz bütün konuları yazın ve yayınlayın o özgürlük günleri fazla uzun sürmeyebilir. Ama fikirler bir defa yazıya döküldü mü kaybolmaz."*⁴⁷

Meşrutiyet'in ilanından sonra basında en çok çeşitliliğin yaşandığı yer İstanbul olmuştur. Bir yıl içinde dört yüze yakın gazete ve mecmua sadece İstanbul'da yayın hayatına girmiştir. Basın camiasında sadece nicel bir artış olmamış, gazete dergilerin nitel özellikleri de değişmeye başlamıştır. Özellikle, II. Abdülhamit döneminde

⁴⁵ Jelyakov, (Çev, Orhan Koloğlu), a.g.e., s.102.

⁴⁶ Mustafa Özbey, Hülya Baykal, Tan Baykal, *Basın Yönetiminde Sansür ve Mütareke Dönemi Basın*, Minel Yayınları, Ankara, 2016, s. 16.

⁴⁷ Koloğlu, a.g.e., s. 87.

yasaklanan özgürlük, hürriyet, ulus, millet, vatan, eşitlik, adalet, devlet gibi kavramlar gazeteler de yer almaya başlamıştır⁴⁸.

Tanin gazetesi ve Yeni gazete II. Meşrutiyet Dönemi'nde yayınlanan ilkler arasında yer almaktadır. Tanin gazetesinin ikinci nüshası fiziksel olarak incelediğinde; ilk nüshası 1 Ağustos Cumartesi günü 1908'de çıkarılmıştır. O dönemin bütün gazeteleri gibi bu gazete de Babı Ali Caddesi'nde basılmıştır. Gazetenin sahipleri olan Hüseyin Kazım, Tevfik Fikret ve Hüseyin Cahit'in isimleri gazetenin üzerinde neşredilmiştir. Maliyet olarak İstanbul içindeki fiyatı ve taşradaki fiyat farklılık göstermiştir.⁴⁹ Tanin gazetesi yayın politikası nedeniyle belli bir dönem ittihatçıların yayın organı olarak da görülmeye başlanmıştır. 1925 yılında ise yayın hayatına son verilmiştir.⁵⁰

İttihatçıların basın kolu olan Şurayı Ümmet gazetesi, kendi dönemine damga vuran gazeteler arasında yer almıştır. Gazete iki haftada bir Mısır'da basılmıştır. Gazetenin kazanç amaçlı yayınlanmadığı, maddi durumu yetersiz olan kişilerin ücrete tabi tutulmamasından, açık bir şekilde anlaşılmaktadır. İttihatçılar, gazetenin politikasını şu cümle ile ifade etmiştir: “*Ülke yararına mücadele eden bir hizmet gazetesidir.*”⁵¹

İttihat ve Terakki'ye muhalif en güçlü gazeteler arasında Mizan, Sada-yı Millet, ve Volkan gazetesi vardır. Mizancı Murad tarafından çıkarılan Mizan gazetesi, II. Abdülhamit döneminde haftalık bir gazete olarak sadece perşembe günleri çıkarılmıştır. 1908'den sonra ise İttihatçılara muhalif bir gazete rolüne bürünmüştür.⁵²

Başyazarlığını Ahmet Samim'in yaptığı Sada-yı Millet gazetesinin ilk nüshası, 1909 yılında yayın hayatına girmiştir. Bu gazeteyi dönemin diğer gazetelerinden ayıran özelliği ise yayın kadrosunda gayrimüslimlerin de bulunmasıdır. Sada-yı Millet gazetesi, din ve ırk ayrımı yapmadan bütün Osmanlı tebaasına hitap eden haberlere

⁴⁸Oya Dağlar, *II. Meşrutiyet'in İlanın İstanbul Basınındaki Yansımaları (1908)*, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, No. 38, İstanbul, Mart 2008, s. 142.

⁴⁹Tanin, 15 Recep, 1326, 2 Ağustos, 1908, No.2, s. 1.

⁵⁰Ömer Faruk Huyugüzel, *Tanin*, TDV İslam Ansiklopedisi İstanbul, 2010, Cilt 39, s. 565.

⁵¹Mahir Aydın, Filiz Cengiz, *Kendi Kaynağından İttihat ve Terakki*, Tarih Dergisi, Sayı 46, İstanbul, 2009, s. 139.

⁵²Mizan, 27 Safer, 1304, 25 Kasım, 1886, No.6, s. 1.

yer vermesiyle Osmanlı toplumunu kaynaştırmayı amaçlayan bir yayın politikası izlemiştir.⁵³

İslam ideolojisi çerçevesinde yayın seyri izleyen ve muhalif bir gazete olan Volkan gazetesinin sahibi Derviş Vahdetin'dir. Bu gazete, meşrutiyet yönetimine son vermek için çıkan 1909 Darbesi'nin çıkış nedenleri üzerinde etkili olmuştur.⁵⁴

1908-1914 yılları arası ise Osmanlı basını için renkli bir dönem olmuştur. Baskı kalitesi olarak Avrupa'yla aynı düzeye gelmiş ve en zengin içerikler bu yıllarda, okuyucuyla buluşmuştur. Çok partili hayatın başlamasıyla, siyasi ideolojilere hitap edecek şekilde, basın içinde gruplaşmalar oluşmuştur. İslamcılık, Osmanlıcılık, Batıcılık ve Türkçülük gibi fikir akımları etrafında bir basın literatürü şekillenmiştir. Siyasi basın çizgisi dışında topluma hitap eden, kadın ve çocuk eğitimlerine önem veren mecmualar da basın hayatında yer edinmeye başlamıştır. İstibdat döneminde tamamen yasaklanan mizah mecmuaları, iddialı şekilde basın hayatına geri dönüş yapmıştır. Siyasi mizah çizgisinde yayın yapan Kalem ve Cem, döneme damga vuran mecmualar olmuştur.⁵⁵

İkinci Meşrutiyet Dönemi'nde Yunus Nadi, Hüseyin Cahit Yalçın, Ali Naci Karacan gibi nitelikli gazeteciler de yetişmiştir. Mesela Ahmet Emin Yalman Amerika'da basın alanında gazetecilik eğitimi alan ilk kişi olmuştur.⁵⁶ Her dönem olduğu gibi bu dönemde de yönetimde yaşanan siyasi ayrılıklar ve çekişmeler basın hayatına da yansımıştır. 31 Mart Vakası yaşanmadan önce Serbesti gazetesinin başyazarı Hasan Fehmi, basın camiasının verdiği ilk şehit gazeteci olarak tarihin tozlu sayfalarına geçmiştir.⁵⁷ Ülkeyi bir kaos ortamına dönüştüren 31 Mart Vakası sonucunda yönetim üzerindeki denetim artmıştır. Gazetecilerin bu ayaklanmadaki rolü, şehit düşen gazetecilerin siyasi ve toplumsal hayat üzerindeki etkisi meclisin gündemine oturmuştur. Bundan dolayı İttihat ve Terakki basın alanında kanuni düzenlemelere gitmiştir. Mecliste gündeme gelen Kanuni Esasi'nin 12. maddesi büyük tartışmalara neden olurken şu gerekçe ile de yeni basın yasası meclise sunulmuştur; *"Devletin toprak bütünlüğü gazetelerin izlediği yayın politikası*

⁵³ Hasan Kerimoğlu, *II. Meşrutiyet Döneminde İttihat ve Terakki Muhalifi Bir Gazete: Sadayı Millet*, Yıl 2015, Cilt 30, Sayı 1, s. 151.

⁵⁴ Selim Sezer, *Volkan Gazetesinde 31 Mart Vakası*, Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl 2017, Cilt 5, Sayı 2, s. 145.

⁵⁵ Koloğlu, a.g.e., s. 91-92.

⁵⁶ Koloğlu, a.g.e., s. 93.

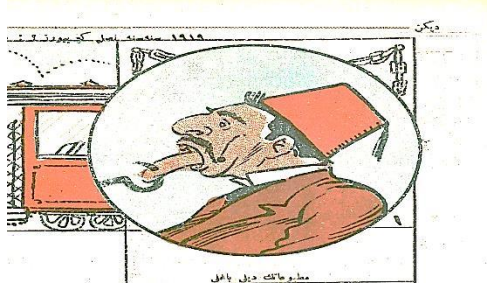
⁵⁷ Özbey, a.g.e., s. 18.

nedeniyle tehlikeydedir.” Meclise sunulan yeni yasa 1909 senesinin temmuz ayında kabul edilmiştir.1909 Matbuat Kanunun içeriği şu şekildedir; “Gazete yönetiminde bir müdür olmak zorundadır. Gazetenin üzerinde sahibinin adının olmadan gazete yayın hayatına girmeyecektir. Haber metinlerini yazanlar adını zorunlu olarak yazacaktır. Gazete satıcıları dağıtım yaparken gazetenin yazarı ve başmüdürü dışında bilgi veremeyecektir. Devlete, topluma, şahıslara ve yönetenlere zarar veren her türlü haber nedeniyle gazeteye maddi ceza kesilecektir. Osmanlı tebaasındaki herhangi bir dine yönelik küçük düşürücü haberlerin yapılması ve ahlak dışı görsellerin yayını yasaklanacaktır. Bu kurallar dışında yayın yapan gazetelere maddi ve manevi yaptırım uygulanacaktır.”⁵⁸

1909 Matbuat Kanunu, 22 yıl boyunca genel uygulamaları ile yürürlükte kalmış ancak bazı dönemlerde değişikliğe uğramıştır. Bu zaman diliminde; ordu mensuplarının gazetede yazı yazmaları yasaklanmış ve gazetede müdürlük görevi için de gazetecilik bölümden eğitim görme şartı getirilmiştir. Devleti, iç politika ve dış politikada tehdit edecek basın organları hükümet tarafından kapatılmış ve bu duruma yönelik bir kanun tasarısı hazırlanmıştır. Cihan Harbi’nin de başlamasıyla beraber basın üzerindeki sıkı denetimde artmıştır. 1914’te, devletin güvenliği açısından kısa ömürlü bir yasayla askeriye’nin müsaadesi olmadan askeriye’ye yönelik herhangi bir haber başlığı gazetelerde yer almamıştır. Sonuç olarak İkinci Meşrutiyet’in ilk üç yılından sonra İttihatçıların kontrolünde yayın yapan sesiz bir basın oluşturulmuştur. Bu durum birçok mizahi dergi ve mecmualarda eleştirilmiştir.⁵⁹

⁵⁸ Ayşe Eryaman, *1909 Matbuat Kanunu Matbuat Hürriyeti Getirdi mi? İkinci Meşrutiyet Osmanlı Meclisi Mebussan’ında “Matbuat Hürriyet” Tartışmaları (1909-1914)*, Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, Sayı 48, Güz 2020, s. 49.

⁵⁹ Koloğlu, a.g.e., s. 89.

Şekil 1. Bu karikatür “*Matbuatın Dili Bağlı*” başlığı ile Sedat Simavi tarafından okuyucuya sunulmuş ve İttihatçılar dönemindeki tek sesli basın eleştirilmiştir.⁶⁰

1.3. Mili Mücadele Dönemi Basın

Milli Mücadele Dönemi, Osmanlı Devleti’nin Mondros Ateşkes Antlaşması’nı imzalamasından Cumhuriyetin ilanına kadar olan beş yıllık zaman dilimini kapsamaktadır. Bu kadar kısa bir zaman dilimine, Türk basın hayatına etkili ve nitelikli basın çalışmaları sığdırılması dikkat çekicidir.⁶¹

Yönetimler her çağda halkın aynası olur gerçeğiyle Umumi Cihan Harbi’nden sonra savaştan yenik çıkan Osmanlı Devleti her anlamda zayıf bir durumdaydı. Osmanlı toprakları Mondros Ateşkes Antlaşması’ndan sonra İtilaf güçleri tarafından işgal edilmeye başlanmıştır. Yunanlıların İzmir’e asker çıkarmaları, İtilaf devletlerinin ortaklaşa İstanbul’u işgali, Anadolu şehirlerinin Fransızlar ve İtalyanlar tarafından işgal edilmeye başlanması halkın ve aydınların tepkisine neden olmuştur. İtilaf devletlerinin yaptığı bu işgallere karşı farklı yollardan tepki gösterilmiştir. Bu süreçte en etkili şekilde tepki verme yollarından birinin de basının olduğu tartışılmazdır.⁶²

Milli Mücadele Dönemi’nde çıkan dergi ve gazeteler ele alındığında bir tarafta hükümet yanlısı olan tek renkte bir yayın politikası izleyen ve Milli Mücadele karşıtı yayın yapan bir İstanbul basını varken diğer tarafta ise teknik açıdan alt yapı eksikliği olan, birçok olumsuz şartla karşı karşıya kalan Anadolu basını vardır. Yine bu dönemde Anadolu basını olarak nitelenebilecek milli Türk basını, toplumun sesini

⁶⁰ Diken, 1 Kanunisani, 1919, No.5, s. 11.

⁶¹ İzzet Toprak, *Milli Mücadele Dönemi Basın*, Atatürk Ansiklopedisi, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/Mill%C3%AE%20M%C3%BCcadele%20Bas%C4%B1n%C4%B1>

⁶² Özbey, a.g.e., s. 20.

temsil edecek şekilde Anadolu'nun yedi ayrı bölgesinde halkın ihtiyacı doğrultusunda yayın yapmıştır.⁶³

1.3.1. Milli Mücadele Yanlısı Basın Çalışmaları

Milli mücadele Dönemi basın çalışmaları, Mustafa Kemal'in 19 Mayıs 1919'da Samsuna çıkmasıyla başlamıştır. Mustafa Kemal, bu süreçte basın organlarının silahtan daha güçlü ve etkili olduğunun farkındaydı. Bundan dolayı askeri sahada gösterdiği titizliğin aynısını basın alanında da göstermiştir.

Bu dönemde yayın hayatına giren basın organları, manda ve himayeye boyun eğen zihniyete karşı bir silah olarak kullanılmıştır. Kurtuluş Savaşı bitene kadar yerel basın faaliyetleri Milli Cemiyetler aracılığıyla yürütülmüş ve finansman olarak da bu cemiyetler tarafından desteklenmiştir. Vatanın bütünlüğünü ve kurtuluşunu savunan her haber Anadolu basınında yer almış, sansüre tabi tutulmamıştır. Hatta İstanbul'da sansüre tabi tutulan haberler telgrafla Anadolu'ya gönderilerek Anadolu basınında yer almıştır.⁶⁴ Bu yıllarda İstanbul'da yayın yapan gazeteler genel olarak sansüre uğrasa dahi Milli Mücadele'yi anlatan haberler kısmen de olsa gazete sayfalarında bir şekilde yer almayı başarmıştır. Bu haberleri paylaşan bazı gazeteler ise şunlardır; Necmettin Sadak'ın kurucusu olduğu ve günümüzde de yayın hayatına devam eden Akşam gazetesi, Osmanlı'da gazetecilik alanında ilklerin öncülüğünü yapan Ahmet Emin Yalman tarafından yayımlanan Vakit gazetesi, Siyasi mizahın öncüsü olarak kabul edilen Sedat Simavi tarafından yayımlanan Güler yüz gazetesi.⁶⁵

Anadolu'da yayın yapan, Kurtuluş Savaşı'nın haklılığını savunan önemli gazeteler arasında ise İzmir'de Hasan Tahsin tarafından çıkarılan ve İzmir İşgalini protesto eden Hukuku Beşer gazetesi, Konya'da yayımlanan ve kendisini halk gazetesi olarak tanıtan Öğüt gazetesi, Yunus Nadi tarafından çıkarılan Yeni Gün gazetesi, Celal Nuri'nin çıkardığı İleri gazetesi de karşımıza çıkmaktadır.⁶⁶

Mustafa Kemal'in bu dönemde basına yönelik yaptığı ilk somut çalışma, Sivas Kongresi'nde İrade-i Milliye gazetesini çıkarmasıdır. Gazetenin ilk nüshası incelediğinde, ilk sayısı 14 Eylül 1919'da (Miladi Takvime göre) Pazar günü çıkmıştır. Sivas Vilayet Matbaası'nda basılan gazete, haftanın iki günü

⁶³ İzzet Toprak, *Türk ve Batı Kamuoyunda Milli Mücadele*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2014, s. 13.

⁶⁴ Bünyamin Ayhan, *Atatürk ve Basın*, Palet Yayınları, Konya, 2009, s. 112-113.

⁶⁵ Koloğlu, a.g.e., s. 16.

⁶⁶ Özbey, a.g.e., s. 22.

yayınlanmakta ve nüshası 100 kuruştur. İrade-i Milliye okuyucuya ilk olarak Kurtuluş Savaşı'nın temel gayesini anlatan şu başlıkta bir ana haber sunmuştur, "*Hareketi Milli-yenin Sebebi.*" ⁶⁷ Bu başlığa ek olarak aynı nüshada, Sivas Kongresi'nin açılış konuşması ve kongre öncesinde yapılan çalışmalar da yer almıştır. İlk dönemler, gazete hem teknik olarak basım sorunu yaşamış hem de padişah ve hilafet yanlılarının yaptığı baskı sebebiyle ara ara yayın kesintisine uğramıştır. Fakat tüm bu aksaklıklara rağmen gazetenin bine yakın bir okuyucu kitlesi olmuştur. Mustafa Kemal Ankara'ya geçtikten sonra da Sivas'ta yayınlanan gazeteyle bağlantısını koparmamış ve yurdun birçok bölgesine gönderilmesini sağlamıştır.⁶⁸

Temsil Heyeti, Ankara'ya geçtikten sonra yapılacak çalışmaları kamuoyuna duyurmak için Milli Mücadele'nin ilk resmi gazetesi olan Hâkimiyet-i Milliye gazetesini çıkarmıştır. Bu gazetenin başmüdürlüğünü Recep Zühtü Bey yapmıştır. Rumi Takvim'e göre yayın yapan gazetenin ilk nüshası Miladi Takvim'e göre 10 Ocak 1920'de yayın hayatına girmiştir. Haftada iki defa yayınlan gazetenin nüshası 3 kuruşken senelik abonelik ücreti 300 kuruş, altı aylık abone ücreti ise 160 kuruştur. Hâkimiyet-i Milliye gazetesinin ana başlığı altında gazetenin kuruluş gayesini anlatan şu cümle yer almaktadır: "*Mesleği, Milletin İradesini Hâkim kılmaktır.*"⁶⁹

Hâkimiyeti Milliye gazetesi basıldığı ilk yıllarda hem İstanbul'a hem de Anadolu şehirlerine gönderilmiştir. Yayın kadrosunda; Mahmut Esat Bozkurt gibi dönemin siyasetine hâkim olan kişiler yer alırken Mehmet Akif Ersoy, Halide Edip Adıvar, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Ruşen Eşref Ünaydın, İsmail Hamdi Danişmend gibi önemli kişiler de burada yayınladıkları yazılarla bu gazeteyi çağdaşı olan gazetelere göre bir adım öne taşımıştır.⁷⁰

Mütareke Dönemi'nde temelleri atılan ve günümüze kadar Türk basınına hizmet eden Anadolu Ajansı da Mustafa Kemal'in direktifleriyle kurulmuştur. Kurucuları arasında Cumhuriyet gazetesinin sahibi olan Yunus Nadi, edebiyat ve tarih alanındaki çalışmalarıyla tanınan Halide Edip Adıvar ve gazetecilik alanında çalışmalar yapan önemli isimler vardır. 1920'de Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i

⁶⁷ İradeyi Milliye Gazetesi, 18 Zilhicce, 1337, 14 Eylül, 1335, No.1, s. 1

⁶⁸ Hüseyin Yıldırım, *İrade-i Milliye Gazetesi*, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Yıl 1992, Cilt 8, Sayı 23, s.327.

⁶⁹ Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, 10 Kânunusani, 1337, s. 1

⁷⁰ Ayhan, a.g.e., s. 114.

Umumiyesi'nin (Basın yayın Enformasyon Genel Müdürlüğünün) kurulmasıyla beraber AA. bu kuruma bağlanarak devlete bağlı haber ajansı olmuştur.⁷¹

1.3.2. Mili Mücadele'ye Muhalif Basın Çalışmaları

Milli Mücadele'ye muhalif basın organları daha önceden örgütlenmiş ve örtük bir şekilde yayın yapmıştır. Ancak Milli Mücadele Dönemi'nde bu dergi ve gazeteler amaçlarına ulaşmak için açık bir yayın politikası izlemiştir.

Muhalif basın organları İşgalci güçler, İstanbul Hükümeti ve Osmanlı tebaasındaki azınlıklar tarafından hem maddi hem de siyasi olarak desteklenmiştir. Bu dönemde, İstanbul'da yayın yapan karşıt basın daha çok saltanat ve hilafetin varlığını savunmuştur. Bölgesel olarak yayın yapan gazete ve dergiler ise bölgedeki azınlıkların ayrılıkçı hareketlerini desteklemiş ve Zararlı Cemiyetler'in basın kolu olacak şekilde faaliyete bulunmuştur.⁷² İstanbul'da yayın yapan muhalif basını incelediğimizde en çok göze çarpan gazeteler arasında Peyam-ı Sabah, Alemdar, Aydede ve Türkçe İstanbul, gazeteleri bulunmaktadır.

Başyazarlığını Ali Kemal'in yaptığı Peyam-ı Sabah gazetesi, Babıali Caddesi'nde yer alan Sabah gazetesinin matbaasında basılmıştır. Günlük siyasi haber gazetesi olarak neşir edilen gazete, Rumi Takvime göre 1 Ocak 1920'de basılmış ve nüshası 3 kuruştan satışa sunulmuştur.⁷³ Peyamı Sabah gazetesi muhalif gazeteler arasında İstanbul'da yayın yapan en aktif gazete olmuştur. Bir dönem Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın izlediği siyaseti destekleyen gazete Kurtuluş Savaşı yıllarında padişah ve saltanatın resmi sözcüsü olacak şekilde yayınlar yapmıştır. Mustafa Kemal için verilen katledilme fetvası da yine Peyam-ı Sabah'ta yayınlanmıştır. Kurtuluş Savaşı kazanıldıktan sonra gazetenin başyazarı Ali Kemal İzmit'te halk tarafından linç edilerek öldürülmüş, gazetenin sahibi olan Mihran Efendi ise Türkiye'den iltica etmiştir.⁷⁴

Siyasi mizah mecmuası olan Ay Dede, Refik Halit Karay tarafından Sabah gazetesinin matbaasında pazartesi ve perşembe günleri basılmıştır. Mecmua, nüshası

⁷¹ Hilmi Bengi, *Tarihsel Süreç İçinde Anadolu Ajansı'nın Özgün Kurumsal Yapısı (1920-211)*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, S 50, Güz 2012, s.301., <https://www.aa.com.tr/tr/p/tarihce> .

⁷²Önder Deniz, *Basın Özgürlüğünün Yüzyılı 1864-1964*, Kriter Yayınları, İstanbul, 2019, s.74.

⁷³ Peyam-Sabah, 9 Rebiülahir 1338, 1 Kanunisanı 1336, No.1, s.1

⁷⁴Fevzi Çakmak, *Milli Mücadele Dönemi Türk Mizahında Muhalif Bir Kimlik: Ali Kemal*, Tarih İnceleme Dergisi, Yıl 2019, Cilt 34, Sayı 2, s.430.

yüz 100 kuruştan okuyucuya sunulmuştur.⁷⁵ Refik Halit Karay'da Ali Kemal gibi Milli Mücadele'ye muhalif bir siyaset izlemiştir. Aydede mecmuası 90. nüshasından sonra kapatılmıştır. Refik Halit ise Cumhuriyetin ilanından sonra yurttaşlıktan çıkarılan 150'likler listesinde yer almıştır.⁷⁶

İkinci Meşrutiyet'in ilk yıllarından itibaren yayın hayatına başlayan Alemdar gazetesinin idarehanesi Cağaloğlu Emniyet Sandığı karşısındadır. Gazete nüshası 100 kuruştan okuyucuya sunulmuştur.⁷⁷ İngiliz Muhipleri Cemiyeti'nin yayın organı şeklinde çalışan gazete, İttihatçılara karşı sert eleştiriler yapmıştır. Gazetenin sahibi olan Refi Cevat, bir dönem Sinop'a sürgüne edilmiştir. Mondros Ateşkes Antlaşması imzalandıktan sonra İstanbul'a dönen Refi Cevat aynı yayın politikasıyla gazetenin yayınına devam ettirmiştir. Cumhuriyetin ilanından sonra ise Refi Cevat 150'likler arasında yer alarak sınır dışı edilmiştir.⁷⁸

Türkçe İstanbul gazetesi yayınlandığı ilk dönemlerde günlük siyasi bir gazete olarak Yeni İstanbul adıyla basılmıştır. Gazetenin adı Milli Mücadele Dönemi'nde Türkçe İstanbul olarak değiştirilmiş ve gazeteyi İngiliz Muhipleri Cemiyeti'nin üyesi olan Sait Mola satın almıştır. Kurtuluş Savaşı'na muhalefet olan gazete 1921 yılında kapatılmış ve Sait Mola'da 150'likler arasında sınır dışı edilen gazeteciler arasında yer almıştır.⁷⁹

1.4. Cumhuriyet Dönemi Basın Çalışmaları

Cumhuriyet Dönemi basını, 1923 senesinden günümüze kadar yapılan basın çalışmalarını kapsayacak şekilde uzun zaman dilimine yayılmıştır. Dönemin basını, genel olarak yönetimde olan hükümetin izlediği siyasete paralel olarak şekil almıştır.⁸⁰

1923'te Türkiye toprakları üzerinde bir devlet kurulmasına rağmen yeni bir basın yasası oluşturulmamış ve 1909 yılında yürürlüğe giren basın yasası kullanılmaya devam edilmiştir. Türk basın tarihine bir bütün olarak bakıldığında

⁷⁵ Aydede, 2 Kanunisani, 1338, 3 Cemazeyilevvel, 1340 (1922), No.1, s. 1.

⁷⁶ Gökhan Demirkol, *Kurtuluş Savaşı'nda Mizahın İki Cephesi: Güler yüz, Aydede'ye Karşı*, İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi, Sayı 41, Güz 2015, s. 149.

⁷⁷ Alemdar, 12 Cemaziyelahir, 1339, 20 Şubat, 1922, s. 1.

⁷⁸ Özbey, a.g.e., s. 45-46.

⁷⁹ Türkçe İstanbul, 23 Rebiülahir 1337, 26 Kanunisani 1335, No.62, s.1., Ali Güler, Molla Sait, Atatürk Ansiklopedisi, https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/Sait_Molla

⁸⁰ Özbey, a.g.e., s. 25.

kendi içinde özgür şekilde yayın yaptığı ve sansüre uğramadığı iki dönem göze çarpmaktadır. Bu dönemlerin ilki, 1908 II. Meşrutiyetin ilanı ile başlamış ve 1909 darbesiyle (31 Mart Vakası) son bulmuştur. İkinci ise 1923'te Cumhuriyet'in ilanı ile başlayan ve 4 Mart 1925 tarihinde Takrir Sükûn Kanunu'yla son bulan dönemdir.⁸¹

Cumhuriyet'in ilanından sonra basında oluşan özgürlük havası kısa sürede son bulmuş ve 1945 tarihine kadar iktidarın güdümünde bir basın politikası izlenmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti bağımsızlığına kavuştuktan sonra çağdaşlaşma adına inkılap hareketlerini başlatmıştır. Bu süreçte basın, devlete bağlı olan Matbuat Umumi Müdürlüğü'nün kontrolinde hareket etmiştir. Hatta hükümet yaptığı yenilikleri topluma sindirmek için 1928'e kadar basını etkili bir araç olarak kullanmıştır.⁸²

İzmit Basın Toplantısı, Cumhuriyet Dönemi basın tarihinin başlangıcı olarak kabul görülmektedir. Gazetecilere büyük bir önem veren Mustafa Kemal, ayrı bir çizgide yayın yapan İstanbul'daki gazetecileri özellikle bu toplantıya davet etmiştir. Çünkü İstanbul basınında hilafet, saltanat ve Cumhuriyet'e dair cevaplanmayan birçok soru yer almaktaydı. Mustafa Kemal, toplantıda bizzat bu konuları ele almış ve gazetecilerin aklında bunalım yaratan bütün sorulara cevap vermeye çalışmıştır. Mustafa Kemal basının gücüyle birçok şeyi başaracağına inanmaktadır. Bundan dolayı yapmayı düşündüğü inkılapların içeriğini bu toplantıda gazetecilerle paylaşarak ilerleyen zamanda basın politikasında bütünlük oluşturmayı amaç edinmiştir.⁸³

Atatürk'ün basına verdiği önem, İzmit Basın Toplantısı'nda gerçekleşen şu konuşma ile vurgulanabilir. Akşam gazetesinin sahibi Necmeddin Sadak ile Mustafa Kemal arasında geçen diyalog şu şekildedir; Necmeddin Sadak'ın "*Paşam Milli Mücadeleyi nasıl kazandınız?*" sualine, şu cevabı vermiştir: "*Telgrafın Telleri İle!*"⁸⁴

Mustafa Kemal inkılapları gerçekleştirme sürecinde basını yanında tutmak için farklı stratejiler uygulamıştır. Mesela yapılacak inkılaplara destek veren ve hükümet yanlısı yayın politikası izleyen gazetelerin matbaa malzemelerinin finansmanı

⁸¹ Enver Behnan Şapolyo, *Türk Gazetecilik Tarihi ve Her Yönü ile Basın*, Güven Matbaası, Ankara, 1976, s.220.

⁸² Girgin, a.g.e., s.198.

⁸³ Osman Akandere, *Atatürk'ün İzmir Basın Toplantısı (16-17 Ocak 1923) ve Bu Toplantıda Verilen Önemli Mesajlar*, Selçuk İletişim Dergisi, Yıl 2001, Cilt 2, Sayı 1, s.124.

⁸⁴ Şapolyo, a.g.e., s.233.

hükümet olmuştur. Yine Cumhuriyet Dönemi gazetecilerinden bazıları Mustafa Kemal'in desteğiyle bir dönem meclise vekil olarak girerken bazıları ise önemli görevlere terfi edilmiştir. Bu duruma, Zekeriya Sertel'in Basın ve Yayın Genel Müdürü olması örnek verilebilir.⁸⁵ Bu gibi gelişmeler sonucunda bu yıllarda gazetecilikte büyük bir ilerleme yaşanmıştır. Her türlü görüşü temsil eden bir basın literatürü oluşmuştur. Mesela 1923-1928 yılları arasında Nazım Hikmet ve Zekeriya Sertel sol akım basının önemli temsilcileri haline gelmiştir. Özellikle İstanbul'da görüşlerini temsil eden birçok dergi ve gazete yayınlamışlardır.⁸⁶

Bu süreçte hükümet gazetecilere ayrı bir değer vermiş ve matbuat alanındaki imkanlar artırılmıştır. Ancak 1924'te İstanbul basınında hilafete yönelik mektuplar yayınlanınca hükümet gazetecilere yönelik olan bu tutumunu değiştirmiştir. "*Tanin, Tevhidi Efkar ve İkdam*" gazeteleri bu mektupları izinsiz yayınladığı için bu gazetelerin baş müdürleri İstanbul İstiklal Mahkemesi'nde yargılanmış ve gazeteler için kapatılma kararı alınmıştır.⁸⁷

1924'te halifeliğin kaldırılması ile beraber muhalefet basın devreye girmiştir. Buna tepki olarak hem Ankara hem de İstanbul'da birçok yeni gazete yayın hayatına başlamıştır. 1925'te başlayan çok partili hayat ile TBMM'de ana muhalefet gurubu kurulmuş bu gelişme basın camiasını da etkisi altına almış ve TCF'yi temsil eden basın grubu yayın hayatına başlamıştır. Bu gelişmelerin de etkisiyle 13 Şubat 1925 yılında Doğu'da Şark İsyanı yaşanmıştır. Hükümet bu isyanı kontrol altına almak için bölgede sıkıyönetim ilan etmiştir. Meclisten çıkan Takrir-i Sükûn Kanun'u ile basın camiası da kontrol altına alınmak istenmiştir. Çünkü isyanın nedenleri arasında basın organlarını yapığı teşvik göz önüne alınmıştır. Sonuç itibari ile "*Son Telgraf, Tevhidi Efkar, Sebilürreşad*" gazetelerinin yayın hayatına son verilmiştir. Bu süreçte hükümet, bir taraftan gazete kapatırken bir tarafta da yeni gazetelerin açılması için çalışmalar yapmış ve birçok yeni gazete yayın hayatına girmiştir. 1925 senesinde sonra özellikle 1925-1928 yılları arasında tek sesli bir basın oluşmuştur.⁸⁸

⁸⁵ Şapolyo, a.g.e., s. 233.

⁸⁶ Sertel, a.g.e., s. 160.

⁸⁷ Deniz, a.g.e., s. 86.

⁸⁸ Şapolyo, a.g.e., s. 234.

İKİNCİ BÖLÜM

SON SAAT GAZETESİ

2.1. Son Saat Gazetesi

Türkiye Cumhuriyeti'nde 1925 yılından yaşanan Şeyh Said İsyanı nedeni ile 4 Mart 1925'te Takrir-i Sükûn Kanunu meclisten geçmiş ve sıkıyönetim ilan edilmiştir. Bu dönemde, özellikle ülkenin siyasi nabzını kontrol altında tutmak ve halkı birçok alanda yapılacak olan yeniliklerden haberdar etmek için çeşitli gazeteler yayın hayatına girmiştir. Bu gazetelerden biri de çalışmamızın ana konusu olan Son Saat gazetesidir. Son Saat gazetesi, 16 Mart 1925 yılında yayın hayatına başlamıştır. Gazetenin kurucuları arasında Selim Ragıp Emeç, Hakkı Tarık Us ve Ekrem Uşaklıgil yer almaktadır.⁸⁹

2.1. Son Saat Gazetesinin Kurucu Kadrosu

2.1.1. Selim Ragıp Emeç

Şekil 2. Cumhuriyet döneminde çağdaş fikirleri savunan en önemli gazetecilerdendir. Son Saat gazetesinin asıl sahibi ve kurucusudur. Selim Ragıp Emeç İstanbul'da 1899 doğmuştur. Sivas Askeri Rüştiye'sinde ortaöğretimini bitirmiştir. Emeç, Darülfünun' da hukuk öğrenimini tamamlamıştır.⁹⁰

Eski İttihatçılar arasında olan Emeç, Birinci Dünya Savaşına katılmış, Suriye-Filistin Cephesi'nde görev yapmıştır. Savaşın sonlarına doğru gazetecilik hayatına atılan Emeç'in bu sahadaki ilk mesai arkadaşları, Vakıf gazetesinin sahipleri; Ahmet Emin Yalman ve Hakkı Tarık Us' dur. Emeç, Tercümanı Hakikat ve Vakıf gazetelerinde aynı anda çalışmıştır. Vakıf gazetesinde çalışırken Ali Ekrem

⁸⁹ Şapolyo, a.g.e., 235.

⁹⁰ Sema Yıldırım, Behçet Kemal Zeynel, *TBMM Albümü 1920-2010 2. CİLT*, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Bakanlıklar, Ankara, 2010, s. 551.

Uşaklıgil'e tanışmıştır. Vakit gazetesinin İstiklal Mahkemesi'nde yargılandığı dönemde, Son Saat gazetesini Ali Ekrem Uşaklı ve Hakkı Tarık Us ile beraber çıkarmıştır. Harf İnkılabı'nın etkisinden dolayı Son Saat gazetesinin okuyucu kitlesinde azalma olmuştur. Bu neden dolayı gazete kapatılmıştır.⁹¹

1920'li yılların sonunda Zekeriya Sertel'e tanışan Emeç, gazete haberciliği alanında Sertel'den büyük destek görmüştür. Emeç, Zekeriya Sertel, Ali Ekrem Uşaklıgil ve Halil Lütfi Dördüncü ile beraber 1930'da Son Posta gazetesini çıkarmıştır.⁹² Emeç, bu yıllarda daha çok dış politikayı hedef alan liberal anlayış çizgisinde yayınlar yapmıştır. Ancak Demokrat Parti'nin iktidara gelmesiyle Emeç parlamentoda yer almıştır. Son Posta'da, 1950 ve 1960 yılları arasında hükümete karşı ılımlı bir çizgide yazı yazmıştır.⁹³

Selim Ragıp Emeç'in adı, 1932 senesinde Alpulu ve Uşak Şeker fabrikalarındaki yolsuzluklara karışmış ve bu suçlamalardan dolayı üç yıllık bir cezaya çarptırılmıştır. Sultan Ahmet Cezaevi'nde kalmış ve içerde bulunduğu dönemde gazetecilik faaliyetlerine de devam etmiştir. Genel aftan faydalanarak cezasının bitmesine bir yıl kala beraat etmiştir.⁹⁴ 1950 yılında iktidara gelen Demokrat Parti'nin kurucu kadrosunda yer almıştır. TBMM'ye 9. ve 10. yasama dönemlerinden Bursa'dan milletvekili olarak seçilmiştir.⁹⁵ 11. yasama döneminde meclise İzmir'den milletvekili olarak katılmıştır. Matbuat Cemiyeti ve Gazete Sahipleri Sendikası'nın kurucuları arasında da yer alan Emeç, bir dönem sendikanın başkanlığını yürütmüştür.

1960'da yapılan hükümet darbesinde tutuklanan milletvekilleri arasında yer almış ve Yassı Ada'da yargılanmıştır. Kayseri Cezaevi'nde hapis yatarken yaşadığı sağlık problemlerinden dolayı beraat edilen Emeç'in dava dosyası da aynı dönemde düşmüştür. 1970 senesinde İstanbul'da vefat etmiştir. Selim Ragıp Emeç'in çocukları; Çetin Emeç, Aydın Emeç, Leyla Tavşanoğlu ve Zeynep Gezgin babaları

⁹¹ Şaban Özdemir, *Unutulmuş Gazeteciler ve Unutulmaz Hatıralar*, Çolpan Yayınları, Ankara, 2020, s.62.

⁹² Zekeriya Sertel, *Hatırladıklarım*, Can Yayınları, İstanbul, 2019, s.175.

⁹³ Ayşegül Yılmaz, *Cumhuriyet Döneminde İttihatçılık Bağlamında Son Posta Gazetesi*, Vakavüvis Araştırma Dergisi, Yıl 2019, Cilt 4, Sayı 1, s.451.

⁹⁴ Sertel, a.g.e., s.185-189.

⁹⁵ Yıldırım, a.g.e., s. 551.

gibi gazetecilik alanında kariyer yapmış ve gazeteciliği aile mesleği olarak benimsemiştir.⁹⁶

2.1.2. Ali Ekrem Uşaklıgil

Ali Ekrem Uşaklıgil, 1892 senesinde İstanbul'da doğmuştur. Mercan İdadisi'nde ortaöğretimi tamamladıktan sonra Galatasaray Lisesi'nde eğitimine devam etmiştir. 1908 yılında Paris'e giderek iktisat alanında Yüksek Lisans yapmıştır. Beyzun ve Hasnun isimlerinde iki çocuğu vardır. 1947 senesinde İstanbul'da hayata gözlerini yumuştur. Edebiyat alanında önemli çalışmaları olan Halit Ziya Uşaklıgil, Ali Ekrem Uşaklıgil'in amcasıdır. Gazeteciliğe amcasının desteğiyle başlamıştır. Okul yıllarında, yaz tatillerinde amcasının isteğiyle 1914 senesinde ilk defa Tanin gazetesinde çalışmaya başlamıştır. Uşaklıgil, hatıratlarında amcasının bu isteğini şu şekilde dile getirmiştir: *"İki mektep arasında bir tatili boş geçirme, gazetede de bir mekteptir, Tanin'de stajyer olarak devam et."*⁹⁷

Ali Ekrem Uşaklıgil, Tanin'de çalıştığı dönemde Ahmet Emin Yalman, Hüseyin Cahit Yalçın, Muhittin Birgen, Hakkı Tarık Us gibi önemli gazetecilerin deneyimlerinden faydalanma imkânı bulmuştur. Anılarında bizzat Hakkı Tarık Us'un basın alanında eğitim veren bir öğretmen edası ile yazdığı haber yazılarını eleştirdiğini ve basın alanında kendisine çok şey kattığını söylemiştir. Uşaklıgil'in, Tanin gazetesinde çalışmaya başlamasından birkaç ay sonra Osmanlı Devleti, Umumi Cihan Harbi'ne katılmış ve o dönemde seferberlik ilan edilmiştir. Seferberlikten dolayı gündüzleri askeri eğitim alan Uşaklıgil, Tanin gazetesinde akşam muhabiri olarak çalışmaya başlamıştır. Hastalığından dolayı askerlik eğitiminden terfi edilen Uşaklıgil, Muhittin Birgen'in teşvikiyle askeri muhabir olarak işe girmiştir. Çanakkale Cephesi'nde mesleğini icra ederken gazetecilik

⁹⁶ Özdemir, a.g.e., s.107.

⁹⁷ Özdemir, a.g.e., s. 71.

hayatındaki ilk röportajını, Kemal'in Yeri Karargâhı'nda Mustafa Kemal'le yapmıştır. Milli Mücadele yıllarında Hakkı Tarık Us' a ulaşmak için İstanbul'a gitmiş ve Hakkı Tarık Us' un referans olmasıyla Tevhid-i Efkâr'da çevirmen olarak işe başlamıştır. 1922'de, Hakkı Tarık Us' un davetiyle Vakit gazetesine geçiş yapmıştır. Ahmet Emin Yalman Vakit gazetesinden ayrılırken Uşaklıgil' ide yeni kuracağı gazete olan Vatan'da çalışmak için davet etmiş ancak kendisi Hakkı Tarık Us ile çalışmayı tercih etmiştir. Aynı dönem Tercüman ve Yedi Gün gazetelerine de teknik olarak destekte bulunmuştur.⁹⁸

Emeç gibi eski İttihatçılar arasında yer alan Uşaklıgil, 1925 yılında akşam haberlerini yayınlayan bir gazete çıkartma fikrini arkadaşı Selim Ragıp Emeç ile paylaşmıştır. Bu iki arkadaş, Tarık Hakkı Us' un da verdiği maddi destek ile Son Saat gazetesini çıkarmıştır. Selim Ragıp Emeç ile Vakit gazetesinde tanışan Uşaklıgil'in on yedi yıllık bir dostluğu olmuştur.⁹⁹ 1930'da Son Posta gazetesinin kurucu kadrosu içinde yer alan Uşaklıgil'in habercilik politikası Selim Ragıp Emeç gibi liberal bir anlayışta olmuştur.¹⁰⁰

2.1.3. Hakkı Tarık Us

Hakkı Tarık us, Manisa Gördes'te 1882 senesinde doğmuştur. İlkokuldan itibaren okumaya ilgisi olan Us' un kitap biriktirme merakı bu yaşlarda başlamıştır. Us' un şiirleri Gördes Kaymakamı tarafından keşfedilmiş, onun vasıtasıyla İstanbul ve İzmir gazetelerinde yayımlanmıştır. Us, öğrenim hayatına İstanbul'da devam etmiş Darülfünun'da hukuk eğitimi almıştır. Öğrencilik döneminde boş zamanlarının çoğunu sahalarda kitap okuma tutkusuyla geçirirken abisi Mehmet Asım'ın vesilesiyle Tanin gazetesinde çalışmaya başlamıştır. Tarık mahlası, ilk başlarda abisi Mehmet Asım tarafından kullanılmıştır. Ancak Asım, kardeşinin Tarık ismine olan

⁹⁸ Özdemir, a.g.e., s. 73.

⁹⁹ Özdemir, a.g.e., s. 74.

¹⁰⁰ Sertel, a.g.e., s.175, Yılmaz, a.g.m., s.451.

ilgisini görünce bu mahlası kardeşine isim olarak hediye etmiştir. Us, abisinin hastalanması üzerine abisinin mesleği olan öğretmenlik mesleğini devir alarak İstanbul'da on yıla yakın bir zaman diliminde öğretmenlik yapmıştır.¹⁰¹

Us, Tanin gazetesinde başlayan gazetecilik serüvenine Vakit gazetesinde devam etmiş ve Ahmet Emin Yalman ile arkadaşlığı bu dönemde başlamıştır. Bir dönem Tercüman-ı Hakikat, Tasvir-i Efkar gazetelerinde de çalışmıştır.¹⁰² Bu yıllarda Us' a ait olan Vakit gazetesinin matbaası, bir gazeteci yetiştirme okulu gibi faaliyette bulunmuştur. Us, Ali Ekrem Uşaklıgil ve Selim Ragıp Emeç'in mesleki alanda olgunlaşmalarında büyük katkıda bulunmuştur. Arkadaşlarının teklifi üzerine Son Saat gazetesinin kurucu kadrosu arasında Us' ta, yer almıştır.¹⁰³

Hakkı Tarık Us, Mütareke Dönemi'nde bağımsızlık mücadelesine destek vermiş özellikle Anadolu ile İstanbul arasında iletişim sağlamada büyük rol oynamıştır. Yine bu dönemde Çerkes Ethem'le iletişime geçerek onunla röportaj yapan ilk kişi olmuştur. Milli Mücadele Dönemi'nde aktif rol almasından ve üstün başarılarından dolayı TBMM, Us' a İstiklal Madalyası vermiştir. Halk Fırkası'nın iktidar olduğu dönemde, Gördes'ten milletvekili olarak TBMM'ye girmiştir. Milletvekili olduğu dönemlerde fikirlerini iktidarın baskıların rağmen açıkça söyleyen cesur vekiller arasında yer almıştır. Tek Parti yönetimi döneminde ise gündeme gelen basın yasasına mecliste itiraz eden tek vekil olmuştur. Basın hayatına atıldığı günden itibaren saha çalışmalarında aktif rol almıştır. Vefat edene kadar birçok sendikanın kuruluşuna öncülük etmiş, sosyal ve yardımlaşma derneklerine de üye olmuştur.¹⁰⁴

Hayatını kitaplara adayarak geçiren ve evlenmeyen Hakkı Tarık Us tarih, edebiyat ve basın alanında birçok eser vermiştir. Kazancının büyük bir bölümüyle kitap satın almıştır. Süreli yayınları arşivlemeye dair bir kanun olmadığı için Us, o dönemin süreli yayınlarını düzenli satın almaya başlamıştır. Bu şekilde oluşturduğu dergi ve gazete koleksiyonundan Vakit Yurdu Apartmanı'nda, bir kütüphane oluşturmuştur. Vefat etmeden önce kütüphanesinin akıbeti için detaylı bir

¹⁰¹ About Hakkı Tarık Us (In Turkish).

http://www.tufts.ac.jp/common/fs/asw/tur/htu/hakki_tarik_us.html.

¹⁰² Şapolyo, a.g.e., s.222.

¹⁰³ Özdemir, a.g.e., s.62.

¹⁰⁴ Selahattin Öztürk, *Hakkı Tarık Us (1889-1956)*, Atatürk Ansiklopedisi.

[https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/index.php?title=Hakk%C4%B1_Tar%C4%B1k_Us_\(1889-1956\)&mobileaction=toggle_view_desktop](https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/index.php?title=Hakk%C4%B1_Tar%C4%B1k_Us_(1889-1956)&mobileaction=toggle_view_desktop).

vasiyetname hazırlamış ve süreli yayın koleksiyonu için bir bina yapılmasını istemiştir. 1956 yılında vefat eden Us' un süreli yayın koleksiyonu ve kitapları, 1965 senesinde kalıcı olmamak kaydıyla Beyazıt Külliyesi Sıbyan Mektebi'ne taşınmıştır. Us' un kütüphanesini koruyan vakıf, 1995'te kapanınca da kitap ve süreli yayın koleksiyonu 2003 senesinde Kültür Bakanlığı'na bağlanmış ve Hakkı Tarık Us' un adını taşıyan süreli yayın kataloğu hazırlanarak Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nde araştırmacıların hizmetine sunulmuştur.¹⁰⁵ Hakkı Tarık Us' un süreli yayın kataloğu Tokyo Üniversitesi Yabancı Diller Bölümü ile yapılan ortak çalışmalar sonucunda dijital ortama aktarılmış ve günümüzde araştırmacılara hizmet vermeye devam etmektedir.¹⁰⁶

2.2. Son Saat Gazetesinin Yayın Politikası

Gazeteler, yayımlandıkları dönemi her açıdan yansıtan en önemli kitle iletişim araçları arasında yer almaktadır. Fakat bu olayları okuyucuya aktarırken dönemin koşullarından bağımsız kalamamış ve günün şartlarına göre kendilerine ait bir misyon ve vizyon belirleyerek bu çerçevede yayın yapmışlardır. Son Saat gazetesinin çıktığı döneme geniş bir pencereden bakıldığında Türkiye Cumhuriyeti, kurumlarının birçoğunda çağın koşullarını yakalamak için reform yapmaya başladığı bir zamana denk geldiği görülmektedir. Hükümet, XX. yy'da yaptığı bu inkılapları hem olumlu olarak pekiştirmek hem de toplumu kontrol altında tutmak için kitle iletişim araçları arasında yer alan gazetelerden etkin bir şekilde faydalanmıştır. İzlenilen bu siyaseti pekiştiren gazetelerden biri de Son Saat gazetesi olmuştur.¹⁰⁷

Son Saat gazetesinin kurucu kadrosunda Selim Ragıp Emeç, Ali Ekrem Uşaklıgil ve Hakkı Tarık Us gibi önemli gazeteciler yer almıştır. Bu gazetecilerin biyografileri incelendiğinde, bu kadronun Birinci Dünya Savaşı'nda aktif bir şekilde yer aldığı ve Mütareke Dönemi'nde ise milletin bağımsızlığı ve egemenliği için mücadele ettiği görülmektedir. Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonrada devletin kalkınma ve yenileşme sürecinde de desteklerini esirgememişlerdir. Meclise vekil olarak girdikleri dönemde de gazeteci kimliklerini arka plana atmayarak basın

¹⁰⁵Selahattin Öztürk, Abdurrahman M. Hacıismailoğlu, *Us Hakkı Tarık (1889-1956)*, TDV İslam Ansiklopedisi Cilt 42, İstanbul, 2012, s. 188. <https://islamansiklopedisi.org.tr/us-hakki-tarik>.

¹⁰⁶Hakkı Tarık Us Collection. <http://www.tufts.ac.jp/common/fs/asw/tur/htu/>.

¹⁰⁷Şapolyo, a.g.e., s. 220.

alanında önemli çalışmalara imza atmışlardır. Son Saat gazetesi Takriri Sükûn Dönemi'nde 16 Mart 1925 senesinde yayın hayatına girmiştir.¹⁰⁸ İlk nüshasında gazetecilik misyonunu ele aldığı şu haber demeci ile okuyucusuna hitap etmiştir;

“Mesleğimiz;

*Yeni çıkacak olan bir gazetenin mesleğini tayin etmeye başlaması ve gazeteciliğin devresinde yeni olması ile mesleğimizi takdim edeceğimiz nüshalarla okuyucularımıza sunacağız. Şimdilik muhterem okuyucularımıza takdim edeceğimiz hareketi birkaç cümle ile arz ediyoruz; Son Saat bir Türk gazetesi midir? Satırlarımızda yalnızca milletin sesiniz bulacaksınız. Türk milleti bu yüzden kendisine mukadder olan asrı ve inşası ile büyük istikbal için gösterecek olası hamlelerine kuvvet olacağız.”*¹⁰⁹

Son Saat gazetesi Cumhuriyet Dönemi'nde gerçekleşen inkılapları destekleyen siyasi haber başlıklarına ve makalelere yer vermiş, iktidarın siyasetine paralel bir yayın politikası izlemiştir. Ekstradan gazete, zengin görseller ve karikatürlerle de yayınladığı haberleri pekiştirmiştir. Son Saat, sadece siyasi haber alanında yayın yapmamış, toplumsal alanda da yapılan inkılaplara paralel olarak reklam ve ilanlara gazetede yer vermiştir.

Hükümetin yaptığı inkılapları destekleyen çeşitli makaleler gazetede yayınlanmıştır. Gazete yayınlan şu makale bu bilgiyi destekler niteliktedir;

*“Refikimiz Harekâtı Milliye-yi üç dereceye ayırıyor, bunların birincisi İstiklal Harbi, ikincisi İnkılap, üçüncüsü de Vahdetti Meclis'tir. Ankara Hükümeti bugün ki makalesinde diyor ki; Harekâtı Milliye-nin üç esaslı devire ayrıldığını müşahade ediyormuş. Birincisi istiklal harbi ikincisi inkılap mücadelesi, son isyan hareketleridir. Bu yapılan mücadele üçüncü bir devre iltihak etmektedir. Bu da milli vahdet inkılap mücadelesidir.”*¹¹⁰

Son Saat gazetesi, TBMM'nin resmi gazetesi olan Hâkimiyet-i Milliye gazetesinin baş makalelerini kendi nüshalarında açık bir şekilde okuyucusuna sunmuştur. Şark İsyanı'na hitaben Hâkimiyeti Milliye' de yayımlanan ve Son Saat gazetesi aracılığı ile okuyucularla buluşan birkaç makalenin özeti şu şekildedir;

“Hâkimiyet-i Milliye isyan ve irticayı neşir ettiği bugün ki baş makalesinde diyor ki: harekâtı askeriye, ne kadar parlak olur ise olsun, bu yırtıcı reisin fırarı ile

¹⁰⁸ Özdemir, a.g.e., s. 61.

¹⁰⁹ Son Saat Gazetesi, 16 Mart, 1925, s. 1.

¹¹⁰ Son Saat Gazetesi, 15 Nisan, 1925, s. 1.

neticelenmiş olsa idi elde edilen bu ibreti emin netice, her tarafta mağlubiyet olarak anılacaktı. Ancak âleme gösterdik ki Türk yalın kılıçtır. Türkün davasına, istiklaline kasıttı, ateş ve kan içinde boğacağını ispat etmiştir. Hükümet, bundan sonra milli iradenin başladığı gayelerden bahis ederek şu suretle devam ediyor: Türk iradesi son harekette inkılap ve Cumhuriyet fikri için aşk ve heyecan ile harp etti. Türk'ün iradesi Cumhuriyet'in, istiklalin muhafazası olarak kalacaktır.”¹¹¹

“Hâkimiyet-i Milliye bugün ki baş makalesinde isyanla ilgili diyor ki: Türkiye Cumhuriyeti'nin mefkûresini anlamayan yeni devrin ile eski devrin fikrini görmeyenlerdir. Eminiz ki Sait, bu saate bile af edileceğine dair ümidi vardır. Türkiye Cumhuriyeti sevk bir adalette idaresinin asıl simasını göstermiştir. İsyanın bütün sebeplerini bir kelimedede dille getirmek mümkündür; cahilin cehaletine karşı en büyük silahımız eğitim olmalıdır. Eğitimin mağlup edemeyeceği zihniyet kuvvet bulunamaz. Bunu yapmak için özel bir eğitim teşkilatına ihtiyacımız vardır. Çünkü eğitimle en çok iç içe olan lisan meselesi burada mühimdir. Genç Cumhuriyet buna yönelik ıslahat hareketinde bulunmalıdır.”¹¹²

Yayınlanan bu makalelerin içeriğinden, yapılmış ve yapılacak reformlara Son Saat'in, açık bir şekilde destek verdiği anlaşılmaktadır. Özellikle son makalenin son cümlesinde hükümeti inkılap yapmaya davet eden cümleler kurulmuş çağdaşlaşmanın önemi vurgulanmıştır.

Son Saat, Türkiye'nin iç siyasetine ait haberlere ağırlık verdiği kadar Türkiye'nin dış siyaseti ile ilgili haberlere ağırlık vermiştir. Bu haberleri zengin görseller ve karikatürlerle okuyucuya sunmuştur. Bu şekilde okuyucuda başarılı bir Türk siyaseti izlenimi oluşturmayı hedef edinmiştir. 1925 senesinde Türk dış politikasını ele alan İngilizce içeriğe sahip karikatürler okuyucuya şu başlıklarla sunulmuştur, “İngiltere- Fransa- İtalya tarafından aleyhimizde bir itilaf takımını hazırlanıyor.”¹¹³

¹¹¹ Son Saat Gazetesi, 17 Nisan, 1925, s.1.

¹¹² Son Saat Gazetesi, 19 Mayıs, 1925, s.1.

¹¹³ Son Saat Gazetesi, 27 Eylül, 1925, s.1.

Şekil 3. Karikatürde, Musul bir bebeğe benzetilerek Musul'un Türkiye sınırlarına dâhil olmak istediği ancak bu durumun engellendiği vurgulanmıştır.

Şekil 4. Karikatürde, Musul Müzakerelerinin belirsizlik içinde ilerlediği İngiltere, Fransa ve İtalya'nın kendi çıkarları doğrultusunda hareket ettiği vurgulanmıştır.¹¹⁵

Son Saat gazetesi Türkiye'nin 1925'teki iç siyasetini de yakından takip ederek zengin görseller eşliğinde okuyucuya sunmuştur. Mesela Şeyh Sait İsyanı'nı yakından takip etmiş ve isyanın ilk günden beri kontrol altına alındığına yönelik haber ve karikatürleri yayınlamıştır. 2 Nisan 1925'te, gazetenin manşet haber kısmında bu bilgiyi destekleyen şu karikatür gazetede yer almıştır;

Şekil 5. “Şeyh Sait Ve Adamları Pençemiz Altında.”

Öte yandan Son Saat, 1925'te hükümetin yaptığı şapka inkılabını her açıdan destekleyen haberleri paylaşmıştır. Özellikle halkın şapkaya olan sempatisini artırmak için ucuz şapka reklamlarını yoğun bir şekilde gazetede paylaşarak olumlu

¹¹⁴ Son Saat Gazetesi, 27 Eylül, 1925, s.1.

¹¹⁵ Son Saat Gazetesi, 27 Eylül, 1925, s.1.

¹¹⁶ Son Saat Gazetesi, 2 Nisan, 1925, s.1.

bir algı yaratmaya çalışmıştır. Bu duruma gazetede yayınlanan şu reklam örnek verilebilir;

Şekil 6. “350 kuruştan itibaren erkek şapkaları son modanın en güzel renkleri mevcuttur, Beyoğlu, Karlaman Mağazalarında.”¹¹⁸

Birinci Dünya Savaşı’ndan toplumsal hayat değişime uğramaya başlamış ve Avrupa modası hedef alınmıştır. Sadece bununla da yetinilmemiştir, sosyal mekânlarda da kadın erkek haremliği Cumhuriyet’in ilk yıllarında azalmaya başlamış ve kadınlar için daha özgür alanlar oluşmuştur. Bu duruma tepki gösteren gazeteler bu hayat tarzına ikaz eden yazılara yer vermiştir.¹¹⁹ Ancak bunun aksi olacak şekilde yayın yapan gazeteler de mevcuttur. Son Saat gazetesi de bunlar arasında yer almaktadır. Mesela kadınları konu edinen birçok köşe yazısına gazete de yer verildiği görülmektedir. Yine bu gazete, kadınlar ile ilgili kişisel bakım ürünleri, kılık kıyafet reklamlarını ön planda tutmakla yetinmemiş kılık kıyafete dair her türlü teferruatı da okuyucusuyla buluşturmuştur. Örneğin “*Dünya Kadınlarının Kıyafetleri*” başlığıyla yayın yaptığı haberde kadın kıyafetleri hakkında okuyucusunu bilgilendirmiştir (bkz. **EK-1**). Kadınlara bu dönemde giyim tarzı olarak da Avrupa kadınları örnek gösterilmiş ve yaşam şekli olarak da Avrupa modası hedef alınmıştır. Son Saat’in kadınlara yönelik yayınladığı şu iki haberin içeriği bu durumu aydınlatmaktadır.¹²⁰

¹¹⁷ Son Saat Gazetesi, 10 Ekim, 1925, s. 1.

¹¹⁸ Son Saat Gazetesi, 10 Ekim, 1925, s. 1.

¹¹⁹ Zafer Toprak, *Türkiye’de Yeni Hayat İnkılap ve Tramva 1908-1928*, Doğan Kitap Yayınevi, İstanbul, 2017, s. 115.

¹²⁰ Son Saat Gazetesi, 19 Teşrinievvel, s. 1.

Şekil 7. “Kadınların başlarına sardıkları sarık şeklindeki tülü nasıl yapar? Bütün Avrupa ve İngiltere’de sarık usulü baş yapmak günden güne tamim etmektedir. Bu şekilde yapılan başlar zerafet itibarı ile diğer baş tüllerinden her cihetten daha güzel olmaktadır. Bir İngiliz gazetesi başa nasıl sarık yapılabileceği hakkında bu dört resmi paylaşılarak sarık şeklindeki tülün yapım tekniklerini anlatmıştır.”¹²²

Şekil 8. “Şehrimizde ilk defa kadın bacak müsabakası yapılıyor, yarın verilecek partide en güzel bacak müsabakasında bakalım hangi kadın kazanacak?”¹²⁴

Son saat gazetesi üzerinde yapılan analizler sonucu gazetenin okuyucu kitlesini de üç ayrı gruba ayırmak mümkündür. Birinci grup çağdaşlaşmayı savunan iktidar taraftarı olan grupken ikinci grup hükümetin karşısında olan muhalefet grubudur. Üçüncü grup ise tamamen Son Saat gazetesinin izlediği satış politikaları sonucunda oluşan bir gruptur. Gazetenin belli dönemlerde satış tirajları çok yüksek olmuştur. Bu durum tesadüf değildir. Türk Tayyare Cemiyeti kurulduktan sonra Son Saat gazetesi aracılığı ile okuyuculara “Tayyare Piyangosu” biriktirme karşılığında altın hediye etmiştir.¹²⁵ Sonuç olarak Türk Tayyare Cemiyeti’nin başlattığı kupon biriktirme kampanyası halk tarafından büyük bir ilgi gördüğü için gazete yayın hayatında

¹²¹ Son Saat Gazetesi, 11 Mayıs, 1925, s. 1.

¹²² Son Saat Gazetesi, 11 Mayıs, 1925, s. 1.

¹²³ Son Saat Gazetesi, 4 Eylül, 1925, s. 1.

¹²⁴ Son Saat Gazetesi, 4 Eylül, 1925, s. 1.

¹²⁵ Son Saat Gazetesi, 3 Nisan, 1927, s. 1.

olduğu sürece uygulanmıştır. Hatta gazete bu kuponlar sayesinde bir matbaa dairesi dahi açmıştır. (bkz. **EK-2**).¹²⁶

Türk Tayyare Cemiyeti'nin başlattığı bu kampanyaya, sadece satış politikasında elde edilen nicel bir başarı olarak bakılmamalıdır. Çünkü gazeteyi kupon için satın alan okuyucu istem dışı gündemden haberdar olacaktır. Neticede iktidarın izlediği çağdaşlaşma politikasını, okuyucu farkında olmadan (gizil öğrenme)¹²⁷ benimseyecektir. Bu şekilde inkılap hareketleri toplum tarafından hızlı bir şekilde benimsenecek ve toplumun alt tabakası da bu süreçte arka planda kalmayacaktır.

Son Saat, 1925-1927 yılları arasında bazen gazetenin ilk sayfasında bazen de ara sayfalarında “*Tarihi Tefrikamızdan Bir Hadise*” köşesi ile okuyucunun dikkatlerini çekmeye çalışmıştır. Hem geçmişe yönelik olayları hem de yakın tarihte gerçekleşen olayları okuyucuya sunmuştur (bkz. **EK-3**). Yayınlanan okuma metinlerinin bazı başlıkları şunlardır, “*Çanakkale Muhaberesi Nasıl Başladı Nasıl Bitti*”,¹²⁸ “*Gazi Paşa Anafartalar’da Taarruzu Bizzat Vermıştır*”,¹²⁹ “*Genç Osman’ın Tahta Çıktığı Gün*”,¹³⁰ “*Bu Ailedeki Bütün Kadınlar Ecnebi midir?*”, “*Osmanlı Padişahlarının Sonuncuları Türk Neslinden midir?*”,¹³¹ “*Padişah Her Gün Yeni Bir Cariye Peşinde*.”¹³²

Son Saat gazetesi yayın yaptığı süreçte, iktidara sürekli olarak olumlu atıflarda bulunmuştur. Bazen de iktidardan olumlu dönütler almıştır. Örneğin, Mustafa Kemal’in yurtiçi gezisinde bulunduğu sırada gazetenin kurucu kadrosu arasında yer alan Hakkı Tarık Us’ a hitaben gazeteye çektiği şu telgraf bu duruma örnek verilebilir. Gazeteye çekilen bu telgraf, şu haber başlığıyla paylaşılmıştır, “*Gazi Hazretleri Karadeniz’den Gazetemize Cihan Değer Bir İltifatta Bulundular*”, Haberin içeriği ise aşağıdaki gibidir;

“*Gazi Hazretleri, bu sabah İzmir telsizi ile Baş Muhabirimiz Hakkı Tarık Bey’e hitap eden bir telgraf ile gazetemizi şu büyük iltifatı ile mesut etmiştir. Karadeniz’in*

¹²⁶ Şapolyo, a.g.e., s.233.

¹²⁷“Tolman’a göre gizil öğrenme organizmanın bilinçli bir çaba göstermeden farkına varmadan gerçekleştirdiği öğrenmelerdir.” (Behçet Oral, *Öğrenme Öğretme Kuram ve Yaklaşımları*, Pegem Akademi, Ankara, 2012, s.127.)

¹²⁸ Son Saat Gazetesi, 15 Eylül, 1925, s. 1.

¹²⁹ Son Saat Gazetesi, 19 Eylül, 1925, s. 5.

¹³⁰ Son Saat Gazetesi, 23 Teşrinisani, 1926, s.1.

¹³¹ Son Saat Gazetesi, 28 Teşrinisani, 1926, s.1.

¹³² Son Saat Gazetesi, 29 Teşrinisani, 1926, s.1.

dalgaları içinde beni en çok memnun eden en samimi düşüncem sizsiniz. Bu hislerimi hem size hem de adreslerini bilmediğim kardeşlerime ve evlatlarıma ıblağ ediyorum. Gazi Mustafa Kemal”¹³³ (bkz.EK-4)

Son Saat gazetesi 1928’te Harf İnkılabı’na da öncülük yapan gazeteler arasında yer almıştır. Latin alfabesine geçiş yapılmadan önce bu alfabeyi kullanmaya başlayarak toplumun alıştırma sürecini hızlandırmıştır. Hatta gazete, yeni alfabenin öğrenilmesi için “*Türkçe Dersler*” başlığıyla bir okul gibi okuyucusuna hizmet eden bir politika izlemiştir.¹³⁴

Son Saat gazetesinin haber başlıklarına yönelik izlediği yayın politikası ise şu şekilde olmuştur; 1925-1926 yılları arasında iç siyasi gelişmeler yoğun olarak paylaşılmıştır. 1927’den sonra ise dış gelişmelerin yoğun olduğu haber başlıklarına yer vermiştir. 1928’de ise daha çok İstanbul’da gerçekleşen siyasi ve toplumsal olayları ele alan bir çizgide yayın yapmıştır.

1 Kasım 1928’de, Türkiye Cumhuriyeti Arap alfabesi yerine Latin alfabesini kullanmaya başlamıştır. Gerçekleşen Harf İnkılabı ülkede her kesimi etkilediği gibi basın camiasını da etkilemiştir.¹³⁵ Bu inkılapla süreli yayınların büyük bir kısmının satış tirajlarında azalma olduğundan birçok gazete ve mecmua yayın hayatına son vermiştir. Kapanan gazeteler arasında Son Saat gazetesi de yer almış ve 29 Aralık 1928’de yayın hayatına veda etmiştir.¹³⁶

2.3. Son Saat Gazetesinin Abonelik Durumu ve Fiyat Bilgileri

Son Saat gazetesinin 1925’teki fiyatlandırması ve abonelik şartları şu şekilde olmuştur;

- Günlük nüshası 3 kuruştur.
- Vilayet içi senelik abonelik ücreti 1100 kuruştur.
- Altı aylık abonelik ücreti 600 kuruştur.
- Üç aylık abonelik şartı 325 kuruştur.

Son Saat gazetesinin 1925’teki ecnebi memleketler için fiyatlandırması ise şu şekilde olmuştur;

¹³³ Son Saat Gazetesi, 16 Eylül, 1928, s. 1.

¹³⁴ Son Saat Gazetesi, 28 Ağustos, 1928, s. 1.

¹³⁵ Girgin, a.g.e., s.199.

¹³⁶ Özdemir, a.g.e., s.61.

- Günlük nüshası 3 kuruştur.
- Senelik abonelik ücreti 2000 kuruştur.
- Altı aylık abonelik fiyatı 600 kuruştur.
- Üç aylık ücreti 555 kuruştur.¹³⁷

Son Saat gazetesinin 1926'daki fiyatlandırması ve abonelik şartları şu şekilde olmuştur;

- Günlük nüshası 3 kuruştur.
- Vilayet içi senelik abonelik ücreti 1100 kuruştur.
- Altı aylık abonelik ücreti 600 kuruştur.
- Üç aylık abonelik şartı 325 kuruştur.

Son Saat gazetesinin 1926'daki ecnebi memleketler için fiyatlandırması ise şu şekilde olmuştur;

- Günlük nüshası 3 kuruştur.
- Senelik abonelik ücreti 2000 kuruştur.
- Altı aylık abonelik fiyatı 600 kuruştur.
- Üç aylık ücreti 555 kuruştur.¹³⁸

Son Saat gazetesinin 1927'deki fiyatlandırması ve abonelik şartları şu şekilde olmuştur;

- Günlük nüshası beş kuruştur.
- Vilayet içinde senelik ücreti 17000 kuruştur.
- Altı aylık abonelik ücreti 900 kuruştur.
- Üç aylık abonelik ücreti 500 kuruştur.

Son Saat gazetesinin 1927'deki ecnebi memleketler için fiyatlandırılması ise şu şekilde olmuştur;

- Günlük nüshası 5 kuruştur.
- Senelik abonelik şartı 3000 kuruştur.
- Altı aylık abonelik ücreti 1600 kuruştur.
- Üç aylık abonelik ücreti 900 kuruştur.

¹³⁷ Son Saat Gazetesi, 16 Mart, 1925, s. 1.

¹³⁸ Son Saat Gazetesi, 15 Mart, 1926, s. 1.

Son Saat gazetesinin 1927'deki ilan tarifesinin fiyatlandırılması şu şekilde olmuştur;

- Altıncı sayfada; satırı 16,5 kuruştur.
- Beşinci sayfada satırı 25 kuruştur.
- Dördüncü sayfada satırı 40 kuruştur.
- Üçüncü sayfada satırı 60 kuruştur.
- İkinci sayfada satırı 100 kuruştur.
- Birinci sayfada satırı 200 kuruştur.¹³⁹

Son Saat gazetesinin 1928'yılındaki fiyatlandırılması ve abonelik şartları şu şekilde olmuştur;

- Günlük nüshası 5 kuruştur.
- Senelik abonelik ücreti 1700 kuruştur.
- Altı aylık abonelik ücreti 900 kuruştur.
- Üç aylık abonelik ücreti 500 kuruştur.

Son Saat gazetesinin 1928'deki ecnebi memleketler için fiyatlandırması ise şu şekildedir:

- Senelik abonelik ücreti 3000 kuruştur.
- Altı aylık abonelik ücreti 1600 kuruştur.
- Üç aylık abonelik ücreti 300 kuruştur.

Son Saat gazetesinin 1928'de ilan tarifesinin fiyatlandırması şu şekilde olmuştur:

- Altıncı sayfada; satırı 16,5 kuruştur.
- Beşinci sayfada satırı 25 kuruştur.
- Dördüncü sayfada satırı 40 kuruştur.
- Üçüncü sayfada satırı 60 kuruştur.
- İkinci sayfada satırı 100 kuruştur.
- Birinci sayfada satırı 200 kuruştur.¹⁴⁰

¹³⁹ Son Saat Gazetesi, 17 Mart, 1927, s. 1-6.

¹⁴⁰ Son Saat Gazetesi, 10 Kasım, 1928, s 1-6.

Son Saat gazetesinin ilan tarifesı fiyatları 1925 ve 1926 yıllarında okuyucuyla paylaşılmamıştır. Ancak 1927 ve 1928 ilan tarifesı fiyatları okuyucu ile 6. sayfada okuyucuya sunulmuştur.

2.4. Son Saat Gazetesinin Fiziksel Özellikleri

Son Saat gazetesi ilk nüshası 50 x 70 boyutunda, 2 yaprak olarak, 4 sayfa şeklinde yayınlanmıştır. Gazete, 48. sayısından sonra okuyucuya daha zengin bir içerik sunmak için 3 yaprak 6 sayfa olacak şekilde yayın yapmaya başlamıştır. Son Saat, takipçilerine bu durumu paylaştığı şu yazı ile bildirmiştir;

“Gazetemiz yarından itibaren 6 sayfa şeklinde basılacaktır. Son saat gazetesi yayın hayatına girdiğinden beri okuyucuları tarafından yoğun ilgi görmektedir. Bundan dolayı gazetemiz, daha zengin bir haber kaynağı olarak yayınlamak ve kitleden okuyucuya hitap etmek için sayfa sayısını altıya çıkarma kararı almıştır”¹⁴¹

Şekil 9¹⁴² Gazetenin 1925 yılında ilk nüshasının başlık bilgileri fiziksel ve içerik olarak yukardaki gibi tasarlanmıştır.

Son Saat gazetesinin logosunun sağ üst köşesinde, sırayla alt alta olacak şekilde şu bilgilere yer verilmiştir; nüsha numarası, gazetenin matbaa bilgisi ve adresi. Bu bilgilerin hemen altında ise dikdörtgen kutu içerisinde Hicri Takvim ve Miladi Takvim referans alınarak o günün tarihlendirmesi yapılmıştır.

Son Saat gazetesinin logosunun sol üst köşesinde, sırayla alt alta olacak şekilde abonelik ve fiyat bilgilendirmesi yapılmış, bu bilgilerin altında ise dikdörtgen bir kutu içerisinde Hicri Takvim ve Miladi Takvim’i referans alan imsakiye bilgilerine yer verilmiştir.

¹⁴¹ Son Saat Gazetesi, 3 Mayıs, 1925, s.1.

¹⁴² Son Saat Gazetesi, 16 Mart, 1925, s.1.

Sağ üst köşe ve sol üst köşe arasına yerleştirilen Son Saat gazetesinin logosu ise şöyle tasarlanmıştır; ana sayfanın üst köşesinde ortada olacak şekilde uçuş pozisyonunda olan bir şahin figürü kullanılmıştır. Şahinin sağ kanadının altında “Son”, sol kanadın altında ise “Saat” yazmaktadır ve şahinin sırtında ise yuvarlak bir masa saati bulunmaktadır. Şahinin pençeleri arasında yatay olan ince sütun içerisinde şu yazı yazılmıştır; “Yevmi akşam gazetesi.”¹⁴³ Son Saat gazetesinin bu şekilde tasvir edilmiş bir logo seçmesinin temel sebebi günlük olarak yayın yapmasıdır. Çünkü şahin, doğası gereği hızlı olan bir hayvandır. Yani bu logo ile hem okuyucuya en güncel haberlerin verildiğine hem de Son Saat’in hızlı haberciğine atıfta bulunulmuştur.

Şekil 10¹⁴⁴ Son Saat gazetesi 4. nüshasından sonra logosunda yukarıda olduğu gibi küçük bir değişiklik yapmıştır. Şahinin sırtındaki saat pençelerinin altına yerleştirilmiştir. Logo tasarımının yenilenmesi ile gazetenin yirmi dört saat boyunca gerçekleşen bütün haberleri yayınladığı mesajı verilmek istenmiş ve yeni logo 1928’e kadar kullanılmıştır.¹⁴⁵

1 Ocak 1926’da, Türkiye Cumhuriyeti, Miladi Takvim’i kullanmaya başlamıştır. Ancak bu durum Son Saat gazetesine yansımamıştır. Gazete, yayın yaptığı süre boyunca Miladi ve Hicri Takvim’den aynı anda yararlanmıştır.

¹⁴³ Son Saat Gazetesi, 16 Mart, 1925, s.1.

¹⁴⁴ Son Saat Gazetesi, 20 Mart, 1925, s.1.

¹⁴⁵ Son Saat Gazetesi, 20 Mart, 1925, s.1.

Şekil 11¹⁴⁶ 1927’de ise ana sayfada yer alan sağ üst ve sol üst köşedeki bilgilerde değişikliğe gidilmiştir. Sağ kutucuğun içinde gazetenin bir dönem verdiği tayyare kuponuna ait bilgi yer almıştır. Sol üst kutucuk da ise gazetede yayınlanan romanların tanıtımı yapılmıştır. Gazetenin takvim bilgisi ve fiyat bilgisi logonun hemen altındaki ince sütunda yer almıştır. Abonelik fiyat bilgisi ve imskiye bilgileri de bu tarihten itibaren 1928’e kadar gazetenin altıncı sayfasında paylaşılmıştır.

Şekil 12¹⁴⁷ Son Saat gazetesi 1928 yılına kadar sadece Arap alfabesi ile yayın yapmıştır. Ancak 1 Kasım 1928’e kadar Harf İnkılabı resmi olarak gerçekleşmeden önce Latin alfabesi ve Arap alfabesini aynı anda kullanmaya başlamıştır. 1928’den sonra gazetenin üst köşesinde yer alan sağ ve sol kutucuklarda ise ülkenin finans bilgileri ve hava durumuna yer verilmiştir. 1928’den itibaren de gazetenin idarehane ve telefon bilgileri tekrardan gazetenin ilk sayfasında yer almaya başlamıştır.

¹⁴⁶ Son Saat Gazetesi, 18 Mart, 1927, s.1.

¹⁴⁷ Son Saat Gazetesi, 1 Ekim, 1928, no.1270, s.1.

Şekil 13¹⁴⁸ Son Saat gazetesinin sayfa düzeni yukarıdaki gibi tasarlanmıştır.

1925'ten 1928'e kadar gazetesinin ilk sayfası 7 sütun olacak şekilde bölümlere ayrılmıştır. Bu sütunlar aşağıya kadar devam etmemiştir. Sütunlar arasında yatay çizgiler ile haber konuları belirgin bir şekilde birbirinden ayrılmıştır. Bu düzen, gazetesinin bütün sayfalarında aynı şekilde kullanılmıştır. Manşet haberler gazetesinin üst tarafında orta iki sütunda yer almıştır. Spor, tarih ve edebiyat gibi farklı alanlarla ilgili haber ve karikatürler ise gazete sütunlarının alt kısımlarında yer almıştır. Sütunların orta kısmı ise ülke gündemine göre değişiklik göstermiş ancak daha çok İstanbul'da yaşanan sosyal ve kültürel alandaki haberlere yer verilmiştir.

Gazetesinin ikinci sayfasında üst sütundaki haberler konularına göre değişiklik göstermiş ancak genellikle ilk sayfadaki haberlerin devamı niteliğinde

¹⁴⁸ Son Saat Gazetesi, 18 Mart, 1925, s. 1.

haberler yayınlanmıştır. Alt sütunda ise sabit bir şekilde günlük roman bölümleri yayınlanmıştır.

Gazetenin üçüncü sayfasında sol sütunda genellikle eğitimle ilgili makale ve haberler yer alırken, sağ ve orta sütunlarda da edebiyat ve İstanbul'un günlük hayatına dair haberler yer almıştır. Alt sütunlarda ise siyasi haberlerin devamı ve ekonomiyle ilgili haberler yer almaktadır.

2.5. Son Saat Gazetesinde Reklam ve İlanlar

Son Saat gazetesinde paylaşılan reklamlar ve ilanlar genelde gazetenin 4. sayfasının tamamında yer almıştır. Bu sayfasının ilk dört sütununda genellikle şu başlıklarda bilgilere yer verilmiştir; iş ilanları, İstanbul'daki günlük sosyal etkinlikler, banka tanıtım reklamları, İstanbul'da yapılacak fuarlar hakkında bilgiler, kitap ilanları ve gıda reklam ürünleri.¹⁴⁹ Hatta gazete paylaşılan reklam ve ilan başlıkları düzenli olarak yayınlanmış okuyucu kitlesinde belirli bir tarza hitap eden reklam kültürü oluşturulmak istenmiştir. Mesela aşağıda transkript edilen reklam ve ilan içerikleri bu bilgiyi destekler niteliktedir;

“İstanbul Ziraat Bankası Şubesinden; Türkiye'nin hemen hemen her yerinden Ziraat Bankası şubeleri ve sandıkları olduğundan buralara para göndermek isteyen zevat ve tüccarların müessesemize müracaat etmeleri rica ve ihvan icranla havalelerinin kabul edileceği dikkatlerine arz olunur.”

“ Bu akşam; Ferah Tiyatrosunda Darülbeyti sanatkarları tarafından Ertuğrul Muhsin' in Renkli Feneri 3. Perde ”¹⁵⁰

“Lüle Burgaz Fabrikası buzhanesi geçen seneler gibi bu sene de 10 Nisan tarihinden itibaren müşterilerine hizmet verecektir.”

“ Yaz geliyor, Elbise ihtiyacınız varsa Behma Hal Moda Terzihanesine uğrayınız.”

“Kundura meraklıları 550 Siyah, 625 Rugan, modaya uygun birinci Fransız mallarından modaya uygun imal olunur, Siparişlerde 50 kuruş zam olur. Sahibi; Ahmet Cemil”

¹⁴⁹ Son Saat Gazetesi, 18 Mart, 1925, s.1-4.

¹⁵⁰ Son Saat Gazetesi, 25 Mart, 1925, s.4.

Özellikle bu örneklerin seçilmesinin nedeni Son Saat gazetesinin 1925 yılındaki nüshalarının çoğunda bu tarz reklam ve ilanların yer almasıdır.¹⁵¹

1926 yılında Son Saat gazetesinde yayınlanan reklam ve ilanlara ise verilebilecek örnekler şunlardır;

“ Türkiye İş Bankası sermayesi 1.000.000 Türk lirasıdır. Merkezi; Ankara’dır. Şubeleri; İstanbul, İzmir, Bursa’dır. Adres; Yeni Postane karşısı- Telefon; 9-8-2657”

“Oh! Gece ne rahat ediyorum, meşhur üstaddar markalı İngiliz karyolası Beyoğlu’nda 370 numaralı Bekir mağazalarından aldım, mışıl mışıl uyuyordum.”¹⁵²

“Koyun ve keçilerde kelebek hastalığına karşı Düstul ilacı her hayvana şifa olur. Adres; İstanbul Beyoğlu’nda Çandarlı Rıhtım Hanı’nda 2.kat 13 numara.”

“İstanbul Defter eminliğinden; barut, fişek ve av malzemesi sureti tatbikatı mabeyin 17 Haziran 341 tarihli kararname mucibince Türkiye dâhilinde inşa edilecek fabrikalar hakkında tanzim olup Maliye Vekâlet Celile’sinden irsal verilen şartnameler yürüt etmiştir.”¹⁵³

1927 yılında Son Saat gazetesinde sürekli yayımlanan reklamlardan birine de Chevrolet marka otomobilin tanıtım haberi örneği verilebilir;

“ 1927 senesinin en zarıflıklarıyla Chevrolet otomobile sahip olacaksınız. Chevrolet otomobilleri fazla bir icraatla tedarik edilmemekle beraber en pahalı otomobillerin malik oldukları havasının hepsine camidir. Güzel ve şık otomobiller için para vermeye hazır olanlar, bu yeni şekildeki zarıf arabayı gördükleri zaman fikirlerinden tamamen vazgeçeceklerdir. Bugün cihana, şu 1927 senesi Chevrolet modeli takdim edilirken, bu modeli yalnız Chevrolet tarihinde yapılmış en güzel bir numune olarak değil kendi tipindeki otomobillerin hepsini gölgesinde bırakan bir fevkaladelikle yapılmıştır. Bu yeni modeller, zarıf sağlam doku boyasıyla kendine has bir tarz oluşturmuş ve bu tarzla kendi tipindeki modelleri geride bırakmıştır. Bu arabanın fazla ucuz satılmasındaki esrarı öğrenmek istiyor musunuz? Her gün akıllara hayret verecek şekilde talep edilen Chevrolet müşterileri sayesinde iktisadi nokta nazarında büyük mukayesede araba imal olunacağından bu rahat, geniş ve sağlam otomobilleri bu kadar ucuza vücuda getirebiliyorlar. Bir paçadan imal

¹⁵¹ Son Saat Gazetesi, 27 Mart, 1925, s.4.

¹⁵² Son Saat Gazetesi, 10 Mart, 1926, s. 6.

¹⁵³ Son Saat Gazetesi, 13 Ocak, 1926, s.6.

olunmuş yuvarlak yeni şekilde çamurluklar otomobille büsbütün başak zarafet ve lütüfet bahşetmektedir.”¹⁵⁴“Günün en zarif ve güzel otomobili yeni model; Chevroleti emrinize amadedir.”¹⁵⁵

1928 yılına ait sürekli ilan ve reklamlara da şu içerikte reklam başlıkları örnek verilebilir;

“Türkiye İş Bankası; sermayesinin tamamı 4.000.000 Türk lirasıdır. Merkezi; Ankara, Şubeleri; İstanbul, İzmir, Bursa, Trabzon, Balıkesir’dir. İstanbul şubesi; Bahçe Kapı’ da, Telefon;3657-58. Telgraf adresi; İstanbul İş.”¹⁵⁶

“Baküs rakısı yeni harflerle yazılmış nitelikleriyle 5 Kânunuevvel 1928 Çarşamba günü piyasaya çıkacaktır. Fevkalade Baküs rakısı. İki defa itina ile kazandan çekilip şimdiden fiçılarda dinlendirilmektedir. 5 Kânunuevvel’ de çıkacak Baküs rakısını şimdiden bekliyorsanız siparişler kaydedilir. Siparişler sırayla gönderilir. Adres; Şişli Kır Sokak Baküs fabrikası, Cemil telefon Beyoğlu;2723.”¹⁵⁷

¹⁵⁴ Son Saat Gazetesi, 5 Mayıs, 1927, s.6.

¹⁵⁵ Son Saat Gazetesi, 13 Mayıs, 1927, s.6.

¹⁵⁶ Son Saat Gazetesi, 19 Kasım, 1928, s.6.

¹⁵⁷ Son Saat Gazetesi, 17 Kasım, 1928, no.1316, s.6.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SON SAAT GAZETESİNE GÖRE TÜRKİYE'DEKİ İÇ POLİTİKA

(1925-1928)

3.1. Türkiye Cumhuriyeti Kuruluş Dönemi Siyasi Hayat

XX. yy'de yapılan Umumi Cihan Harbi'nden sonra, Osmanlı İmparatorluğu İtilaf Devletleri'yle imzaladığı Mondros Ateşkes Antlaşması sonucunda fiilen yıkılmıştır. Bu antlaşmanın imzalanmasından sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun toprakları işgal edilmiştir. Ancak bu duruma hem yöneten hem de yönetilen sınıf büyük bir tepki göstermiştir. Ayrıca 19 Mayıs 1919'da Mustafa Kemal de Samsun'a çıkmış ve işgallere, tepki olarak ulusal ve bölgesel çapta çeşitli kongre ve mitingler yapılmıştır. Bu şekilde başlayan Milli Mücadele Dönemi ve Türk'ün kurtuluş savaşı, başarıyla sonuçlanmıştır.¹⁵⁸ Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğu Trakya ve Anadolu yarımadasındaki toprakları üzerinde 29 Ekim 1923'te, Türkiye Cumhuriyeti Devleti resmen kurulmuştur.¹⁵⁹

Mustafa Kemal, 19 Mayıs 1919'da, VI. Mehmet Vahdettin'in isteği üzerine Mondros'un 7. maddesi gerekçe gösterilerek Anadolu'da asayişi sağlamak için Samsun'a gönderilmiştir.¹⁶⁰ Ancak Samsun'a geçtikten sonra Anadolu'daki işgallerin haksız olduğunu duyurmuş ve halktan işgalleri protesto etmesini istemiştir. Havza'da, buna yönelik ilk bildiriye yayımlamıştır. Havza bildirisinin yayınlanması sonucunda Mustafa Kemal ve İstanbul Hükümeti arasındaki görüş farklılıkları ilk defa burada ortaya çıkmıştır. Görevi dışında hareket eden Mustafa Kemal'e, İstanbul Hükümeti, başkente geri dönmesi için telgraf çekmiştir.¹⁶¹ Fakat Mustafa Kemal, bu telgrafa zaman kazanacak şekilde taktiksel bir cevap vermiş ve Havza'dan Amasya'ya geçmiştir. Mustafa Kemal başkanlığında, 1919 senesinin 21-22 Haziran akşamında, Cevat Abbas tarafından Amasya'da kaleme alınan ve Türk kurtuluş mücadelesinde önemli bir yere sahip olan Amasya Genelgesi'nin müzakeresi yapılmış ve genelge ilgili kişilerinde onayı alındıktan sonra yayınlanmıştır. Amasya

¹⁵⁸ Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, I. Cilt, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1982, s. 1-24.

¹⁵⁹ Arı İnan, *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2018, s. 221.

¹⁶⁰ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *Osmanlı Ordu-yu Humayunu Başkumandanlığı Vekaleti*, Dosya No: 54/2, Belge No:342984, s. 23.

¹⁶¹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *Meclisi Vükela Mazbata Müsveddeleri*, Belge 49, No: 251, s. 214.

Genelgesi'nin en önemli kararları arasında yer alan şu madde Kurtuluş Savaşı'nın ön hazırlık temellerini oluşturmuştur; halkın seçtiği delegelerin katılımıyla Erzurum'da ve Sivas'ta, iki ayrı kongre düzenlenecektir.¹⁶²

Amasya'da yaşanan gelişmelerden sonra ilk olarak Erzurum Kongresi toplanmıştır. Bölgesel bir kongre olmasına rağmen ulusal sınırlarımız olan Misakı Milli sınırlarından ilk defa bu kongrede bahsedilmiştir. Mustafa Kemal ve arkadaşları, manda ve himayeyi ilk defa burada reddetmiştir. Ülkenin kaderini belirleyen böyle önemli kararlar alındığı için bu durum kongreye ulusallık özelliği kazandırmıştır.¹⁶³

Sivas Kongresi, Erzurum Kongresi'nden hemen sonra toplanmıştır. Bu kongreye, bütün ulusu temsil eden delegeler katılmıştır. Sivas Kongresi sırasında seçilen Temsil Heyeti, küçük bir parlamento şeklinde çalışarak yasama ve yürütme yetkisini kullanmıştır. Hem ulusal çapta kararların alınması hem de tüm yurdu temsil eden bir katılımın sağlanması nedeniyle Sivas Kongresi, Türk kurtuluş mücadelesinde bir dönüm noktası olmuştur. Bu kongre, Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra CHP'nin ilk kurultayı olarak da kabul edilmiştir. Bu açıdan Türkiye'nin demokrasi tarihinde de önemli bir yere sahiptir.¹⁶⁴

12 Ocak 1920'de, İstanbul'da son Osmanlı Mebusan Meclisi toplanmıştır. Osmanlı parlamentosu, Misakı Milli Kararları'nı onaylayarak bu kararları resmileştirmiştir. İtilaf Devletleri'nin çıkarlarına ters düşen kararlar meclisten geçince neticede 16 Mart 1920'de, İstanbul işgalci güçler tarafından işgal edilmiştir. Bu gelişmeler Büyük Millet Meclisi'nin açılış sürecini hızlandırmıştır. Mustafa Kemal ve Temsil Heyeti'nin çalışmalarıyla 21 Nisan 1920'de, BMM açılmıştır. Açılan BMM, çok sesli bir özelliğe sahiptir ve toplumun her kesimini temsil etmiştir. Birinci TBMM'nin ilk amacı, emperyalist güçlere karşı mücadele ederek Anadolu topraklarında bağımsızlığı sağlamak olmuştur. I.TBMM bir taraftan askeri harekâtı

¹⁶² Mustafa Balcıoğlu, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-I*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2019, s. 161- 170.

¹⁶³ Mahmut Goloğlu, *Milli Mücadele Tarihi-I Erzurum Kongresi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2008a, s. 151-152.

¹⁶⁴ Mahmut Goloğlu, *Milli Mücadele Tarihi II Sivas Kongresi*, İstanbul, 2006b, s. 123.

yönetmiş diğer taraftan ise iktisat, eğitim, sağlık ve demokrasi alanında yapılacak çalışmaları da arka plandan yürütmüştür.¹⁶⁵

Kurtuluş Savaşı'nda kazanılan askeri başarılar nihayetinde, Müttefik Devletler, barış çağrısında bulunmuştur. TBMM, barış müzakereleri için Lozan'a davet edilmiştir. Ancak karşı taraf TBMM'yi ve İstanbul Hükümeti'ni aynı anda Lozan'a davet etmesi, siyasi bir kargaşaya neden olmuştur. Birinci TBMM'den çıkan kanunla 1 Kasım 1922'de, saltanat resmen kaldırılmıştır. Sonuç itibariyle saltanatın kaldırılması ikili hükümet sorunu ortadan kaldırmış ve TBMM, halkın tek temsilcisi olmuştur. Saltanatın kaldırılmasından sonra Lozan'a gönderilmek için Mustafa Kemal'in tavsiyeleri ile İsmet İnönü'nün başkan olduğu komisyon belirlenmiş ve Lozan'a gönderilmiştir. İsviçre'nin Lozan şehrinde, yapılan müzakereler sonucunda 23 Temmuz 1923'te, Lozan Barış Antlaşması imzalanmıştır. Bu Antlaşma ile Türkiye, hem iç politikasında hem de dış politikasında bağımsız bir devlet olma yolunda resmen imza atmıştır.¹⁶⁶

Türkiye Cumhuriyeti, bağımsızlığını kazandığı ilk senelerde dış politikada Lozan Antlaşması'ndan kalan Boğazlar meselesini, Musul Meselesi ve Nüfus Mübadelesi sorunlarını barışçıl bir yolla çözmeye çalışmıştır. İç politikada ise demokrasi hayatına, eğitim hayatına ve kültürel yaşama yönelik yenilikçi bir siyaset izlemiştir.¹⁶⁷

Mustafa Kemal'in Cumhuriyet rejimi hakkındaki düşünceleri, Milli Mücadele Dönemi'nden önce netleşmiş ve buna yönelik attığı her adımı planlı bir şekilde atmıştır. Mazhar Müfit Kansu'nun hatıratlarındaki Cumhuriyet rejimiyle ilgili ilk anekdotuna göre Mahmut Esat Bozkurt, İnkılap Tarihi dersini okutmak için ders kitapları üzerinde çalışma yaptığı dönemde, Cumhuriyet kelimesinin ilk defa nerde, ne zaman ve nasıl kullanıldığını öğrenmek için Mustafa Kemal'e başvurmuştur. Anlatılan olay ise şu şekilde vukuu bulmuştur;

“Paşa'mız Esat, Bey'i bu konu için bana yönlendirmişti. Esat Bey bana bir mektup yollayarak bu konu hakkından bilgi edinmek istemişti. Ben bu konu hakkında kendisine bilgi vermede tereddüt ettim ve Gazi Paşa'ya mektup yazdım. Çünkü

¹⁶⁵ İhsan Güneş, *Atatürk Dönemi Türkiye'sinde Milletvekilli Genel Seçimleri (1919-1935)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017, s.124-128

¹⁶⁶ Ergün Aybars, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Zeus Kitap Evi, İzmir, 2012a, s. 342.

¹⁶⁷ William Hale, *Türk Dış Politikası 1774- 2000*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2003, s. 47.

*hatıratlarımı herkesle paylaşmam konusunda Paşamız bana ikaz etmişti. Gazi Paşa onayladıktan sonra Esat Bey'e şu bilgiyi verdim. Erzurum Kongresi'nden önce Gazi Paşamız sohbet ederken bana şu cümleyi kurmuştu; Hükümet şekli cumhuriyet rejimine dayanacaktır.”*¹⁶⁸

Mustafa Kemal, Cumhuriyet ilan edilmeden önce buna zemin oluşturmak istemiştir. Hatta buna yönelik olarak Halifeliğin kaldırılması, Ankara'nın başkent olması ve yeni anayasanın hazırlanması gibi ön çalışmaları başlatmıştır.¹⁶⁹

Halifelik makamı, halifeye, bütün Müslümanlar üzerinde, siyasi ve manevi bir yetki vermektedir ve saltanatın kaldırılması sonucunda TBMM'de, hilafeti temsil sorunu gündeme gelmiştir. Çünkü hilafet ve saltanat birbiriyle yakın ilişki içinde olan iki kurumdur. Saltanatın kaldırılmasını takiben 1 Kasım 1922'de, mecliste yapılan müzakereler sonucunda yeni bir kanun kabul edilmiştir. Yürürlüğe geçen bu yasaya göre halifelik makamını Osman oğullarının soyu temsil edecek ve bu kişiyi, TBMM seçecektir. 18 Kasım 1922'de, Abdülmecit Efendi halife seçilmiş ve siyasi yetkiler elinden alınmıştır. Halifelik makamı için yapılan bu yenilikler ise Müslüman ülkeler tarafından olumsuz karşılandığı gibi Türkiye'de de büyük bir tepkiye neden olmuştur. Çünkü dönemin İslam ülkeleri, hilafetin siyasi güçle pekiştiğine inanmakta ve emperyalist güçlere karşı bu inançla mücadele etmektedir. İstanbul ve Ankara'daki, hilafet yanlıları da bu görüşü savunmuştur. Ankara'daki hilafetçiler, meclisteki Şer'iyye Bakanlığı'nı, halifeliğin yasamadaki temsilcisi gibi görmüştür. Hatta muhalefet grubu, saltanatın kaldırılması ile oluşan siyasi boşluğu halifelik makamıyla doldurmuş ve meclis çatışmalarını, çıkar çatışmalarına dönüştürmüştür. Mecliste oluşan bu atmosfer meclis çalışmalarında bir bunalım yaratmıştır. Bu nedenle de 1 Nisan 1923'te I. TBMM kendini fes ederek seçime gitme kararı almıştır.¹⁷⁰

Birinci TBMM'nin ilk seçim çalışmaları Birinci Grup, İkinci Grup ve TBMM'deki diğer gruplar, arasında gerçekleşmiştir. Mustafa kemal ve arkadaşları inkılap ve yenilik taraftarı olarak Birinci Grup'ta yer almıştır. Mustafa Kemal'e muhalefet olan herkes ise İkinci Grup'ta seçim çalışmalarını başlatmıştır. Saltanat ve

¹⁶⁸ Mazhar Müfit Kansu, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, Cilt.I, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2019a, s. 72-74.

¹⁶⁹ Hamza Eroğlu, *Türkiye Cumhuriyetinin İlanı*, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Yıl 2003, Cilt 19, Sayı 56, s. 436.

¹⁷⁰ Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2017, s. 507.

hilafet yanlıları da İkinci Grup'ta örgütlenmiştir. İkinci Grup, seçim propagandasında liberal yönetimi savunmuş ve yürürlükte olan Teşkilatı Esasiye-i'nin yetersizliğini eleştirmiştir. Birinci Grup taraftarları ise İkinci Grubu; meşrutiyet, saltanat, hilafet ve mürteciliği savunmakla eleştirmiştir. Bu suçlamalar ve eleştiriler karşısında İkinci Grup içinde fikir ayrılıklarından kaynaklanan parçalanmalar yaşanmış ve sonuçta İkinci Grup'ta yer alan mebuslar seçime bireysel olarak katılma kararı almıştır. Birinci Grup 9 Eylül 1923'te, Halk Fırkası adı altında siyaset hayatına devam edeceğini ilan etmiştir. Fırka tüzüğündeki Dokuz Umde ile de HF misyonunu belirlemiş ve grubun birliğini güçlendirmeyi amaç edinmiştir. İkinci Grup ise Müdafaa-i Hukuk Grubu adı altında birleşerek seçime katılmıştır. Gerçekleşen seçimler sonucunda HF seçimleri kazanmış ve mecliste ana grup olarak yerini almıştır. HF'nin ana parti olarak iktidarda yer alması inkılapçı vekillerin elini güçlendirmiştir.¹⁷¹

Seçimlerden sonra da hilafet meselesi gündemden düşmemiştir ve kutuplaşma, meclisin dışına da yansımaya başlamıştır. Basın grubu, aydınlar ve orduyla ilişkisi devam eden generaller dahi bu konuyu ülkenin gündeminde tutmuştur. Sonuç itibarıyla de II. TBMM'nin, birinci yasama döneminde gündemine aldığı ilk konu, devletin rejimi ve yeni bir anayasa çalışması olmuştur. Çünkü Teşkilatı Esasiye savaş koşullarında yapılmış çerçeve bir anayasaydı. Bu anayasaya göre yönetimde Meclis Hükümeti Sistemi uygulanmıştır ve bu sistem teknik işleyişinden dolayı meclis çalışmalarını kolayca tıkamıştır. Mesela II. TBMM'nin birinci yasama yılında vekiller arasında fikir ayrılıkları çok fazla olmuştur. Bu durum, 1923 senesinin ekim ayında hükümet bunalımının yaşanmasına neden olmuştur. Mustafa Kemal yaşanan bu sorunun kaynağına odaklanmış ve mecliste yaptığı konuşmada Teşkilatı Esasiye'nin yetersizliğini dile getirerek anayasaya eklemeler yapılmasını teklif etmiştir.¹⁷²

Atatürk'ün bu teklifini takiben 29 Ekim 1923'te, II. TBMM'nin ilk oturumunda anayasa eklenecek maddelerin müzakeresi yapılmıştır.¹⁷³ O gün, ülkenin siyasi haber gündeminde bu toplantı yer almıştır. Çünkü herkes önemli kararlar alınacağını farkındaydı. Mecliste de ülkenin yönetim rejimi gündemde tutulmuş ve

¹⁷¹ İhsan Güneş, a.g.e., s. 164-170.

¹⁷² Niyazi Berkes, a.g.e., s. 508-509.

¹⁷³ TBMM Zabıt Ceridesi Devre II, Cilt 15, 43. İctima, 29 Teşrinievvel 1339, s. 98.

buna yönelik bir kanun tasarısı hazırlanarak meclise sunulmuştur. Aynı gün meclisten geçen yasa ile Cumhuriyet rejimi oy birliğiyle kabul edilmiştir. Anayasanın ilk maddesine, “*Hâkimiyet kayıtsız şartsız milletindir, Türkiye Devleti’nin yönetim şekli Cumhuriyettir*” şeklinde bir ekleme yapılmıştır. Bu kanun tasarısının kabul edilmesinden sonra Kanuni Esasi Encümeni Yunus Nadi söz hakkı alarak şu konuşmayı yapmıştır:

“ *Arkadaşlar,*

Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi, Teşkilatı Esasiye ile şarkta yeni ve mühim bir devlet kurmuştur. Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin hangi ahval ve şeriat içinde içtima ettiği malumdur. Harbi Umumi Hitamı’ndan sonra, Mondros Mütarekesi’yle devlet mütareke safhasına geçmiş, fakat devletlerin mütareke şeriatı olarak bazı esasta kararlaştırılmıştı. Mütarekeyi bizimle imza edenler, daha mütarekenin imzası kurumadan bütün ahitleri payimal ederek bizi parçalamağa teşebbüs ettiler. Memleket her taraftan işgallere uğradı, İstanbul’un işgaliyle de suikastın hitam olduğu kanaatinde idiler. Türk Devleti bu suikastlara karşı Ankara’da bu meclisi aliyi kurdu. Ve bugünkü zaferi temin eden heyet de Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne vücut veren Türk milletidir.” ¹⁷⁴

Cumhuriyetin ilanı, Türk demokrasi tarihinde, atılan en önemli adımlardan biridir. Bu olayı takiben devletin reisicumhurunu seçme konusu, gündeme gelmiştir. Cumhuriyet’in ilan edildiği gün, mecliste oylama yapılmış ve 158 oy ile Mustafa Kemal, Türkiye Cumhuriyet’inin ilk Cumhurbaşkanı seçilmiştir. 30 Ekim 1923’te, Mustafa Kemal, İsmet İnönü’yü, Başvekil olarak seçtiğini mecliste duyurmuştur. ¹⁷⁵

Atatürk cumhur reis olduktan sonra, HF Başkanlığını da İsmet İnönü’ye devretmiştir. Yenilik ve inkılap taraftarı olan İsmet İnönü kabinesi döneminde ekonomi, eğitim, hukuk, sosyal ve toplumsal alanında birçok inkılaba imza atılmıştır. Ancak bununla beraber Cumhuriyet’in ilanı, mecliste büyük tartışmalara ve bölünmelere de neden olmuştur. Hatta En büyük tepki Rauf Orbay’dan gelmiştir.

¹⁷⁴ Mazhar Müfit Kansu, *Erzurum’dan Ölümüne Atatürk’le Beraber Cilt II*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2019b, s. 596-598.

¹⁷⁵ TBMM Zabıt Ceridesi Devre II, Cilt 3, 43. İçtima, 19 Teşrinievvel 1339, s. 122.

Rauf Orbay, gazetelerin birçoğunda yayınladığı bildirilerde Cumhuriyetin ilanını sağlıksız olduğunu söylemiştir.¹⁷⁶

HF, 22 Kasım 1923'te yaptığı grup toplantısında bu konuyu gündemde tutmuştur. İsmet İnönü ve Rauf Orbay arasında, büyük tartışmalar yaşanmıştır. Bu olay, meclisteki gruplaşmaların belirginleşmesinin dönüm noktalarından biri olmuştur. TBMM, inkılapçı-Cumhuriyet yanlıları ile saltanatçı-Cumhuriyet taraftarları arasında, fikri bir bölünmeyle ikiye ayrılmıştı.¹⁷⁷

1921'de saltanatın kaldırılmasından sonra Abdülmecid halife seçilmiş ve İstanbul'da, yaşamaya devam etmiştir. Gösterişli cuma namazları düzenlemekten geri kalmamış ve sarayda da padişahlık ritüellerini devam ettirmiştir. Bu lüks yaşantısı için de TBMM'den hilafet makamına ekstra bir hazine oluşturulmasını talep etmiştir. Çünkü halifelik maaşı, Abdülmecid'in bu hayat tarzı için yeterli değildi. Böyle abartılı masraflardan dolayı saray çalışanları, maaşları ödenmediği için bu yıllarda grev dahi yapmış ve yaşanan bu gelişmeler İstanbul'daki yerel basının gündeminde de yer almıştır. Basın aracılığı ile halifenin mağdur olduğu algısı yaratılmak istenmiştir. Oluşturulan bu mağduriyet tablosu halkın ve meclisteki bazı vekillerin halifeliğe olan sempatisini daha da artırmıştır. Hatta Refet Bele ve Kazım Karabekir gibi hilafet makamına ilgisi olan vekiller, Abdülmecit ile olan bağlantılarını koparmamış, kendisine hürmet ederek hediyeler vermiştir. Milletvekillerinin halifeye olan bu ilgisi hükümetin tepkisine neden olmuştur.¹⁷⁸

Pakistan Kralı Ağa Han'ın da, İsmet İnönü'ye, Halifelik kurumunun devamlılığı hakkındaki görüşlerini belirten bir mektup yazması ve bu mektubun, İsmet İnönü'nün eline geçmeden Hüseyin Cahit Yalçın tarafından gazetede yayımlanması, TBMM'de, büyük bir tepki yaratmıştır. Bu gelişmeleri takiben Halifelik makamının kaldırılma süreci de hızlanmıştır.¹⁷⁹

İsmet İnönü yaşanan bu gelişmeleri, harp oyunları etkinliğine katılmak için İzmir'de bulunan Mustafa Kemal'e mektupla iletmış ve Pakistan Kralı Ağa Han'ın Halifelik makamı için Ankara'da temsilcik açma isteğinde bulunduğunu söylemiştir.

¹⁷⁶ Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam Mustafa Kemal 1922-1938 Cilt III*, Remzi Kitapevi, İstanbul, 2019, s. 151-152.

¹⁷⁷ Falih Rıfkı Atay, *Çankaya*, Pozitif Yayınevi, İstanbul, 2020, s. 466.

¹⁷⁸ Aydemir, a.g.e., s. 155.

¹⁷⁹ Andrew Mango, (Çeviren, Füsün Doruker), *Atatürk Modern Türkiye'nin Kurucusu*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2021, s. 465.

Mustafa Kemal ise İsmet İnönü'ye verdiği cevapla bu meseleyi Cumhuriyet rejimine zarar vermeden halledileceğini ve İzmir'deki komutanlarla da bu konuyu müzakere ettiğini bildirmiştir.¹⁸⁰

II. TBMM 1 Mart 1924'te, ikinci yasama yılını açmıştır. HF 2 Mart'ta düzenlediği grup toplantısında; halifeliğin, Şeriye ve Evkaf Vekâleti'nin ve Erkânı Harbiye Vekâleti'nin kaldırılmasına yönelik karar almıştır. Ancak 4 Mart 1924'de hazırlanan kanun tasarısı mecliste büyük bir tartışma ortamı yaratmıştır. Sonuç olarak bu kurumlar, 431 ve 429 numaralı yasa ile kaldırılmış ve bu kanuna ek olarak yapılan 430 numaralı yasayla da Tevhidi Tedrisat Kanunu kabul edilmiştir. Eğitim ve öğretim alanında yapılan bu düzenlemeyle de eğitim kurumları tek bir çatı altında birleştirilmek istenmiştir. Bu tarihten sonra Türkiye'de hızlı bir çağdaşlaşma süreci başlamış ve inkılap yasalarının sürekliliği devam etmiştir.¹⁸¹

Mustafa Kemal'e göre İnkılap, var olan kurumların zor kullanarak lağvedilmesi değildir. Son dönemlerde geri kalan kurumların yasalara dayalı olarak kaldırılmasıdır. Türk Milleti'nin, çağdaş kurumlara göre ilerlemesini sağlayacak yeni kurumların inşa edilmesidir. Özellikle, inkılapların başladığı süreçte demokratik ve çağdaş bir hayat için din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılmasına yönelik icraatlar yapılmıştır. Dinin, siyasi çıkarlar için kullanılmasının önüne geçilmek istenmiştir. Bu düşünce, ilerde yapılacak inkılapların da çıkış noktası olarak kabul edilmiştir.¹⁸² Yine Mustafa Kemal, yeni kurulmuş olan Türkiye'nin kendinden önce kurulmuş olan Türk devletlerinden farklı olduğunu söyleyerek milli iradenin önemi üzerinde durmuş ve geçmişte monarşi temeli kurulan Türk devletlerinin yönetim şeklini eleştirerek demokrasinin gerekliliğini de savunmuştur.¹⁸³

Saltanatın kaldırılması, Cumhuriyetin ilanı ve halifeliğin lağvedilmesinin sonra, laik ve demokratik devlet yolunda atılacak adımlar için yeni bir anayasanın zorunluluğu da ortaya çıkmıştır.¹⁸⁴ Çünkü Teşkilat Esasiye olağanüstü bir dönemde hazırlanmıştır. Bu anayasa yeni kurumlara hitap etmemekte ve yapılacak inkılaplar için de yeterli bir donanıma sahip değildir. Yapılan çalışmalar sonucunda 20 Nisan

¹⁸⁰ Selek Sebahattin, *İsmet İnönü Hatırlar*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2018, s. 449.

¹⁸¹ Afet İnan, *Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2018a, s. 132.

¹⁸² Afet İnan, *Atatürk ve Demokrasi*, Belleten, Cilt.XXIII, Ocak 1956b, Sayı 89, s. 2.

¹⁸³ Garrett Ward Sheldon, (Çeviri; Balam Kenter), *Atatürk ve Jefferson Siyasi Felsefeleri*, Nokta Kitapevi, İstanbul, 2005, s. 84.

¹⁸⁴ Yaşar Özkandaz, *Bir Dönemin En Başat Siyasal Çizgisi; Kemalizm*, Siyasal Kitapevi, Ankara, 2019, s. 49.

1924'te mecliste, yeni anayasa kabul edilmiştir. 1924 Anayasa'sının tasarısını, Anayasa Kurul Temsilcisi Celal Nuri Bey meclise sunmuş ve meclis konuşması uzun tutulmuştur. Vekiller, milli mücadelenin başlangıcından o güne kadar var olan sürecin değerlendirmesini yapmıştır. Bu anayasa, milli bağımsızlık ve milli egemenlik savaşının zafer simgesi olarak gösterilmiştir. Yapılan yeniliklerin hız kazanması toplumda şok etkisi yaratmıştır. Sadece, Mustafa Kemal'in isteği doğrultusunda yapıldığı algısı, oluşmuştur. Atatürk, meclisin tatile girmesiyle başlattığı yurtiçi gezilerinde bu izlenimi yok etmek için inkılapları halka tanıtmak istemiştir. Ancak Anadolu seyahati sırasında yaptığı konuşmalar, basına "diktatörlüğün" habercisi olarak yansımıştır.¹⁸⁵

Tek parti yönetiminin iktidarda oluşturduğu bu gergin ortamı, 1924 anayasasının getirdiği demokratik hava kısmen de olsa yumuşatmıştır. Bu ortam, muhalefet fırkasının kurulmasında da etkili olmuştur. Mustafa kemal' in yakın arkadaşları olan Rauf Orbay ve Kazım Karabekir, saltanatın ve hilafetin kaldırılmasında sürecinde, Cumhuriyet'in ilan edilmesinde düşüncelerinin arka planda tutulduğunu düşünmüşlerdir. Atatürk'ün silah arkadaşı olan bu vekiller, Türkiye Cumhuriyet tarihinin ilk muhalefet partisi olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nı kuracaktır. Bu Fırka, belki de onların arka planda tutulan düşüncelerinin sesi olacaktı.¹⁸⁶

Muhalefet partisinin kurulduğu tarihlerde, Ordu ve siyaseti birbirinden ayırmak için asker kökenli milletvekillerine yönelik, askeri personel olma ve mebusluğu birbirinden ayırıştıran kanun tasarısı, meclise sunulmuştur. Mustafa Kemal'in direktifleriyle hazırlanan bu kanun, meclisin tarafsız bir şekilde çalışmasını kolaylaştıracaktır. Kazım Karabekir, Ali Fuat Cebesoy gibi asker kökenli mebuslar, bu kanunu esas alarak askerlikten istifa etmiştir. İstifa eden vekiller, meclisteki görevine devam etmek için Ankara'ya gelmiş ancak meclise girmeleri yasaklanmıştır. Buna, gerekçe olarak da askeri görevlerini devir teslimi yapmamaları gösterilmiştir.¹⁸⁷

¹⁸⁵ Mahmut Goloğlu, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-I 1924-1930 Devrimler ve Tepkiler*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2007c,s. 44-67.

¹⁸⁶ Ali Fuat Cebesoy, *Siyasi Hatıratlar Büyük Zaferden Lozan'a Lozan'dan Cumhuriyet'e Cilt I-III*, Temel Yayınları, İstanbul, 2011, s. 496.

¹⁸⁷ Sina Akşin, *Kısa Türkiye Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2021, s. 19.

Mustafa Kemal, o dönemin koşulları içinde bu durumu paşaların komplosu olarak nitelendirmiştir. Çünkü arkadaşlarının, orduda kalmasını istemiştir. Ona göre demokraside sürekliliği sağlamasının temel şartı, bir devletin bekasıdır. O dönemin şartlarında bunu sağlamak için devletin askeri kadrosu güçlü olmalıdır. Orduyu en iyi yönetecek kişilerin de silah arkadaşlarının olduğunu düşünmüştür. Bu nedenle Atatürk, Kazım Karabekir ve Ali Fuat Cebesoy'un mecliste kalma isteğini samimiyetsiz bulmuş, kendisine karşı yapılan bir komplo olarak değerlendirmiştir. Buna karşıt olarak da Kazım Karabekir ve Ali Fuat Cebesoy'un, bu kararı alma nedeni ve Mustafa Kemal'e olan siyasi kırgınlıklarının gerekçesi ise şu olmuştur; Devletin rejimi için toplantının yapıldığı gün mecliste vekillerin tamamının olmayışından rahatsız olmuşlardır. Hatta Cumhuriyetin ilanı onların, Ankara'da bulunmadıkları bir zamana denk gelmiştir. Bu haberi, halk gibi sokaktaki kutlamalardan öğrenmişlerdir. Onlara göre, Milli Mücadele boyunca beraber hareket etmiş oldukları Mustafa Kemal, onların kader arkadaşıydı. Onun bu davranışı, onlar için büyük hayal kırıklığı olmuştur. Bu yaşananlara rağmen Kazım Karabekir, Cumhuriyet yönetimiyle bir sorunun olmadığını dile getirse de Mustafa Kemal tarafından samimi bulunmamıştır. Hatta belli konularda da Kazım Karabekir ve Ali Fuat Cebesoy gibi paşalar, hükümet tarafından eleştiri hedefine alınmıştır.¹⁸⁸

Bu hadiselerden sonra 17 Kasım 1924'de, Kazım Karabekir başkanlığında ilerici Cumhuriyet Partisi anlamına gelen Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kurulmuştur. Mustafa Kemal Nutuk'ta, muhalefet fırkasının adının samimiyetsiz olduğunu söylemiş ve bu düşüncesini de Rauf Orbay'ın Cumhuriyet'in ilanına olan tepkisini göstererek savunmuştur. TCF'nin tüzüğündeki "*Fırkamız dine saygılıdır*" maddesi de HF tarafından en eleştirilen nokta olmuştur. Çünkü HF, bu maddenin halifelğin ve saltanatın kaldırılmasına tepki olarak konulduğunu iddia etmiştir.¹⁸⁹

Mustafa Kemal, TCF'nin kuruluşu ile ilgili fikirlerini 11 Aralık 1924 tarihinde Times gazetesine verdiği röportajda da dile getirmiştir. Cumhuriyetle yönetilen devletlerin parlamentosunda, birden fazla siyasi örgütlenmelerin varlığının normal olduğunu söylemiştir. Cumhurbaşkanı HF'nin başkanı olduğunu, görev süresi

¹⁸⁸ Erik J. Zürcher, *Osmanlı İmparatorluğundan Atatürk Türkiye' sine Bir Ulusun İnşası Jön Türk Mirası*, Akılçelen Kitaplar, Ankara, 2015, s. 381.

¹⁸⁹ Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk Cilt II 1920-1927*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1982b, s. 888-889.

dolduğunda ise demokratik bir şekilde fırkasının çalışmalarını yürüteceğini, TCF'nin kuruluş tüzüğünde ise güçlü bir fikir ve prensibin olmadığını vurgulamıştır.¹⁹⁰

Aynı yıl HF' da adını “ *Cumhuriyet Halk Fırkası*” olarak değiştirmiştir. Bunu yapmasının nedeni ise TCF'nin, hükümeti cumhuriyet rejiminin ilkelerine uygun davranmadığına yönelik yaptığı eleştiridir. HF'nın ileri sürdüğü bir başka şey ise TCF tarafından dinsizlikle suçlandığı iddiasıdır. Fırkanın tüzüğü ve ilk şubesi için tercih edilen şehir, onların bu iddialarını güçlendiren etkenler olmuştur. Çünkü muhalif fırkanın ilk şubesi, Urfa'da açılmıştır. Peygamberler şehri olarak bilinen bu şehir İlk Çağ'dan beri dini bir kimliğe sahiptir. Bu seçimin nedeni ise fırkanın tüzüğündeki “*Fırkamız dini inançlara saygılıdır*” maddesi olduğu düşünülmüştür.¹⁹¹

Siyasi hareketliliğin yaşadığı bu dönemde hükümet değişikliğine gidilmiştir. İsmet İnönü hükümeti yerine, daha ılımlı bir politika izleyen Ali Fethi Okyar hükümeti kurulmuştur. Çünkü İsmet İnönü TCF kurulduktan sonra mürteciliği gerekçe göstererek, meclise sıkıyönetim kanunu sunmuş ancak bu kanun kabul edilmemiştir. İsmet İnönü, her ne kadar bu anlaşmazlıktan dolayı görevden ayrılma kararı alsa da sağlık problemlerini ileri sürerek meclisteki görevinden aynı yıl istifa etmiştir.¹⁹²

TCF'nin kurulmasıyla oluşan muhalif hava sadece meclise tesir etmemiştir. Döneme genel olarak bakıldığında hem toplum hayatı hem de basın hayatı üzerinde büyük bir etki oluşturmuştur. Bu duruma Sebilürreşat, Tevhidi Efkâr, Vatan, Tanin ve Son Telgraf gibi süreli yayınların TCF'nin misyonuna paralel izledikleri yayın politikası örnek verilebilir.¹⁹³ Son Telgraf gazetesi, TCF için, “*İstirabın ve hürriyetsizliğin doğurduğu çocuk*” şeklinde bir ifade kullanması bu durumu destekleyen bir haber başlığı olarak göze çarpmaktadır.¹⁹⁴

Bu döneme bir bütün olarak bakıldığında Milli Mücadele Dönemi'ndeki ortak hareket etme gayesi terk edilmiştir. Bağımsızlık için mücadele eden tek kadro ikiye ayrılmıştır. Türkiye'nin iç siyaset gündeminde ise çok partili hayat ve yapılan inkılaplar yer almıştır. Dış ilişkilerin gündemini de Misakı Milli' den kalma Musul

¹⁹⁰ Goloğlu, 2007c, a.g.e., s. 136.

¹⁹¹ Akşin, a.g.e., s. 194.

¹⁹² Goloğlu, , 2007c, a.g.e., s. 132.

¹⁹³ Behçet Cemal, *Şeyh Said İsyanı*, Sel Yayınları, İstanbul, 1955, s. 11.

¹⁹⁴ Şevket Süreyya Aydemir, a.g.e., s. 197.

Meselesi belirlemiştir. Musul Meselesi, İngiltere ve Türkiye arasında gerginlik oluşturmuştur. Çünkü İngiltere, Musul'un Irak sınırları içinde kalmasını isterken Türkiye ise bu isteğin Misakı Milli kararlarına aykırı olduğunu düşünmüş ve İngiltere'nin bu isteğini reddetmiştir.¹⁹⁵

1925 yılında, Musul'un, Türkiye topraklarına dâhil edilmesi için İngiltere ile yapılan müzakereler devam ederken Türkiye'nin Doğu bölgesinde Şark İsyanı patlak vermiştir. Bu isyan, günümüze kadar birçok açıdan kalıcı tahribatlar bırakmıştır. Bu sebepten olmalıdır ki isyanın ortaya çıkış nedenleri hakkında birçok fikir ortaya atılmıştır. Şeyh Sait İsyanı, üzerinde bu kadar fikir ortaya atılmasının sebepleri şu şekilde ele alınabilir; İlk olarak, TCF'nin kapatılma nedenlerinden biri olarak gösterilmiş ve Türk demokrasi tarihini bir süreliğine sekteye uğratmıştır. Yine Türkiye Cumhuriyeti, iç istikrarını sağlamaya öncelik verdiği için bu olayı takiben Misakı Milli' den taviz vermiş ve Musul'u İngiltere'ye bırakmıştır. Başka bir neden ise Şark İsyanı, bölge halkının Türkiye'den ayrılma hareketi (Kürt İhtilali) olarak yorumlanmıştır.¹⁹⁶ Türkiye'deki sağ görüşe sahip kişiler de bu isyana dini bir neden yüklemiş ve manevi duyguların istismar edildiğini düşünmüştür. Mesela Necip Fazıl Kısa Kürek “*Son Devrin Din Mazlumları*” adlı eserinde, Şeyh Sait İsyanı için, yazdığı şu cümlelerle hükümetin tavrını eleştirmiştir;

*“Şeyh Sait ayaklanması, bütün vatana şamil gösterilecek, hadiseye dış düşman tahrikleriyle alakalı manalar yüklenecek, kısmı seferberlik ilanına kadar gidilip bütün o havalide omuz üstünde baş ve taş üstünde taş bırakılmayacak; ortalık sindirilince de neler yapılacağı, ne devrimlere yol açılacağı görülecekti.”*¹⁹⁷

3.2. Son Saat Gazetesine Göre Siyasi Gelişmeler (1925-1928)

Son Saat gazetesi, 16 Mart 1925 yılında yayın hayatına başlamıştır. Özellikle 1925-1926 yılları arasında yaşanan siyasi olaylara, gazetede yoğun bir şekilde yer verilmiştir. İstanbul'da yerel bir gazete olmasına rağmen, 1925 ve 1928 yılları arasında, hem iç politika hem de dış politikayla ilgili haberler gazetenin manşet başlıklarını oluşturmuştur. Son Saat gazetesi ilk sayısının ana haberi, “Şeyh Sait İsyanı” olmuştur (bkz. EK-5). Bu isyan, bütün ayrıntılarıyla gazetede yer almıştır.

¹⁹⁵ Hale, a.g.e., s. 47-49.

¹⁹⁶ Wadie Jwaideh, (Çeviren, Alper Duman, İsmail Çeken), *Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi Kökenleri ve Gelişimi, İletişim Yayınları*, 2020, s. 403.

¹⁹⁷ Necip Fazıl Kısakürek, *Son Devrin Din Mazlumları*, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul, 2017, s. 51.

Bu haberi takiben iç siyasette konu olan şu inkılaplara gazetede yer verilmiştir; 1925 Şapka İnkılabı, 1925 tekke ve zaviyelerin kapatılması, 1926 Medeni Kanun'un Kabulü ve 1928 Harf İnkılabı.

3.2.1. Şeyh Sait İsyanı

Şeyh Mahmut'un beş oğlundan biri olan Şeyh Sait, Palu'da dünyaya gelmiştir. Şeyh Mahmut'un vefatıyla birlikte aile reisi Şeyh Sait¹⁹⁸ Olmuştur.¹⁹⁹ Şeyh Sait devir aldığı aile reisliğini maddi ve manevi iyi bir şekilde değerlendirmiştir. Hayvancılık yaparak geçimini sağlamıştır. Her yıl yüklü sayıda koyunu Hınıs'tan Halep'e götürerek hayvan pazarında satmıştır. Bu sermaye ile hem ailesinin ihtiyaçlarını karşılamış hem de Tekke'sine maddi destekte bulunmuştur. Hınıs – Halep hattı, şeyhin güç kimliğini belirleyen itibar alanını oluşturmuştur. Bu bölgede Esnaf, ulema ve memur kadrosu, Şeyh'in istişare halkasının önemli kısmını meydana getirmiştir.²⁰⁰

Şeyh Sait'in bu bölgedeki gücünü pekiştiren diğer durum ise Cibranlı Halit Bey'in kız kardeşi Fatma Hanım ile yaptığı evliliğidir. Cibran, Varto' da ki Kürt-Sünni Aşireti'nin adıdır. Cibranlı Halit Bey'in bölgedeki gücü ise Sultan İkinci Abdülhamit'e dayanmaktadır. Çünkü Halit Bey Hamidiye Alayları'nın kurucuları arasında yer almıştır.²⁰¹

¹⁹⁸ “Şeyh Sait Kimdir? Şeyh Sait'in, etnik kökeni Zaza'dır. Babası, Şeyh Mahmut Efendi'dir. Mola Kasım'ın oğlu Şeyh Ali'den olma Mola Kasım'ın öz torunudur.¹⁹⁸ Ailesi Nakşibendilik tarikatının Halidiye kolu üzerinden yaşadığı bölgede dini bir nüfuza sahiptir. Bunun nedeni ise Şeyh Ali'nin, dini eğitimini Bağdat'ta Mevlana Halid'in yanında almasıdır. Nakşibendiliğin bölgede yayılmasıyla bu aile, kendisini tarikatın temsilcisi olarak görmüştür. Soylarını Halidi, Abbasi, Emevi vb. İslam hükümdarı sülalelerine dayandırmıştır. Hatta şeriatın ve hilafetin savunucusu olma rolünü üstlenmişlerdir. Bu durum, diğer aşiretler üzerinde nüfuz kurmalarını kolaylaştırmıştır.¹⁹⁸ Şeyh Ali Efendi Bağdat'a gitmeden önce Diyarbakır'ın Bismil İlçesi'nin Çilustun Köyü'nde yaşamıştır. Bağdat'tan döndükten sonra Elazığ'ın Palu İlçe'sinde şeyhlik yapmıştır. Palu'nun, sosyolojik olarak toplum yapısı ağalığa dayanmaktadır. Bu durum ağalık ve şeyhlik arasında, nüfuz çatışması çıkarmıştır. Bu nedenden Ali Septi, Erzurum'un Hınıs İlçesi'ne göç etmiştir. Vefat ettikten sonra da Palu'da Astana Dağı'na gömülmüş ve kabri yıllarca insanların şifa bulmak için sıkça uğradığı bir türbe olmuştur. Şeyh Sait'in, beşkardeşi vardır. Adil, Halep'te öldürülmüştür. Diğer iki kardeşi, Mehdi ve Tahir'dir. Mehdi, Maden'in Kelhasi Köyü'nde, ikametgâh etmiştir. Kardeşi Tahir ise Palu'dan, hiç ayrılmamıştır. Tahir dışında, aynı sülalenin aile fertleri de günümüzde, Palu'da ikametgâh etmektedir. Yine bu aile mensubu olan Saadettin Görür, Palu'da, müftülük yapmıştır. Oğlu Ali Rıza ise, AP'den, İlçeye, Belediye Başkanı seçilmiştir. Şeyh Tahir'in oğullarından biri de Palu'da İşçi Parti Teşkilatını Kurmuştur.” (Metin Toker, *Şeyh Sait ve İsyanı*, Yenigün Haber Ajansı Yayıncılık, 1998, s. 37) detay bilgileri aşağı aldım.

¹⁹⁹ Metin Toker, a.g.e., s. 37.

²⁰⁰ Aytekin Ersal, Şeyh Sait'ten Dersim'e Cumhuriyet Şark Meselesi, Tarihçi Kitabevi, İstanbul 2015, s. 44.

²⁰¹ Uğur Mumcu, *Kürt İslam Ayaklanması, Um:ag Vakfı Yayınları*, 1998, İstanbul, s. 40-41.

Şeyh Sait ayaklanmasının başlangıç tarihi 13 Şubat 1925 olarak kabul edilmektedir. Olayın çıktığı yer ise Piran'dır. İsyanın alt yapısını Kürt Teali Cemiyeti,²⁰² Azadi Örgütü,²⁰³ ve bölge aşiretleri hazırlamıştır. Bu örgütler, bölge halkından büyük bir ilgi görmüştür. Hatta bu cemiyetlerin liderleri, TBMM kurulduktan sonra meclise vekil olarak girmiştir. Milliyetçi çalışmalarını TBMM'nin seçim propagandalarıyla beraber dikkat çekmeden yürütmüştür. Mesela Bitlis vekili Yusuf Ziya Bey, pek çok kişiyle temasa geçmiş ve istediği şehirde faaliyetlerini icra etme fırsatı bulmuştur. Azadi, 1924 senesinde ilk kongresini yapmıştır. Kongreye; Cibranlı Halit, Şeyh Sait ve Yusuf Ziya Bey gibi, bölgede güçlü nüfuza sahip kişiler katılmıştır. Kongrede alınan kararlara göre Doğu Anadolu'da, bütün aşiretlerin katılacağı bir isyan yapılacaktır ve bölgede bağımsızlık ilan edilecektir. 1925 senesi isyanın başlangıç tarihi olarak kabul edilmiştir. Bu kadar uzak bir tarihin kabul edilme nedeni ise isyanın hazırlık safhasının uzun süreceği düşüncesidir. Yine dış devletlerden, yardım talebinde bulunma kararı alınmıştır. Bu ülkeler; Fransa, Irak ve Rusya olarak belirlenmiştir.²⁰⁴

1924 senesinde, Azadi örgütünün ilk eylemi olan Beytüşşebap İsyanı, patlak vermiştir. İsyanda parmağı olan örgüt üyeleri Yusuf Ziya Bey ve Halit Bey tutuklanmıştır. Azadi' de aktif olan liderlerin tutuklanması, örgütün çalışmalarını sekteye uğratmıştır. Ancak onlardan kalan boşluğu dolduracak olan Şeyh Sait'i de ön

²⁰²“Kürt Teali Cemiyeti: Osmanlı Devleti'nde çok partili hayatın başlamasıyla beraber Kürtler ilk cemiyetleri olan Kürt Teavün Cemiyeti'ni kurmuş ve Osmanlılık düşüncesiyle faaliyetlerde bulunmuştur. Ancak Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılacağına anlaşılmamasıyla beraber Seyit Abdülkadir ve arkadaşları, Kürt Teali Cemiyeti'ni kurmuştur. Kürt Teali Cemiyeti, kurulduğu günden itibaren Milliyetçi çalışmalarda bulunmuştur. Cemiyetin temel amacı Kürt kültürü ve eğitimidir. Cemiyet, sadece Diyarbakır'da binin üzerinde üyeye sahiptir. Bu cemiyetin en önemli Kürt Milliyetçi organı olduğu ve İngilizlerin güdümünde olduğu düşünülmektedir. Milli Mücadele Dönemi'nden sonra Kürt Teali Cemiyeti, Mustafa Kemal'in direktifleriyle kapatılmıştır.”

(Aybars ,2012a, a.g.e., s. 89.)

²⁰³ “Azadi Örgütü; 1923'te Erzurum merkezli olarak kurulmuştur. Azadi derneğinin en önemli özelliği sosyolojik zemininin gücüdür. Aşiret reisleri, şeyhler, subaylar, Hamidiye Alayları'ndan kalan Kumandanlar, İstanbul'da eğitim görmüş şahıslar ve siyasiler bu derneğe üye idi. Dernek merkezinin de isyan bölgesinde olması bu derneğin güçlü bir örgütlenme oluşturmada etkili olmuştur. Bu derneğe, Türk ordusunda görev olan bazı Doğulu subaylar da üyedir. Bu Doğulu subaylar arasında yer alan ve Azadi derneğinin liderleri arasında; Cibranlı aşiretinin ağası Halit Bey bulunmaktadır. Azadi'nin şehirler arasındaki örgütlenmesi şu şekildedir; Erzurum Merkezi Şube Başkanı Cibranlı Halit, Haydaran Milisleri Komutanı Malazgirt Şube Başkanı Kör Hüseyin Paşa, Varto Şubesi Başkanı Hasenali Halit Bey, Bitlis Şubesi Başkanı Yusuf Ziya Bey, Diyarbakır Şubesinin Başkanı Cemil Paşa ailesinden Ekrem Bey, İstanbul Şubesinin Başkanı Seyit Abdülkadir'dir. ” (Robert Olson, (Çeviren, Bülent Peker, Nevzat Kıracı), *Kürt Milliyetçiliğinin Kaynakları ve Şeyh Sait İsyanı 1980-1925*, Özge yayınları, Ankara, 1992, s.72-73.)

²⁰⁴Olson, (Çev, Bülent Peker), a.g.e., s. 79.

plana çıkarmıştır. Şeyh'in ön plana çıkmasının tek nedeni bu değildi. Ailesinden gelen sosyal ve dini nüfuz da bu duruma ayrıca etki etmiştir.²⁰⁵

20 Aralık 1924'te Cibranlı Halit tutuklandıktan sonra Şeyh Sait'in tanıklığına başvurulmuş ve Bitlis'te Divanı Harbe çağırılmıştır. Ancak şeyh, yakalanırım endişesiyle gitmemiştir. İhtiyarlığını mazeret beyanatı olarak göstermiş ve Hani Mahkemesi'nde ifadesi alınmıştır.²⁰⁶ Şeyh Sait, yaşanan bu gelişmeleri takiben planlanan isyan hazırlıklarının devlet tarafından çözüleceğini anlamıştır. İstanbul'daki uzantılarına haber vermek için Oğlu Ali Rıza'yı, İstanbul'a yollamıştır. Ali Rıza'nın amacı İstanbul'da bulunan Kürt Teali Cemiyet'inin Reisi Abdülkadir'i ve azalarını, bu gelişmelerden haberdar etmektir. İstanbul'da yapılan toplantıların gündeminde ise isyanın istihbarat tarafından çözülmeden çıkarılması kararı yer almıştır. Şeyh Sait oğlu Ali Rızayı İstanbul'a gönderdikten sonra da Hani'de beklememiştir.²⁰⁷ Geniş bir istihbarat sağlamak için Hınıs-Halep hattı üzerinde her yıl yaptığı geleneksel seyahatine başlamıştır. Çünkü bu seyahat her yıl şeyhler tarafından tekrarlandığı için hükümette, bir şüphe uyandırmayacaktır. İzlenilen bu strateji ile aşiretler isyan hakkında bilgilendirilmiş ve aşiretlerin liderleri eşliğinde isyana katılması kararı alınmıştır. İsyana sahasının planı da bu süreçte çizilmiş ve açılacak cepheelerde bölgelere hâkim olan şeyhler görevlendirilmiştir. Elazığ bölgesi Şeyh Şerif, Bingöl bölgesi (Çapakçur) Şeyh Abdullah ve Çan Şeyhleri, Muş bölgesine Ali Rıza (Şeyh Sait'in oğlu), Ergani bölgesine Abdürrahim (Şeyh Sait'in kardeşi), Meyyafarikin (Silvan) bölgesi Şeyh Şemseddin'inin sorumluluğuna verilmiştir. Diyarbakır ise şark ve garp olarak ikiye ayrılmıştır. Şark bölgesi Zaza Hakkı Bey'in, garp bölgesi ise Zaza Faruk Bey'in sorumluluğuna verilmiştir. Harekâtın liderliğini de Şeyh Sait üstlenmiştir.²⁰⁸

Alınan bu kararlardan sonra Şeyh Sait, seyahatine Lice, Hani, ve Piran güzergâhından devam etmiştir. 3 Şubat'ta, Şeyh Şerifle Hani'de görüşmüştür. Bu görüşmeden sonra başında bulunduğu kabileyle Piran'a geçtiği söylenmiştir. Hatta grubun içinde kanun kaçaklarının olduğu da iddia edilmiştir. Yine Şeyh Sait'in Piran'da olan kardeşi Abdürrahim'e düğün ziyaretine geldiği ortaya atılan iddialar

²⁰⁵ Yaşar Kalafat, Yaşar, *Şark Meselesi Işığında Şeyh Sait Olayı, Karakteri, Dönemindeki İç ve Dış Olaylar, Boğaziçi İlmî Araştırmalar Serisi: 11*, Boğaziçi Yayınları, Ankara. s. 148.

²⁰⁶ Son Saat gazetesi, 16 Mart, 1925, s. 1.

²⁰⁷ Cemal, a.g.e., s. 23.

²⁰⁸ Kalafat, a.g.e., s. 149.

arasında da yer almıştır. Şeyh, Piran'a geldiği gün, kardeşi Abdürrahim'in konağına geçmiştir.²⁰⁹ O gece, yaptığı konuşmalarla Cumhuriyet'in ilanı hakkındaki düşüncelerini ise şu cümleler ile dile getirmiştir; *"Medreseler kapandı. Din ve Vakıflar Bakanlığı kaldırıldı. Din okulları Milli Eğitime Bağlandı. Gazetelerde birtakım dinsiz yazarlar dine hakaret etmeye, peygamberimize dil uzatmaya cüret ediyorlar."*²¹⁰

Kardeşi Abdürrahim'in evinde yaptığı, düğün ziyafetindeki bu söyleşi esnasında jandarma Şeyh Sait'le görüşmüştür. Şeyhe, kafilesinde kanun kaçaklarının olduğunu söylemiş ve bu şahısların, hükümete teslim edilmesini istemiştir.²¹¹ Şeyh Sait, düğündeki, silahlı grubun, bunu kabul etmeyeceğini düşünerekten Teğmenin bu isteğini geri çevirmiştir. Düğün bittikten sonra suçluları teslim almalarını teklif etmiştir. Ancak Teğmen, Şeyhin bu isteğini kabul etmemiştir.²¹² İki taraf arasında gerçekleşen tartışmadan sonra ise silahlar patlamıştır. Bu olayın gerçekleştiği 12 Şubat 1925 tarihi, resmiyette ayaklanmasının başlangıcı kabul edilmiştir. Bu ayaklanma; Şark İsyanı, Şeyh Sait İsyanı, Kürt İslam Ayaklanması şeklinde her kaynakta isyana yüklenen anlama göre farklı bir isimle anılmıştır. Genel olarak da bu hadise, "Piran Olayı" olarak, Türkiye'nin gündemine düşmüştür. Bingöl'ün Genç İlçesi'nin Piran Köyü'nde patlak veren bu isyan, çok kısa sürede çevre il ve ilçelerin birçoğuna (Diyarbakır-Lice, Muş-Varto, Elazığ-Palu) sıçramıştır.²¹³

Doğu'da bu isyan patlak verdikten sonra Ankara'da, bir siyasi hareketlilik başlamıştır. Mustafa Kemal, İsmet İnönü'yü, acil bir şekilde Ankara'ya çağırıştır. Çünkü İsmet İnönü, yeni hükümette yer almayarak sağlık sorunlarından dolayı dinlenmeye çekilmişti. İsmet İnönü Ankara'ya geldikten sonra, Çankaya'da, olağanüstü bir toplantıyla durum değerlendirmesi yapılmıştır. Yaşanan sert tartışmalar neticesinde Fethi Okyar, başbakanlık görevinden ayrılma kararı almış ve hükümet düşmüştür. Mustafa Kemal ise yeni hükümeti kurma görevini, İsmet İnönü'ye vermiştir. Güvenoyu alan hükümetin ilk işi ise isyan bölgesine müdahale etmek olmuştur. Hızlı bir şekilde yaşanan kabine değişikliği TCF'nin tepkisine neden olmuştur. Çünkü Ali Fuat Cebesoy, Kazım Karabekir gibi muhalefet vekilleri Fethi

²⁰⁹ Kısakürek, a.g.e., s. 38-39.

²¹⁰ Mumcu, a.g.e., s. 52.

²¹¹ Toker, a.g.e., s. 40.

²¹² Kısakürek, a.g.e., s. 45.

²¹³ Cemal, a.g.e., s. 25.

Okyar'ın aldığı tedbirleri yeterli bulmaktaydı. Buna kıyasla da İsmet İnönü'nün hükümetin başına geçmesiyle olacakları öngörebilmişlerdir.²¹⁴

Kurulan yeni hükümet, isyan bölgesi için sıkıyönetim ve Takriri Sükûn Kanun'unu, meclise sunmuştur. Ancak bu kanun teklifi, meclisin nabzını yükseltmişti. TCF' ye göre bu yasa hem anti demokratiktir hem de Cumhuriyet'in ilkelerine ters düşmektedir. Çünkü bu kanunla bölgede sıkıyönetim ilan edilecek olayın sorumluları İstiklal Mahkemesi'nde yargılanacaktı. TCF bu durumun, bölge halkını her açıdan gerileteceğini düşündüğünden meclise sunulan yasaya itiraz etmiştir. Muhalefet fırkasının aksine hükümet ise var olan yeni rejimin, yapılan ve yapılması düşünülen inkılapların korunması için bu kanunun gerekliliğini savunmuştur. Sonuç olarak da Takriri Sükûn Kanunu 4 Mart 1925'te meclisten geçmiştir. İsyen bölgesi için sıkıyönetim ilan edilmiştir.²¹⁵

“Piran Olayı” olarak Türkiye gündemine oturan Şeyh Sait İsyanı, Türkiye'deki bütün medya tarafından takip edilmiş ve birçok gazete bu hadiseyi manşet haber yapmıştır. Bölgeye yapılan askeri harekât da günü gününe gazetelerde yer almıştır. Bu şekilde toplum üzerinde basın aracılığı ile psikolojik sakinlik oluşturulmak istenmiştir. Ancak halkın nabzını yükselten ve isyanı haklı sebeplere dayandıran gazeteler ve dergiler de “*Din Elden Gidiyor*”, vb. başlıklarla haber yapmıştı. Fakat 4 Mart 1925'te meclisten geçen yasa ile muhalefet basının da sesi kısılmış ve Son Telgraf, Tasviri Efkâr, Sebilürreşad, Tanin ve Vakit gibi aynı çizgide yayın yapan gazeteler kapatılmıştır.²¹⁶

Mart ayının sonlarına doğru isyan bölgesinde “Tenkil Harekâtı” başlatılmış ve isyan bölgesi kontrol altına alınmak istenmiştir. Hazırlanan askeri harekât planına göre Tenkil Harekâtı'yla isyan bölgesi çember içine alınacak ve çember daraltılarak isyan edenlerin hareket alanı kısıtlanacaktır. Bu plan doğrultusunda bölgeye askeri sevkiyat yapılmıştır. Bu süreçte isyan Elazığ ve Diyarbakır'ın merkezine yakın ilçelere de sıçramıştır. Yaşanan olumsuz gelişmeler sonucunda askeri sevkiyatın hız kazanması ve isyan bölgesinin çember içine alabilmesi için Suriye sınırından geçen demir yolunun kullanılması şarttı. Ancak 1925 senesinde, Suriye Fransa'nın mandası olduğundan Fransa'nın bu sevkiyatı onaylaması gerekmektedir. Türkiye Hükümeti,

²¹⁴ Selek, a.g.e., s. 461.

²¹⁵ Goloğlu, 2007c, a.g.e., s. 189.

²¹⁶ Toker, a.g.e., s. 31.

Fransa ile karşılıklı görüşmeler başlatmıştı. Hatta Fransa bu duruma başta ılımlı yaklaşmıştı. Fakat İngiltere'nin devreye girmesiyle Fransa görüşme sürecini uzatmış ve Türkiye'yi oyalamıştır. İngiltere'nin, Fransa'ya yaptığı müdahalenin gerekçesi ise şu olmuştur; ikili arasında yapılan antlaşmaya göre Fransa, Suriye toprakları üzerinden İngiltere'ye karşı yapılacak askeri sevkiyata izin vermeyecektir. Ancak bu sevkiyat, görünürde İngiltere ile alakalı değildi. Çünkü bu sevkiyatın amacı Türkiye'nin Doğu bölgesinde yaşanan karışıklığa askeri müdahale ile kısa sürede son vermektir. O dönemde dikkat çeken husus ise İngiliz-Türk ilişkilerinin gündemindeki Musul Meselesi'dir. Sonuçta İngiltere'nin Fransa'ya yaptığı bu müdahale yaşanan bu olayın arakasında İngiltere'nin olduğuna dair akıllarda soru işareti oluşturmuştur.²¹⁷

Bu süreçte isyanın askeri kanadını Şeyh Sait yürütürken İstanbul'a gönderdiği oğlu Ali Rıza ise yardım arayışlarına girerek isyanın siyasi gidişatını da oradan yönetmeye çalışmıştır. Hatta Ali Rıza'nın, İstanbul'da Kürt Teali Cemiyeti'nin kurucularından olan Seyit Abdülkadir ile iletişime geçmeye çalıştığı anlaşılnca İstanbul Emniyet Müdürlüğü tarafından takibe alınmıştır. Emniyet çalışanı olan ve kendisini İngiliz Büyük Elçisi Mr. Templen olarak tanıtan Nizamettin Bey, Ali Rıza ve Seyit Abdülkadir'in Baş Kalemî olan Kör Sadi ile temasa geçerek çeşitli görüşmeler yapmıştır. Bu görüşmeler sırasında da üçlü arasında geçen bütün konuşmalar kayıt altına alınmıştır. İsyân bastırıldıktan sonra da bu belgeler, imzalı bir şekilde İstanbul Emniyet Müdürlüğü tarafından İstanbul basınında bütün çıplaklığıyla paylaşılmıştır.²¹⁸

Mart ayının sonlarına doğru zorlu kış şartlarına rağmen İsyân bölgesine havadan ve karadan yapılan başarılı müdahale sonucunda isyana karışanların birçoğu tutuklanmış bir kısmı da kendi isteğiyle teslim olmaya başlamıştır. Hükümet ise stratejik davranarak elini kuvvetlendirmek istemiştir. İsyancıların yakalama sürecini hızlandırmak için de Şeyh Sait ve arkadaşlarını orduya teslim edenlere yüklü miktarda altın ödülü vereceğini söylemiştir. Bu karar sonucunda, bölge halkı da hükümet taraftarı bir siyaset izlemeye başlamıştır. Neticede isyancılar büyük güç kaybı yaşamış ve Şeyh Sait'in halifelik namına dağıttığı ve halkı isyana davet ettiği beyanatlar da etkisini göstermemiştir. Olaylar isyan edenlerin aleyhine değişmeye başlayınca da Şeyh Sait, Şeyh Abdullah ve diğer arkadaşları, Bingöl'ün Genç

²¹⁷ Cemal, ag.e., s. 50.

²¹⁸ Toker, a.g.e., s. 62.

bölgesine doğru geri çekilmiştir ve bunların, İran üzerinden Türkiye’den kaçma planının ortaya çıkması üzerine bölge her taraftan kuşatılmıştır. Yapılan askeri operasyon sonucunda ise Şeyh Sait ve arkadaşları, Muş-Varto civarında yakalanmıştır.²¹⁹

Takrir-i Sükûn ve Hıyaneti Vataniye Kanunu neticesinde, ülkede asayiş sağlamaya için Ankara ve Diyarbakır merkezli olmak üzere iki ayrı İstiklal Mahkemesi kurulmuştur. İsyanda yakalanan Şeyhler ve arkadaşları, Diyarbakır İstiklal Mahkemesi’ne takviye edilmiştir. Diyarbakır’da faaliyete geçen mahkeme, ilk idam kararını mart ayında ele geçirilen Şeyh Eyüp ve Doktor Fuat için vermiştir. Şeyh Sait ve silah arkadaşları ise Nisan ayında yakalanıp Diyarbakır’a gönderilmiştir. Şark İstiklal Mahkemesi’nde, Haziran ayına kadar davaları görülmüştür. Bu süreçte, mahkemeler açık oturum şeklinde halka açık olarak yapılmıştır. Ele geçirilen belgeler, mektuplar ve bunlara ek olarak da İstanbul Emniyet Müdürü’nün raporları mahkemede delil olarak kullanılmıştır. Bu kanıtların birçoğu ise gazetelerde yayınlanmıştır. Yine hükümetin bu süreçte basını etkili bir şekilde kullanmaya devam etmesi de dikkat çekicidir. Mesela Şark İstiklal Mahkemesi’nde Savcı olan ve bilhassa Şeyh Sait’in mahkemesinde görev alan Ahmet Süreyya Örgöven’in anılarında Şeyh Sait’le arasında geçen bir diyalog basının toplum üzerindeki etkisine de örnek verilebilir; Şeyh Sait verdiği ifadelerde muhalif basının yaptığı haberlerin, hükümete ve cumhuriyete karşı nefret beslemesine neden olduğunu söylemiştir. Şeyh Sait’in bu konuşmasını takiben Binbaşı Kasım, şeyhin bu söylediklerini destekleyen şu cümleyi kurmuştur, *“Matbuat bunlara çok tesir ediyordu. Şeyh Said’e bu cesareti veren gazetelerdir. Gazetelerin neşriyatı halkı da teşvik etti ve cesaretlerini artırmıştır.”*²²⁰

Sonuç itibarıyla Doğu bölgesinde çıkan bu isyan, bastırılmıştır. İsyanda parmağı olan çoğu kişi ise idam edilmiştir. Kimisi ağırlaştırılmış cezaya çarptırılırken kimisi de Türkiye’den sınır dışı edilmiştir. Çünkü yeni kurulmuş olan Türkiye devletinin ilk önceliği, vatanın bütünlüğü ve beraberliği korumak olmuştur. Yaşanan bu hadise Türkiye üzerinde de yıllar boyunca etkisini göstermiştir. Bundan sonrası için de siyasette yeni bir dönem başlamıştır. Türkiye’de, Cumhuriyet rejimi

²¹⁹ Cemal, a.g.e., s. 72.

²²⁰ Ahmet Süreyya Örgöven, *Şeyh Sait İsyanı ve İstiklal Mahkemesi*, Temel yayınları, İstanbul, 2002, s. 282.

içi öncülük eden CHF, yönetimde tek partinin iktidarda kalacağı bir zemin oluşturmuştur. Çok partili hayata 1930 senesine kadar ara verilmiştir. Çünkü çıkan isyanda, TCF'nin izlediği siyasetin, etkili olduğu iddia edilmiştir. Buna gerekçe olarak da fırkanın parti tüzüğündeki, “*Fırkamız dinin inançlara saygılıdır.*” ibaresi gösterilmiştir.²²¹ TCF'nin aleyhinde gelişen diğer olay ise fırkanın Sivas Kâtibi olan Fethi Bey'in, Şeyh Eyüp ile Urfa'daki görüşmesidir. Bu nedenle Fethi Bey, İstiklal Mahkemesi'nde yargılanmıştır. Bu dava sonucunda TCF'nin Doğu bölgesindeki şubeleri için de kapatılma kararı alınmıştır. Daha sonra ise bu fırkanın hayatına tamamen son verilmiştir.²²² CHF de Şark isyanından sonra Doğu illerinde bir dönem şubelerini tamamen kapatmış ve bölgeyi, asker kökenli valilerle yönetme kararı almıştır.²²³ Bu isyandan sonra yalnız Türkiye parlamentosundaki demokrasi zedelenmemiştir, Türk basını da tek sesli bir basına dönüşmüştür. Takriri Sükûn Kanunu altında muhalif basının kapısına kilit vurulmuştur.²²⁴ Aynı yıl içinde hükümetin izlediği siyasete paralel yayın yapan gazeteler de yayın hayatına girmiştir. Bu gazetelerden biri de Son Saat gazetesi olmuştur.²²⁵ Son Saat gazetesi Şeyh Sait İsyanı'nı aşağıdaki gibi ele almıştır;

Gazete, isyanın başlangıç tarihinden yaklaşık 30 gün sonra okuyucuyla buluşmuş ve yayın hayatına girdiği ilk günden itibaren isyanı, bütün ayrıntılarıyla okuyucuya aktarmıştır. 16 Mart 1925 yılında Son Saat gazetesi, ilk nüshasının ana sayfasında “*Kuvayı Milliye İsyan Bölgesine Vardı*”, adlı manşet haber başlığıyla Şeyh Sait İsyanı ile ilgili ilk haberi okuyucuyla buluşturmuştur. Haberde, isyan bölgesine sevk edilen ordunun vaziyetine yer verilmiş ve ordunun genel durumu okuyucuya şu şeklide sunulmuştur;

“*İsyan bölgesine askeri sevkiyat yapıldı. Şeyh Sait'in bulunduğu bölgenin en kısa zamanda tespit edilebilmesi için askerler, isyan bölgesini dört taraftan çember içine almaya başladı. Ordu, merkez karargâhını Diyarbakır'ın Çermik ilçesine kurmuş ve yapılacak askeri harekâtın merkezi Ergani olarak belirlenmiştir. Harekât*

²²¹ Akşin, a.g.e., s. 196.

²²² Ergün Aybars, *İstiklal Mahkemeleri*, Doğan Yayıncılık, İstanbul, 2018b, s. 329.

²²³ Ahmet İlyas, Ebru Çoban, *CHP Genel Sekreterlik Büroları*, Kadim Yayınları, Ankara, 2020, s. 134.

²²⁴ Sertel, a.g.e., 131-132.

²²⁵ Şapolyo, a.g.e., s. 232.

planın başarılı bir şekilde uygulanması için Şuanda bölgenin fiziki coğrafyası hakkında yoğun bir araştırma yapılıyor.”²²⁶

Merkez ordu isyan bölgesine gittiği günden itibaren Son Saat gazetesi ordunun vaziyetini aksatmadan paylaşmıştır. 16 Mart'ta isyan bölgesine giden ordu, 25 Martta askeri harekâtı başlatmıştır. On bir günlük süre zarfında Son Saat, farklı haber başlıklarıyla okuyucusuyla bir araya gelmiştir.

17 Mart'ta, *“İsyan Bölgesinde Vaziyet Değişmedi”*, haber başlığıyla İsyan bölgesinde hükümetin kurduğu cephanelerde şuanda sessizliğin hâkim olduğunu, askeri harekâtın başarıyla sürdürmenin nihai amaç olduğunu ve bölgeyi güvenli bir şekilde elle geçirmeye öncelik verildiğini, yapılacak harekâtın daha fazla gecikmeyeceğini vurgulamıştır. Şeyh Sait taraftarlarının ise Diyarbakır'da yaşanan saldırılar sırasında yaşadıkları mağlubiyetin etkisiyle güç kaybetmeye başladıklarını, saldırılar sırasında disiplinsiz oldukları ve gülünç bir vaziyete düştüklerini, erzak ve cephane temini için kendi mıntıklarını yağmalayacak duruma geldiklerini, fakat yaşanan bu olumsuzluklara rağmen Ergani'de nüfuzlarını hala korumaya devam ettiklerinin bilgisini vermiştir. Yine aynı sayfada bu haberi takiben şu yazı ile halka hitap edilmiştir;

“Kıta harekâtının pek yakında başlayacaktır, askeri sahası cumhuriyet ve inkılap zaferiyle bitecektir. Fakat asıl amaç sadece askeri zafer olmayacaktır. Hükümetin vazifesi, sadece bu isyanın önüne geçmek değildir, belki bundan sonra bu gibi hareketlere kalkışacak olanlara bir daha zemin ve zaman bırakmamak, bu fikirleri herkesin kafasından çıkarmak olmalıdır.”²²⁷

Bölgede yapılan askeri keşif taramaların bir diğer amacı ise karşı tarafın açtığı cephe hakkında bilgi toplamak, hangi yönden saldırdıkları ve kimlerin yönetici konumunda olduğunu tespit etmek olmuştur. Askeri birliklerin arazi keşif sonuçları gazeteye şu şekilde yansımıştır:

İsyan bölgesinin üç cepheye ayrıldığı İlk ve ana cephe olan Diyarbakır'ın Kuzeyi Şeyh Sait tarafından idare edildiği, İkinci cephe Olan Elazığ'da Şeyh Şerif'in

²²⁶ Son Saat Gazetesi, 16 Mart, 1925, s. 1.

²²⁷ Son Saat Gazetesi, 17 Mart, 1925, s. 1.

komutanlık yaptığı, üçüncü cephe olan Muş'ta ise Şeyh Abdullah kontrolünde olduğu tespit edilmiştir. İki taraf arasında yaşanan küçük çaplı çatışmalarda genel olarak asilerin güç kaybettiği ancak Varto'nun Şeyh Abdullah tarafından kontrol altına alındığına dair bilgi verilmiştir.²²⁸

Askeri harekâtı kısa sürede başarıyla sonuçlandırmak için isyan bölgesinin üç taraftan da kuşatılması şarttı ve bu nedenle askeri sevkiyat hızlı bir şekilde yapılmak istenmişti ancak hem mevsimsel şartlardan hem de siyasi olayların uzamasından dolayı askeri harekât sekteye uğramıştır. Bu durum yöneticileri tedirgin ettiği kadar toplumu da tedirgin ettiği görülmektedir. Son Saat gazetesi okuyucusunu “*Askeri Harekât Neden Gecikti?*”, adlı haber başlığıyla aydınlatmak istemiştir (bkz. **EK-6**). Yayınlanan habere göre harekâtın gecikmesinin birçok nedeni vardır. Birinci neden, var olan üç cephanede de isyanın ana kalesinin mevcut olmamasıdır. İkinci neden, hükümetin, dördüncü cephaneye olan Diyarbakır'a yapılacak sevkiyat için Suriye'deki demir yolundan yararlanmayı düşünmesidir. Üçüncü neden, hükümetin, yapılacak olan zorunlu harekâtı ekonomik olarak en ucuza mal etmeye çalışmasıdır. Dördüncü neden olarak da mevsimden kaynaklı şiddetli soğukların biraz hafiflemesinin beklenildiği ve ordunun geçmesi için patikalara yapılan yol çalışmalarına hala devam edildiği üzerinde durulmuştur.

Haberin devamında ise Türkiye ve Fransa arasındaki müzakereler ele alınmış ve Fransa'nın bu süreçteki tavrı şu şekilde ifade edilmiştir; “*Fransa bu süreçte olumsuz tavır sergileyerek Türkiye ile olan izin müzakerelerini uzatmış ve istemsiz bir şekilde Türkiye'nin bu isteğini kabul etmiştir. Bu durum zaman kaybının yaşanmasına neden olmuştur. Yaşanan zaman kaybı askeri harekâtı olumsuz etkilemiştir.*”

Bu haberde dikkat çeken bir nokta ise çıkan isyanın “*Kürt İsyanı*” olarak nitelendirilmesidir. Bölgede Türkiye Cumhuriyeti dışında özerk bir yönetimin kurulmak istenmesine bu cümlelerle değinilmiştir;

“*Kürt İsyanı 12 Şubat'ta başlamıştır. 38 günden beri ülkemizin önemli bir sahası hükümetimizin yönetiminden çıkmıştır. Ülke toprakları içinde başlı başına*

²²⁸ Son Saat Gazetesi, 21 Mart 1925, s. 1.

başka bir yönetim oluşturulmak istenmiştir. Bu durumu ülkemizin topraklarında ortaya çıkan bir adaya benzetmek doğru olacaktır.” ²²⁹

25 Mart'ta Son Saat, “*Ordumuzun Kıta Harekâtı Başladı*” haber başlığıyla okuyucusuna ordunun taarruza geçtiğini duyurmuştur. O gün yaşanan askeri harekâtı da bütün detaylarıyla ele alması dikkat çekicidir. Yayınlanan haberin içeriği ise şöyledir;

“Kıta harekâtı ile isyan bölgesi büyük bir askeri çember içine alınmıştır ve bu çember Hani ve Lice noktalarından kontrol edilmeye çalışılmıştır. Askeri birlikler isyan mıntikasını tamamen sardıktan sonra kritik kollardan üç cepheden de asileri sıkıştırılmaya başlamıştır. Ordunun bir kısmı da güneyden doğuya ve batıdan doğuya doğru ilerlemiştir. Bu istikameti takip eden kollardan biri de Ergani tarafına doğru ilerlemeye başlamış ancak isyancı gruplara denk gelinmediği için çatışma yaşanmamıştır. Ordunun bir taarruz kolu da güneyden kuzeye doğru hareket etmiştir. Diyarbakır mıntikasındaki birlikler, Dicle'nin doğusunda batısında içeri doğru Lice ve Hani'nin batısına doğru istikamet etmiştir. Erzurum'da içtima eden askeri birliklerde Varto'yu isyancıların kontrolünden çıkarmış ve Bingöl'ün genç bölgesi üzerinden taarruza geçilmiştir. Temel amaç Genç ile Muş arasına girerek batıdan da isyan gruplarının bölgedeki faaliyetlerini kesmeyi planlamaktadır.”

Gazete verilen bu bilgilere göre isyan bölgesinin üç taraftan da kuşatıldığı görülmektedir. Bütün detayları ile okuyucuya aktarılan askeri harekâttan sonra Son Saat'in haberi sonlandırdığı şu cümle; “*Erkan-ı Harbiye bu süreçte yaptığı büyük bir askeri harekât ile şüphesiz bölgedeki isyancıların asi faaliyetine son verecektir.*” okuyucu üzerinde olumlu bir algı yaratma isteğini de ön plana çıkarmaktadır. ²³⁰

Askeri taarruzun başladığını bildiren bu haberden sonra, bölgede yaşanan askeri çatışmalar bütün detayları ile “*Ordumuz Hani, Lice, Eğil, Ergani İstikametlerinde İlerliyor*”, ²³¹ “*Ordumuzun Kıta Harekâtı Devam ediyor*”²³², “*İsyan sahasında Vaziyete Bir Nazır*”, ²³³ haber başlıklarıyla farklı günlerde okuyucuya sunulmuştur.

²²⁹ Son Saat Gazetesi, 22 Mart, 1925, s. 1.

²³⁰ Son Saat Gazetesi, 27 Mart, 1925, s. 1.

²³¹ Son Saat Gazetesi, 28 Mart, 1925, s. 1.

²³² Son Saat Gazetesi, 29 Mart, 1925, s. 1.

²³³ Son Saat Gazetesi, 1 Nisan, 1925, s. 1.

Son Saat'in, bu süreçte Ankara'daki gelişmeleri de yakından takip ederek olayları bütünlük içinde aktarmaya çalıştığı görülmektedir. İsyanı konu alan meclis görüşmelerini de sıcaklığına paylaştığı gazete, 30 Mart 1925'te gazetenin ana sayfasında Türk askeri önünde diz çöken bir isyancının konu olduğu karikatürü yayınlamaya mecliste de her şeyin yolunda gittiği mesajını vermek istemiştir (bkz. **EK-7**). Karikatürü de şu cümlelerle tamamlamıştır; *“Kaş kazasından meclise gelen bir telgrafta; bölgede irtica hareketinin gerçekleşmekte olduğu ve Şeyh Sait'i yakalayana bin lira mükâfat verileceği söylenmektedir. Telgraf meclisin bugün ki toplantısında okunacaktır.”*²³⁴

Son Saat muhabirleri, haberlerini birinci kaynaktan aktarmaya özen göstermiştir. İsyanı yöneten askeri kollarla iletişime geçerek kimi zaman röportaj yapmış kimi zaman ise bu şahısların bildirilerine gazete de yer vermiştir. Bu duruma *“Erkânı Harbiye Başkanın Harekât Hakkında Son Saat Gazetesine Beyanâtı”* adlı haber başlığı örnek verilebilir. Haberin içeriği ise şu şekildedir;

“1 Nisan'da Hani alınmıştır. Genç, Silvan'daki asilerin faaliyetine son verilmiştir. Bu zaman diliminde, Palu'da ele geçirilecektir. Harekâtımızın merkez teşkilatı şimdi Diyarbakır olduğundan ordunun büyük kısmı Diyarbakır'da intikal etmektedir. Erkânı Harbiye-i Umumiye, Reis Fevzi Paşa ve Gazi Paşa hazretleriyle daima iletişim halindedir. Fevzi Paşa, isyan sahasından gelen raporları dakikası dakikasına Gazi paşa hazretlerine bildirmektedir. Erkânı Harbiye'miz, askeri sahada, hedefine ulaşmaya başlamıştır. Bugün, Erkânı Harbiye dairesine giderek Kazım Paşayı ziyaret ettim. Kazım Paşa'ya, harekât hakkında şu bilgileri verdim; Hani' ye giren kuvvetlerimiz, kasabada derhal hükümetti tesis etmiştir. Halk memur ve askerlerimize arz ve saadet ediyor. Şehirden fırara mevki olan asiler kuzeye doğru kaçıyorlar. Ordumuzun bir kısmı Palu civar tepelerde tutunmaya çalışan asilerle müsademe etmektedir. Öğleye kadar, bu noktanın da güvenli bir bölge haline getireceğimize olan inancımız tamdır. Diğer bir isyan bölgesi olan Lice'ye, ordumuz süratle ilerlemektedir. Muş havalisi, kuvvetlerimiz tarafından işgal olunmuş ve asayiş temin edilmiştir. Harekâtın merkezi şimdilik Diyarbakır ovaları üzerinden yürütülmektedir. Ancak buralar da çetin hava koşulları vardır. Bölgede müthiş bir kar olmasına rağmen harekât biraz yavaşlamıştır fakat harekâta büyük aksaklık

²³⁴ Son Saat Gazetesi, 30 Mart, 1925, s. 1.

yaşanmamıştır. Ordumuz girdiği yerlerde bertaraf ettiği asileri tutuklayarak bölgeden sevk etmektedir. Aldığımız haberlere göre Şeyh Sait, maiyetindeki Kürtlere 200 altın rüşvet vererek isyana teşvik etmiştir. Kuvvetlerimiz, yakında askeri harekâtın neticesini istihlal edecektir.²³⁵

Bir başka örnek ise Diyarbakır Ordu Müfettişliği'nin yayınladığı beyanattır. Beyanatın içeriği şu şekildedir;

*“Diyarbakır Ordu Müfettişliği, Halkımızı perişan ederek İslam’a zarar veren, ordumuzu atlatarak firar eden, Şeyh Sait’i getirene, hükümetimiz, bin altın mükafatı ile beraber şeyhi getirecek olanlar silah arkadaşları olursa anayasada ceza hukukunun altmışıncı maddesine göre affı ilan olacaktır.”*²³⁶

Nisan ayında isyan bölgesi kısmen de olsa kontrol altına alınmış, isyan bölgesindeki gelişmeler düzenli bir şekilde Ankara’ya bildirilmişti. Son Saat gazetesinin muhabirleri olayları eş zamanlı olarak aktarmıştır, isyan gruplarının kontrol altına alma süreci ve Ankara’da ki gelişmeler ise aşağıdaki başlıklarla gazetede yer almıştır;

“İki Birliğimiz İsyân Merkezine Doğru İlerliyor”,²³⁷ “Şeyh Sait Genç’ten Güneye Doğru Firar Ediyor”,²³⁸ “Genç İstirdat Edilmek Üzeredir”,²³⁹ “Diyarbakır’da İlk Hainler Dün İpe Çekildi”,²⁴⁰ “Son Vaziyet”,²⁴¹ “Halk Fırkasın da yarın önemli bir içtima olacaktır”,²⁴² “12 Nisan Zevalde Genç İstirdat Edildi”.²⁴³

Bu süreçte hükümetin stratejik davranarak isyancıları getirenlere ödüller vat etmesi gibi çeşitli yollara başvurmuştur. Bu duruma tepki olarak da Şeyh Sait ve taraftarları halife adına beyannameler dağıtmış ve özellikle Kürt aşiretleri, din için isyana davet edilmiştir. Gazete haberinde yer alan şu başlık ise bu durumu destekler niteliktedir; *“Şeyh Sait Halife Namına İsyân Beyannameleri Dağıtıyor”*.²⁴⁴

²³⁵ Son Saat Gazetesi, 2 Nisan, 1925, s. 1.

²³⁶ Son Saat Gazetesi, 5 Nisan, 1925, s. 1.

²³⁷ Son Saat Gazetesi, 4 Nisan, 1925, s. 1.

²³⁸ Son Saat Gazetesi, 5 Nisan, 1925, s. 1.

²³⁹ Son Saat Gazetesi, 6 Nisan, 1925, s. 1.

²⁴⁰ Son Saat Gazetesi, 7 Nisan, 1925, s. 1.

²⁴¹ Son Saat Gazetesi, 9 Nisan, 1925, s. 1.

²⁴² Son Saat Gazetesi, 10 Nisan, 1925, s.1

²⁴³ Son saat Gazetesi, 15 Nisan, 1925, s. 1.

²⁴⁴ Son Saat Gazetesi, 3 Nisan, 1925, s. 1.

Şeyh Sait ve taraftarları nisan ayının sonlarına doğru güç kaybetmeye başlamış ve hükümet isyan bölgesini kontrol altına almıştır. 9 Nisan'da *"Son Vaziyet"* başlığıyla yer alan haberde isyan grubunun bin kişilik bir kayıp verdiği bilgisi yer almıştır. Yine 1925 10 Nisan'da Halk Fırkası'nın yaptığı meclis toplantısında, tutuklanan kişilerden ilk idam edileceklerin listesinin belirlendiği ve bu isimlerin mecliste okunduğu ve özellikle Şeyh Eyüp içinde mecliste idam kararının istenildiği dair bilgiler, *"Diyarbakır'da Şeyh Eyüp'ünde idamına İntizar ediliyor"* başlığı adı altında paylaşılmıştır.

Hükümet bölgeyi tamamen kontrol altına aldıktan Şeyh Sait ve taraftarlarının savunmaya geçtiği ve iltica yapma planlarını için hazırlık girişiminde oldukları da gündeme gelmiştir. Bu olay *"Şeyh Sait Fırar Ediyor"* başlığıyla farklı günlerde gazetede yer almıştır. Haberin içeriğinde ise şu bilgilere yer verilmiştir;

Şeyh Sait ve tarafları firar etmeden evvel Çapakçur civarında askeri birliklerle çatıştıkları fakat şimalden inen birliklerin çevirme harekâtı yaptığını hesap ederek firar etme kararı aldıkları, Şeyh Sait ve diğer yedi şeyhin hep beraber, önemli vesaikleri de toplayarak, yüklü miktarda para ile İran sınırına doğru ilerledikleri bilgisine yer verilmiştir. Aynı haber başlığı adı altında bu tarihlerde yakalanan kişilerin üzerinde önemli mektupların ele geçirildiğinin üzerinde önemle durulmuş ve mektuplara dair bilgiler şu cümlelerle okuyucuya sunulmuştur;

*"Bu mektuplardan anlaşıldığına göre Genç isyanı memleketin her köşesinde etki yaratacak kişiler tarafından hazırlanmaya çalışılmıştır. Şeyh Sait'in bilhassa Yunanistan, Suriye ve Irak'tan yardımcıları olduğu öğrenilmiştir."*²⁴⁵

14 Nisan'da yayınlan haberin devamı olan ve bir sonraki gün yayınlanan haberde; Şeyh Sait, damadı Abdullah ile beraber İran hükümetinin merkezi olan Tahran'a iltica için müracaat ettiği, İran'dan olumlu cevap gelmediği takdirde İngiliz hükümetine başvurmayı düşündükleri, onlardan bekledikleri yardımla sorunlarını çözmeye çalıştıkları yer almıştır. Yine aynı haberde, alınan bu kararın diğer muhtelif gruplar arasında anlaşmazlıklar yaşanmasına neden olduğu, bunlardan dört şeyhin ordu merkez komutanlığına başvurarak Şeyh Sait ve damadının firarını engellemek istediği ve Şeyhlerin yaptıkları bu müracaatlarında silahlarını terk ederek köylerine

²⁴⁵ Son Saat Gazetesi, 14 Nisan, 1925, s. 1.

geçecekleri, aşiretleriyle beraber hükümetlerine sadık kalacaklarına dair teminatın mevcut olduğu yazmaktadır.²⁴⁶

Şeyh Sait ve damadı Abdullah'ın bulunduğu bölge Diyarbakır'daki kolordu komutanlığına bildirildikten sonra, Diyarbakır'daki merkez kolordusunun yaptığı operasyon sonucunda Şeyh Sait ve damadını yakalayarak Diyarbakır'a sevk etmiştir. Son Saat gazetesi, 16 Nisan'da yaşanan bu gelişmeleri “*Şeyh Sait'i Bertaraf Eden 9. Kolordumuz*” haber başlığıyla okuyucuya sunmuştur (bkz. **EK-8**).²⁴⁷

Şeyh Sait yakalandıktan sonra Ankara'daki hareketlilik hız kazanmış ve olağanüstü toplantılar yapılmıştır. Bundan süreçten sonrası için izlenilecek yolun haritası çizilmiştir. Ankara'daki gelişmeler gazeteye şu şekilde yansımıştır;

16 Nisan 1925'te gazete yayınlanan habere göre; Mustafa Kemal Erkan-ı Harbiye'de Fevzi Paşa ile toplantı yapmıştır. 27 Mart'ta başlayan Çevirme Harekâtı'nın başladığı ilk gününden Şeyh Sait'in yakalandığı güne kadar ülkenin doğusunda yaşanan gelişmeler konuşulmuş ve önemli kararlar alınmıştır.²⁴⁸ 17 Nisan 1925'te gazetenin ilk sayfasında yer alan “*Hükümetimiz Şart Kabul Edemez*” haber manşetiyle hükümetin aldığı kararlar şu şekilde okuyucuya sunulmuştur;

*“İsyana iştirak edenler bilakis kayıtsız ve şartsız teslim olmalıdırlar. Evvelki gece, Gazi Paşa'nın isteğiyle toplanan heyeti vekilliye toplantısından alınan habere göre; şark vilayetleri gözden geçirilecek emniyetleri sağlanacaktır. Gazi Paşa ile Başvekilin yaptığı toplantıda önemli kararlar alınmıştır. Bu toplantıyı takiben Silvan civarında Şeyh Şemsettin ile Garzan aşiretinin Diyarbakır'a gönderdikleri adamlar vasıtasıyla af edilmek şartıyla teslim olacaklarını bildirmiştir. Dün gece, Heyeti Vekilliye de yapılan toplantıda, isyancıların bu teklifi bizzat Mustafa Kemal tarafından değerlendirilmiş; isyancıların hiçbir şartının kesinlikle kabul edilmeyeceğini ve en kısa zamanda etkisiz hale getirilmesi gerektiğini söylemiştir.”*²⁴⁹

Şeyh Sait ve arkadaşlarının yakalanmasını takiben, Şeyh Şemseddin'in af edilmek için yaptığı başvuruyu hükümet reddetmişti. Başka seçeneği olmayan, Şeyh Şemseddin, Silvan'daki Kıta Kumandanlığına arkadaşlarıyla beraber teslim olmuş ve

²⁴⁶ Son saat Gazetesi, 15 Nisan, 1925, s. 1.

²⁴⁷ Son Saat Gazetesi, 16 Nisan, 1925, s. 1.

²⁴⁸ Son Saat Gazetesi, 16 Nisan, 1925, s. 1.

²⁴⁹ Son Saat Gazetesi, 17 Nisan, 1925, s.1.

toplu bir şekilde Diyarbakır'a şeyh Sait'in yanına sevk edilmişlerdir. Son Saat gazetesinin 1 Mayıs'ta, "*Şeyh Şemsettin Teslim Oldu*", başlıklı manşet haberi bu bilgileri destekleri destekler niteliktedir.

Son Saat, Şark İsyanı'nın hem askeri sahasını hem siyaset sahasını yakından takip ederek okuyucuya isyanı her taraftan aktarmaya çalışmıştır. Yaşanan isyan, Ankara- İstanbul-Diyarbakır arasında yoğun bir hareketlilikle beraber, olağanüstü bir iletişimin ağının oluşmasına neden olmuştur. Ankara, isyanın askeri sahasını Tenkil Harekâtı ile kontrol altına almaya çalışmıştı. Ancak isyanın siyasi alt yapısının bir kolu da İstanbul'daki Kürt Teali Cemiyeti'ne uzandığından burada yapılacak müdahale için de İstanbul Emniyet Müdürlüğü devreye girmiştir. İstanbul'da yapılan operasyonun sonucu ise şu başlıkla gazete yer almıştır; "*Seyit Abdülkadir Yakalandı*". Yayınlanan habere göre; Seyit Abdülkadir İstanbul zabıtası tarafından yakalanmıştır. Kürdistan teşkilatı için çalıştığı iddia edilmiş ve Seyit Abdülkadir Diyarbakır'a gönderilmiştir. Gazete, şu kurduğu şu cümleler ile bu iddiasını gerekçelendirmiştir; "*Seyit Abdulkadir ile oğlu Mehmet Seyit, hizmetlerinde bulunan Sait ismindeki şahsın evrakı gelmiştir. Bu evraklar Müddei Umumiye verilmiştir. Seyit Abdülkadir ile hizmetkârı şark vilayetlerimizde ayrı bir hükümet vücuda getirmek istedikleri bu maksatla isyana dair sirayet etmesine çalıştıkları anlaşılmaktadır. Müddei Umumiye erbabı İstanbul zabıtasına teşekkür etmiştir.*"²⁵⁰

Şeyh Sait yakalandıktan sonra Diyarbakır'a sevk edilmiş ve Diyarbakır'a bağlı olan Kadyo Köyü üzerinden getirilmiştir. Şeyh Sait'in şehir merkezine giriş yapacağı önceden belirlenmiş ve şehrin her tarafında tedbirler alınmıştı. Diyarbakır'a getirildiği günü, Son Saat, bütün ayrıntılarıyla şu şekilde okuyucuya sunmuştur;

"Sokaklar, Türk vatanın istiklaline kast eden bu hain ile refiklerini tanımak isteyen halk ile dolmuştu. Dakapı ile Dicle köprüsü arsında, büyük kabilelerden oluşan seyirci kitlesi oluşmuştu. Gelen birlikler görülmeye başlandı; en önde bir müfreze piyade vardı. Arkada; Şeyh Sait, Şeyh Abdullah, Şeyh Şerif ve toplamda 28 kişi gelmekteydi. Grup halinde gelen bu kişilerin güvenliğinin muhafazası arkadan, önden, sağdan, soldan takviye edilen birlikler tarafından sağlanıyordu. Halk, ardi arkası gelmeyen alkış tufanı arasına "Ankara'nın taşına bak" şarkısından başlayarak milli mücadele döneminde söylenmiş zifir şarkılarını söyleniyordu. Saat beş buçukta, Dakapı'ya vardılar. Burası da, asker kurdunun arkasında keşif bir halk

²⁵⁰ Son Saat Gazetesi, 6 Mayıs, 1925, s. 1.

tayfasıyla doluydu. İğne atsan yere düşmezdi. Diyarbakırlılar, Asker Paşa ve Kahrolsun Hainler sloganlarıyla bağırıyordu. Kumandan paşalarla, İstiklal Mahkemesi Reisi Mazhar Müfit Bey, Ali Saip, Müfit Lütfi Beyler ve Erkânı Askeriye, Hükümet Konağının önünde resmigeçit yaptı. Halk tarafından dakikalarca alkışlanmışlardı. Hainler, şehir merkezine İç Kale kapısından giriş yaparak hükümete kadar yaya olarak yürüdüler. Askeri resmigeçit töreni yapıldığı sırada hava kuvvetlerimiz de gökyüzünde resmigeçit yapıyordu.”²⁵¹

İsyanın askeri kısmı mayıs ayının sonunda son bulmuştur. Yakalananların yargılanma sürecine geçilmiş ve bu davalara ise Diyarbakır Şark İstiklal Mahkemesi bakmıştır.

3.2.1.1. Şark İstiklal Mahkemesi İsyan Bölgesinde

İstiklal Mahkemeleri 11 Eylül 1920 tarih ve 21 Sayılı Kanun’un ile Milli Mücadele Dönemin’ de asker kaçaklarına karşı BMM’ ye bağlı olarak kurulmuştur. Bu mahkemeler olağan üstü yetkilerle donatılmış ve ilk kurulduklarında üç üye bir savcı ile çalışırken daha sonra üye sayısı dörde çıkmıştır. Bu mahkemelerin kararları kesindir ve temyize kapalıdır. Kararların uygulanmasından siviller ve askerler sorumludur. İstiklal Mahkemeleri yargı yetkisini meclis adına kullanmış ve yargılama şekli ise basit ve hızlıdır. Gezici özelliğe sahip bu mahkemenin üyeleri, kararları vicdani kanaatlerine göre vermiştir.²⁵²

İstiklal Mahkemeleri 1920 ve 1927 yılları arasında üç dönem şeklinde görev yapmıştır. Şeyh Sait İsyanı’nda görev alan İstiklal Mahkemesi, üçüncü dönem İstiklal Mahkemeleridir. Bölgede çıkan isyan sonucunda Takrir-ü Sükûn Kanunu ile asayiş sağlamak için sıkıyönetim ilan edilmiştir. 17 Mart 1925 de, mecliste yapılan oylama sonucunda ‘İsyan Bölgesi İstiklal Mahkemesi’ adı altında bölgedeki güvenliği sağlamak ve isyanda etkili olan kişileri yargılamak için olağanüstü yetkilerle donatılmış bu mahkemelerin kurulma kararı alınmıştır. 17 Mart 1925’te ise Doğuda görev yapacak olan İstiklal Mahkemesi’nin üyeleri, mecliste yapılan oylama

²⁵¹ Son Saat Gazetesi, 7 Mayıs, 1925, s. 1.

²⁵² İrfan Neziroğlu, *İstiklal Mahkemeleri Cilt 1*, TBMM Basın Yayın ve Halkla İlişkiler Başkanlığı Basımevi, 2015, Ankara, s. 1.

sonucunda şu kişilerden oluşmuştur; Mazhar Müfit Bey (Kansu), Ahmet Süreyya Bey (Örgeevren), Ali Saip (Ursavaş), Lütfi Müfit, Avni Doğan Bey.²⁵³

İstiklal Mahkemelerine üye seçimi yapıldıktan sonra İsyen Bölgesi İstiklal Mahkemesi'nin Diyarbakır'a hemen hareket etmesine karar verildi. Ancak mahkeme üyelerinin ihtiyaçları, savcılık personellerini tamamlanması, mevsim şartlarının kötü olması ve yolların tehlikeli olması gibi nedenlerden dolayı İsyen Bölgesi İstiklal Mahkemesi'nin Diyarbakır'a gidiş tarihi gecikmişti. Üyeler bölgeye vardıktan hemen sonra fiziksel koşullarında eksikliğinden dolayı göreve hemen başlamamıştır. Mahkemenin faaliyetlerine başlaması için Diyarbakır Adliye binasında yer ayarlanmıştır. Binası için ayrılan yerin konumu ise İç Kale'de, Valilik binası ile Ordu Müfettişlik ve Kolordu binasının yakınlarında yer almıştır. Tüm eksiklikler giderildikten sonra İsyen Bölgesi İstiklal Mahkemesi Savcısı, harp divanlarına, adliye mahkemelerine ve valilere haber vererek bakacakları davalar hakkında onları bilgilendirmiş ve bu suçlardan dolayı yargılanma sürecinde olanların bu mahkemeye sevk edilmelerini istemiştir. Bu istek doğrultusunda da ilk olarak harp divanı evrak göndermiş ve İstiklal Mahkemeleri fiili olarak faaliyete geçmiştir.²⁵⁴

şark İstiklal Mahkemesi fiili olarak faaliyete geçtikten sonra birçok davaya bakmıştır. Son Saat gazetesi muhabiri İhsan Arif de halka açık yapılan bu mahkemelere katılarak gelişmeleri yakından takip etmiştir.

Tez çalışmamızın üçüncü bölümünün "3.1.1" kısmında ise isyanda etkili olan kişiler, öz bir şekilde tanıtarak İstiklal Mahkemesi'nde yargılanma süreçleri, Son Saat gazetesi ana kaynak gösterilerek ele alınmıştır.

3.1.1.2. şeyh şemsettin İstiklal Mahkemesi'nde

Son Saat gazetesi şeyh şemseddin'in fiziksel betimlemesini şu şekilde yapmıştır; *"Bu isyan sırasında altmış yaşında olan, dinci ve muhafazakâr bir kişiliğe sahip şeyh şemseddin'in esmer yüzünü kınalı beyaz bir sakal çevirmektedir. Teslim edildiği sırada başındaki yeşil bir külâhı üzerine giyindiği beyaz bir sargısı dikkat çekicidir."*

²⁵³ Aybars, 2017b, a.g.e., s. 306-307.

²⁵⁴ Aybars, 2017b, a.g.e., s. 320-322.

11 Mayıs'ta bir müfreze süvari tarafından Diyarbakır'a getirilerek askeriye teslim edilmiştir. Şeyh Şemsettin'i getiren süvari birlikler, Hükümet Konağı'nın önünde, İstiklal Mahkemesi Heyetini, milli şarkılar söyleyerek selamlamıştır. Şeyh Şemseddin, mahkeme heyetini bulunduğu Vali'nin odasına çıkarılmıştır. Sorgulaması yapıldıktan sonra askeri tevkifhaneye gönderilmiş ve diğer şeyhlerle beraber idam hükmüne çarptırılmıştır. Bu süreçte İstiklal Mahkemesi ve Şeyh Şemseddin arasında yaşanan konuşmalar Son Saat gazetesine bütün detaylarıyla yansımıştır.

Mahkemede geçen konuşmanın bir kısmı şu şekilde olmuştur ilk olarak, Şeyh Şemseddin'e yolculuğunun nasıl geçildiği sorulmuştu, Şeyh Şemseddin, *"Hamdolsun hükümetimiz sayesinde rahat geldim. Bir eksiğim yoktur. Cenabı hak cumhuriyeti başımızdan eksik etmesin"* şeklinde cevap vermişti. Daha sonra Naci Paşa isyanın nasıl gerçekleştiğini sorunca şeyh şu cevabı vermiştir;

"Ben Kamışlıdayken bir mektup aldım, mektupta; Şeyh Sait'in devlete başkaldırdığı, Sadık ve Muharrem beylerle, Ali ve Hasan ağaları alarak hemen gerekli beyanatı yaparak söylenilen yere gitmemiz gerektiği yazıyordu, bende söylenilenleri yaptım. Reisi Cumhur hazretlerine, müfettişine ve valiye telgraflar çektik. Daha sonra Şeyh Sait'in bulunduğu bölgeyi ziyaret ettim. Bulduğum bölgeden Kulp'a geçtim oradaki vazifemi de hallettikten sonra Silvan'a döndüm Silvan'da baş reis olarak irşat edildim. İsyan büyüdükçe büyümüştü, doğu bölgesinin büyük bir kısmını etkisi altına almıştı. İsyan bulduğum yere de sıçrayınca da ümran mevkide bulunan diğer sığınağa kaçtım. Yeğnim Fahri ile oğlum, isyancılara iltihak etmişti. Ben bu süreçte saklanmışım. Daha sonra kumandana müracaatta bulundum."

Şeyh her defasında ısrarla isyanla bir ilgisinin olmadığını vurgulamıştır. Hükümet yanlısı olduğuna dair savunmasını yapmış ve var olan korktuğu için bu şekilde davrandığını açıklamaya çalışınca da Mürsel Paşa şu cümle ile şeyhe tepki göstermiştir, *"İsyandan korkmuyordunuz da neden hükümetten korkuyordunuz"*.

Şeyh sorulara cevap verecek şekilde konuşmasına devam ettirmişti. İsyana katılan şeyhlerin cahil olduğunu söyleyince de söz hakkını Mazhar Müfit alarak şu soruları art arda sordu, *"Müritlik ne demektir? Kadın müridiniz var mıydı? Onlara ne suretle zikir ettiriyorsunuz. Allah ile insanlar arasında dost dinen caiz midir?"*

Yüzünüze neden peçe koyuyorsunuz? Cumhuriyet yönetim şeklide İslamiyet'te uygun değil midir? ". Şeyh Şemseddin sorulan bu sorulara şu şeklide cevap vermiştir;

"Ben Nakşibendi tarikatında âlimdim. Mürit, şeyhin yanında Allah'a tövbe-i istiğfar edendir. Altı yüz erkek, iki yüz kadın müridim vardı. Kadın müritlere dört karımdan en büyüğüne zikir ettirirdim. Yüzümü örtmemin sebebi ise sıcaktandır. Cumhuriyet yönetiminin, İslamiyet'e uygun olup olmadığına gelince cumhuriyetin lüzumuna dair hadis var. Peygamber efendimiz buyurmuşlardır"(bkz. EK-9).²⁵⁵

3.1.1.3. Terakkiperverlerin Sivas Kâtibi Fethi Bey İstiklal Mahkemesi'nde

Aslen İstanbullu Fethi Bey, Terakkiperver Fırkası'nın Sivas'taki şubesinin kâtibidir. 30 Nisan Perşembe günü Şeyh Sait İsyanı'nda manevi propaganda yapması nedeniyle tutuklanmıştır.²⁵⁶ İlk Mahkemesi 13 Mayıs 1925'te yapılmıştır. ²⁵⁷ Delil yetersizliğinden dolayı mahkemenin ileri tarihe ertelenme kararı alınmıştı ve mayıs ayı içerisinde ikinci mahkemesi yapılmıştır. Mahkeme kararına göre Fethi Bey, Doğu bölgesinde çıkan bu isyanda manen etkili olduğu gerekçesiyle beş yıl hapis cezasına çarptırılmış ve Samsun'a gönderilmesine karar verilmiştir. Ancak Fethi Bey'in samsuna gidecek maddi imkânı olmadığından hükümetten yardım talebinde bulunmuştur. Savcılık, yapılan bu talebi kabul ederek onu Samsun'a göndermiştir. Fethi Bey'in mahkemesinden sonra İstiklal Mahkemesi, 25 Mayıs 1925'te TCF için şark şubelerini kapatma kararı alınmıştır. Bu kararı takiben illerdeki Valilikler şubeleri kapatarak konuyla ilgili tutanakları İstiklal Mahkemesi'ne göndermiştir.²⁵⁸

Fetih Bey'in mahkeme duruşması Son Saat gazetesinin 13 Mayıs tarihli nüshasının ilk sayfasında manşet haber olarak şu başlıkla yer almıştır; "*Şark İstiklal Mahkemesinde Terakkiperver Fırkanın Kâtibi*" (bkz. EK-10). Başlığın hemen altında haber özet geçilmiştir. Sayfanın tam ortasında Şark İstiklal Mahkemesinin üyelerine ait fotoğrafına yer verilmiştir. Haberin devamına ise 5. sayfada yer verilmiş ve üç sütunun tamamında da Fethi Bey'in davası, ana sayfadaki manşet başlıkla sunulmuştur. Sayfada şu alt başlıklar da yer almıştır; "*Fethi Bey Askeriye ile İlgili Haberleri Neden Öğrenmek İstiyor*", "*Defterindeki Notlar Nelerdir?*" "*Fırkanın Tüzüğündeki Din Maddesi*".

²⁵⁵ Son Saat Gazetesi, 12 Mayıs, 1925, s.1.

²⁵⁶ Aybars, 2017b, a.g.e., s., s.328.

²⁵⁷ Son Saat Gazetesi, 19 Mayıs, 1925, s.5.

²⁵⁸ Aybars, 2017b, a.g.e., s. s.329.

Fethi Bey'in gazetedeki fiziksel betimlemesi ise şu şekilde yapılmıştır;

“Maznun Fethi Bey, muhafızlar tarafından salona getirildi. Heyecandan rengi sapsarı olmuştu. Kızışmaya başlayan saçlarını bir fesle kapatmıştı. Kenarları altın gözlüğünün arkasından mavi gözleriyle, sağındaki solundakilere bakarak ortaya doğru yürüyordu. Üzerinde ütülü bir lacivert bir takım elbise vardı. Fethi Bey maznunlara mahsus sandalyeyi çekti ve oturdu. Fethi Bey etrafını süzmeye devam ediyordu.”

Fethi Bey hakkında mahkemede okunan iddianamenin içeriğine göre mensup olduğu fırka kuruluşu sırasında dini hissiyatı temel politikası içine almıştır. Bu politika, meclisin dışında halk arasında manevi ayrılıkların oluşmasına neden olmuştur. Fethi Bey'de yapılan örgütlenmelere katılarak bu politikayı destekleyecek davranışlarda bulunmuş ve bu duruma delil olarak da Şeyh Eyüp'ün mahkeme dosyası kullanılmıştır. Fethi Bey'in bu davranışları ülkenin bölünmesine neden olabilecek bir isyanı tetiklediği için Fethi Bey'ini hakkında Hıyaneti Vataniye Kanunuyla yargılanma kararı talep edilmiştir. Bu İddianame, okunduktan sonra Fethi Bey aleyhinde kullanılan mektup ve belgelerin hepsi mahkemeye açık bir şekilde sunulmuştur. Okunan bu mektup ve telgraflar basınla da paylaşılmıştır. Fethi Bey'in Şeyh Eyüp'e çektiği şu telgraf mahkemenin gündem konusu olmuş haberde şu şekilde yer almıştır;

“Bugün musallat olacak müfreze kumandanı Miralay Vehbi, kaymakam Recep bey efendilere izamı tahsilat ve hizmet ifası müfrezenin süvari ve piyade sayısını rica ederim efendim.”

Mahkeme heyetine göre, bir kâtibin süvari birliklerin sayısını öğrenmesi anormal bir durumdu. Fethi Bey'in bu telgrafı da akıllarda soru işareti oluşturmuştu. Yine Fethi Bey'in Şeyh Eyüp ile olan bağlantısı ve Urfa'daki görüşmeleri mahkemenin ikinci gündem konusu olmuştu. Ancak Fethi Bey Şeyh Eyüp hakkında hiçbir şey bilmediğini iddia edince de mahkeme heyeti Şeyh Eyüp'ün geçmişi Fethi Bey'i aydınlatmıştır. Mahkeme Heyeti üyelerinden Ali Saip'in Şeyh Eyüp hakkındaki konuşmaları Son Saat'te şu cümlelerle okuyucuya sunulmuştur;

“Şeyh Eyüp'ün mahkememizdeki mevcut ifadesi hakkında bilginiz var mı? Cumhuriyet Halk Fırkasının dini batırdığını ve Terakkiperver Fırkanın dini yükselteceğini ve Gazi Paşa hazretlerine fırkanızın ve bütün fırka mebuslarının aynı fikirde olduğunu söylemiştir. Fırkanızın kanun nizamnamesinde yer alan; fırkamız

dine saygılıdır, ilkesiyle de mevcut duruma dayanak oluşturmuştur. Şeyh Eyüp'ün Urfa ve Siverek'teki geçmişi de karanlıktır. Zamanında Hürriyet ve İtilaf fırkasına mensuptu. Siverek havalisinde hükümetin başına bela olan olaylar çıkarmıştır. Bundan beş sene evvel çıkan aşiret isyanlarında esir düşen Türk evladını boğazlamıştır. Şeyh Eyüp idam edildiği sırada idam sehpasındayken işkenceyle öldürdüğü dokuz Türk gencini öldürdüğünü itiraf etmiş ve onun cezasını çektiğini söylemiştir. Böyle bir hainin elini öpmeniz ve firkanızla bağlantısının olması sizce doğru mudur?"

Söylenilen bu cümleleri takiben Fethi Bey savunmasını yapmaya devam etmiştir. Mahkeme gündeminde oturan üçüncü konu ise TCF'nin parti tüzüğündeki fıkramız dini görüşlere saygılıdır ibaresi olmuştur. Fethi Bey bu iddiaya yönelik olarak yaptığı savunma Son Saate okuyucuya şu şeklide sunulmuştur;

*"Dini hissiyatı alt ittihaz etmekle makamınız tarafından itham edildim. Siverek'te firkanızın şubesi açılırken bu madde hakkında ağzıma tek bir cümle bile almadım. Avam propagandası olarak biz halifecilikle itham ediliyorduk. Onun için ağzımıza bu olayı almıyorduk. Bir gün Siverek'de ki firkaya erken gitmişim, bir şahıs gelip firkaya yazılmak istedi. Neden ısrar ettiği dikkatimi çekti, bu firkaya neden yazılmak istiyorsunuz, dedim. Şahsın söylediğine göre belediye reisleri bizim din fırkası olduğumuzu söylüyorlarmış. Aleyhimizde yapılan bu propagandaların şuan firkanıza tesirini görmekteyiz. Bundan dolayı dini propagandalara bu süreçte girmedik, diğer fırka bizim firkanızı hükümetin gözünde aciz duruma düşürmeye çalışmaktadır, CHF bizim firkanızı hükümetin gözünde aciz duruma düşürmeye çalışmaktadır. Bu mühim propagandanın sahibi kimdi öğrenmeye çalıştım, öğrendim ki Halk Fırkası reisi Mehmet Emin Bey bu işin arka planında varmış."*²⁵⁹

Fethi Bey'in gazeteye yansıyan savunmasının ve mahkeme heyetinin görüşlerinin gazeteye gerekçeleriyle beraber aktarılması bu haberdeki en dikkat çekici noktalardan biri olmuştur.

3.1.1.4. Cemil Paşazade Ekrem İstiklal Mahkemesi'nde

Cemil Paşazadeler ailesi, Osmanlı Devleti'nin Diyarbakır Vilayeti'nde yaşamıştır. Etnik kökeni Kürt olan bu aile bölgedeki diğer aşiretler üzerinde güçlü bir

²⁵⁹ Son Saat Gazetesi, 19 Mayıs, 1925, s. 5.

nüfuzu sahiptir. Bu güçlerinin kaynağı, Osmanlı yönetiminde bulundukları statüye dayanmaktadır. Bu aile üyelerinin hemen hepsi Avrupa’da ve İstanbul’da eğitim görmüştür. Birinci Dünya Savaşı sırasında orduda aktif olarak yer almışlardır.²⁶⁰ Cemil Paşazadeler ailesinin üyeleri (Kadri ve Ekrem) Şeyh Sait İsyanında İstiklal Mahkemesi’nde yargılanmış ve 10 yıl ağırlaştırılmış cezaya çarptırılmıştır

Son Saat gazetesi, Cemil Paşazade Ekrem’in İstiklal Mahkemesi’ndeki yargılanma sürecini bütün detaylarıyla, okuyucuya manşet haber olarak şu iki başlıkla sunmuştur; *“Memleketi Batırmak İçin Nasıl Çalışıyorlardı”, “Bugün Şark İstiklal Mahkemesi Kürdistan Teşkilî Hayaline Kapılanları Mahkeme Ediyor”* (bkz. **EK-11**). Bu Habere, Cemil Paşazadelerin üçlü bir fotoğrafı eşlik etmiştir. Cemil Paşazade Ekrem, bölgede Kürdistan devleti kurma teşkilinden ve Doktor Fuat ile olan irtibatından dolayı sorguya çekilmiştir.

Haberin içeriğine göre Cemil Paşazade savunmasında Diyarbakır’da Kürt Teali Kulübü’nde reislik yaptığını, İzmir’in işgali sırasında Diyarbakır’da yapılan toplantının başkanı olduğunu, Fikri Reşat, Doktor Cevdet, Çerçerzade Kerim ve Doktor Fuat kulübün idare heyetinde bulunduğunu, Mütarekeden sonra İngiliz Binbaşı Noel ile tahkikat için Malatya’ya gittiğini kabul etmiştir. Bu süreçte temel amacının Sivas Kongresini engellemek olmadığını ve bu konu hakkında Ankara İstiklal Mahkemesi’ne detaylı ifadesinin olduğunu söylemiştir. Cemil Paşazade amaçlarının Seyit Abdülkadir ile aynı olmadığını Türkiye’nin parçalanması gibi bir isyanda asla rol oynamayacağını şu şekilde söylemiştir;

*“Abdulkadir vatanımızı Ermenistan yapmak isteyen Damat Ferit’in Kabinesinde Şurayı Devlet reisi idi. Bizim amacımız onlarla aynı değildi. Biz buralarda Kürt ekseriyetini kurmak istiyorduk fakat maksadımız Türkiye’den ayrılmak değildi. Şeyh Sait İsyanı’nda rol alanların amaçsızca hareket eden başıboş kişilerdir. İsyanın kim tarafından çıkarıldığı hakkında ise herhangi bir bilgim yoktur.”*²⁶¹

²⁶⁰ Martin Van Bruinessen, (Çeviren, Banu Yalkut), Ağa Şeyh Devlet, İletişim Yayınları, İstanbul, 2018, s. 405.

²⁶¹ Son Saat Gazetesi, 20 Mayıs, 1925, s.1.

3.1.1.5. Seyit Abdülkadir, Oğlu Mehmet Seyit ve Refikaları İstiklal Mahkemesi'nde

Seyit Abdülkadir, Nehri şeyh ailesindendir. Babası Şeyh Ubeydullah'tır. Bu kimliğinden dolayı halk kitlesi içinde önemli bir nüfuzu vardır. İkinci Meşrutiyet ilan edildikten sonra Milliyetçi Kürt cemiyetlerinin kurucu kadrosu arasında yer almış ve cemiyetin basın kolunu İstanbul'dan yönetmiştir. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde parlamento çalışmalarında da aktif bir şekilde bulunmuştur.²⁶² Şeyh Sait İsyanı'nda suçlu olduğu gerekçesiyle Oğlu Seyit Mehmet'le beraber idam cezasına çarptırılmıştır.

Seyit Abdülkadir'in davasına ait haber 18 Mayıs 1925'te gazetede ilk sayfasının sağ tarafında Seyit Abdülkadir'e ait bir fotoğrafla şu ana başlıkla yer almıştır; *"Seyit Abdülkadir'le Birebir Askeriyede Mahkeme Edilecek"**. Ana haber başlığının hemen altında ise şu alt başlıklarla okuyucunun algısında seçicilik oluşturulmak istenmiştir; *"Şark İstiklal Mahkemesinde Seyit Abdülkadir, Oğlu Mehmet ve Fevzi Bey'i İsticvap Etti"*, *"Seyit Abdülkadir'in Hain Şeyh Sait'le Bağlantısı Nedir? Merhum Oğlunu Takdim Edecek midir?"*, *"Kürt Teali Cemiyeti İçin Ne Söyleniyor?"*.

Habere göre, Şeyh Sait İsyanı'nda isyanın Kürtçülük boyutunu Seyit Abdülkadir'in yürüttüğü iddia edilmiştir. İsyanın çıktığı dönem Seyit Abdülkadir İstanbul'da ikametgâh etmektedir. İsyân ile ilişkisi tespit edildikten sonra İstanbul zabıtası tarafından evine baskın yapılmıştır ve bu baskında, bir bayrak ve cephaneye ele geçirilmiştir. Yapılan operasyondan sonra ise oğlu Seyit Mehmet ile beraber İsyan Bölgesi İstiklal Mahkemesi'ne sevk edilmiştir. 18 Mayıs'ta 1925'te Son Saat'e yayınlanan haberin içeriği bu bilgileri destekler niteliktedir.²⁶³

Seyit Abdülkadir'in duruşması Son Saat gazetesinde bütün detayları ile yer almıştır. Hatta bu haber gazetede, isyanla ilgili okuyucuya sunulan en uzun ikinci haber olarak göze çarpmaktadır. Seyit Abdülkadir'e ait ele geçirilen resmi evrakların hemen hemen hepsi, şiirleri ve vasiyetnamesi Son Saat gazetesinin 8 Haziran 1925 tarihli nüshasının beşinci sayfasında, dört sütunun tamamını kapsayacak şekilde okuyucuya sunulmuştur (bkz. **EK-13**)

²⁶² Van Bruinessen, (Çev, Banu Yalkut), ag.e., s. 404.

²⁶³ Son Saat Gazetesi, 18 Mayıs, 1925, s. 1.

İstanbul Emniyet Müdürlüğü tarafından gönderilen bu belgeler mahkeme huzurunda okunmuş ve Seyit Abdülkadir'in İngilizlerle olan ilişkisinin açığa çıkarması için delil olarak kullanılmıştır. 8 Haziran'da 1925'te yayınlan nüşanın 5. sayfasında yayınlanan ilk belge şu başlıkla gazetede yer almıştır, "*Vatana İhanet Eden İlk Vesaik*".

8 Teşrinievvel 1924 tarihli belgenin içeriğine göre;

Palulu Kör Sadi Meclisi Ayan Azası olan Seyit Abdülkadir ile görüşmüştür. Teşrinievvel ilk haftası Salı günü Beşiktaş'ta Seyit Abdülkadir ve Kör Sadi arasında görüşme gerçekleşmiş ve Kör Sadi Şeyh Sait'le arasında geçen konuşmaların sonucunu Seyit Abdülkadir'e anlatmıştır. Kör Sadi, Seyit Abdülkadir aracılığıyla İngilizlerden isteklerde bulunmayı talep etmişti. Bu süreçte Seyit Abdülkadir aracılığıyla İngiliz elçiliğiyle bağlantı kurulmaya çalışılmıştır. Ancak İstanbul Emniyet Müdürlüğü olayı önceden çözdüğü için duruma müdahale etmiş ve Komiser Nizameddin kendisini Mr. Templeton olarak tanıtmıştır. Yapılan görüşmeler bu ikili arasında gerçekleşmiştir. Gerçekleşen ilk görüşmede; Kör Sadi Mr. Templeton'dan şu isteklerde bulunmuştur; Kıbrıs veya Mısır'da bir toplantı yapma, Yapılacak ihtilalden sonra kurulacak olan Kürdistan'da İngilizlere verilecek imtiyaz ve İngilizlerden istenilecek imtiyazların elle alınarak değerlendirilmesi, ihtilal sırasında cephane ve erzak yardımı yine ihtilal sırasında maddi yardım için kredi desteği.

Kendisini Mr. Templeton olarak tanıtan komiser aracı olmayı kabul etmiş, ancak bu kadar önemli isteklerde bulunan kişinin görevini ve rütbesini merak ederek, Kör Sadi'ye bu isteklerini ancak temsil ettiği cemiyetti veya kişiyi ispat ettiği takdirde kabul etmeyeceğini söylemiştir. Kör Sadi kendisini ispatlamak için Komisere şu şekilde bir cevap vermiştir;

"Birinci Dünya Savaşı'nın son yıllarında, Kürdistan Teali Cemiyet'i olarak İngiliz General Harrington'a başvurarak Kürtlerin bağımsızlığını resmiyette onaylamalarını istemiştik. Ancak General, tıpkı şuan izlediği politikayı izleyerek bu isteğimizi reddetti. Kürdistan istiklali İngiltere tarafından resmi olarak onaylanırsa bütün Kürdistan ayaklanır ve Kürtlerin istiklal başarısı yüzde yüz olur. Ancak bunun aksine yapılacak mücadele başarısız olacaktır. Çünkü Kürt milleti başka şekilde oluşacak olan Kürt İstiklal Hareketi'ne güvenmeyecek ve çekimser duracaktır. Bu süreçte başarılı olabilmemiz için İngilizlerin desteği şarttır. Size yalnız başıma hareket etmediğimi ispatlarım, ancak bu ortamda bu şekilde ispatlayamam çünkü

hükümet tarafından takip ediliyorum.” Bu konuşmayı takiben Mr. Templeton, Kör Sadi’ye İngilizlerle iletişime geçeceğini ve sonucu kendisine bildireceğini söylemiştir.

Gazetede yayımlana ikinci belge ise 14 Teşrinievvel 1924 tarihine aittir. Bu belge şu başlıkla yayınlanmıştır, *“Kürt İhtilali Yapmak İçin İngilizlerle İmzalanmak İstenen Antlaşmanın İçeriği”*. Belgenin gazeteye yansıyan içeriğine göre; Palulu Kör Sadi Kürdistan Teali Cemiyet reisi olan Seyit Abdülkadir adına Mr. Templeton ile görüşme yapmıştır. Bu görüşme, Mr. Templeton’nun Şişli’deki evinde gerçekleşmiştir. Kör Sadi yapılacak olan ihtilal ve ihtilalden sonra kurulacak olan Kürdistan Devleti’nin çıkarlarını içeren, İngiltere’nin bu süreçte yapacağı maddi ve manevi yardımların yazıldığı bir mektubu Mr. Templeton’a sunmuştur. Bu mektup İngilizce ve Fransızca olmak üzere iki dilde yazılmıştır. Beş madde altında toplanan bu istekler mektupta şu şekilde yazılmıştır;

“İngilizler ile ortak bir noktada buluşup Türkleri arkadan devrilecektir. Kurulacak olan Kürt Hükümeti’ne herhangi bir saldırı olursa İngiltere Hükümeti bu duruma müdahale etme yetkisine sahiptir ve gerekirse askeri yardım yapacaktır. Bu isteklere ek olarak Kürt Hükümeti için Akdeniz’de bir mahreç istenecektir. Bu durumları eyleme dönüştürmek için iki yüz elli bin altın lira yardım İngilizler tarafından yapılacaktır. Kurulacak olan Kürdistan Hükümeti’nin başına Seyit Abdülkadir getirilecektir. Hükümet kabinesinin kurulması ve kurulma şekli Seyit Abdülkadir’e aittir. Kürtler Şerif Hüseyin’in izlediği yolu izleyecektir. Kürdistan Devleti kurulduğu gün Seyit Abdülkadir bu devletin kralı olacaktır.”

Son Saat gazetesi bu belgeleri sadece paylaşmakla yetinmemiş kendi yorumlamasını da yapmıştır. Mesela 14 Ekim 1924 tarihinde imzalana belge için şu yorum yapılmıştır;

“Bu vesaik Şerif Hüseyin’in İngilizlerle yaptığı antlaşmaya benzemekle beraber İngiliz mandası açıkça belirtilmemiş ancak bu ortamı oluşturacak ucu açık cümleler kullanılmıştır. Vesaikteki ikinci madde buna dayanak olarak gösterilebilir. Kurulacak olan Kürdistan Devleti’nin İngiliz mandasında olacağı açıkça belirtilmese de İngiltere’nin yapacağı askeri müdahale bu duruma ortam yaratacaktı.”

Gazetede yer alan, 18 Kânunuevvel tarihli üçüncü belge de şu başlıkla yayımlanmıştır, *“İstanbul’a Gelen Kürt Mirhasaları”*. Paylaşılan belgenin içeriğine göre Halep yolu ile İstanbul’a gelen iki Mirhasa Şark vilayetlerinden gelmiş ve Seyit

Abdülkadir ile irtibata geçmiştir. Bu Mirhasalardan biri Palulu Kör Sadi'nin oğlu Hınıslı Sait'tir. Bu şahıslar Mercan'daki yedi numaralı misafirhanede kalmıştır. Bu misafirhanenin yöneticileri daha önce Çukur Han'ın mutasarrıfıdır. Öncelikle Seyit Abdülkadir'e, Halep civarında vücuda getirilen Kürt Milli teşkilatının Doğu sınırına dair kendilerine son derece güzel tekliflerde bulunulduğu hakkında bilgi vermişlerdir. Seyit Abdülkadir bunlara, Muşlu Hacı Musa Bey'in kontrolünde bir grubun Kürtler adına İngiliz hükümeti ile antlaşma yapmak için hareket geçtiğini duyduğunu ve bu işin aslını sormuş. Bu durum hakkında bilgileri olmadığını bunun aksine Bolşevik yanlısı bir politika izlenildiğini, grup üyelerinden Hacı Musa Bey ve Halit Bey'in özellikle bu durumu desteklediğini söylemişlerdir. Ayrıca Mustafa Kemal'in Erzurum'a gittiği dönemde, Bitlis'ten Erzurum'a giden heyette Hacı Musa'nın da katıldığını ve Mustafa Kemal'den o dönemde yüklü bir bahşış aldığını, Birinci Dünya Savaşı sırasında Ermeni ölümlerinden sorumlu olduğunu ve bu şekilde zenginleştiği bilgisi de Seyit Abdülkadir'e verilmiştir. Mirhasaların verdiği diğer bir bilgi ise; Seyit Abdülkadir'in Hacı Musa ile İstibdat Devri'nde Medine sürgünü sırasın tanımış olması ve Hacı Musa'nın her koşulda yanında olacağına dair kendisine verdiği sözdür. Ancak Hacı Musa'nın, Ankara'nın oyuncağı olarak Kürtler adına Bolşeviklere yanaşması ikilinin arasını bozmuştur. Seyit Abdülkadir Mirhasalara Hacı Musa için şu cümleyi kurmuştur; *"Bolşevikler din ve milliyet düşmanı olduğu için bu süreçte onlarla beraber hareket etmek bahar ayında yaşanacak olan Kürt İhtilali için başarı getirmeyecek, yaşanacak olan ihtilal sırasında ilk iş olarak Hacı Musa'ya öldürmekle işe başlayacağız."*

Son Saat gazetesinde paylaşılan dördüncü belge ise 14 Aralık 1924 tarihine aittir ve şu başlıkla gazetede yayınlanmıştır, *"Seyit Abdülkadir'in İhtilalle Uğraştığına dair Vesaik"*. Bu belgenin içeriği şu şekilde okuyucuya sunulmuştur;

"Seyit Abdülkadir belirli zaman aralıklarında Şark Vilayetleri meselelerini İstanbul'a gelen Kürt Mirhasalar ile görüşerek bu bölge hakkında bilgi almaktadır. Seyit Abdülkadir İngilizlerle olan iletişimine çok güvenmiş, İngilizlerin kendisi dışında herhangi bir kimse ile bu konu hakkında iletişime geçeceğini düşünmemiştir. Seyit Abdülkadir belirli zaman aralıklarında Şark Vilayetleri meselelerini İstanbul'a gelen Kürt Mirhasalar ile görüşerek bu bölge hakkında bilgi almaktadır. İstanbul'a gelen iki Kürt Mirhasa Seyit Abdülkadir'in oğlu olan Zihni ile iletişime geçmiş, Kör Hüseyin Paşa ve Hacı Musa Bey'in bu konuda Bolşevikler ile antlaşma yapamaya

yanaştıklarını ve bu konuyu babası Seyit Abdülkadir'e iletmelerini istemiştir. Bu iki Mirhasa Seyit Abdülkadir'in de onayını alarak onun bu işin başına geçmesini istemiş ve yapılacak olan ihtilalin yakında başlayacağı haberini vermiş ve Bayındırlık Bakanı Fevzi'nin, yakın zamanda görüşlerini bildirilen bir bildiri yayınlandığını da söylemişlerdir. İngiliz yanlısı siyaset izleyen Seyit Abdülkadir, bu bildiri hakkında bilgisi olduğunu, Fevzi Bey'in asla Kürt halkı üzerinde bir nüfuza sahip olamayacağını bu konunun da farkında olduğunu söylemiştir.”

Gazetede yayınlanan beşinci belge 29 Mart 1925 tarihine aittir. “İsyanın Tesirinin İstanbul’u Sarması İçin Kürt Sadi’nin İngilizlere Teklifini İçeren Mektup” başlığı ile gazetede yer almıştır. Palulu Kör Sadi’nin Van ve Erzurum bölgesinde kuracağı teşkilata ek olarak İstanbul’da bir hükümet darbesi yapma planı içinde olduğu ve bu durumun gerçekleştirmesi için gerekli şartlar hakkında bilgiler bu belgede yer almaktadır. Belge okuyucuya aşağıdaki şekli ile sunulmuştur;

“Palulu Kör Sadi, Seyit Abdülkadir ile İstanbul Hükümeti arasında aracı olacak, yapılacak olan darbe sırasında İstanbul’daki Kürtlerin silahlı saldırıya geçmesini sağlayacak; Babiali, kolordu ve Emniyet Müdürlüğü kontrol altına alınacaktır. Darbenin dini amaç için yapılacağı ve irtica hareketi taşıyacağı konusunda darbeye katılanlara teminat verilecektir. İhtilale katılacak olan Kürt milleti bu ihtilali gerçekleştirecek teçhizata sahiptir, ancak İngilizlerin bu teçhizata bomba ve altın para ile maddi destekte bulunmaları şarttır. İstanbul’da yapılması planlanan bu hükümet darbesi domino etkisi yaratacak ve etkisi İzmir ile beraber İç Anadolu’nun merkez şehri olan Konya’da da hissedilecektir. Bu durum, Ankara’nın coğrafi konum olarak darbe üçgeni arasında zor durumda kalmasına neden olacaktır. İstanbul da gerçekleşecek olan hükümet darbesinin hemen ardından İngilizler Osmanlı Devleti’nin son halifesi olan Padişah Vahdettin’i İstanbul’a getirecektir.”²⁶⁴

Belgedeki son cümle ile gerçekleştirilmek istenen eylemin dini boyutu pekiştirilmek istenmiştir. Yine bu cümle halifeliğin kaldırılmasına olan tepkiyi de destekler nitelikte bir içeriği sahiptir.

²⁶⁴ Son Saat Gazetesi, 8 Haziran, 1925, s. 5.

Gazetede paylaşılan her beş belgenin hemen alt kısmında ise aslına ait olduğuna dair şu ibare yer almıştır, “*Aslına Uygunudur; İstanbul Polis Amirliği.*” Bu vurgulamanın, paylaşılan her belgede de yapılması yine dikkat çekicidir.

Kurulması planlanan Kürdistan’ın propagandasını içeren şiirler İstanbul Emniyet Müdürlüğü’nün yaptığı baskın sırasında Seyit Abdülkadir’in evrakları arasında bulunmuştur. Bu şiirler mahkemede kullanılan birinci elden delil olduğu için Seyit Abdülkadir’in suçunu kabul etmesini de kolaylaştırmıştır. Son Saat, Seyit Abdülkadir’in üç şiirine gazetede yer vermiştir. Gazetede yayınlan iki şiirden bazı dizelerin içeriği şu şekildedir;

1

*“Bütün Kürtleri toplayınız,
Silahla din gününe hazır olarak,
Din gidiyor,
Bütün Kürtleri toplayınız,
Silahla din gününe hazır olarak,
Din gidiyor,
Onu kıyamete kadar muhafaza ediniz,
Bütün hayatınızı feda ediniz,
Bütün askerle bizden değildir,
Bütün hocalar bizdendir,
Muhafazamız dini muhafazadır,
Dinsizleri tanımıyoruz,
Biz o günü haber vereceğiz,
O gün bize çalışınız,
Bu din için kalkınız,
O gün gafil olmayınız,
Can ve malınızı feda ediniz,
Vatanı dinsizlerden temizleyiniz,
Edadan mürit kaplan azmiyle hücum ediniz.”*²⁶⁵

²⁶⁵ Son Saat Gazetesi, 8 Haziran, 1925, s. 5.

*“Din alimleri kaldırıldı,
 Medreseler kapatıldı,
 Kuran okuma terk edildi,
 Biz nasıl sabır edelim,
 Bu dinsizler utanmazlar,
 Dinsizler baştadırlar,
 Bütün amilleri kafirdir,
 Bütünü kafir olmuştur,
 Biz onlardan ayırırız,
 Bütün askerlere hücum ediniz,
 Onlar dinlerini terk etmiştir,
 Kuranın emirlerini terk etmişler,
 Dinsizleri mağlup ediniz,
 Allah’ın adamlarını astılar,
 Kadınları açtılar”.*²⁶⁶

Gazetede yayınlanan bu şiirler incelendiğinde, bu dönemde yapılan Tevhidi Tedrisat Kanunu ve halifeliğin kaldırılmasına tepkiyle yazıldığı anlaşılmaktadır. Yine Kürt milliyetçiliğine dair propaganda içerdiği açık bir şekil göze çarpmakta ve 1924 yılında hükümetin başında olan CHF’ nin dinsizlikle suçlandığını destekler nitelikte yazıldığı da gözlemlenmektedir.

Aynı gün duruşmada Seyit Abdülkadir’i takiben Kör Sadi’nin de ifadesi alınmıştır. Kör Sadi’nin Mahkeme heyetinin sorularına verdiği cevap Son Saat’e şu şekilde yansımıştır, *“Kürdistan teşkilatı uğruna çalışan her türlü cemiyete katıldım. Kürt Teali Cemiyetinin temel amacı bağımsız bir Kürdistan devleti kurmaktır. Cemiyet üyelerinin kartlarında bulunan amblem Kürdistan’ın bağımsızlığını temsil etmektedir. Seyit Abdülkadir, Ahmet Ramiz ve Dr. Abdullah Cevdet Kürt Neşr-i Maarif Cemiyeti’nin üyeleri arasındadır. Anadolu’ da Kurtuluş Savaşı yaşanırken Anadolu’ya geçmek istedim ancak ajan olduğum şüphesiyle hapse atıldım. Bir ay sonra beraat ettim daha sonra Kuvayı Milliye hareketine baskın düzenlemek için Damat Feri Paşa hükümetinden yardım istedim.”*

²⁶⁶ Son Saat Gazetesi, 8 Haziran,1925, s. 5.

Kör Sadi itiraf sürecini uzatmadan sorulara cevap vermişti ve bir sonraki duruşma 17 Mayıs olarak belirlenmiştir. Ancak duruşmalar 23 Mayıs tarihine kadar devam etmiştir. 18 Mayıs'ta, Seyit Abdülkadir'in Oğlu Seyit Mehmet mahkeme heyetinin huzuruna çıkmıştır.

Son Saat gazetesinde, Seyit Mehmet'in fiziksel betimlemesini şu şekilde yapılmıştır, *"Seyit Mehmet fiziksel olarak ince siyah bıyıklı hafif sakalı tıpkı babası Seyit Abdülkadir'e benzeyen bir şahıstır."*

Haberin içeriğine göre, Seyit Mehmet'in ifadesi şu bilgileri içermektedir; Evinde bulunan cephanenin askerlere ait olduğunu ve heyet arkasındaki bayrağın, Kâtip Umumi Zeynel Abidin tarafından, Mütareke senelerinde itilaf devletleri tarafından şark vilayetlerinde bir Ermenistan tesisatının alt yapısının oluşturulduğu sırada yapıldığını söylemiştir. Seyit Mehmet, Zeynel Abidin'in bayrağı yaptığı sırda kendine kurduğu şu cümleye de ifadesinde yer vermiştir; *"Bu bir masaldır. Osmanlı bayrağı söndü. İnşallah bir gün gelecektir. Kürt bayrağı güneş gibi parlayacaktır."* Yine Elle geçirilen evraklarda bulunan Kürdistan mührünün nereden geldiği hakkında bir bilgisi olmamakla beraber Kürt Teali Cemiyeti'nin Anadolu'daki zaferinden sonra etkisini yitirdiğini ve İngilizlerle olan görüşmesinin doğru olduğunu ancak görüşmelerinde isyanla ilgili herhangi bir şeyin söz konusu olmadığını mahkeme heyeti önünde söylemiştir.²⁶⁷

Seyit Abdülkadir, Oğlu Seyit Mehmet ve Kör Sadi için idam kararı verilmiş ve idam cezası 27 Mayıs günü Diyarbakır Ulu Camii'nin önünde gerçekleşmiştir. İdam cezasının gerçekleşmesinden 6 gün sonra Seyit Abdülkadir'in vasiyetnamesi, Son Saat gazetesinde, 3 Haziran 1925 tarihli nüshasının 5. sayfasında ara haber olarak yer almıştır. Vasiyetnamenin içeriği ise şöyledir;

*"İstiklal Mahkemesi'nde emaneten mevcut otuz altın ve banka not Hesaphane Müdüriyeti tarafından mezkûr eşyamız satılarak hâsıl olacaktır. Bu para emanetiyle Diyarbakır Urfa kapısı haricinde yan yana iki mezar kazılarak oğlumla defin edilmek isterim. Ailemizce malum olmak üzere taşların üzerine isimlerimizin kazılmasını müsaade buyurmanızı istirham ediyorum. İki yüz lira madeni değerindeki yüzüğümün İstanbul polis müdürü tarafından aileme teslim edilip edilmediği yakından takip edilmesini ayrıca rica ederim efendim."*²⁶⁸

²⁶⁷ Son Saat Gazetesi, 18 Mayıs, 1925, s. 5.

²⁶⁸ Son Saat Gazetesi, 3 Haziran, 1925, s. 5.

3.1.1.6. Şeyh Sait ve Refikaları İstiklal Mahkemesi'nde

1925 yılında Türkiye Cumhuriyet'i devletinin Şark vilayetlerinde yaşanan isyanda, Şeyh Sait ana karakter olarak yer almıştır. Meclis tutanaklarında, gazetelerde, o günün medya ve basınında, isyanın düzenlenmesinde ve yaşanmasında etkili olan ana kişi olarak tarihin tozlu sayfalarına geçmiştir. Doğu'da çıkan isyan üzerindeki bu etkisinden dolayı Şeyh Sait'in biyografisi ve etnik kökeni hakkında, tez çalışmasın üçüncü bölümünün birinci başlığında detaylı olarak bilgi verilmiştir.

Son Saat gazetesinde, Şeyh Sait'in yargılanma süreci okuyucuyla paylaşılan en uzun ilk haber olarak göze çarpmaktadır. Şeyh Sait'in mahkemesi bütün detayları fotoğraflar eşliğinde okuyucuyla buluşmuştur. 16 Nisan'da yayınlanan haberlere göre Şeyh Sait ve arkadaşları ile İran sınırında kaçmak üzereyken yakalanmıştır. Yine gazete haberine göre 7 Mayıs 1925'te Diyarbakır'a getirilmişlerdir.

Şeyh Sait yakalandıktan sonra, şeyhi konu alan haberler gazetede yer almaya başlamış ancak yargılanma süreci gazeteye hemen yansımamıştır. Fakat yaşanan bu hadise gazetede sürekli canlı tutulmuştur. Bu duruma, yayınlanan şu haber başlıklar örnek gösterilebilir;

“Cumhuriyetimizin Hayatına Kast Eden İrtica Hareketinin Bütün Esrarını Pek Yakında Şeyh Sait Haininden Dinleyeceğiz”, “Kara Yüzlü Kara Kalpli Şeyh Sait İstiklal Mahkemesinde Huzuru Adaletle Çekildi Ve İsticvap Edilmeye Başladı.” (bkz. **EK-13**).²⁶⁹

Son Saat gazetesi Şeyh Sait'in ilk mahkemesini 26 Mayıs tarihinde ilk sayfada şu başlıkla yayınlamıştır, *“Şeyh Sait Bugün Diyarbakır'da Mahkeme Ediliyor.”* Başlığın hemen altında ise habere dair kısa bir özet geçilmiş onun hemen altında da Şeyh Sait ve refikalarının etrafının askerlerle sarılı olduğu bir fotoğraf habere eşlik etmiştir (bkz. **EK-14**).

O gün yaşanan olaylar okuyucuya şu şekilde özet geçilmiştir;

“İlk duruşmada mahkeme heyetinin karşısına Şeyh Sait çıktı. Şeyh Sait'le beraber yakalandığı arkadaşları aynı anda mahkeme salonuna getirilerek salonda kendilerine mahsus bir şekilde sıraya dizildiler. Bu şahısların isimleri; Abdulkadir,

²⁶⁹ Son Saat Gazetesi, 17 Mayıs, 1925, s. 1.

İsmail, Abdul latif, Binbaşı Kasım, Hacı Halit, Abdülhamit, Kemal, Çerkez Reşit'tir."

270

Son Saat gazetesi, Şeyh Sait'in ilk ifadesine 28 Mayıs 1925 tarihli nüshasında yer vermiştir. Gazetenin ilk sayfasının sol sütununda Şeyh Sait'in şahsi bir fotoğrafıyla şu başlıkla yayınlanmıştır, "*Şeyh Sait'in Mahkemesinin Tafsilatı Geldi.*"

Mahkeme günü yaşanan olay örgüsü gazetede şu şekilde paylaşılmıştır;

Savcı Süreyya'nın, isyancılar hakkındaki İddianameyi okumasıyla mahkeme başlatmıştı. İddianame okunduktan sonra Şeyh Sait ve arkadaşları sırayla kendilerini mahkemeye tanıtmıştı. İlk olarak Şeyh Sait'in duruşması yapılmış ve Şeyh Sait ilk duruşmasında isyanla ilgili bütün detayları anlatmıştı. Şeyh, yakalandığı sırada üzerinde çeşitli mektup ve önemli vesaikler elle geçirilmiş ve mahkeme heyeti, bu mektupların bir kısmını isyancılara ve mahkemeyi izlemeye gelen halka açık bir şekilde okumuştur. Son Saat gazetesinin, 28 Mayıs tarihli nüshasında bu mektuplar yayımlanmıştır. Gazetede okuyucuya sunulan ve Şeyh Sait tarafından kaleme alınan mektuplardan birine şu şekilde örnek verilebilir;

"Biraderim Şeyh Abdürrahim ve Azizim Şeyh İsmail Efendiye 1- 19 Şubat 1343 tarihli mektubunuzu cuma günü saat dörtte aldım. Şeyh Mehmet Reşit Efendi'nin mektubun da Bozan Ağa ve Şeyh Eyüp Efendinin Kara Bahçeye gelmelerini yazmışsınız. Aile reisi olarak sizi ziyarete gelirdim fakat Doğu cephanesi henüz yeni olduğu için Reşit Ağa'yı dün yüz piyade ile Sımakiye gönderdim. Bugün Terkanlı Aşireti de bulunduğum yere gelecektir onların cephaneye katılımını sağlayacağım. Şeyh Tahir ve Şeyh Sıraç'ı asker cemine yolladım. Şeyh Münir'i Doğu cephanesine yolladım hala gelmedi. Salih ve Müfit Efendiler Lice'ye gitti ve bu geceyi Lice'de geçirdikten sonra gelecekler. Ancak onlar geldikten sonra bu bölgeyi tertip edip sizin yanınıza gelebilirim. Şeyh Eyüp ve Bozan Ağa ile mülakat yapacağım. Askerlerimiz tarafından Müslümanlar efendiler emval ve ağnamlarını gasp ve gadret etmiyorlar. Lakin zahire için size bir önceki mektupta yazdım. Eğer zaruret vuku bulursa bir ambardan bir emin ve muhasebe yapabilecek bir adam ile defter çıkarıp size erzak verilsin. Bu Cuma saat.5 – 19 Şaban 1343 Hadım el Mücahidin, Şimdi şüpheli Abdülaziz Bey'den bir mektup aldım. Diyarbakır'ın imdadına Siverek tarafına bir kuvvet gönderilmiş, bu haber doğru bir haber midir? Mir Sadık Bey'e ve Mir Hamit Bey'e ve Eğil Emirlerine, Zülfikar Ağanın biraderi Mehmet Reşit Efendiye ve tamamı

²⁷⁰ Son Saat Gazetesi, 28 Mayıs, 1925, s.1.

mücahit İslamlarına selam ve dua eylerim ve cümlesine şeriatı Muhammedîyeydin dua eylerim. Muhammed Sait.”

Mektupların tamamının okunmasından sonra sorguya geçilmişti. Şeyh Sait sorulan sorulara cevaben Şark bölgesinde yaşanan isyana başkanlık yaptığını kabul etmiştir. Buna gerekçe olarak da kaza ve kaderi göstermiştir. Şeyh’e göre bu durumların yaşanmasında ilahi güç etkiliydi. Bu durum hakkında birçok yazı olduğunu, kaderinde var olan yazgıyı yaşadığını ve bu yazgı sonucunda Piran’da yaşanan olaya karıştığını, kadere engel olunamayacağını bildiği için en azından şeriatın yolunda giderse dinsiz bir şekilde ölmeyeceği şeklinde savunmasını yapmıştır.

Mahkeme heyeti şeyhin bu kadar din odaklı bir ifade vermesinden dolayı şeyhe *“Müslümanın Müslümanı katletmesi ne kadar doğru?”*, sorusunu yöneltmişti. Şeyh İslam tarihinde yaşanmış olan Muaviye ve Hz. Ali arasındaki çekişmeyi örnek göstererek bu isyanında kardeş kavgası olduğunu ileri sürmüştür. Mahkeme heyeti, gerçekleşen bu isyanda bu durumun mantıklı gerekçesinin olmayacağını ve Türkiye Cumhuriyeti’nin demokrasiyle yöneltildiğini, Ankara’da halkı temsil eden bir meclisin olduğunu ve Şeyh Sait’e fikrini mecliste beyan etmek yerine halkı isyana teşvik etmesinin büyük bir suç olduğunu vurgulamıştır.

Şeyh Sait, bu duruma düşmek istemediğini ancak Allah istediği için bunların yaşandığını anlatmaya devam etmiş ve her şeyi kaza ve kadere bağlamıştır. Mahkeme heyeti bu durum karşısında şu soruyu yöneltmiştir, *“Sürekli her şeyi kaza ve kadere bağlıyorsunuz cüzi iradeyi inkâr mı ediyorsunuz?”*

Şeyh Sait bu soruya şu şekilde cevap vermiştir; *“İşte ihtisardım da var. Diyarbakır’da hücum taraftarı değildim. Hataylı Salih, Mustafa, Terkanlılar ve köylüler hücum istiyorlardı. Diyarbakır’da Nakip Bekir Sadık’ın mühtedin olduğunu, Cemil Paşazadelerin dine meylini duydum. Akıbetimin günah olmaması için fetva aldım. Sevk olunmayacağımızı bilseydim yapmazdım. Şeyh Eyüp’ü Elazığ cephanesine gönderdik, Abdullah’ı Varto üzerine yürüttük. Medreseler açacaktık, yalancının dilini hırsızın elini kesecektik, din böyle emrediyordu. Biz şeriatı iade edecektik. Dünya’da zamanı saadeti sağlayacaktık. Bölgeye bu kadar yüklü bir sayıda asker sevkiyatı yapılacağını tahmin edemedik. Asker gelince soru sorunca*

medreseleri açacağız şeriatı kurtaracağız şeklinde vereceğimiz cevapların silahlı çatışmaya neden olacağını düşünemedik.”

Şeyhin bu konuşmasından sonra, Ali Saip söz hakkı alarak Hz. Muhammed’e ait şu cümleyi, şeyhe hatırlatmıştır, *“Kim ki bize kılıç çekerse bizden değildir.”* Bu cümle, Şeyh Sait’i oldukça germiştir. Şeyh Sait Hz. Muhammed’e yönelik bir eylemde bulunmadığına yönelik savunmasına devam etmiştir. Ancak Ali Saip, bu halkın Müslüman olduğunu Şeyh Sait’e hatırlatırken, Şeyh Sait bu durumun doğru olduğunu lakin sadece sözde Müslüman olduklarını ve şeriatın izinde gitmediklerini söylemiştir.

Son Saate yayınlanan bu bilgiler çıkan isyanın dini boyutunu destekler nitelikte bir içeriğe sahip olmakla beraber yapılan inkılaplara olan tepkiyi de ortaya koymaktadır.

Şeyh Sait’in ifadesinin devamına göre, isyanın başlangıç tarihi tesadüfi bir tarih olmuştur. Yine İsyanın arka perdesinde rol alan Bitlis Mebusu Yusuf Ziya ile görüşmüş ve ikilinin arasında Kürdistan’ın teşkilatına dair konuşma geçmiş, bu süreç için gerekli cephanenin de Bitlis’ten temin edilmesine karar verilmiş ve Yusuf Ziya’nın kendisi ile görüşmesinde Cibranlı Halit’in etkili olduğuna dair bilgi vermiştir. Şeyh Sait’in bu konuşmasını takiben Savcı Süreyya söz hakkı alarak mahkeme heyetinde şu gerekçe ile itiraz beyanında bulunmuştur;

“Şeyh Sait’in bu ifadesine karşı hainlerin Ahkamı Şeriye-i isyana makul sebep olarak göstermeyiz, neticede birçok kişi yakalandı ve bu isyan tek başına tasarlanmış bir isyan değildir. Cemil Paşazade Ekrem, Memduh Kadri, Cevdet, Şeyh Hasan ve ismine ulaşamadığımız birkaç kişinin henüz mahkemesi devam etmektedir ve bazılarının hala mahkemesine başlanmamıştır.”

Bundan dolayı mahkemenin ertelenmesi talebinde bulunmuştur. Mahkeme heyeti savcının bu itirazını kabul ederek mahkemeyi cumartesi gününe ertelemiştir.²⁷¹

Son Saat gazetesi sadece mahkeme de yaşanan olayları okuyucuya aktarmakla yetinmemiştir, o gün Diyarbakır’da yaşanan coşkuyu ve heyecanı okuyucuya geçirmek için kimi zaman yoğun betimlemelere de başvurmuştur. Mesela 28 Mayıs ve 29 Mayıs 1925 günü yapılan haberler bu duruma örnek verilebilir içeriğe sahiptir.

²⁷¹ Son Saat Gazetesi, 28 Mayıs, 1925, s. 2.

“28 Mayıs’ta ordunun gösterdiği kahramanlık şerefine Diyarbakır surları önünde şenlikler düzenlenmiş ve folklor ekipleri oyun oynamıştı. Şeyh Sait ile damadı Abdullah, Binbaşı Kasım, Şeyh Şerif ve Binbaşı İsmail’in mahkemelerine devam edilecek. Şeyh Sait’in ikinci duruşmasında isyanın alt yapısı tamamen ortaya çıkmıştı. Halk tarafından yoğun ilgi gören duruşma salonu ikinci celsede de ağzına kadar doldu. Mahkemeye katılanlar arasında Diyarbakır’ın saygın ailelerinden olan Milli Aşiret Reis’i İbrahim Paşazade Halil Bey ve Refikası Binnaz Hanım milli elbiseleriyle duruşma salonunda yer alıyordu. Aynı zamanda bunlar arasında Milli Aşiret Reis’i Mehmet Ağazade Mahmut, biraderi Ahmet Ağa’da bulunuyordu.”

Haberin devamına göre ise 29 Mayıs 1925 günü öğleden sonra yarım kalan mahkeme devam etmiştir. Şeyh Sait’in arkadaşlarının ifadesi isyan hakkında eksik kalan parçaları tamamlamaya başlamıştı. Cemil Paşazadeler’iyle Çan Şeyhleri’nin Çapakçur Kaymakamı Hilmi’nin ve Çapakçur Müfettişi İbrahim’in duaları Tevhit edildikten sonra Şeyh İsmail ve Abdüllatif’in sorgusu başlamıştı. Bu şahısların ifadesinin ortak noktasında şu cümle yer almıştır.

“Şeyh Sait’in ağzından kulaklarımızla duyduk. Diyarbakır’a girince Cizre’yi almaya gidecektim. İngilizlerle görüşerek hükümet kuracağız dedi. Cemil paşazade Ekrem’den Şeyh Sait’e mektup geldi. Yani biz bunları Şeyh Sait’ en duyduk.”

Şeyh Sait’in damadı Şeyh Abdullah’ın ifadesi habere şu şekilde yansımıştır;

Duruşma sırası Şeyh Sait’in damadı olan Şeyh Abdullah’a gelmişti. Şeyh Abdullah bu isyana iltihak ettiğini kabul etmiş. Fakat isyandan daha önce haberi olmadığını söylemiş ve Kayınpederi Şeyh Sait’in kendisine *“Tebdil ahkâm edildi. Hücum ederek hükümeti vuralım. Şehirleri alalım.”* İçerikli bir mektup yolladığını, ancak kendisinin taraf olmayı kabul etmediğini bu durumun aksine isyana katılmak için Muşa giden Zazaları geri çevirmek için çabaladığını, bu olaydan sekiz saat sonra Varto’ya gittiğini ve Binbaşı Kasım ile görüşmek istediğini ancak Binbaşı Kasım’ın kendisini evine kabul etmediği şeklinde savunmasını yapmıştır.

Şeyh Abdullah’tan sonra Binbaşı Kasım’ın ifadesine geçilmiştir. Binbaşı Kasım’ın ifadesine göre, Şeyh Abdullah, isyan etmek için kendisine müracaat etmiş, İlk defa Varto’yu müdafaa etmiş, yedi yüz kişi ile beraber Şeyh Sait’in oğlu Ali Rıza ve Damadı Abdullah’ın kendisine müracaat ettiğini söylemiştir. Binbaşı Kasım’ın bu

itiraflarını bütün salon heyecanla dinlemiştir. Binbaşı Kasımın ifadesinin devamı okuyucuya birinci ağızdan aşağıdaki şekli ile sunulmuştur;

““Kürdistan reayasının müttefik tedbir haneleri ve Seyit Abdülkadir arasında 1312’ den beri Kürdistan teşkilatına ve reayasına geçmek arzusu vardı. Bedirhanlılar ailesinden Abdüllrezak Rusya’ya geçmiş ve Kürtlük fikrini yaymaya başlamıştı. Kürtler bir Rus’ ile ortak hareket eden bu adama Abdulrezak diyordu. Bu fikir ilerlemiş ve bunun sonucunda İstanbul’da bir Kürt cemiyeti açılmıştı. Seyit Abdülkadir bu cemiyete reis oldu. Cemiyet çalışmalarına bu tarihlerde başlamıştı. Mütareke Devri’nde de Kürt Teali Cemiyeti kuruldu. 1330 da Erzurum Kongresi esnasında Avrupa’da bulunuyordum Bu propaganda ile efkâr yüzde otuz beş zehirlenmişti. 1336’lu yıllarda meclis toplanırken bizim yaptığımız harekete kızılıyordu. Kürtlerin hiç birinin nokta-ı ittifakı yoktur. Hatta hepsi doğruca kelime-i şahadette bilmezler, lisanları yoktur, deniliyordu. 1339 da Muşlu Müftü zade Reşit Bey Varto’ya gelmişti. Reşit Bey evvelce Malatya mutasarrıfı idi. Şimdi nerededir bilmiyorum. Yusuf Ziya, Hacı İlyas Sami’nin Kürtçülük hareketiyle uğraştığını söyledi. Kürdistan istilasının istiklali için bir cemiyetin kuruluşundan bahsederek benimde bu harekate katılmam için ikna etmeye çalıştı. Bana göre Kürtlüğün kabiliyeti yoktur ve bu uğraş boşunadur. Bu fikrimi Reşit Beye de söyledim. Ancak o bir devletin kendilerine yardım ettiğini söyledi. Yardım eden devletin adını özellikle öğrenmek istemiştim. Fakat Reşit Bey bunun cemiyet sırrı olduğunu ve benimle paylaşamayacağını söyledi. İngiliz iş birliğiyle İslam’ı yok mu etmek istediklerini sordum, soruma cevap vermedi. Bana Seyit Abdülkadir’in beni gizli bir şekilde izlediğini söyleyerek burada birkaç kişiyle önemli görüşme yapacağı hakkında bilgi verdi. Ben onu bu kararından vazgeçirmek için çabaladım ve mebusluğunun tehlikeye gireceğini söyledim. Reşit Bey ile olan görüşmemden sonra, Bitlis’e geçtik ve Yusuf Ziya ile görüştim. Yusuf Ziya ve arkadaşları önemli kararlar alarak bunu resmileştirerek kağıt üzerinde imzalamışlardı. Belgede on üç mebusun imzası vardı. 1337 yılında idari alanda da çeşitli girişimler yapılmıştı. Hacı Muhsin Bey ve bazı insanlar Muş Vali Jandarma Kumandanı Şaban Reisi vazifesinden çıkararak hükümetten kovmuştu. Kendisini Kürt ahalisinin sahibi olarak görmekteydi. Bu durumu Şark cephanesine bildirdim ve sürekli onlarla iletişim içinde olmaya çalıştım. Bu yıllarda Erzurum’da da bir muhalefet grubu oluşmuştu. Cibranlı Halit Bey, Hoca Raif Efendi bu grubun başını oluşturmaktaydı. Halifeliğin yüzde seksenini

kendilerine bağıyorlardı. Geçen sene Gazi Paşa'nın Erzurum ziyaretinde Ali Sait Paşanın aracılığıyla, bu husus için mülakat talep ettim. Gazi Paşa'dan şiddetli tedbirler almasını rica ettim. Lakin tedbirler alınca kadar Şeyh Sait taraftarları bu ortamdan yeterince istifade etmişti. Ben bu İsyanda İngiliz parmağının olduğunu düşünüyorum. Şeyh Sait'in oğlu Ali Rıza geçen yıl İstanbul'a gelerek Seyit Abdülkadir ile görüşmüştü. İstanbul'dan sonra Şoşar'a gelerek babası Şeyh Sait ile buluştu. Dini propaganda ile başlatılan bu isyanda asıl amaçları istiklaldi. Şeyh Sait, Yusuf Ziya ile görüştüğü için Divan-ı Harbe çağrılmıştı. Bu durum, Şeyh Sait'i tedirgin etmiş ve idam edileceği endişesine kapılmıştı. Şeyh bu olaydan sonra Çan Şeyhleri ile görüşerek isyan için alt yapı hazırlıklarını başlatmıştı. Bu gelişmeleri takiben bölgenin yaklaşık yüzde sekseni silahlanmaya başlamıştı.”

Binbaşı Kasım'ın bu ifadesi, isyan öncesi teşkilatlanma hakkında akıllarda oluşan soru işaretlerin büyük bir kısmına cevap olmuştur. Şeyh Abdullah, Binbaşı'nın bu ifadesinden sonra söz hakkı olarak konuşmak istemiştir. Yusuf Ziya'nın Kürdistan teşkilatı için yaptığı hazırlıkların kayınpederini tedirgin ettiğini, Şeyh Sait'in olayların bu şekilde gelişmesini istemediğini korktuğu için ve yakalanacağını düşündüğünden kendisine taraftar toplamaya başladığını söylemiştir. Yayınlanan haberde Binbaşı Kasım'ın ifadesinin devamı gazeteye şu şekilde yansımıştır; Konuşmalarına göre Yusuf Ziya cemiyetin maddi anlamda isyan için yeterli bütçesinin olduğunu ve Rusya'dan beli şahıslar aracılığıyla askeri yardım alacaklarını söyledikten sonra, cebinden çıkardığı kağıda Hataylı Abdullah, Tevfik zade, Bekir Sadık isimlerini not tutmuştur. Binbaşı Kasım bu isimler hakkında bilgi almak istemiş ancak başarısız olmuştur. Bu olayı Ankara'ya hareke edecek olan eden Mebus Osman Kadri, Halit Beylere anlatmıştır. Halit Bey, Binbaşidan bu olaya dair bir vesaik isteyip, Dâhiliye Vekili'ni bu durumdan haberdar etmek istemiş ancak Binbaşı Kasım'ın elinde herhangi bir evrak olmadığı için bu olay öylece kalmıştır. Yine Binbaşı Kasım'ın İfadesine göre isyanın çıkış noktasındaki temel amaç Kürdistan'ı kurmaktır. Şeyh İsmail'in biraderi Şeyh Abdüllatif ve Şeyh Sait'in İngilizlerle anlaşarak Kürdistan'ı teşkil etmek istediğini söylemiştir. Şeyh Sait'i yalancılıkla itam etmiştir.²⁷²

Gazetede yer alan haberin bu kısmı çıkan isyanın Kürt milliyetçiliğiyle yapıldığı gerekçesini destekler niteliktedir.

²⁷² Son Saat Gazetesi, 31 Mayıs, 1925, s.5.

1 Haziran 1925'te Şeyh Sait ile beraber yakalanan diğer kişilerin davası gazetede yayınlamış ancak Şeyh Sait, Seyit Abdülkadir, Terakkiperver Fırkası Katibi Fethi Bey, Şeyh Şemseddin ve Binbaşı Kasım gibi isyanda olumlu veya olumsuz büyük etkide bulunan şahısların ifadeleri gibi detaylı bir şekilde paylaşılmamıştır.

Bu tarihten sonra yargılanma süreçleri gazeteye yansıyan kişiler arasında şunlar vardır; Binbaşı İsmail, Şeyh Ali, Mehmet Ağa, Demir Ağa, Abdüllatif, Şeyh Sait'in hizmetçisi Şevki, Şeyh Şerif. Mahkeme duruşmaları ve verilen ifadeler ise sırayla aşağıdaki gibi gazetede yer almış ve ilk haber şu başlıkla gazetenin ilk sayfasında yer almıştır, *"Hainler İsyanın Esrarını Bir Bir İfşa Ediyorlar", "Sait'in Bütün Hedefi İngilizlerle birleşip Kürdistan'ı Teşkil etmiş."*

Binbaşı İsmail, *"İsyanın din maksadıyla yapıldığını duymuştum. Fakat ben şahsen bu harekete dahil değilim. İştirak etmedim. O sırada Kasım'ın yanında bulunuyordum."* şeklinde ifade vermiştir.

Şeyh Sait ve refikalarının bu duruşmasında Çan Şeyhleri'yle ilgilide bilgiler de gün yüzüne çıkmıştı. Alınan ifadelere göre Çan çeyhi olan Şeyh Hüseyin, Şeyh Sait'in oğlu Ali Rıza'ya bir mektup göndermiştir. Bu mektupta Diyarbakır ele geçirildikten sonra İngilizlerle temas edileceği yazılmıştır.²⁷³

Şeyh Ali *"Şeyh Sait'in şeriat duasına kaldığını işittim. Şeyh Abdullah tarafından Muş köprüsüne çağırıldım. Fakat gitmedim"* diyerek isyanla bir alakasının olmadığına dair savunmasını yapmıştır.

Şeyh Ali'den Sonra ağalarının duruşmasına sırası gelmişti, Mehmet Ağa *"Babamla birlikte Kasım Beyi muhafazaya gittik. Onun yanın da bulundum. "* şeklinde savunmasını yaparken, Demir Ağa ise *" Şeyh Sait şeriat adına isyanı başlatmıştı. Ahmet'i Gümgüm'e Kaymakama göndermişti fakat olumlu bir sonuç almadığı için isyan etme kararı aldı."* şeklinde savunmasını yapmıştır.

Mehmet Ağa ve Demir Ağa'dan sonra söz hakkı Abdüllatif'e verilmiştir. *"Şeyh Sait ve taraftarları Diyarbakır'ı aldıktan sonra dört kişiyi İngiltere'ye göndereceğini Zazalardan duydum. Şeyh Sait ile arkadaşlarının arzuları, emelleri bir Kürdistan devleti teşkil etmektir."* sözleriyle isyan ve Şeyh Sait hakkındaki fikirlerini söylemiştir.

²⁷³ Son Saat Gazetesi, 1 Haziran, 1925, s.1.

Mahkemede Şeyh Sait'in yardımcısı olan Hizmetçi Şevki'nin ifadesine de yer verilmişti. Hizmetçi Şevki, *"Şeyh Sait muvaffak olmadan Hasan Halit'in yanına kaçmak istedi. O sırada Binbaşı Kasım köprüde önümüzü kesti, bizi caydırmak ve teslim olmamız için bizi ikna etmek istedi."* şeklinde bilgi vermiştir.

Hizmetçi Şevki'yi takiben Maznun Ağa söz hakkı alarak konuşmaya başlamıştı. Şeyh Sait'in Haniye gittiği günden itibaren, *"Hükümet dini kaldırdı. Ayaklanalım"* diye propaganda yapmaya başladığı, şeklinde ifade vermiştir.²⁷⁴

Duruşmanın devamı ise 3 Haziran 1925 tarihinde gazetenin ilk sayfasında Şeyh Şerif ve Şeyh İsmail'in vesikalık tarzı fotoğraflarıyla şu başlıkla paylaşılmıştır, *"İsyanın Mahiyeti, Hedefi, Nasıl Hazırlandığı Bütün Esrarı İle Anlaşıyor."* Elazığ cephesi komutanı olan Şeyh Şerif isyanla olan bağlantısını reddetmiş ve ifadesi Son Saat gazetesine ise şu şekilde yansımıştır;

"Beni Elazığ'a Şeyh Sait gönderdi. Elazığ'a girdiğim gün Halit Bey tarafından karşılandım. Bir otomobile binerek hükümet binasına geldim. Şehrin Eşrefi, Beyzade Nuri Bey de orada bulunmaktaydı. Beyzade Nuri Bey'i vali yapacaklarını söylediler. Halit Bey'i ve Beyzade Nuri Bey'i önceden tanıımıyordum. Hükümet konağında iki saat kadar kaldım. Geceyi Çapakçur'dan bir zatın evinde geçirdim. Sabah olduğu zaman Harput ahalisinin üzerimize ateş ettiğini gördüm. Palu'ya kaçtım. Ben kumandan değildim. Kimin sakalı varsa o kumandandır. Bakın bana bende kumandan sureti var mıdır?"

Şeyh Şerif'ten sonra duruşma sırası Hasan Fehmi'ye gelmişti. Hasan Fehmi'nin mahkemedeki konuşması gazeteye şu şekilde yayınlanmıştır;

"Piran olayından yaklaşık kırık gün sonra Şeyh Sait, Çapakçur'a geldi. Şeriatta heyet ediyordu. Sabık Mebus Mehmet, Muallim Mehmet Zeki, Dünder Albay Beyler vaziyetti anlattılar. Şeyh Sait'in tahkikatta bulunduğunu ihbar ettiler. Vali'nin binası asilerin eline geçmişti ve vali şehit edilmişti. Bu din meselesi değil Kürt meselesidir. Şeyh Sait mebusların birbirine muhalefetini, şeriatın icra edildiğinden anladığını söyledi. Şeriat kalkmış, din kalmamış, mebusların arasında ihtilaf olduğunu söyledi."

Maznunların ifadelerinden sonra söz hakkı tekrar Şeyh Sait'e verilmişti. Ali Saip Bey Şeyh Sait Bey'e mebuslar arasındaki sorun hakkında nerden bilgi aldığını sormuştu. Şeyh Sait basını takip ettiğini söyleyerek Ankara'dan bölgeye gelen

²⁷⁴ Son Saat Gazetesi, 2 Haziran, 1925, s. 5.

mebuslardan da bu konu hakkında bilgi edindiğini söylemiş ve Ali Saip Bey'in sorularına cevap vermiştir. Şeyh Sait, basının isyan üzerindeki etkisini şu şekilde açıklamıştır;

“Kitaptan, matbuattan, gelen tüccardan, mebuslardan öğreniyordum, genellikle Sebilürreşad, Tevhidi Efkar'ı okuyordum. Vakit, Tanin ve Son Telgraf okuduğum gazeteler arasında yoktur. Son Telgraf'ı ilk defa sizden siz duydum. Din hakkındaki haberleri ise Raif Hoca ve Erzurum mebusları bizim oraya gelirdi onlardan işitirdim. Ziya Hoca'yı tanımıyorum. Raif Hocanın meclis beyanatını okudum. Abdullah Cevdet yazdığı bir yazıda peygamberin miracı inkar ediliyordu. Sebilürreşad dergisinde yazıyordu. Yine Kılıçzade peygamber efendimiz hakkında edalı yazılar yazmış ve müftü mahkemeye şikayette bulunmuştu, ancak Ankara Adliyesi Kılıçzade hakkında tutuklama kararı çıkarmamıştı. Bu durum hepimizi çok kızdırmıştı. Sebilürreşad'ta okuduğum bir yazıya göre kızlar için bir mektep açılmış ve talebeler icazetname almışlar, birisi piyano çalıyormuş birisi de keman çalıyormuş, o gece müsamere vermişler, bunları okuduk ve yazık dedik. Afyon mebusu Sabık Şükrü Hoca “Halife Lazımdır” diyordu. Sebilürreşad bize çok tesir ediyordu. Erzurum tüccarı olan Seyfettin'den sürekli haber alırdım. Sebilürreşad'a biraderim Müftü Bahaddin abone idi. Raif Hocayı Erzurum'da Hacı İsa'nın ziyafetinde tanıdım. Ziya Hocayı tanımam. Fakat bizim ulemalar arasında dindar diye bilinirdi. Onun dindar olduğunu özellikle Erzurum Kaymakamı Maksut Beyden işitmiştim” (bkz. EK-16).

28 Haziran 1925 tarihinde, Şeyh Sait ve arkadaşlarının son duruşması yapılmıştı. Şark İstiklal Mahkemesi Şeyh Sait ve arkadaşları için idam kararı almıştır. İdam kararının uygulandığı gün, gazetede yayınlanan haber bütün detayları içerecek şekilde Diyarbakır'daki halkının duyguları ve tepkisi de okuyucuya hissettirilerek gazetede şu şekilde yayınlamıştır.

“Şark İstiklal Mahkemesi Şeyh Sait ve arkadaşları için idam kararı almıştı. O gün duruşmaya her zamankinden daha büyük bir ilgi vardı. Mahkeme salonundaki bütün localar dolmuştu. “Piran Olayı” patlak verdiği günden itibaren bütün halk tarafından yoğun ilgi ve merakla takip edilen bu süreç son aşamasına gelmişti. Son duruşmada böyle önemli karar alınırken inkılap ve cumhuriyet taraftarı olan halkımızın, askerimizin ve hatta kadınlarımızın alkışları havada uçuşuyordu. İnkılap karşıtı olan ve Türkiye'de iç karışıklığa neden olan şeyhlerin rengi sararmış ve

gözlerinde kan kalmamıştı. Mazhar Müfit idam edilecek olanların ismini yüksek bir sesle okudu. Alınan karara göre duruşma sonunda beraat edilenler salondan çıkmaya başladı ve salondaki izleyiciler de salonu boşaltmaya başladı. Diğer mahkûmların ellerine kelepçeler takıldı. Salon neferler tarafından boşaltılmaya başlandı. Sadece gazetecilerin olduğu locaya müdahale edilmedi. Mahkûmların elleri kelepçelendikten sonra salon tamamen boşaldı. Başta Şeyh Sait olmak üzere bütün mahkûmlar Mehmetçiklerin kontrorlünde Diyarbakır'ın geniş caddesinde yol almaya başladı. Halk asileri izlemek için evlerin damlarını bile kullandı. Mahkûmlar hapishaneye götürüldü. Sabahında onları bekleyen bir idam kararı vardı.”

Yayınlanan haberin devamı ise gazetede şu şekilde sunulmuştur; 29 Haziran sabahı Şeyh Sait ve arkadaşları bulundukları hücreden çıkartılmış ve Şeyh Sait o gün vasiyetnamesini hazırlamıştır. Şeyh Sait'in vasiyetnamesini hazırlama sürecine gazeteciler de şahitlik yapmıştır. İstanbul'un yerel basın kategorisinde yer alan Son Saat gazetesinin Şark'ta görev yapan muhabiri İhsan Arif'te bu sürece şahitlik yapan muhabirler arasında yer almıştır. İhsan Arif'in 29 Haziran 1925'te gazetede yayımladığı haber demecinde ise bu durumu destekler nitelikte bir içeriğe sahiptir.²⁷⁵

“Şey Sait Efendi vasiyetnamesini yazdı, beni de vasiyetnamesine şahit gösterdi. Bu vasiyetnameyi evlatlarıma teslim edin dedi, sonrada da evlatlarının ismini söyledi ve ailesi hakkında kısaca bilgi verdi. Şeyh efendi daha sonra uzattığımız sigarayı aldı ve defterimize bir şey yazmak istedi ancak daha sonra vazgeçti.”

İhsan arifin verdiği bu detaydan sonra gazetede idam gününün devamı okuyucuya şu şekilde aktarılmıştır;

“İdamdan önce prosedür gereği mahkûmlar muayene olmak zorundadır. İdam sabahı koğuştaki mahkûmları askeriye hekimi olan Yüzbaşı Cemil muayene etti, Muayene yapılırken mahkûmlar da kendi arasında konuşuyordu. Şeyh İsmail, kahvecide borcunu olduğunu söylüyor, Şeyh Abdullah muhabirlerden sigara istiyordu. Kargaşa böyle devam ederken saat on ikide idam mahkûmları koğuştan çıkarılmaya başlandı. Kapının önünde askerler sırlandı. O gün serin bir hava vardı. İdama götürülecek suçlular birbirine bağlanmış bir şekilde kapının önünde dizildi. Şeyh Sait orta sıralarda yer alırken en ön sırada Hasan Fakih bulunuyordu. Birbirine bağlanan mahkûmlar arasındaki rütbeye dikkat edilmemişti. Diyarbakır Surları o gün sağlanacak olan adalete şahitlik yapıyordu. Bu atmosfer şehrin her

²⁷⁵ Son Saat Gazetesi, 30 Haziran, 1925, s.1.

tarafına yayılmış ve gökyüzü adeta bunu hissedencesine serin bir rüzgârla mahkûmlara eşlik ediyordu. Mahkûmlar Siverek Kapısı'na doğru ilerlerken Ali Saip mahkûmlara doğru seslenmiş ve Şeyh Sait'in nerede olduğunu sormuştu. Şeyh Sait ve kırık altı arkadaşı Mehmetçikler eşliğinde Siverek Kapısına vardı. Kırk yedi tane idam sehпасı burada dizilmişti, sehpaların gölgeleri hayalet gibi duruyordu. Halk ve askeriye burada bekliyordu. Bekleyenler arasında Kolordu Komutanı General Mürsel, Vali Mithat, İstiklal Mahkemesi üyesi Müfit Özdeş, Diyarbakır milletvekillerinden Cavit ve Şeref Beyler bulunuyordu. İdam mahkûmları beyaz gömlekler giydi ve kendilerine özel hazırlanan kırk yedi idam sehпасında tek tek asıldı. Yüz on gün önce başlayan Şark İsyanı bugün tamamen son bulmuştu.”).²⁷⁶

Bu olay bütün basında manşet haber olarak yer aldığı gibi Son Saat gazetesinin de ana haber manşeti olmuştur. İdam sahnesi, asılan sanıkların idam sehпасındaki fotoğraflarıyla beraber, şu başlıkla paylaşılmıştır, “Adalet Tecelli etti: Şeyh Sait ve Kırk Yedi Refiki Dün Gece Asıldılar” (bkz. EK-17).²⁷⁷

Genel olarak yapılan bütün haberler sonucunda Son Saat gazetesinin Şeyh Sait İsyanı'nın nedenlerini analiz ederken isyanın hem dini nedene hem de Kürt Milliyetçiliğine dayandırmıştır. Paylaşılan haber başlıkları ve haber demeçlerinde bu durum açık bir şekilde göze çarpmaktadır.

3.2. Tekke ve Zaviyelerin Kapatılması

Türkler, İslamiyet'i kabul ettikten sonra, Tekkeleri toplumda dini eğitimin verildiği, büyük âlimlerin yetiştiği, bir eğitim evi olarak örgütlemiştir. Belli dönemlerde tekkeler, siyasi otoritelerin de gücünü dayandığı nokta olduğundan, yöneticiler tarafından, koruma altına alınmıştır. Bazen de bu kurumlar amacından sapmış, devletin siyasetine aykırı hareket etmiş ve işsiz kesimlerin sığındığı barınak olmuştur. Bu nedenlerden dolayı, tekeler, devlet tarafından mali alanda bir yük olarak görülmüş sosyal ve siyasi alanda ise düzeni bozan bir tehdit olarak algılanmıştır.²⁷⁸

²⁷⁶ Son Saat Gazetesi, 30 Haziran, 1925, s.1.

²⁷⁷ Son Saat Gazetesi, 30 Haziran, 1925, s.1.

²⁷⁸ Cem Apaydın, *Belgeler Işığında Tekke, Zaviye ve Türbelerin Kapatılması Üzerine Bir Değerlendirme*, Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi, Yıl:2017 /2, Cilt 16, Sayı:32, s. 161.

Osmanlı Devleti'nin ilk yıllarında toplumsal yapılanma içinde oluşan tekke ve zaviyeler, kuruldukları dönem itibari ile hem eğitim hem sosyal hem de askeri alanda birçok rol üstlenmiştir.²⁷⁹ Bu kurumların ihtiyacı yönetici sınıf tarafından vakıflar aracılığı ile finanse edilmiştir. Kurumların başında ise toplum içinde gayri resmi olarak İslamiyet'in misyonerlik görevini üstlenen şeyhler ve dervişler vb. role sahip kişiler bulunmuştur. XVIII. yy'de yozlaşmaya başlayan bu kurumlar XX. yy. da tamamen amaçları dışında faaliyet göstermeye başlamıştır.²⁸⁰

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarında Doğu'da yaşanan Şeyh Sait İsyanı sırasında bu kurumların, isyanın gerçekleşmeden önceki örgütlenme faaliyetleri üzerindeki etkisi göz önünde tutulmuş ve günün koşulları içinde de laik toplum düzeni ile çeliştiği gerekçe gösterilmiştir. Bu sebeplerden dolayı tekke ve zaviyeler için İstiklal Mahkemeleri tarafından ilga edilme kararı alınmıştır.²⁸¹

Hükümetin, tekke ve zaviyeleri kapatma kararına gösterdiği diğer bir neden ise tekkelerin, yapılacak olan yeniliklere karşı muhalif kesimi barındırması olmuştur.. Çünkü bu kurumların varlığı laiklik ilkesiyle çelişmektedir ve tekkeler, o dönemin koşullarında çağdaş eğitim ve kültürden de uzak kalmıştır.

Mustafa Kemal Atatürk, bu kararın haklılığını şu gerekçe ile ortaya koymuştur;

*“Mevcut tarikatların kendilerine tabi olan kimseleri dünyevi ve manevi olan bu hayatta mazharı saadet kılmaktan başka ne olabilir? Bugün İlmin, fennin, bütün şümülüyle medeniyetin muvacehei şulepaşında filan veya falan şeyhin irşadiyle saadeti maddiye ve maneviye arayacak kadar iptidai insanların Türkiye camia-i medeniyesinde mevcudiyetini asla kabul etmiyorum. Efendiler ve ey millet biliniz ki, Türkiye Cumhuriyeti şeyhler, dervişler, müritler mensuplar memleketi olamaz. En doğru en hakiki tarikatı medeniyettir. Medeniyetin emir ve talep ettiğini yapmak insan olmak için kâfidir.”*²⁸²

1925 senesinde tekke ve zaviyelerin kapatılması sonucunda iş görmez hale gelen bir sürü boş yapı ortaya çıkmıştır. Boşalan bu yapılara işlevsellik kazandırmak

²⁷⁹ İbrahim Sarıçam, Seyfettin Erşahin, *İslam Medeniyeti Tarihi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2011, s. 235.

²⁸⁰ Akyüz, a.g.e., s. 108.

²⁸¹ Örgüven, a.g.e., s.274.

²⁸² *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri Cilt II*, Atatürk Araştırma Merkezi, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989, s.225.

hükümet tarafından teftiş komisyonları oluşturulmuştur. Yapılan teftişler sonucunda bazı tekkelerin satılmasına karar verilirken bazıları da okul olarak kullanılmıştır.²⁸³

Tekke ve zaviyelerin kapatılma kararı Son Saat gazetesi tarafından ayrı bir başlık altında okuyucuya sunulmamıştır. 30 Haziran 1925’de Son Saat gazetesi Şeyh Sait’in son duruşmasının yayınlandığı gün alınan bu karar gazetede aşağıdaki şekilde yer almıştır;

*“Mazhar Müfit Kansu, Şeyh Sait ve arkadaşlarının akıbet ilan etmeden önce mahkeme sürecinin genel bir değerlendirmesini yaptı. Bu değerlendirmeye dahil olarak tekke ve zaviyeler amacından saptığını, bunlar için de kapatılma kararı alındığını mahkeme salonunda ilan etti. Bu kararı takiben inkılapçı vatanperverlerin alkışları salonu inletiyordu. Şeyhler bu manzarayı sararmış renkleri ve kan dolmuş gözleriyle izliyordu.”*²⁸⁴

Yine tekke ve zaviyelerin kapatılması sonucunda ortaya çıkan işsiz kesimin durumu Son Saat gazetesine yansımamışken bu kanun ile ortaya çıkan işlevsiz yapılardan faydalanma süreci ve eğitime yapılan katkılar Son Saat gazetesinde yer almıştır. Gazetesinin 21 Teşrinievvel tarihli nüshasında yayınlanan ve bu bilgileri destekleyen haberin içeriği ise şöyledir;

“Geçen gün teke ve türbeler hakkında ilk içtima Müzeler Müdürü Halil Bey’in riyasetinde toplanmıştır. Toplanan komisyon, tekkeler ve türbeler için içtima teftiş etmiş ve yapılacak işler hakkında açıklamada bulunmuştur. Komisyon, bu içtima da türbeler hakkında mahallerde tahkikat icra etmek üzere Maarif Müdürü Reşit Bey ve Muhafaza Asarı Atike Encümeni azasından Ziya Bey, mektep olmaya elverişli olan tekkeleri tespit etmek amaçlı Maarif Müdürü ile İdare Hususi Müdürü Cemal Bey’i memur olarak görevlendirmiştir. Diğer taraftan ise cami ve meclisler hakkında da Müftü Efendi Müessesat Diniye Müdürü Esat ve Evkaf Müdürü İsmail Efendilerin de tahkikata bulunmaları tahrir edilmiştir. Bunların haricinde bazı tekkelerinde tarikatlarla olan bağlantıları kesilerek camii şeklinde kalmalarına karar verilmiştir. Tekkelerin diğer uzantısı olan dergâhlar da hakkındaki bu ahkâma tabi olacaktır. Bu husus hakkında Dini ve Evkaf Müdürleri takipleri bizzat yapacaktır. Bu Suretle Türbeler ve tekkeler üzerinde ayrı ayrı tahkikata mamur edilen komisyonun azaları

²⁸³ Apaydın, a.g.m., s.156.

²⁸⁴ Son Saat Gazetesi, 30 Haziran, 1925, s. 1.

*bu hafta içinde bunları görerek vaziyetlerini ikmal edecek ve raporlarını ihzar edecektir. Komisyonun ikinci içtiması yarın yapılacaktır. İkinci içtimada ise azaların vazife tetikleri hakkında komisyon malumat verecektir. Bundan sonra tekke, türbe ve zaviyelerdeki yapılması lüzum gelen muamele etrafında müzakerede bulunacaktır”(bkz.EK-18).*²⁸⁵

Bu kanundan sonra sırada bekleyen zamanı gelince yapılması planlanan bütün inkılaplar hayata geçirilmiştir. Tek Parti yönetiminde din ve devlet işlerini bir birinden bağımsız iki kurum haline getirilmiş ve laikliğin zemini güçlendirilmiştir.²⁸⁶

3.3. Şapka İnkılabı

1925 senesinde yapılan ve ses getiren Şapka İnkılabı ile hem kılık kıyafet alanının da yenilik yapılmış hem de batı örnek alınmıştır. Şapka İnkılabı neden laiklik ilkesini kapsamıştır? CHF neden din karşıtı olarak algılanmaya başlanmıştır? Bu sorulara şu şekilde cevap verilebilir;

Geçmişten günümüze kadar giyim ve siyaset bir bütün içinde ilerlemiştir. Belli kıyafetler, kıyafetlerdeki objeler dönemin düşünce ve hiyerarşisini temsil etmiştir. Bazen yönetimdeki hükümet kendisini kabul ettirmek için belirli bir kıyafeti veya bir aksesuarları zorunlu yapmıştır. Ayrıca kıyafet devrimi sadece Türkiye’de yaşanmış bir olay da değildir. Mesela, Çin’de 1911’de yönetimdeki hanedanın değişmesiyle, Çin’in yöresel elbiseleri arka planda tutulmuştur. Oluşturulmak istenen Avrupalı kıyafet kültürü ile Avrupalı devletlere, çağdaş olduklarının mesajı verilmek istenmiştir.²⁸⁷ Yine İran’da Mustafa Kemal’den feyz alan Rıza Şah ve devlet kurumlarını laikleştirmek için birçok alanda yenilik yapmıştır. Şapkayı batılılaşmanın simgesi olarak görmüştür. Şapkayı devlet dairelerinde zorunlu yapmakla kalmamış kamu dairelerine gelenlerin şapkasız girmelerini dahi yasaklamıştır.²⁸⁸

²⁸⁵ Son Saat Gazetesi, 21 Teşrinievvel, 1925, s.1.

²⁸⁶ Mete Tuncay, *Türkiye Cumhuriyet’inde Tek Parti Yönetimi’nin Kurulması(1923-1931)*, Yurt Yayınları, Ankara, 1981, s. 226.

²⁸⁷ Mineke Schipper, (Çeviren, Nurcan Onaran), *Giyinmenin Kısa Tarihi*, Destek Yayınları, İstanbul, 2020, s. 280.

²⁸⁸ c

Osmanlı Devleti gelenekçi bir yönetim anlayışına²⁸⁹ sahiptir. Hem padişahın hem de halkın taktığı başlıklar dini bir simge olarak görülmüş ve bunlara çeşitli anlamlar yüklenmiştir. Bu başlıklar yönetici sınıfı ve toplum tabakası içinde belli bir hiyerarşiyi simgelemiştir. Türkiye’de yapılan Şapka İnkılabı eleştirilirken Mustafa Kemal’in Avrupa devletlerine vermek istediği, “*Avrupa devletleriyle eşit durumdayız*” mesajı arka planı atılmıştır. Halk ve aydın kişilerin bir kısmı, bu inkılabı manevi hayatlarına yapılan bir saldırı olarak algılamıştır. Sonuç olarak hükümetin din karşıtı olduğu düşüncesi toplumda yayılmıştır. Buna benzer yenilik hareketleri, sadece Cumhuriyet Dönemi’nde tepkiyle karşılanmamıştır. Örneğin, Osmanlı padişahı olan II. Mahmut’un, sarığı kaldırıp yerine fesi getirmesi, hem yönetici kesim hem de halk tarafından büyük bir tepkiyle karşılanmıştır. II. Mahmut ise gâvur padişah olarak anılmıştır.²⁹⁰ II. Mahmut’ an sonra radikal girişimcilerden biri de Mustafa Kemal olmuştur. Şapkayı, yurt içi seyahati sırasında, Kastamonu’da, halka tanıtmıştır. Atatürk’ün bu girişimi kısa sürede başarılı sonuçlar vermiş şapka toplum içinde hızlı bir şekilde yayılmaya başlamıştır.²⁹¹ Ancak şapka İnkılabına muhalif bir kesimde oluşmaya başlamıştır. Çünkü şapka, Müslümanlara göre, Hristiyan olan Avrupa kültürüne aittir ve onları temsil eden bir simgedir. Bu inkılabı tepki gösteren birçok kişi, İstiklal Mahkemesi’nde yargılanmış ve idama mahkûm edilmiştir. Yapılan yargılanmalar büyük tepkilere neden olmuştur. Çünkü hem halktan birçok kişi yargılanmış hem de dönemin önemli şahısları idam edilmiştir. Yazdığı “*Frenk Mukallitliği ve Şapka*” risale ile şapka inkılabına tepki gösteren İskipli Atıf Hoca ise bunlardan sadece biridir.²⁹²

Osmanlının son Şeyhülislam’ı olan Mustafa Sabri Efendi de Şapka İnkılabı’nın olumsuzluklarını “*Türkün Başına Gelen Şapka Meselesi*” adlı risalesinde anlatmıştır. Şapkanın Müslümanlık için gerekli bir başlık olmadığını, asıl meselenin zihni değiştirmekle başlayacağını savunmuştur. Şapkanın fiziksel olarak da namaz kılmaya

²⁸⁹ “Gelenekçi Hakimiyet anlayışı; yöneten ve yönetilen kesim arasında geçmişten gelen bir statü farklılığı söz konusudur. Bu anlayışa göre devletin yazılı bir anayasası yoktur. Yönetimde toplumun sözlü olmayan kuralları ve toplum yaşantısı etkili olmuştur. Yönetici, toplum kurallarını kolay kolay değiştiremez çünkü halk toplumsal kuralların değişimine karşı dirençlidir.” (Zekeriya Bülbül, *Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi*, Nobel Yayınları, İstanbul, 2013, s.37.)

²⁹⁰ Akşin, a.g.e., s. 197.

²⁹¹ Necdet Aysal, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Giyim ve Kuşamda Çağdaşlaşma Hareketleri*, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, Cilt X, Sayı 22, Yıl:2011/ Bahar, s.14.

²⁹² Kısakürek, a.g.e., s. 85.

engel olduğu, başta fes ve benzeri serpuş olmadan (başı açık) namaz kılmanın maneviyatta vereceği zarardan bahsetmiştir. Bu düşüncelerine ek olarak da ezelden beri düşman olunan Hristiyan Avrupa devletlerine benzemenin İslam hayatına zarar vereceğini savunmuş ve şapkanın üretiminin Türkiye ekonomisine yük getireceğini söylemiştir.²⁹³

Şapka İnkılabı meclisten geçtikten sonra ise Türkiye’de halkın şapkaya alışma sürecini zorlaştıran etkenler olmuştur. Hükümet bu inkılabı alışma sürecini hızlandırmak için farklı yollara başvurmuştur. Ekonomiye yük getirir algısını azaltmak için gazetelerde düzenli olarak şapka reklamı yapmış ve ucuz şapkaların satıldığı mağazaları göz önünde tutmuştur. Şapka İnkılabı’na muhalefet olanların, İstiklal Mahkemesi’nde yargılanma süreçlerine de gazetelerde yer verilmiştir. Hükümet toplumun yükselen nabzını azaltmak için bu süreçte basını etkili bir şekilde kullanmaya çalışmıştır. Son Saat gazetesi de Şapka İnkılabı için ortaya atılan olumsuz iddialara cevap verecek içerikte haberler okuyucusuna sunmuştur. Hatta Son Saat, bu inkılapla ilgili haberi henüz inkılap meclisten geçmeden yayınlamaya başlamıştır. 1 Eylül 1925’de yayınladığı şu haber başlığı bu bilgiyi destekler niteliktedir, “*Şapka Giymeye Başlandı*”.²⁹⁴

Şapka, bölgelerdeki üst idari yetkililer, vekiller ve valiler tarafından da henüz inkılap resmileşmeden kullanılmıştır. Temel amaç alıştırma sürecini hızlandırmaktır. Bu duruma; “*Emin Bey Şapka Giydi*” başlığıyla paylaşılan haber örnek verilebilir (bkz. **EK-19**). Yayınlan bu haber, gazetenin ilk sayfasında sağ sütünün büyük bir kısmını kaplamış ve Emin Bey’in şapkalı fotoğrafı eşliğinde paylaşılmıştır. Aynı haber başlığının altında şu ara başlıkta yer almıştır, “*Polis Müdüriyeti Ve Polis Erkânından Bazıları da Şapka Giymeye Başladı.*” Haberin içeriği ise aşağıdaki gibidir;

“*Emin Bey’in şimdilik bir şapkası var, dün akşamdan beri şapka giymeye başlayan Şehri Emin Emin Bey, Şapka hakkında kendiyle görüşen bir muhabirimize şu beyanatta bulundu; Daire Müdüriyetinin şapka takmaları hakkında Heyeti Vekilliye tarafından resmi kararın henüz İstanbul vilayetine tebliğ edilmemiştir. Tebligat vuku bulunur bulunmaz başta Vali Bey olduğu halde bil memnun Vilayet*

²⁹³ Ömer Hakan Özalp, *Türk’ün Başına Gelen Şapka Meselesi (Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi)*, Derin Tarih Kültür Yayınları, İstanbul, 2017, s. 54.

²⁹⁴ Son Saat Gazetesi, 1 Eylül, 1925, s. 1.

Erkânı şapka giyecektir. Bu benim ilk defa olarak şapka giyişimdir.” Yine aynı haber de şapka fiyatlarına da müdahale edildiğine dair Emin Bey şu konuşmayı yapmıştır; “Şapkacıları dün çağırdım. Bir iki ay evvelki fiyatlara nazaran ismen iki misli şapka sattıklarını gösteren fiyatları indirmelerini söyledim söyledim. Onlar da tekliflerimizi kabul ettiler, bundan sonra şapkacılar fatura fiyatlarına göre en fazla yüze on beş zam edecektir. Zamanları kullandıkları fatura ile orantılı olacaktır.”²⁹⁵

Şapka takmaya olan rağbet artınca fiyatlarda yükselmeye başlamış. Türk esnafı arasında şapka henüz yeterince üretilmediği için Yunanistanlı esnaflar bu durumdan istifade etmiştir. Son Saat, var olan durumu gündeme getirmek için şu haber başlıklarını okuyucuya sunmuştur; *“Herkes Şapka Takmaya Başlayınca Fiyatlar Yükselmeye Başlamıştır”²⁹⁶ “Yunan Şapkaları Piyasayı dolandırdı.”²⁹⁷* 6 Eylül 1925’te yayınlanan haberle Yunanistanlı esnafların yaptıkları sahtekârlık konusunda halk bilgilendirilmiştir. Haberin içeriği şu şekilde olmuştur;

“Tacirler şapka siparişlerini genelde Yunanistan’a vermektedir. Son günlerde şapkanın, şehrimizde süratle temin edilmekte olduğu malumdur. İhtiyar kadınlar da şapkaya rağbet göstermeye başlamıştır. Ancak alınan habere göre, şapka ticaretini uzun zamanlardan beri ellerinde bulunduran Rum tacirleri, halkın şapkaya karşı gösterdiği rağbetten istifade ederek fiyatları artırmaya devam ettirdikleri gibi hemen hemen bütün şapkaları da Yunanistan’da yapmaktadırlar. Piyasada mevcut olan şapkaların bir kısmı da İtalyan mamulâtı olmakla beraber yeni siparişler Atina fabrikalarında imal edilen aşağı hafif şapkalardan oluşmaktadır. Fiyatları 80 dirhemden 180 dirheme kadar olan bu şapkalar burada şimdiden 1508 liraya satılmaktadır. Diğer taraftan bazı kurnaz tacirler Yunan malumatı şapkaları yerli malı olarak yutturmak için marifetlerini göstermekte oldukları haberleri de veriliyor. Hatta bunların içinde Venizelos’un ismini kullananların bulunduğu da söylenmektedir. Herhalde bu mesele emniyetle takip edilmelidir. Bu sabah ithal edilen Yunan malumatı şapkaların fahiş fiyatlarıyla satılmasına meydan verilmemelidir.”

Şapka İnkılabı yapıldıktan sonra, şapkanın ülkede üretimi yapılmadığı için, bu inkılap ekonomik bir yük olarak da görülmüştür. Ülke içinde dolandırıcılığın

²⁹⁵ Son Saat Gazetesi, 2 Eylül, 1925, s. 1.

²⁹⁶ Son Saat Gazetesi, 3 Eylül 1925, s.1.

²⁹⁷ Son Saat Gazetesi, 6 Eylül, 1925, s.5.

artmasına neden olmuştur. Son Saat'e yayınlanan haber başlıkları bu bilgileri desteklemektedir. Hükümet bu durumun önüne geçmek için yerli şapka yapma girişimlerinde bulunmuş ve şapka fabrikaları açmıştır. Son Saat, bu konu hakkında şu haber başlığıyla yayın yapmıştır; “Şapka Fabrikaları.” Haberin içeriği ise şöyledir;

“Karamürsel Fabrikasının Müdürü, bir şapka imalathanesinde uygun koşullarda faaliyete başladığını, kasket ve şapka imal ettiğini, şapkaların birkaç güne kadar piyasaya çıkacağını bildirmiştir. Haber aldığımıza göre fabrikalar kumaş hususunda da imalat faaliyetine karar vermiş ve henüz İngiliz kumaşlarının aynını vücuda getirebilecek makinelerin celbine teşebbüs etmişlerdir. Muhtelif İngiliz kumaşlarından yüzlerce nime üzerinden taksimat yapılmaktadır. Bunların, ilikleri iplikleri boyaları ayrı ayrı tahlil edildikten sonra İngiliz kumaşları yumuşaklığında kumaş imali kabul olabileceklerdir. Diğer taraftan Karamürsel Fabrikası, Anadolu'da yeni kumaş ve şapka fabrikalarının şubelerini açacağı da düşünülmektedir. Bu fabrikalar için sahilde veya sahile yakın yerler intihal edilecektir. Samsun, Trabzon ve İzmir en müsasip şehirler arasında yer almaktadır. Haber aldığımıza göre, yerli mamulattan yapılacak şapkamızın kurdeleleri Bursa İp Fabrikası'nda vücuda getirilecektir. Bunun için şimdiden Bursa Fabrikaları nezdinde teşebbüs icrası takdir etmiştir. Avrupa malumatı şapkalarını korudukları halis ip dayanıklı olmadığı için yerli kurdeleler daha dayanıklı olacaktır.”²⁹⁸

Son Saat, şapka fiyatlarını, şapkanın kullanım şeklini, şapka reklamlarını, şapkanın ekonomiye etkisini, güncel bir şekilde yakından takip etmektedir. “Şapka Dükkânları”, “Sarıktaki Şapkalar”,²⁹⁹ “Şapka İmalatı”, “Adana'da Şapka Yok”,³⁰⁰ “Sarıklı Hocalar”,³⁰¹ “Adana'da Şapka Takan Hanımlar”,³⁰² “Adana'da Şapka Takanlar”³⁰³ vb. başlıklar 1925 senesinin Kânunuevvel ayının sonlarına kadar bu haber başlıkları gazete düzenli olarak yayınlanmıştır.

Şapkayı cazip hale getiren şapka modelleri ve fiyatları da sürekli olarak gazetede gündemde tutulmuştur. Yine yayınlanan haberlerde İtalyan şapkaları ve Yunan şapkalarının da rekabet içinde olduğu görülmektedir. Son Saat'e yayımlanan

²⁹⁸ Son Saat Gazetesi, 9 Eylül, 1925, s. 5.

²⁹⁹ Son Saat Gazetesi, 10 Eylül, 1925, s. 3-5.

³⁰⁰ Son Saat Gazetesi, 11 Eylül, 1925, s. 5.

³⁰¹ Son Saat Gazetesi, 13 Eylül, 1925, s. 1.

³⁰² Son Saat Gazetesi, 19 Eylül, 1925, s. 1.

³⁰³ Son Saat Gazetesi, 25 Eylül, 1925, s. 1.

“Şapka Fiyatları Ve Kaliteli Şapkalar” başlıklı ara haber demeci bu bilgileri destekler içermektedir.³⁰⁴

Şapka İnkılabı ile ithalat ve ihracat sürekli olarak takip edilmiştir. 1926 senesinde gazete yayınlanan haber ile şapka satış istatistiklerini içeren haberler dahi okuyucu ile paylaşılmıştır. Haberin içeriğine göre; “Rüsumatı Müdüriyeti umumiyesin yaptığı teftişlere nazaran İstanbul’da Şapka ithalatı tedricen azalmaktadır. Buna sebep imalata gideceği tez etmiştir. İmalatı billah huşsa amil olmaktadır. Şapka ithalatı en fazla kabul olunan sene 1925, senesinde artmıştır. 1924 senesinde 44,089 lira fiyatında 38,330 celp olunduğu halde 1925 senesinde 1.996, 680 lira kıymetinde 729, 748 adet şapka ithal edilmiştir. 1926 senesinde ise 1,274, 500 lira fiyatında 766, 280 adet şapka ve kasket ithal edilmiştir. İthalatın ihtiyaçtan fazla olmasına ve dâhiliye malumatının fazla rağbet bulunmasına rağmen şapka ticaretinin mühim bir kısmını ellerinde tutan ithalatçılar, Fabrika fiyatlarının artığını tespit etmiş olduğunu ileri sürerek şapka fiyatlarını hala arıtmaktadırlar.”³⁰⁵

Son Saat gazetesi Şapka İnkılabı’nın eğitim hayatına etkisine yönelik haberlere de yer verilmiştir. 3 Teşrinievvel 1925’te “Mekteplerde Şapka” başlığıyla yayınladığı haberde okullarda şapka uygulaması hakkında akıllarda oluşan soru işaretlerini kaldırmaya çalıştığı göze çarpmaktadır. Bu haberin içeriği ise şu şekilde olmuştur;

“Elbise ve şapka talimatnamesi hazırlanmıştır. Maarif Müdüriyeti mektep idarelerine bu hususta bir tamim gönderdi. Lise ve orta mekteplerde Maarif Vekâletinin emrini beklemeden talebeye muhtelif şekilde şapka aldırıldıkları malumdur. Her mektep kendinde mahsus olmak üzere münasip bir şekilde şapkalar yaptırmıştır. İlk mekteplerden bazıları da şapka yaptırmaya teşebbüs ettirmişlerse de Maarif Vekâletinin son kararı üzerine siparişten sarf nazır eylemek mecburiyetinde kalmışlardır. Maarif Vekâleti, liseler orta mektepler ve ilk mektepler talebesi için ucuz bir fiyatta mal olacak şekilde elbise ve şapka kabul etmiştir. Talebe bir buluz aynı renkte bir pantolon ve giyecek ve beline de bir kuşak saracaktır. Takılan şapka elbise renginde olacaktır. Birkaç güne kadar elbisenin ne renkte olacağına dair ihzar olunmakta olan talimat Maarif İdaresine gelecektir. Maarif Müdüriyeti, mektep

³⁰⁴ Son Saat Gazetesi, 3 Eylül, 1925, s. 5.

³⁰⁵ Son Saat Gazetesi, 10 Mart, 1925, s. 3.

idarelerine şapka ve elbise yaptırmalarını tebliğ eylemiş ve yakında kabul olunan talimatın geleceğini bildirmiştir.”³⁰⁶

Şapka İnkılabı, manevi hayata saldırı olarak algılanmış ve inkılabı karşı olarak İslam âlimleri ve hocalar olumsuz fetva vermeye başlamıştır. Buna tepki olarak hükümet bu inkılabı karşı gelenlere hem hukuka dayalı yaptırım uygulamış hem de halkın tepkisini azaltmak için İslam âlimlerinden, medrese hocalarından bu inkılabı yönelik olumlu bir hava yaratmalarını istemiştir. Son Saat gazetesinin “*Hocalar ve Şapka*” adlı haber ile yapılan inkılabın olumlu tarafını okuyucu aktarmaya çalışmıştır. Muhabirin yaptığı röportajda ise hoca bu inkılapla ilgili şöyle konuşmuştur; “*Sarığı çıkaran şapka giyen bir hoca; Diyanet İşleri Riyasetine mensup olmayan hocaların sarıklarını çıkardıkları ve kalpak giymekte oldukları malumdur. Hocaların içinde şapkayı tercih edenlerde çoktur. Sarıktan sonra şapka giymekte olan hoca muhabirimize demiş ki; Azizim, Heyeti Vekilliye kararı bizce son derece şahane bir memnuniyettedir. Malum olduğu üzere bizde avam tabakası ekseriyetiyle kara cahil denilecek kadar biçaredirler. Bunlar hocaların da insan olduğunu onların da doğal ihtiyaçları olduğunu bilirler fakat tasdik etmezler. Bu sebeple, biz görgüsüz ve zevksiz bir hayat çekeriz. Sarık ve cübbeyle bir ince söz söylemekle, gidip parkta oturmak, temiz hava almak arkadaş meclislerinde ve aile meclislerinde bulunmak zevkinden mahrum kalıyoruz. Hâlbuki şimdi kalpak veya şapka ile her istediğimiz yere gidiyoruz. Diğer cinslerimiz gibi hayat yolundaki isteklerimizi, zevklerimizi kaybetmiyoruz. Buna binaen bu kararı beğenmemek doğru değildir. Benim tanıdığım arkadaşlardan yüzü, mütecaviz hoca derhal sarıklarını çıkardılar, kalpak ve şapka giydiler*”(bkz. **EK-20**).³⁰⁷

Şapka İnkılabı’na yüklenen dini saldırı algısını yok etmek ve dinin siyasete alet edilmemesine yönelik haber demeçleri gazetede göze çarpmaktadır. Hükümet, dine karşı bir atak yapılmadığını amaçlarının din ve siyaseti bir birinden bağımız iki kurum haline getirmek olduğunu, farklı mekânlarda ve zamanlarda açık bir şekilde anlatmıştır. Bu durumu destekler nitelikte olan şu haber gazetede yayınlanmıştır;

Şapka İnkılabı’na muhalefet olduğu gerekçesiyle İstiklal Mahkemesi’nde yargılanan Abdüllatif adlı zatın davası, “*Dini İslam-ı Muhafazayı Seve Seve İfa*

³⁰⁶ Son Saat Gazetesi, 9 Teşrinievvel, 1925, s. 3.

³⁰⁷ Son Saat Gazetesi, 9 Eylül, 1925, s. 3.

Edecek Olan Ve Vazifesini Yerine Getirecek Olan Yine Türk Milletidir”, “Dökülen Kanlarımız Ayını Zamanda Ahkâmı Dine Muhafazaya Müsterihtir” başlıklarıyla okuyucu ile paylaşılmıştır (bkz. **EK-21**).

Haberin içeriğine göre; Abdülatif Bey Şapka İnkılabı henüz resmileşmeden belirli yerlere ve kişilere telgraf çekmiştir. Telgraf çektiği kişiler arasında İsmet İnönü de bulunmaktadır. Şapka İnkılabı'na karşı propaganda içerikli telgraflar göndermesi nedeniyle Ankara İstiklal Mahkemesi'nde yargılanmış ve suçsuz olduğu anlaşıncı beraat edilmiştir. Mahkemede ise özellikle şapka ve hadisi şerif gündemde tutulmuştur.

Haberin içeriğinin bazı kısımları şu şekilde okuyucuya sunulmuştur;

“Ankara’da bugün İstiklal Mahkemesinde evkaf vekili Kilisli Abdülatif ifadesinin mahkemesi icara edilmiştir. Maznun hayat ve sabıka hali hakkında malumat vererek 325 Teşrinievvelden beri evkaf adına yeni vaaza falan çıkmadığını söylemiş, Hıyaneti Vataniye cürmünden dolayı mahkemeye sevk edilmiş, hakkında savcılık iddianamesini izah etmiştir. Son bir muamelat ile vazife ve salataı olmadığı halde bir takım mektupları olduğu, bunları hiç bir zaman itibariyle ihmal etme lüzumu görülmemiş. Fakat hükümetin icraatını işgal edecek ve izam bırakacak kast ve mahiyette bertaraf bulunduğu, şahsiyet itibarıyla sahip olduğu mevkiden delalet edecek surette mektuplarının bulunması hakkında böyle bir karar ile iddianame tertibini bil netice heyeti mahkeme tarafından maznun mahkemesinin icrasını ettirdiğini söylemiş ve siyasetle olan ilişkisi gündeme gelmiştir. Maznun bu durma hayır demiş ve bir fırkaya mensup olmadığını söylemiştir. Mahkeme heyeti memleketin siyasetiyle alakasını sormuş, maznun gayri kanunun bir şey olursa il olarak resmi makama müracaat edeceği cevabını vermiştir.”³⁰⁸

Savcılık Maznunun savunmasını mahkeme heyetine şu şekilde yapmıştır;

“Hoca efendinin hatıra defterinden anlaşıldığına göre kendisi siyasete uzaktan yakından temas etmemiştir. İsticvap soru hali maiyetindeki vaziyetleri şayana dikkattir. Hoca efendinin bir korkusu da vardır ki dinin kontrolsüz kalmasıdır. Hâlbuki dinler bir ihtiyaç içtima-yedir. Kanunsuz cemiyet olmadığı gibi dinsiz cemiyette de tesadüf edilemez. Binaen mevki iktidar da bulunanlar hiçbir zaman dini

³⁰⁸ Son Saat Gazetesi, 16 Eylül, 1925, s.1.

kullanmaya çalışmamışlardır, çalışmazlar da. Hayatı pek dar bir çerçevede gören bazı hocalar, her hamleyi tecdide karşı salah tekfirle mukabele eder. Hâlbuki İmam Azam Efendimizle şimdiki görüş arasında hiçbir alaka ve hiçbir münasebet kalmamıştır. Hayat tevkif etmez daima ilerler. Hoca efendilerden maksadım sınıf âlimlerinin hayatı, ruhu, ilmi, dini ve bütün derinliğini anlamış olan kısım değildir. Her şey değişkendir. Matbaa icat olduğu vakit kitap bastırmak günahdır diye fetva alınmıştır. Hoca efendinin iddiası, hilafete arz ederim ki zamanımız kadar dinin tarifi dâhilinde memleket hiçbir zaman idare edilmemiştir. Emeviler zamanında Kur'anı Kerim yırtılmış ayaklar altına almıştır. Abbasiler zamanında Kur'an, gerek hak ve mahlûk olması münakaşasıyla birçok kimseler tarafında mahvedilmiştir. Halife Memnun zamanında Mutezile mezhebini kabul etmeyenler laf olmuştur. İmamı Azam Hazretleri de bunların arasındadır. Osmanlı hanedanı arasında nice masumların idam olduğu hatta ırzlarına kadar tecavüz edildiğini pek ala biliyoruz. Sonuç olarak, ahkâmı dine tatbik edebiliyor mu idi veya şimdiki kadar tatbik edilebilir mi idi? Hükümetimiz, medeniyetin yolundan gitmektedir ve yeni yolu takip etmek mecburiyetindedir. Buna dair ahkâm fikhîye mevcuttur. Dört imam gibi birçok kıymetli kişilerin birçok ahkâm fikhîye tedvin edilmiştir. Hoca Efendinin terdi hiç doğru değildir. Kendisi basit bir mahkeme neticesinde İsmet Paşa hazretlerine bir telgraf çekmiştir. Fakat telgraf bir propaganda maiyetinde olmadığından beraat talep ederim.”

Mahkeme heyeti kararını şu şekilde açıklamıştır; “Türk milleti bütün tarihi İslam’da ve İslam’ın en karmaşık olduğu bir esnada İslam’ın dergâhı olmuştur. Dini İslam’ı Muhafaza seve seve ifa edecek olan yine Türk milletidir. Milletimizin rehberli dine zarar veren bir hareket hatırlarından geçmiştir. Başlayan fedakârlıkların dökülen kanların gayesi tam bir istiklal ve hürriyet dairesinde, medeniyet yollarında milletin hukukunu ve ahkâmı dini muhafazaya müsteşardır. Bu meselede sizin hareketinizde bir kast bulunmamış beraatınıza karar verilmiştir.” Baden Abdülütfi mahkemeye teşekkür etmiştir.³⁰⁹

Haberin özellikle bu kısımlarının incelenmesinin temel sebebi mahkeme heyetinin ve savcılığın konuşmalarından bakış açılarının analiz edilmeye çalışılmasıdır. Yapılan konuşmalardan bu inkılapdaki temel amacın çağın koşullarına

³⁰⁹ Son Saat Gazetesi, 16 Eylül, 1925, s.1.

uymak olduğu yine ikinci temel amacın ise din ve siyasetin Laiklik çerçevesinde ayrıştırılmak istendiği açık bir şekilde anlaşılmaktadır.

1925 senesinin sonlarına doğru, Şapka İnkılabından sonra hükümet, hukuk alanına yönelmiş ve hukuk alanında yenilik yapılması kararı alınmıştır. Çünkü Laik ilkesi tamamen rayına oturtulmak istenmiştir. Bu nedenle 1926 senesinin Şubat ayında Medeni Kanun yürürlüğe konulmuştur.

3.4. 1926 Medeni Kanunun Kabulü

Türkiye Büyük Millet Meclisi 23 Nisan 1920’de açıldıktan sonra ilk önceliği milli bağımsızlık olduğundan ilk yıllarda hukuk alanında radikal adımlar atılmamıştır. Toplumun hukuk alanındaki ihtiyaçları var olan mevcut kanunlarla giderilmiştir. Yaklaşık beş yıllık bir süre zarfında XIX. yy’dan itibaren yürürlükte olan ve Osmanlının ilk medeni kanunu Mecelle’ den 1926 senesine kadar yararlanılmıştır. Fakat II. TBMM’nin görev yaptığı yasama döneminde İsviçre’ye ait olan Medeni Kanunu Türkiye’de yürürlüğe konulmuştur.³¹⁰

Hukuk alanında böyle bir adım atılmasının nedeni ise şudur; Osmanlının ilk medeni kanunu olan ve Ahmet Cevdet Paşa³¹¹ tarafından hazırlanan Mecelle, Cumhuriyet Dönemi toplum yaşantısına cevap vermemeye başlamış ve çağdaş hukuktan çok uzak kalmıştır. Çünkü Mecelle, İslam dinine göre (sadece Hanefi mezhebi) yapılmış bir kanundu. Osmanlı Devleti çok uluslu bir imparatorluk olduğundan bu kanun, yapıldığı dönemde dahi toplumun tamamına hitap etmemiştir. Bu nedenle, Osmanlı topraklarının belli yerlerinde uygulanmazken belli yerlerde ise

³¹⁰ Işıl Çakan Hacıİbrahimoglu, *Devrimci Meclis II. TBMM (1923- 1927)*, İstanbul, 2021, s. 389-90.

³¹¹ “Ahmet Cevdet Paşa; 1823’de Bulgaristan’da dünyaya gelmiştir. Eğitim almak için ailesinin isteğiyle İstanbul’a gitmiştir. Eğitim hayatının ilk yıllarında önemli İslam alimlerinden ders görmüştür. Devlet kademesinde ilk olarak kadı olarak göreve başlamış ve ilmiye alanında yaptığı çalışmalardan dolayı Galata Kadılığına kadar yükselmiştir. Sultan Abdülmecid Döneminde bilim kurulu görevini üstlenen Encümeni Danış üyeleri arasında yer almıştır. İlmiye sınıfından rütbe yükseltip Şeyhülislam olmayı beklerken çıkarılan yeni bir yasa ile seyfiye sınıfına alınmış ve bu durumdan hoşnut kalmamıştır. Divanı Hümayun’ da nazırlık yapmıştır. Nizamiye Mahkemeleri’nin alt yapısına dair kanunlar ile bizzat ilgilenmiş ve meslek hayatı boyunca Osmanlının İdari teşkilatında birçok kademe görev almıştır. Ahmet Cevdet Paşa sadece memuriyet hizmetinde bulunmamıştır. İlim alanında da Osmanlının ilk Medeni Kanun’u olan Mecellenin hazırlanmasına öncülük yapmıştır. Önemli eserleri arasında peygamberler tarihini anlattığı Kısasi’l Enbiya ve Osmanlı yazılığında modern tarih yazıcılığının temellerini attığı Tarihi Cevdet vardır.” (Yusuf Halaçoğlu, Mehmet Akif Aydın, *Cevdet Paşa*, TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 7, İstanbul, 2019, s. 443-44.)

(Lübnan, Tunus, İsrail) XX. yy. sonlarına kadar uygulanmıştır. Hatta günümüzde şeriatla yönetilen devletlerin, hukuk kurallarının zeminini oluşturmuştur.³¹²

Mustafa Kemal'e göre, bir ülkede yürürlükte olan kanunlar halkın ihtiyaçları doğrultusunda hazırlandığından, bu kanunlar o ülkenin; eğitimini, gelişmişliğini, adaletini ve kültürünü temsil etmektedir.³¹³ Bundan dolayıdır ki Mustafa Kemal ilk iş olarak, Medeni Kanun'u düzenleyecek nitelikli beyinlerin yetişmesi için Ankara Hukuk Mektebi'nin açılmasına öncülük etmiştir. Atılan bu adımla hukuk alanında gerçekleşecek inkılaplar için çalışmalar başlamıştır. Açılan bu mekteple, yapılacak yenilikler, ileriye dönük olarak diri tutulmak istenmiştir. Yaklaşık iki sene Medeni Kanun'un tasarısı üzerinde çalışılmış ve 1926 senesinde meclisin gündeminde olan ilk konu Medeni Kanun'un kabulü, olmuştur. Kabul edilen bu kanuna göre toplum dini kurallara göre ayrılmamış, aile içinde ebeveyn eşitliği esas almış, kadın hakları arka plana atılmamıştır. Türk Medeni Kanunu, İsviçre'nin Medeni Kanunu referans alınarak hazırlanmasının nedeni ise çağın ihtiyaçlarına cevap veren, dönemin en güncel ve en laik kanunu olmasıdır. Avrupa ve Uzak Doğu ülkelerin birçoğunda da kullanılmakta olduğu için bu durum Türkiye'nin hem dış ilişkilerini kolaylaştırmış hem de Türk toplumu içinde bir bütünlük oluşmasını sağlamıştır.³¹⁴

Türkiye'de Medeni Kanunu 17 Şubat 1926'da kabul edilmiştir. Meclisteki müzakereler ve Medeni Kanun'un gerekliliğine dair hiç bir durum Son Saat gazetesine yansımamıştır. Ancak 3 Mart 1926'da Son Saat gazetesinde Medeni Kanun'un tanıtımını yapan şu haber demeci yayınlanmıştır, *"Türk İnkılabı Hükümete Nasır Değildir."* Haberin içeriği ise şu şekildedir;

"Dünyada hiçbir İnkılap, Türk İnkılabı kadar büyük bir sürat ve nüfuzla bir memleketi bu kadar değiştirmemiştir. Eğer büyük inkılabın yalnız hükümetin şeklini değiştirdiğini zan edecek olursanız, büyük bir hatta etmiş olursunuz. Hakikatte, bu inkılap milletin ruhunu ve yeni, büyük istikballere doğru çalışan münevver sınıfların damagını tamamen değiştirmiştir. Bu meseleye bariz dün Ankara'da şahit olduk. Büyük Millet Meclisi, bütün Türkiye'de kanun medeniyetinin tatbikini ittifakla kabul

³¹² Mehmet Akif Aydın, *Mecelle-i Ahkam-ı Adliye*, TDV İslam Ansiklopedisi 28.Cilt, Ankara, 2003, s. 231-235.

³¹³ Atatürk'ün Söylev Demeçleri Cilt I, s. 362-263.

³¹⁴ Niyazi Berkes, a.g.e., s. 530.

etmiştir. Bu suretle Türkiye ancak üç yüz maddesi kabulü tatbik olan köhne iki bin maddelik mecellenin tarihi tamamlı yıkılmıştır. Onun yerine garp kökenli adalet düsturları istemiştir. Bu hadise önemli bir şeydir. Bu kararlar Mecelle yürürlükten kalkmış ve yerine Medeni Kanun Kabul edilmiştir. Toplumun bütün din sakinleri aynı kanuna riayet edecektir. Kabul edilen bu yeni kanunla da zevcenin teklik emvali esası da kabul edilmiştir. Yine bu kanunla ailenin evlatları olan her üye, aynı derece mirasa hak kazanmaktadır. Bir kelime ile söyleyelim; Bu surette Türkiye’de aile esası kurulmuş ve Türk kadını garp kadınından birden bire bütün hukukunu istihsal eylemiştir” (bkz. EK-22).³¹⁵

Haber’de Mecellenin işlevsizleştiği, aile kurumunda kadın-erkek eşitliği ve ülke genelinde yapılan inkılapların geniş kapsamlı olduğu açık bir şekilde vurgulanmıştır.

3.5. Harf İnkılabı

Türkler yazıyı kullandıkları ilk dönemlerde kendi (Uygur-Göktürk) alfabelerini kullanmışlardır. Ancak kavimler göçünden sonra çeşitli bölgelere yayılmış ve gittikleri yerlerin kültüründen etkilenmişlerdir. IX. yy’de Maverâünnehir bölgesine yerleştikten sonra Arap ve Fars kültüründen etkilenerek onlara ait olan Arap alfabesini bir asır boyunca kullanmış ve inşa ettikleri medeniyetin meyvelerini de bu alfabe ile geleceğe miras bırakmıştır.³¹⁶ Fakat Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra bir asırdır kullanılan Arap alfabesi farklı nedenlerden dolayı terk edilmiş ve XX. yy’de, 1 Kasım 1928’de meclisten çıkan yasa ile Latin alfabesi resmen kullanılmaya başlanmıştır.³¹⁷ Harf inkılabı’nın yapılmasının temel sebepleri şunlardır: İlk neden, Latin alfabesinin fonetiğinin Türk diline daha uygun olması ve bu durumun Arap alfabesine kıyasla okuma yazma sürecini kolaylaştırmasıdır. İkinci neden ise milliyetçilik akımının getirdiği etkidir. Çünkü Türkler, yaklaşık bir asırdır, bulundukları coğrafyanın etkisinden dolayı Arap alfabesini kullanmıştır. Bu nedenle Türk dili yoğun bir şekilde Arapça ve Farsçanın etkisinde kalmıştır. Harf İnkılabı ile beraber, Türkçe karakterli kelimeler ön plana çıkarılmış, o dönemin Türkçesi de sadeleştirilmek istenmiştir. Bu iki neden dışında da Mustafa Kemal, Harf inkılabı’yla

³¹⁵ Son Saat Gazetesi, 3 Mart, 1926, s. 1.

³¹⁶ Bilal N. Şimşir, *Türk Yazı Devrimi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2008, s.1-3.

³¹⁷ Turan, a.g.e., s.208.

Avrupa devletleri ile hem siyasi alanda hem de kültürel anlamda daha yakın olmayı amaçlamıştır.³¹⁸

Harf İnkılabı yapılmadan uzun bir süre önce bu konu, kamuoyu gündeminde yer almıştır. Harf inkılabının toplumun yararına olduğunu düşünen basın mensupları, kanun meclisten çıkmadan önce, harf inkılabına yönelik yayınlar yapmıştır. Halkın bu süreci benimsemesini kolaylaştırmak istemiştir. Ancak diğer inkılaplar gibi buna da sıcak bakmayan bir kesim olmuştur. Harf İnkılabı'nı eleştirenlere göre Arap alfabesinin terk edilmesi doğru değildir. Çünkü kültürel geçmişle bütün bağlar koparılacak, toplumun geçmişinden soyutlanacak ve tıpkı Şapka İnkılabı gibi bu inkılabı da dini bir anlam yüklenmiştir.³¹⁹ Bu inkılabı yapılan eleştiriler Cumhuriyet Dönemi'yle de sınırlı değildir. Mesela İkinci Meşrutiyet Dönemi'nde, okuma yazma oranını artırmak için, Latin alfabesine geçiş yapılmak istenmiştir. Ancak yapılan çalışmalar, sonuçsuz kalmıştır. Bu duruma başka bir örnek de şu olabilir; Birinci Dünya Savaşı sırasında Enver Paşa, okuma yazma işini kolaylaştırmak için Arap alfabesinin birleştirilmeden yazılmasını önermiştir. Ancak yine bir ilerleme kaydedilmemiştir.³²⁰

Cumhuriyet Dönemi'nde Harf İnkılabı'ndan dolayı yaşanan tüm gerginliklere rağmen bir "Alfabe Komisyonu" kurulmuş ve kabul edilecek olan harfler üzerinde çalışmalar başlatılmıştır. 1928'de Ağustos ayının ilk günlerinde Mustafa Kemal İstanbul'dan Harf İnkılabı'nın yapılacağını tüm yurda duyurmuş ve bu harfleri öğrenme sürecine milli bir görev olarak bakmıştır. Ancak tüm bu olumlu atmosfere rağmen kimi zaman harfler üzerine çalışan kurul üyelerinin dahi olumsuz düşündüğü dönemler olmuştur. Mesela kurul üyeleri arasında yer alan Falih Rıfkı Atay, bu sürecin üç yıldan daha uzun süreceğini Mustafa Kemal'e söylemesi üzerine Gazi ona şu cevabı vermişti; *"Ya üç ay da, ya hiçbir zaman!."* Mustafa Kemal, İstanbul'dan tüm yurda yaptığı bu çağrısından sonra yurt genelinde bir seyahat başlatmıştı ve milli bir görev olarak benimsediği bu görevi alfabeyi halka tanıtarak başlamıştır. Gittiği yerlerde halkla iç içe olmuş ve halkın fikirlerine büyük önem vermiştir. Bu süreç basın camiası tarafından da olumlu karşılanmıştı. Sonuç olarak da 1 Kasım 1928'de

³¹⁸ Sina Akşin, a.g.e., s. 202.

³¹⁹ Şerafettin Turan, Türk Devrim Tarihi Yeni Türkiye'nin oluşumu (1923-1928), Bilgi Yayın Evi, Ankara, 2018, s. 205.

³²⁰ Afet İnan, 2018a, a.g.e, s.182.

TBMM yeni yasama yılının başlarında 1353 numaralı kanun ile yeni alfabeyi resmileştirmiştir.³²¹

Harf devrimi henüz meclisten geçmeden önce ülkenin gündeminde yer almış ve süreli yayımlar aracılığıyla Latin harflerinin tanıtımı yapılmıştır. Yine Kânunuevvel ayının son haftasından sonra Türk gazetelerinin Latin harfleri ile basılmasının zorunlu hale geleceğine yönelik söylentiler basında yer alınca³²² Son Saat gazetesi de bu süreçte gazetenin Türkçe Logo tasarımı için çeşitli girişimlerde bulunmuştur. Okuyucularla iletişime girecek şekilde paylaşımlar yapmış ve okuyucunun fikrini ihmal etmemiştir.³²³

Son Saat, 1 Kasım 1928’de Harf İnkılabı mecliste resmileşene kadar Latin alfabesinin tanıtma rolünü üstlenmiştir. Hatta belli aralıklarla gazetede yeni alfabeyle yönelik “*Öz Türkçe Dersleri*” başlığıyla okuyucu kitlesine Türkçe dersleri de verdiği gözlemlenmektedir(bkz. **EK-23a, 23b ve 23c**).Öz Türkçe dersleri verilmeden önce ilk olarak şu başlıkla okuyucuya hitap edilmiştir, “*Yeni Latin Harflerini Bir Ay Evvelden Öğrenelim.*”³²⁴

Gazete üstlendiği rol itibarı ile Türkçe yayın yapan süreli yayınların da reklamını yapmıştır. Mesela Türkiye’nin Latin alfabesiyle yayınlan ilk gazetesi olma özelliğine sahip “*Türkçe Gazetesi*”, tanıtımını Son Saat gazetesinin aracılığı ile yapmıştır(bkz. **EK-24**).³²⁵

Son Saat gazetesi 1928’deki sayılarının tamamı mevcut olmadığından Latin alfabesinin gazetede ilk defa ne zaman kullanılmaya başlandığı tespit edilememiştir. Mevcut nüshalar içinde ilk olarak Ağustos ayında kullandığı sonucuna varılmıştır. Haber, şu başlıkla gazetenin üçüncü sayfasında ara haber olarak yayınlanmıştır, “*Yeni Milli Rakamları Şimdiden öğrenelim.*”³²⁶ Haberin içeriğinde ise Arap alfabesine ait sayılar ve Latin alfabesine ait sayılar karşılaştırmalı olarak şu şekilde verilmiştir;

³²¹ Turan, a.g.e, s. 205-207.

³²² Son Saat Gazetesi, 27 Eylül, 1928, s. 1.

³²³ Son Saat Gazetesi, 4 Teşrinisani, 1928, s. 1.

³²⁴ Son Saat Gazetesi, 28 Ağustos, 1928, s. 2.

³²⁵ Son Saat Gazetesi, 2 Teşrinievvvel, 1928, s. 5.

³²⁶ Son Saat Gazetesi, 18 Ağustos, 1928, s. 2.

“□-1, □-2, □-3, □-4, □-5, □-6, □-7, □-8, □-9, .-0, ”

Son Saat gazetesi yeni alfabeyi okuyucuya sevdirmek adına gazete Latin alfabesini kullanarak fıkra, şiir ve hikâye tarzında yazılar yayımlamıştır. Hatta bizzat okuyuculardan öneriler dahi almıştır. Mesela 21 Ağustos 1928’de Latin alfabesi ile ilk defa bir fıkra yayınlamak istemiştir. Ancak gazetenin kurucuları arasında olan Ali Ekrem’den gelen öneri doğrultusunda “İstikbal Bizimdir” başlıklı tarih içerikli bir yazıyı paylaşmıştır(bkz. **EK-25**).³²⁷

Bu tarihten sonra gazetede sürekli olarak takma isimlerle yazılara ve hikâyelere verilmiştir. Ayrıca bu yazıların içeriği de Latin alfabesine karşı sempati uyandıracak tarzda olmuştur. 23 Ağustos 1928’de yayınlanan “İki Kafadar” adlı hikâye bu bilgiyi destekler içeriktedir. Yine aynı nüshada henüz inkılap resmi olarak gerçekleşmeden yeni alfabeyle ait kitap basımının yapıldığı ve buna yönelik sahtekârlıklarında başladığına dair bilgisi de şu şekilde verilmiştir;

*“Yeni harfler münasebetiyle şu noktayı kayıt altına almak lazımdır, bir takım kimseler harflerin kıtı şekli tamamen tayin edilmeden bir takım elifba kitapları tayin ettirmiştir ve bunları yeni elifbamız diye satışa çıkarmıştır. Bir karemi dün bu elifba kitaplarından bir tanesini matbaamıza getirmiş, bu kitabın yeni alfabe olmadığı anlaşılmış ve Fransızcaya yakın bir alfabe olduğu tespit edilmiştir. Dolandırıcılığa başlayan bu kitapçılara karşı daha dikkatli olunmalıdır.”*³²⁸

Son Saat, Harf İnkılabı’nın ülke genelindeki seyrini yakından takip etmiştir ve başlatılan harf seferberliğini şu şekilde tasvir etmiştir;

“Harf seferberliği hızlı bir şekilde ilerliyor. Bugün bütün memleketi umumi bir dersane olarak tasvip edersek mübalağa yapmış olmayız yalan bir haber de yapmış olmayız. Bundan böyle yeni harfleri okuyup yazmayı bilmeyenler için içtimaiye hayatı muvaffak olmak ihmali yoktur”.

Özelikle, okuma yazma seferberliğine dair İstanbul’daki gelişmeleri okuyucuya aktarmıştır. Henüz Harf İnkılabı’nın resmi olarak gerçekleşmeden İstanbul’da birçok kurum da okuma yazma seferberliğini başlattığı görülmektedir. Son Saat gazetesi bu gelişmeleri şu haber başlıklarıyla ele almıştır; “Yeni Harfleri Öğrenenler Arasında

³²⁷ Son Saat Gazetesi, 21 Ağustos, 1928, s. 1.

³²⁸ Son Saat Gazetesi, 23 Ağustos, 1928, s. 1.

Onlarda Var”, “Güzel Vatanımız Adeta Tek Dershaneli Mektep Haline Gelmiştir.”
Haberin içeriğinde şu kurumların faaliyetleri tanıtılmıştır;

“Dâhiliye Vekâletinden Bir Tebliğ;

Dâhiliye Vekâleti Celile’sinde yeni Türk harflerinin mahalle ve Köy Muhtarı ve İhtiyarlar Meclisine öğretilmesi ve bilmelerini arz ve muhatara ola.

Yirmi Birinci Mektepte;

Beşiktaş’ da Yirmi Birinci Mektepte muamelelere mahsus açılan kursta tedrisat nihayet verilmiştir. Müfettiş Recep Nuri, Muallim Halil, Fehmi, Sabri ve Cemil Beyler ders verdikleri ve iki yüz yirmi altı muallimin devam ettiği bu üç grubun imtihanları yapılmaktadır. Bu derecede talep, yeni harflerle kıraat ve imalde mevki olmayan muallimler için teşrinievvelin on beşine kadar kurs devam edecektir.

Polis Mektebinde;

Yıldız’da Polis Mektebi talebesine bir kurs açılmıştır. Bu kursa Maarif Müdüriyeti tarafından Muallim Halil Fehmi Bey tayin edilmiştir.

Kadınlar Birliğinden;

Kadınlar Birliği Heyeti İdaresi, hanımlara mahsus olmak üzere, Şehzade Başında Birlik apartmanının da bir kurs açmaya karar vermiştir.

Kömürcü Sokağında;

Galata Kömürcü sokağında, Gold Şmit Mektebinde yeni Türkçe harflerinin tedrisi için bir derslane açılmıştır. Bu dershaneye Galata’daki maarif sokaklarında oturan kadınlarda kayıt yapmıştır. Yeni harflerin kısa zamanda öğrenilmesi gibi hususiyetini takdir eden bu semtin kadınları da derslere devam etmektedirler.

Emin Önü Nahiyesinde Faaliyeti;

Cumhuriyet Halk Fırkası Emin Önü Nahiyesi Vekâletinden; halka yeni Türkçe harfleri ile okuma yazma öğretmek üzere nahiyemiz dâhilinde açılacak kurslardan, Çiçek Pazarında Çıracık Mektebindeki tedrisat açılmıştır. Devam arzusunda bulunan bey ve hanımların Yeni Cami’deki nahiyeye müracaatla isimlerini kayıt etmelidirler.”³²⁹

³²⁹ Son Saat Gazetesi, 1 Teşrinievvel, 1928, s. 1-2.

Son Saat İstanbul'un yerel gazetesi olduğu için İstanbul geneli ve çevre illerde açılan kursları yakından takip ederek açılan kurs sayılarının İstatistik bilgilerini de okuyucuya sunmuştur. Mesela paylaştığı bir haberde okuma yazma seferberliğine yönelik olarak İzmit'e seyyar muallim gruplarının oluşması dikkat çekidir.³³⁰Haberin tamamı ise şu şekildedir;

“Mardin hususi muhabirimizden yeni harflerin derç ve teminin yakından takip etmek üzere Türk Ocağı ve Memurlar Birliği azalarından merkep bir heyet teşkil edilmiştir. Diğer taraftan İstanbul Maarif mıntıkasına mensup vilayetlerde yeni alfabemizin tedrisatına ait son raporlar dün Maarif Eminliğine gelmiştir. Bu raporlardan mıntıkamızda alfabe faaliyetinin hamil bir surette ilerlediği anlaşılmaktadır. Bolu'da memurlar için açılan kursta 76 Mamur başarıyla imtihan vermiş ve kabul için kurs açarak tedrisatta bulunmak üzere derhal köylere hizmet vermek için hazırlıklara başlamışlardır. Keza İzmit merkezinde de Bahriye Kumandanlığı ve rüsumat memurlar için yeniden iki kurs açılmıştır. Adapazarı kazasında da memur ve halk için açılan kurslarda tedrisat faaliyetleri verilmektedir. Burada halk dershanelerinin miktarı otuzu bulmuştur. Adapazarı merkezinde halk için açılan kurslar 137'yi bulmuştur. İzmit Maarif Müdürlüğü muhalif kollardan hareket etmek üzere seyyar muallim gruplarının teşkilatına karar vermiştir. Bu gruplar yazdan itibaren İzmit vilayeti dâhilinde tarama suretle bütün köyleri dolaşarak alfabeyi tedrisat yapacaklardır. Ayrıca İzmit merkezinde ve mahallerindeki kahvehanelerde belli saatlerde alfabe tedrisatı yapılacaktır. İstanbul'da geçen hafta, 167 halk tedrisat hanesine ek olarak, İstanbul merkezde 35, Beyoğlu'nda 31, Üsküdar'da 22, adalarda 8 ve Fabrika Köyünde 3 okuma yazma kursu açılmıştır. Şehrimizde genel olarak şuanda 266 kurs faaliyette bulunmaktadır. Resmi dairelerde açılan kurslar, bu kurs sayılarına dâhil edilmemiştir.”³³¹

Son Saat gazetesi Harf İnkılabı'nın gerçekleştiği süreçte sadece olumlu bir bakış açısıyla yayın yapmıştır. Bu inkılabın olumsuz sonuçları veya muhalefetin fikrine yönelik yayınlar yapmamıştır. Bunun aksine bu duruma olumlu yaklaşan vekiller veya üst yetkililerin fikirlerine yer vermiştir. Mesela dönemin meclis başkanı Kazım Özalp'ın tutumuna şu haber başlığıyla yer vermiştir; *“Meclis Reisi Kazım*

³³⁰ Son Saat Gazetesi, 2 Teşrinievvel, 1928, s. 2.

³³¹ Son Saat Gazetesi, 2 Teşrinievvel, 1928, s. 2.

Paşa Mülhakattaki Teftişini Bitirerek Balıkesir’e Dönmüştür. Yeni Harflerin Sürati İntişarından Pek Memnundur” (bkz. EK-26).

Haberin devamı iki gün sonra şu başlıkla paylaşılmıştır; “*Kazım Paşa Yeni Harfler Hakkında İrşada Devam Ediyor.*” Haberin içeriği ise şu şekildedir;³³²

“Büyük Millet Meclisi Reisi Kazım Paşa Hazretleri kontrolünde İstanbul Mebusu Tevfik Kemal Bey, Malatya Mebusu Nevzat Beylerle, Balıkesir Vilayeti Mebusları, Valisi ve Kol Ordu Komutanı Ali Hikmet Paşa oldukları halde saat on altı buçukta Edremit’e teşrif etmiştir. Paşa hazretleri, kadın erkek binlerce kişinin fevkalade tezahüratı arasında ve yaya olarak kasabaya girmişler ve doğruca Belediye Dairesi tarafında bir araya gelmişlerdir. Kazım Paşa Hazretleri saat yedide askeriye teşrif bulunmuşlardır. Askeriyenin siyasi salonunda toplanan halk ile yeni harfler hakkında konuşmuşlardır. Kazım Paşa, beyanatını şu cümle ile bitirmiş yüksek bir ses içinde alkışlanmıştır; Gazi Hazretlerinin millet ve memleketin ihtiyacını tam zamanında gören rehberliğini burada derin bir minnetle tekrar yâd etmeyi vazife kabul ediyorum.”³³³

Son Saat gazetesi zaman zaman Mustafa Kemal ile iletişim içinde olmuştur. Mesela Harf İnkılabı döneminde Son Saat gazetesi, Mustafa Kemal’in verdiği bir söyleşiyi şu şekilde ayrı iki haber manşeti olarak kullanmıştır. “*Gazimiz 30 Ağustos Baş Kumandanlık Muharebesi Hakkında Fikirlerini Dün Akşam Muhabirimize Şu Cümlelerle Şu Cümlelerle İfade Yaptılar*”, “*Gazimizin Yeni Harflerimizle Yazdıkları Bu Cümleleri Takipçilerimize Klişe Halinde Takdim Ediyoruz.*” Son Saat’in 31 Ağustos 1928’de paylaştığı bu haber başlıkları, Mustafa Kemal’in Latin alfabesi ile ifade ettiği düşünceleri onun el yazısı eşliğinde yayınlamıştır(bkz. EK-27).

Mustafa Kemal Latin alfabesini kullanarak şu cümleleri kurmuştur;

“30 Ağustos’ta sevk ve idare ettiğim muharebe Türk Milletinin yanımda bulunduğu halde idare ettiğim son muharebe idi. Bir insan kendini milletiyle beraber hissettiği zaman ne kadar kuvvet bulur bilir misiniz? Bunun tarifi müşküldür. Eğer ben izahta izhar-ı aciz edersem beni maruz görünüz, G. M. K.”³³⁴

³³² Son Saat Gazetesi, 30 Eylül, 1928, s. 1.

³³³ Son Saat Gazetesi, 2 Teşrinievvel, s. 2.

³³⁴ Son Saat Gazetesi, 31 Ağustos, s. 1.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SON SAAT GAZETESİ SİYASİ HABER BAŞLIK İNDEKSLEMESİ

(1925-1928)

4.1. Gazete Haber Başlıklarının Önemi

Gazetelerin haber başlıkları, yayınlandıkları dönemin; siyasi, sosyal, kültürel, ekonomik hayatını yansıtmaktadır. Son Saat, 16 Mart 1925'te yayın hayatına giren, günlük neşredilen, İstanbul'un yerel basınına ait bir gazetedir. 1928 Aralık ayına kadar basın sansürüne uğramadan yayın yapmıştır. Özel günlerde de aynı gün içinde iki ayrı nüsha³³⁵ basımı yaptığı da olmuştur. Ancak 1928 yılında, Harf İnkılabından dolayı kapanmıştır.

Son Saat gazetesinin yerel bir gazete olmasına rağmen ulusal bir gazete bandında habercilik yaptığı, içeriğinden anlaşılmaktadır. Siyasi olaylar dışında, İstanbul'un kültürel toplumsal hayatı da her açıdan gazeteye yansımıştır. Çalışmanın bu bölümünde, Son Saat gazetesinin 1925, 1926, 1927 ve 1928 yıllarına ait siyasi haber başlık indekslemesi yapılmıştır. Bu gazete, daha önce tarih araştırmalarına konu olmadığı için çalışmanın bu kısmında bu nedenle, bu metot tercih edilmiştir. Temel amaç, gazetede yayınlanan siyasi haberlere bir bütün olarak, bakmak ve bu gazeteyle ilgili ilerde yapılacak çalışmalara ışık tutmaktır. Çünkü Tez çalışmasının ikinci bölümünde, gazetenin içerik çalışması iç siyaset ile sınır tutulmuştur.

1925 yılı haber başlıklarının tamamı eksiksiz bir şekilde incelenmiştir. Bu başlıklara, iç politikada yaşanan; Şeyh Sait İsyanı, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, tekke ve zaviyelerin kapatılması, Şapka İnkılabı ve İstiklal Mahkemeleri konu olurken dış siyasette ise İngiliz-Türk ilişkileri ve Musul Sorunu konu olmuştur. 1925 senesinden itibaren, Türkiye'nin; Avrupa, Ortadoğu ve Balkan elçiliklerinde görev yapan diplomatlarının raporları da 1927 senesine kadar, düzenli olarak okuyuculara sunulmuştur.

³³⁵ “Son Saat gazetesi, Mustafa Kemal'in 2 Temmuz'da İstanbul'a geliş gününü, karşılama merasimini bütün detaylarıyla aktarmış ve aynı gün içinde de yayınlanan ayrı iki nüsha ile okuyucuyla buluşmuştur (bkz. **EK-28a** ve **28b**).”

1926 yılı, Kânunuevvel (Ocak), Şubat, Mart, Eylül, Teşrinievvel(Ekim), Teşrinisani (Kasım), Kânunusani (Aralık) aylarına ait nüshalar mevcut olduğu için sadece bu sayıların başlık incelemesi yapılarak incelenmiştir. Bu yıllarda, Türkiye anayasasında yapılan yenilikler ve Mustafa Kemal'in yurt içi gezileri, iç siyasetin gündemini belirlerken Türk-İngiliz ve Türk-Rus ilişkileri de dış siyasetin haber başlıklarına yön vermiştir. 1926'da Son Saat, Türkiye'nin iç ve dış siyasi olayları dışında, Ortadoğu ve Balkanlarda yaşanan siyasi gelişmeleri de okuyucuya aktarmaya başlamıştır.

1927 senesinin Mart, Nisan, Mayıs, Haziran, Ağustos ayına ait nüshalar incelenerek başlık indekslemesi yapılmıştır. Bu dönemde, 1925'de yaşanan Şeyh Sait İsyanının getirdiği siyasi hareketlilik ve İstiklal Mahkemesi'nde görülen davalar, bir nebze de olsa azalmıştır. Tek parti yönetiminde dingin bir siyaset hayatı oluşturulmuş ve Mustafa Kemal'in yaptığı yurt içi seyahatleriyle oluşan siyasi atmosferde gazetenin haber başlıklarında bir tekdüzelik oluşmuştur. Ancak Balkan ülkelerinde başlayan siyasi bunalım, Yunanistan'daki siyasi gelişmeler, Lozan Antlaşması'ndan kalma Nüfus Mübadelesi, İtalya'nın İkinci Dünya savaşı öncesinde Balkan devletlerine yönelik izlediği politika, gazetenin ulusal haber başlıklarında bir hareketlilik katmıştır. Bu hareketliliği takiben, Çin'deki, Milliyetçi Parti ve Komünist Parti arasında yaşanan iç savaşları da düzenli bir şekilde okuyucusuna sunmuştur.

1928 yılına ait Ağustos, Teşrinievvel, Teşrinisani, Kânunuevvel aylarına ait nüshalar incelenerek başlık indekslemesi yapılmıştır. Son Saat gazetesinin 1928 senesindeki haber başlıkları, geçmiş yıllardaki haber başlıkları ile kıyaslandığında, diğer yıllara göre karşımıza sönük kalmış bir içerikle çıkmıştır. Daha çok İstanbul'un toplumsal, kültürel ve siyasi hayatına yönelik yayın yapmış, yerel gazetelerle eşdeğer bir habercilik izlemiştir. 1 Kasım 1928'de yapılan Harf İnkılabı, bütün aşamaları ile gazetenin hem haber başlıklarına hem de içeriğine yön vermiştir. Ulusal gündemde ise Türk- Yunan ilişkileri bazen ana haber, çoğu zaman ise ara haber olarak gazetede yerini almıştır. İkinci Dünya Savaşı öncesinden yapılan ittifakları, Balkan devletlerinde yaşanan siyasi gelişmeleri ve İtalya'nın Balkanlar'da izlediği siyaseti konu alan başlıkların da gazetede sürekli olmayacak şekilde yer aldığı görülmektedir.

Son Saat gazetesinin 1926, 1927, 1928 yıllarına ait nüshalarının eksik incelenmesinin nedeni ise Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nde sadece ele alınan

sayılarının mevcut olmasıdır. Başlık indekslemesinde tercih edilen takvim gazetenin kullandığı takvimdir. Gazete tarihlemesini Hicri ve Rumi Takvim'i aynı anda kullanarak yapmıştır. Başlık indekslemesinde Rumi Takvim'in tercih edilmesinin sebebi ise günümüzde kullanılan Miladi Takvim ile benzer nitelikte olmasıdır.

4.2. 1925 Siyasi Haber Başlıkları

“Kuvayı Milliye İsyân Mıntıkasına Ulaştı”, Son Saat, 16 Mart 1925, s.1.

“Yeni Kanun”, Son Saat, 16 Mart, 1925, s.1.

“Fazilet Mükâfatını Kim Alacak”, Son Saat,16 Mart, 1925, s.1.

“Gayrimüslim Muallimler”, Son Saat, 16 Mart, s.2.

“Matbuat Cemiyeti”, Son Saat, 16 Mart, 1925, s.2.

“Fransız Ataşesi”, Son Saat, 16 Mart, 1925, s.2.

“Reisi Cumhurbaşkanımızdan” Son Saat, 17 Mart, 1925, s.1.

“Meclisin Tatili Yakın Değildir”, Son Saat, 17 Mart, 1925, s.1.

“Yunan Komiteleri”, Son Saat 17 Mart Salı, 1925, s.1.

“Yunanistan’da Grev”, 17 Mart Salı, 1925, s.1.

“İngiltere Israr Ediyor”, 17 Mart Salı, 1925, s.1.

“Irak İntihabattı”, Son Saat, 17 Mart Salı, 1925, s.1.

“Hilal-i Amerimiz”, Son Saat, 17 Mart, 1925, s.2.

“Kadın Memurlar”, Son Saat, 17 Mart, Salı, 1925, s.2.

“Hükümetin Fikri”, Son Saat, 18 Mart, s.1.

“İstiklal Mahkemesi İcabında İstanbul’a Gelebilir”, Son Saat, 18 Mart 1925, s.1

“Ecnebi Sefaretleri”, Son Saat, 18 Mart, 1925, s.1.

“Paris sefirimiz”, Son Saat 18 Mart, 1925 s.1.

“Mısır’da Vaziyet”, Son Saat, 19 Mart, 1925, s.2.

Hicaz’da vaziyet”, Son Saat, 19 Mart, 1925, s.2.

“Kuvayı Milliye Kumandanlığına Kemaleddin Sami Paşa Tayin Edildi”, Son Saat 19 Mart, 1925, s.1.

“Alman sefiri”, Son Saat, 19 Mart, 1925, s.1.

“İstiklal Mahkemesinin İkinci Celsesi Bugün Akdi Edildi”, 19 Mart, 1925, s.1.

“Hariciye Mahrası”, Son Saat, 19 Mart, 1925, s.1.

“Yunanistan İhtilal Arifesinde midir?”, Son Saat, 19 Mart, 1925, s.1 “150’lerin Biri Hicaz’da”, Son Saat, 19 Mart 1925, s.1.

“Sefaretlerin Ankara’ya Naklinden Sonra İstanbul Şehri”, Son Saat, 19 Mart, 1925, s.1.

- “Paris’e Gönderilen Talebelerimiz”*, Son Saat, 19 Mart Cuma, 1925, s.2.
- “Kadın Memurlar”*, Son Saat, 19 Mart Cuma, 1925, s.2.
- “Kuvayı Umumiyemiz Beş gün Sonra Harekete Başlayacaktır”*, Son Saat, 21 Mart Cumartesi, 1925, s.1.
- “Terakkiperver Fırkasından Ayrılanların Sebepleri Nelerdir?”*, Son Saat, 21 Mart Cumartesi, 1925, s.1.
- “İsyan Sahasından Akşamdan Bir Vaziyet Değişmemiştir”*, Son Saat, 22 Mart, 1925, s.1.
- “Askeri Hareket Neden Gecikti?”*, Son Saat, 22 Mart, 1925, n.7 s.1.
- “İran Sefarethanesinde”*, Son Saat, 22 Mart, 1925, s.1.
- “Yunan Hükümeti”*, Son Saat, 22 Mart, 1925, s.2.
- “Mecliste İstiklal Madalyalarının Merasimi”*, Son Saat, 23 Mart, 1925, s.1.
- “İngiliz Sefirinin Gazetemize Beyanatı”*, Son Saat, 23 Mart, 1925, s.1.
- “Millet Meclisin Bugün ki Celsesinde Hükümet”*, Son Saat, 23 Mart 1925, s.1.
- “Lozan Muahedesinde”*, Son Saat, 24 Mart, 1925, s.1.
- “İstiklal Mahkemesinin Beyannamesi Bugün Sokaklarda Talik Edildi”*, Son Saat, 24 Mart, 1925, s.1.
- “Mısır Kabinesi İstifaya Mecbur Oldu”*, Son Saat, 24 Mart, 1925, s.1.
- “Himaye-i Etfal”*, Son Saat, 24 Mart 1925, s.2.
- “İsyan Sahasında Kıta Hareketinin Başlamasına İki Gün Kala”*, Son Saat, 25 Mart 1925, s.1.
- “İngilizler Irak’ı Tahliye Ediyorlar,”* Son Saat, 25 Mart, 1925, s.1.
- “Türkiye ve Fransa Arasında Bir İttifak Projesi mi Tespit Ediyor?”*, Son Saat, 26 Mart, 1925, s.1.
- “İsyan Sahasında Tebdil Yok”*, Son Saat, 26 Mart, 1925, s.1.
- “Vilayet-i Şarkîye İstiklal Mahkemesi Reisi Mazhar Müfit Bey”* Son Saat, 26 Mart, 1925, s.1.

- “İngiliz Siyaseti”*, Son Saat, 26 Mart, 1925, s.2.
- “Siyaset Ufuklarda”*, Son Saat, 27 Mart, 1925, s.1.
- “Almanya’nın Niyeti”*, Son Saat, 27 Mart, 1925, s.1.
- “Baş Papaz”*, Son Saat, 27 Mart, 1925, s.1.
- “Tedip Kuvvetlerimizin İlk Tatbikat Hareketleri Başladı”*, Son Saat, 27 Mart, 1925, s.1.
- “Kızıl Ordunun Kuvveti”*, Son Saat, 27 Mart, 1925, s.2.
- “Beyaz Ruslar Türk Olmak İstiyor”*, Son Saat, 27 Mart, 1925, s.2.
- “İngilizlerin Manasız Bir İtirazı”*, Son Saat, 28 Mart, 1925, s.1.
- “Tenkil Harekâtı Kıta Sahasında İhlal oldu, Kitamız (Hani), (Lice), (Eğil) ve (Ergani) İstikametlerinde İlerliyor”*, Son Saat, 28 Mart, 1925, s.1.
- “Franklin Boullion”*, Son Saat, 28 Mart, 1925, s.1.
- “Refik Bey”*, Son Saat, 28 Mart, 1925, s.1.
- “Musul’umuza Kavuşacağız”*, Son Saat, 28 Mart, 1925, s.1.
- “Arnavut Heyeti”*, Son Saat, Son Saat, 28 Mart, 1925, s.1.
- “Fethi Bey”*, Son Saat, 28 Mart, 1925, s.1.
- “Ordumuzun Kıta Hareketi Başlıyor Son Darbeyi Bekleyiniz”*, Son Saat, 29 Mart, 1925, s.1.
- “Halk Fırkasının Bugün ki İçtimasında Ne Konuşulacak?”*, Son Saat, 29 Mart, 1925, s.1.
- “İlk Ceza”*, Son Saat, 29 Mart, 1925, s.1.
- “İstiklal Mahkemesi”*, Son Saat, 29 Mart, 1925, s.1.
- “Fırka İçtima-i”*, Son Saat, 29 Mart, 1925, s.1.
- “Yugoslavya”*, Son Saat, 29 Mart, 1925, s.1.
- “Yunanistan’da Vaziyet”*, Son Saat, 29 Mart, 1925, s.1.
- “Yunanistan’da Vaziyet”*, Son Saat, 30 Mart, 1925, s.1.
- “Mısır’da Vaziyet”*, Son Saat, 30 Mart, 1925, s.2.

“Cemiyeti Akvam Heyeti İstanbul’a Geliyor”, Son Saat, 31 Mart, 1925, s.1.

“Terakkiperver Mebusları”, Son Saat, 31 Mart, 1925, s.1.

“Hariciye Vekili”, Son Saat, 31 Mart, 1925, s.1.

“Müdafa-i Havamız”, Son Saat, 31 Mart, 1925, s.1.

“İsyân Sahasında”, Son Saat, 31 Mart, 1925, s.1.

“Hareket Tenkili İsyân Sahasına Girdi”, Son Saat, 1 Nisan, 1925, s.1.

“Fransa İle Aramızdaki Pürüzlü Meseleler Halledilmek Üzere”, Son Saat, 1 Nisan, 1925, s.1.

“Ankara’da Hukuk Mektebi”, Son Saat, 1 Nisan, 1925, s.1.

“Fransız Mebuslar”, Son Saat, 1 Nisan, 1925, s.1.

“Yunan Kollukları”, Son Saat, 1 Nisan, 1925, s.1.

“Tedrisat İptida-i Kanunu” Son Saat, 2 Nisan, 1925, s.1.

“Erkan Harbiye-i Umumiye Reisimizin Vaziyeti Hakkında Beyanâtı”, Son Saat, 1 Nisan, 1925 s.1.

“Makedonya’da İhtilal”, Son Saat, 2 Nisan, 1925, s.1.

“Umumiye Komiserinin Gazetemize Beyanâtı”, Son Saat, 3 Nisan, 1925, s.1.

“Şeyh Sait Halife Namına İsyân Beyannameleri Dağıtıyor”, Son Saat, 3 Nisan, 1925, s.1.

“İstiklal Mahkemesi”, Son Saat, 3 Nisan 1925,s.1.

“Berlin Sefirimiz” Son Saat, 3 Nisan, 1925, s.1.

“Liman Nizamnamesi”, Son Saat, 3 Nisan, 1925, s.3.

“İki Fırkamız Hızlı Bir İsyân Merkezine Doğru İlerliyorlar”, Son Saat, 4 Nisan, 1925, s.1.

“Emin Bey”, Son Saat, 4 Nisan, 1925, s.1.

“Şark İstiklal Mahkemesi”, Son Saat,4 Nisan, 1925, s.1.

“Franklin Bolliun’un Gazetemize Beyanâtı” , Son Saat, 4 Nisan,1925, s.1.

“Şeyh Sait Genç’ten Güneye Doğru İlerliyor”, Son Saat, 5 Nisan, 1925, s.1.

- “İstiklal Mahkemesi”*, Son Saat, 5 Nisan, 1925, s.1.
- “Türk Fransız Münasebeti”*, Son Saat, 5 Nisan, 1925, s.1.
- “İrtica Hareketi”*, Son Saat, 5 Nisan, 1925, s.1.
- “Şeyh Sait Yalnız Kalıyor”*, Son Saat, 5 Nisan, 1925, s.1.
- “Emin Bey”*, Son Saat, 5 Nisan, 1925, s.1.
- “Rauf Bey’in İfadesi Alındı Mı Alınmadı, Mı?”*, Son Saat, 5 Nisan, 1925, s.1.
- “Vasıf Bey”*, Son Saat, 6 Nisan, 1925, s.1.
- “Hamit Bey”*, Son Saat, 6 Nisan, 1925, s.1
- “Düşman Tehdit Ediyor”*, Son Saat, 6 Nisan, 1925, s.1.
- “Kürt Aşiretleri”*, 6 Nisan, 1925, s.1.
- “Berlin Sefiri Kemalettin Paşa”*, Son Saat, 6 Nisan, 1925, s.1.
- “İsyancılar tam Bir Bozgun Halindedir”*, Son Saat, 6 Nisan, 1925, s.1.
- “Asiler Hükümette Sadık Kalan köyleri Yağmalıyorlar”*, Son Saat,7 Nisa, 1925, s.1.
- “Millet Meclisi”*, Son Saat 7 Nisan, 1925, s.1.
- “Atina Bankası”*, Son Saat, 7 Nisan, 1925, s.1.
- “Yunanistan İle Anlaşıyoruz”*, Son Saat, 7 Nisan, 1925, s.1.
- “Asım Paşa”*, Son Saat 7 Nisan, 1925, s.1.
- “Diyarbakır’da İlk Hainler Akşam İpe Çekildiler”*, Son Saat, 1925, s.1.
- “İstanbul Rumları”*, Son Saat, 8 Nisan, 1925, s.1.
- “Af Yoktur”*, Son Saat,8 Nisan, 1925, s.1.
- “Ali Fuat Paşa’nın Beyanatı”*, Son Saat, 8 Nisan,1925, s.1.
- “Tayyareden Siyasete”*, Son Saat 8 Nisan, 1925, s.1.
- “Asilerin Şimdiye Kadar Verdiği Kayıp Beş Binden fazladır”*, Son Saat, 9 Nisan, 1925, s.1.
- “İngilizlerle Hususi Müzakereye Girişmek”*, Son Saat 9 Nisan, 1925, s.1.

“Diyarbakır’da Şeyh Eyüp’ün İdamına İntizar Ediliyor”, Son Saat 10 Nisan, 1925, s.1.

“Baş Vekilimiz”, Son Saat, 10 Nisan, 1925, s.1.

“Fırkanın Bugün Ki Pek Mühim İçtiması”, Son Saat, 11 Nisan, 1925, s.1.

“Yunanistan İle Müzakere”, Son Saat 11 Nisan, 1925, s.1.

“Fransız Kabinesi İstifa etti”, Son Saat, 11 Nisan, 1925, s.1.

“Yunanistan’la Müzakere”, Son Saat, 11 Nisan, 1925, s.1.

“Viyana Misafirlerimiz”, Son Saat, 11 Nisan, 1925, s.1.

“Avrupa ve Biz”, Son Saat, 11 Nisan, 1925, s.2.

“Şark Galebesi”, Son Saat, 11 Nisan, 1925, s.2.

“Dâhiliye Vekili Cemil Bey’in Son Saat’e Beyanatı”, Son Saat, 12 Nisan, 1925, s.1.

- “Son Dakika Terakkiperverler”*, Son Saat, 12 Nisan, , 1925, s.1
- “Genç İsyânında”*, Son Saat 12 Nisan, , 1925, s.1.
- “Belediyeler Kongresi”*, Son Saat,12 Nisan, , 1925, s.2.
- “Şeyh Sait”*, Son Saat, 13 Nisan, , 1925, s.1.
- “Terakkiperver Fırkasında Tarhiyat Nasıl Yapıldı?”* Son Saat, 13 Nisan, , 1925, s.1.
- “Yeni Sefirlerimiz”*, Son Saat 13 Nisan, 1925, s.1.
- “Ankara’dan İstanbul’a”*, Son Saat, 13 Nisan, 1925, s.1.
- “Fransız Buhranı”*, Son Saat, 13 Nisan, 1925, s.1.
- “Gazinin Riyasetinde”*, Son Saat, 13 Nisan, 1925, s.1.
- “İstanbul Mebusu Rauf Beyin Beyanatı”*, Son Saat, 13 Nisan, 1925, s.1.
- “İsviçre Gazeteleri”*, Son Saat, 13 Nisan, 1925, s.1.
- “Şark Galebesi”*, Son Saat, 13 Nisan, , 1925, s.1.
- “Şeyh Sait Genç’ten İran Hududuna İrtica Etti”*, Son Saat, 14 Nisan, 1925, s.1.
- “Ticaret Vekilinin Beyanatı”*, Son Saat, 14 Nisan, “1925, s.1.
- “İsyân Hareketinin Kısa Bir Hülasası”*, Son Saat 14 Nisan, 1925, s.1.
- “Güney Sınırımızda”*, Son Saat, 14 Nisan, 1925, s.1.
- “Terakkiperverlerin Evrakı”*, Son Saat, 14 Nisan, 1925, s.1.
- “Terakkiperver Fırkada”*, Son Saat, 14 Nisan, 1925, s.1.
- “Bir Yunan Kabinesi”*, Son Saat, 14 Nisan, 1925, s.1.
- “Tetkikat olacak mı?”*, Son Saat, 14 Nisan,1925, s1.
- “Şeyh Sait’in Firarına Dair Verdiğimiz Haber Doğrudur”*, Son Saat, 15 Nisan, 1925, s.1.
- “Şark Vilayetlerinde”*, Son Saat 15 Nisan, 1925, s.1.
- “Hâkimiyeti Milliye’nin Mühim Bir Makalesi”*, Son Saat, 15 Nisan, 1925, s.1.

- “Yunan Hükümeti”, Son Saat, 15 Nisan, 1925, s.1.
- “Şeyh Sait’i Bertaraf Eden Dokuzuncu Kol Ordumuz”, Son Saat, 16 Nisan, 1925, s.1.
- “Fransız Buhranını Hal Etmek Üzeredir”, Son Saat, 16 Nisan, 1925, s.1.
- “Asilerden Firara Muvaffak Olan Yoktur”, Son Saat, 16 Nisan, 1925, s.1.
- “Millet Meclisi”, Son Saat, 16 Nisan, 1925, s.1.
- “Diyarbakır 10 Nisan Hasan Oğlu Şeyh Mehmet Bugün Camii Önünde Asıldı”, Son Saat, 16 Nisan, 1925, s.1.
- “Terakkiperver Fırka”, Son Saat, 16 Nisan, 1925, s.1.
- “Tanin Gazetesi”, Son Saat, 16 Nisan, 1925, s.1.
- “Paris Sefirimiz”, Son Saat, 16 Nisan, 1925, s.1.
- “Sait’in Üzerinde Mühim Vesaikler Bulundu”, Son Saat, 17 Nisan, 1925, s.1
- “Yunan Hükümet’inin Cevabı”, Son Saat, 17 Nisan, 1925, s.1.
- “İsyanın Hadisesinin Gösterdiği Hakikat” Son Saat, 17 Nisan, 1925, s.1
- “Fransız Kabinesi”, Son Saat 17 Nisan, 1925, s.1.
- “Mevkuf Gazeteciler”, Son Saat 17 Nisan, 1925, s.1.
- “Tanin Muhabirleri Bugün İstiklal Mahkemesine Gönderildi”, Son Saat, 18 Nisan, 1925, s.1.
- “Diyarbakır İstiklal mahkemesi”, Son Saat 18 Nisan, 1925, s.1.
- “Bulgar İhtilali Nasıl Başladı”, Son Saat 18 Nisan, 1925, s.1
- “Tevfik Fikret”, 18 Nisan, 1925, s.1.
- “İsyanın Failleri Taraf Taraf İdam Ediliyor,” Son Saat, 19 Nisan, , 1925, s.1.
- “Sait Ne Yapacaktı?” Son Saat, 19 Nisan, , 1925, s.1.
- “Esat Paşa”, Son Saat, 19 Nisan, 1925, s.1.
- “Yunan İtilafı”, Son Saat, 19 Nisan, 1925, s.2.
- “Doktor Fuat” 20 Nisan, , 1925, s.1.

- “Şark Vilayetlerimiz Tamamen Temizlenmiş”*, Son Saat, 20 Nisan, 1925, s.1.
- “Silvan’den Kaçanlar”*, Son Saat, 20 Nisan, , 1925, s.1.
- “Bulgar İhtilali”*, Son Saat 20 Nisan, , 1925, s.1.
- “Cünüp Hududuz da Fesadimi Çıkaracaklar”*, Son Saat 20 Nisan, 1925, s.2.
- “Fransa İle Yeni Müzakere”*, Son Saat, 21 Nisan, , 1925, s.1.
- “Reisi Cumhur Hazretleri Kahraman ordumuza Teşekkür Etti”*, Son Saat 21 Nisan, , 1925, s.1.
- “Gazi Paşa”*, 21 Nisan, , 1925, s.1.
- “Türk Yunan İtilafının Esası Nedir?”* 21 Nisan, , 1925, s.1.
- “Darülfünun Meselesi Millet Meclisinde”*, Son Saat 21 Nisan, , 1925, s.1.
- “İsyân Hakkında”*, Son Saat, 21 Nisan, , 1925, s.1.
- “Mısır Sefiri”*, Son Saat, 21 Nisan, 1925, s.1.
- “İstiklal Mahkemesi”*, Son Saat, 22 Nisan, 1925, s.1.
- “Tereddüte Mahal Yoktur”*, Son Saat, 22 Nisan, 1925, s.1.
- “Yeni Fransız Kabinesinin Programı”*, Son Saat, 22 Nisan, 1925, s.1.
- “Şark İstiklal Mahkemesinin Bayramdan Evvelki Mahkemeleri”*, Son Saat, 26 Nisan, 1925, s.1.
- “Diyarbakır Mahkemesi”*, Son Saat, 26 Nisan, 1925, s.1.
- “İngiliz Sefiri”*, Son Saat, Son Saat, 26 Nisan, 1925, s.1.
- “İsyânın Sahasında”*, Son Saat, 26 Nisan, 1925, s.1.
- “Şeyh Sait”*, Son Saat, 26 Nisan, 1925, s.1.
- “Ankara’da Bayram”*, Son Saat, 26 Nisan, 1925, s.2.
- “Gazi Paşa”*, Son Saat 26 Nisan, 1925, s.2.
- “Diyarbakır’da Mahkûm Edilen Hainler”*, Son Saat, 27 Nisan, 1925, s.1.
- “Terhis Yakındır”*, Son Saat, 27 Nisan, , 1925, s.1.

“Musul İhtilafı”, Son Saat, 27 Nisan, 1925, s.1.

“Gazi Paşanın Mühim Beyanatı”, Son Saat 27 Nisan, 1925, s.1.

“İsyanın Hakiki Mahiyeti Yavaş Yavaş Anlaşıyor”, Son Saat, 28 Nisan, 1925,
s.1

“Tiflis Müslümanları”, Son Saat, 28 Nisan, 1925, s.1.

“Ordumuzu Takdir”, Son Saat, 28 Nisan, 1925, s.1.

“İstiklal Mahkemesi”, Son Saat 28 Nisan, 1925, s.1.

“Aşiretler Bir Bir Dehalet Ediyorlar”, 28 Nisan, 1925, s.1.

“Türk Darülfünunu”, Son Saat, 28 Nisan, 1925, s.1.

“Türk Uçakları”, Son Saat 29 Nisan, 1925, s.1.

“Nurettin Bey”, Son Saat, 29 Nisan, 1925, s.1.

“Tayyare Cemiyetimiz”, Son Saat, 29 Nisan, 1925, s.1.

“Bulgar İhtilalcileri”, Son Saat, 29 Nisan, 1925, s.1.

“Sesiz İnkılaplar”, Son Saat, 30 Nisan, 1925, s.1.

“Diyarbakır İstiklal Mahkemesinin Dün Verdiği Kararlar”, Son Saat, 30 Nisan,
1925, s.1.

“Balkan Devletleri Sabık Balkan İttifakını Diriltmeye Çalışıyorlar”, Son Saat,
30 Nisan, 1925, s.1.

“Müdafaa-i Milliye Vekili”, Son Saat, 30 Nisan, 1925, s.1.

“Baş Vekilimiz”, Son Saat, 30 Nisan, 1925, s.1.

“Halk Fırkasının Kongresi Bugün Açıldı”, Son Saat, 1 Mayıs, 1925, s.1.

“Teşkilatı Mülkiye”, Son Saat, 1 Mayıs, 1925, s.1.

“İsyana İştirak Edenler”, Son Saat, 1 Mayıs, 1925, s.1.

“Şark Vilayetlerimizin Teşkilatı Değiştirilmiştir”, 2 Mayıs, 1925, s.1.

“Sırbistan Bulgaristan’a Bir Nota Verdi”, Son Saat, 2 Mayıs, 1925, s.1.

“Yunan İtilafı”, Son Saat, 2 Mayıs, 1925, s.1.

- “Reisi Cumhur Hazretleri İstanbul’a Gelecek”, Son Saat, 3 Mayıs, 1925, s.1.
- “Arnavut Mirhasımızın Gazetemize Beyanâtı”, Son Saat 3 Mayıs, , 1925, s.1.
- “Londra Sefirimiz”, Son Saat, 3 Mayıs, , 1925, s.1.
- “İstanbul Rumlarının Avdeti İçin Müzakere Kabul Etmiyoruz”, Son Saat, 4 Mayıs, , 1925, s.1.
- “Bulgar Sefiri”, Son Saat, 4 Mayıs, , 1925, s.1.
- “Heyeti Vekilliye’ den Gece Cevabı”, Son Saat, 4 Mayıs, 1925, s.1.
- “Fransa İle Münasebetimiz”, Son Saat, 4 Mayıs, 1925, s.1.
- “Osmanlı Bankası”, Son Saat, 4 Mayıs, , 1925, s.1.
- “Hava Hâkimiyeti İçin Neler Lazımdır?”, Son Saat, 4 Mayıs, , 1925, s.3.
- “Şark Mahkemesi Mühim Mahkemelere Başladı”, Son Saat, 5 Mayıs, , 1925, s.1.
- “Muallimler Kongresi”, Son Saat, 5 Mayıs, 1925, s.1.
- “Londra Sefirimiz Görevinden Çekiliyor”, Son Saat, 5 Mayıs, 1925, s.1.
- “İstiklal Mahkemesi”, Son Saat, 6 Mayıs, 1925, s.1.
- “Londra Sefirliği”, Son Saat, 6 Mayıs, 1925, s.1.
- “Belçika İle Müzakere”, Son Saat, 6 Mayıs, , 1925, s.1.
- “İrşat Heyetleri”, Son Saat, 6 Mayıs, , 1925, s.5.
- “Şeyh Sait Haini Dün Diyarbakır’a Getirildi”, Son Saat, 7 Mayıs, 1925, s.1.
- “İngilizler Musul İçin Hükümetimize Hususi Bir Müzakere Teklif Etiler”, Son Saat, 7 Mayıs, 1925, s.1.
- “Şapkalı Adam”, Son Saat, 7 Mayıs, , 1925, s.1.
- “Silah Kongresi”, 7 Mayıs, , 1925, s.1.
- “Mebuslarımızın Seyahatinden Kimsenin Haberi Yok”, Son Saat, 7 Mayıs, , 1925, s.1.
- “Reisi Cumhurun Seyahati”, Son Saat, 7 Mayıs, 1925, s.1.
- “Osmanlı Bankasıyla Niçin Anlaştık”, Son Saat, 7 Mayıs, , 1925, s.3.

- “Mektepler Bayramı”, Son Saat, 7 Mayıs, , 1925, s.1.
- “Kadınlar Kongresinde”, Son Saat, 7 Mayıs, , 1925, s.1.
- “Üsküdarlılar Halk Fırkasından Ne İstediler”, Son Saat, 7 Mayıs, , 1925, s.3.
- “Şeyh Cemalettin Afgani Kimdir?” 7 Mayıs, , 1925, s.5.
- “Diyarbakır’da Fethi Beyin Mahkemesi Münasebetiyle”, Son Saat, 8 Mayıs,1925, s.1.
- “Rusya ile Cereyan Eden Ticari Müzakere”, Son Saat, 8 Mayıs, 1925, s.1
- “Gazinin Seyahati”, Son Saat, 8 Mayıs, 1925, s.1.
- “Londra Sefirimiz”, Son Saat, 8 Mayıs, 1925, s.1.
- “Fransız ve İspanyol Cephelerinde Muharebeler”, Son Saat, 9 Mayıs, 1925, s.1.
- “Şeyh Şemsettin’in Firar Teşebbüsü Suyu Düştü”, 9 Mayıs, 1925, s.1.
- “Fesat Ocağının Bütün İş Fesatlık”, Son Saat, 9 Mayıs, 1925, s.1.
- “Fesat Ocağı”, Son Saat, 9 Mayıs, 1925, s.5.
- “İlk Tayyareyi Satın Aldık”, 10 Mayıs, 1925, s.1.
- “Musul ve Süleymaniye’yi Bize Terk Etmeyen Teklifi Kabul Etmiyoruz”, Son Saat, 10 Mayıs, 1925, s.1.
- “Fas Cephesinde Son Vaziyet”, Son Saat, 10 Mayıs, , 1925, s.1.
- “Mektepler Bayramı”, Son Saat, 10 Mayıs, , 1925, s.5.
- “İsyan Sahasında”, Son Saat, 11 Mayıs, , 1925, s.1.
- “Çanakkale’imize Bir İngiliz Heyeti Geliyor”, Son Saat, 11 Mayıs, , 1925, s.1.
- “Sana-i Bankası” Son Saat, , 11 Mayıs, , 1925, s.3.
- “Asilerden Şeyh Şemsettin Diyarbakır’a Getirildi Ve İsticvaba Çekildi”, Son Saat, 12 Mayıs,1925, s.1.
- “Cahit Bey”, Son Saat, 12 Mayıs, , 1925, s.1.
- “Mısır Sefiri Gidiyor”, Son Saat, 12 Mayıs, 1925, s.1.
- “Emin Bey Reisi Cumhuriyet Davet Edecek”, Son Saat, 12 Mayıs, s.1.

- “Mektepler Bayramı”, Son Saat, 12 Mayıs, 1925, s.5.
- “Balkan Harbinde” Son Saat, , 12 Mayıs, 1925, s.5.
- “İngiliz gazeteleri”, Son Saat, 12 Mayıs, 1925, s.5.
- “Terakkiperver Fırkası”, Son Saat, 12 Mayıs, 1925, s.5.
- “Ziraat Bankası” Son Saat, 12 Mayıs, 1925, s.5.
- “Mirhasamız Mühim Bir Teklif de Bulundu”, Son Saat, 13 Mayıs, 1925, s.1.
- “İsyan Sahasında Son Vaziyet”, 13 Mayıs, 1925, s.1.
- “Dün Kimler Tevkif Edildi”, 13 Mayıs, 1925, s.1.
- “Yeni Fransız Sefiri”, 13 Mayıs, 1925, s.1.
- “Terakkiperverler Kongresi”, Son Saat, 13 Mayıs, , 1925, s.1.
- “Türkiye’de Artık İrtica Hayatı Yok”, Son Saat, 13 Mayıs, , 1925, s.1.
- “İngiliz Sefiri”, Son Saat, 14 Mayıs, , 1925, s.1.
- “Şark İstiklal Mahkemeleri Tarihi Mahkemelere Başladı”, Son Saat, 14 Mayıs, , 1925, s.1.
- “Kahraman Ordumuzun Şehidi”, Son Saat, 14 Mayıs, 1925, s.1.
- “Bahriye Vekilimiz”, Son Saat, 14 Mayıs, , 1925, s.1.
- “Gazi Paşa Yakında İstanbul’a Gelecek”, Son Saat, 14 Mayıs, , 1925, s.1.
- “İsmet Paşa’nın Seyahati”, Son Saat, 14 Mayıs, , 1925, s.1.
- “İsmet Paşa”, Son Saat, 15 Mayıs, 1925, s.1.
- “Fransız Sefiri Bu Sabah Şehrimize Geldi”, 15 Mayıs, 1925, s.1.
- “Lahey Mahkemesi, Yunanistan’ın Papazları İçin Verdiği Karar”, Son Saat, 15 Mayıs, 1925, s.1.
- “Emin Bey Bu Sabah Geldi, Muhabirimize Beyanatı”, Son Saat, 16 Mayıs, 1925, s.1.
- “Ruslarla İhtilafımız Nasıl Halledilebilir”, Son Saat, 16 Mayıs, 1925, s.1.
- “Japon Sefaretinde”, Son Saat, 16 Mayıs, 1925, s.1.

- “Meclisi Umumi”, Son Saat, 16 Mayıs, 1925, s.3.
- “İsyân Havarisinde Dün ki Durum”, Son Saat, 16 Mayıs, 1925, s.3.
- “Şirketi Hayriye”, Son Saat, 16 Mayıs, 1925, s.3.
- “Kız Mektepleri” Son Saat, 16 Mayıs, 1925, s.5.
- “Kara Yüzlü, Kara Kalpli Şeyh Sait İstiklal Mahkemesinde”, Son Saat, 17 Mayıs, , 1925, s.1.
- “İsmet Paşa”, Son Saat, 17 Mayıs, , 1925, s.1.
- “Türk Yunan İtilafı”, Son Saat, 17 Mayıs, 1925, s.1.
- “Balkan Devletleri İttihat Edebilecekler mi?” Son Saat, 17 Mayıs, 1925, s.1.
- “Fransız Ve İspanyolların Müzakeratı Başladı”, Son Saat, 17 Mayıs, 1925, s.1.
- “Türk Bulgar Müzakeratı”, Son Saat, 17 Mayıs, 1925, s.1.
- “Ecnebi Mektepleri”, Son Saat, 17 Mayıs, 1925, s.5
- “Şeyh Sait Abdülkadir İle Beraber Mahkemede”, Son Saat, 18 Mayıs, 1925, s.1.
- “Berlin Sefirimiz”, Son Saat, 18 Mayıs, 1925, s.1.
- “Fas Muharebeleri”, Son Saat, 18 Mayıs, 1925, s.1.
- “İdam Mahkemeleri”, Son Saat, 18 Mayıs, 1925, s.1.
- “Fransız Sefir”, Son Saat, 18 Mayıs, 1925, s.1.
- “Berlin Sefirimiz”, Son Saat, 18 Mayıs, 1925, s.1.
- “Türk Ocağı’nda Tasfiye”, Son Saat, 8 Mayıs, 1925, s.1.
- “Şeyh Sait”, Son Saat, 19 Mayıs, 1925, s.1.
- “Terakkiperverlerin Sivas Kâtibi Fethi Bey İstiklal Mahkemesinde”, 19 Mayıs, 1925, s.1.
- “Baş Papaz Nihayet İstifa Etmiş”, Son Saat, 19 Mayıs, 1925, s.1.
- “Şark Vilayetlerinde”, Son Saat, 19 Mayıs, 1925, s.1.
- “Fransız Sefiri”, Son Saat, 19 Mayıs, 1925, s.1.

- “*Maarif Vekili*”, Son Saat, 19 Mayıs, 1925, s.1.
- “*İtalya – Yunanistan*”, Son Saat, 19 Mayıs, 1925, s.3.
- “*Şark İstiklal mahkemesinde Terakkiperverlerin Kâtibinin Mahkemesi*”, 19 Mayıs, 1925, s.5.
- “*Rum Mekteplerinde*”, Son Saat, 19 Mayıs, 1925, s.1.
- “*İstiklal Mahkemesi Bugün Kürdistan Teşkilinin Hayaline Kapılanlarının Mahkemesini*” Yaptı”, Son Saat, 20 Mayıs, 1925, s.1.
- “*İngiliz Sefiri*”, Son Saat, 20 Mayıs, 1925, s.1.
- “*Heyetti Fesadı*”, Son Saat, 20 Mayıs, 1925, s.1.
- “*Tayyare Cemiyeti İçtima*”, Son Saat, 20 Mayıs, 1925, s.1.
- “*Fas’ta Son Vaziyet*”, Son Saat, 20 Mayıs, 1925, s.1.
- “*Türk Ocağı’nda Tasfiye*”, Son Saat, 20 Mayıs, 1925, s.1.
- “*Fransızlarla Muahede Akd Edeceğiz*”, Son Saat, 21 Mayıs, 1925, s.1.
- “*Yunanlarla Müzakere*”, Son Saat, 21 Mayıs, 1925, s.1.
- “*Halk Fıkrası*”, Son Saat, 21 Mayıs, 1925, s.1.
- “*Mısır Sefiri*”, Son Saat, 23 Mayıs, 1925, s.1.
- “*Şark İstiklal Mahkemesi Şeyh Sait’in İfadesini Alıyor*”, Son Saat, 23 Mayıs, 1925, s.1.
- “*Fransız Cephanelerinde Muharebeler Şiddetlendi*”, Son Saat, 23 Mayıs, 1925, s.1.
- “*Fransızlarla Müzakere*”, Son Saat, 23 Mayıs, 1925, s.1.
- “*Sıhhiye Vekili Refik Beyle Mülakat*”, Son Saat, 23 Mayıs, 1925, s.3.
- “*Heyetti Fesadinin Beyanatları Elle Geçirildi*”, Son Saat, 24 Mayıs, 1925, s.1.
- “*Fas’ta Muharebeler*”, Son Saat, 24 Mayıs, 1925, s.1.
- “*Heyeti Fesadiye Yine İsticvap Edildi*”, Son Saat, 25 Mayıs, 1925, s.1.
- “*Yunan İtilafı*”, Son Saat, 25 Mayıs, 1925, s.1.
- “*Fransızlarla Müzakere*”, Son Saat, 25 Mayıs, 1925, s.1.

- “İdam Mahkemeleri”, Son Saat, 25 Mayıs, 1925, s.1.
- “Askeri Tayyarelerimiz”, Son Saat, 25 Mayıs, 1925, s.1.
- “Şeyh Sait Hakkında Ne Denmiş”, Son Saat, 25 Mayıs, 1925, s.5.
- “Şeyh Sait Bugün Diyarbakır’da Mahkeme ediliyor”, Son Saat, 26 Mayıs, 1925, s.1.
- “Tayyare Cemiyeti”, Son Saat, 26 Mayıs, 1925, s.1.
- “İdamları Tasdik”, Son Saat, 26 Mayıs, 1925, s.1.
- “Cemiyeti Akvam İstanbul Rumları Hakkında Görüşecek”, Son Saat, 26 Mayıs, 1925, s.1.
- “Tayyare Cemiyetinin Faaliyeti”, Son Saat, 26 Mayıs, 1925, s.1.
- “Terakkiperverlerden Yirmi Sekiz kişi İstifa etti”, Son Saat, 26 Mayıs, 1925, s.1.
- “İngiliz Sefiri Gidiyor”, Son Saat, 26 Mayıs, 1925, s.1
- “İrak’ta Son Vaziyet Nedir?”, Son Saat, 27 Mayıs, 1925, s.1.
- “İngiliz Sefaretinden”, Son Saat, 27 Mayıs, 1925, s.1.
- “Rodos’taki Askeri faaliyetten Haberdarız”, Son Saat, 27 Mayıs, 1925, s.1.
- “Bulgarlarla Müzakeremiz”, Son Saat, 27 Mayıs, 1925, s.1.
- “Demirbaş Şarl’ın İstanbul’daki Hayatı”, Son Saat, 28 Mayıs, 1925, s.1.
- “Şeyh Sait Mahkemesinin Tafsilatı Geldi”, Son Saat, 28 Mayıs, 1925, s.1.
- “İstiklal Mahkemesi Reisinin Muhabirimize Beyanatı”, 28 Mayıs, 1925, s.1.
- “Sefirlerin Hayatı”, Son Saat, 28 Mayıs, 1925, s.1.
- “Küçük İtilaf Anlaşmamızı Teklif Ediyor”, Son Saat, 28 Mayıs, 1925, s.1.
- “Fevzi Paşa’nın Maiyetiyle Birlikte Şehrimize Geliyorlar”, Son Saat, 28 Mayıs, 1925, s.1.
- “Türk Yunan İtilafı Neticelendi”, Son Saat, 28 Mayıs, 1925, s.1.
- “İngilizler Neden Hacca Mani Oluyor”, Son Saat, 28 Mayıs, 1925, s.3.
- “Kızıl Bayrak” Son Saat, 29 Mayıs, 1925, s.3.

- “İngiliz Sefareti”*, Son Saat, 29 Mayıs, 1925, s.1.
- “İran Asırlaşıyor”*, Son Saat, 29 Mayıs, 1925, s.1.
- “Şeyh Sait Bugün Mahkeme Ediliyor”*, Son Saat, 30 Mayıs, 1925, s.1.
- “Türk Ocağı ’nda Tasfiye Başlıyor”* 30 Mayıs, 1925, s.1.
- “Kısmi Seferberlik”*, Son Saat, 30 Mayıs, 1925, s.1.
- “Bulgar İhtilalcileri nasıl Asıldılar”*, 30 Mayıs, 1925, s.1.
- ‘Fesatlık Cemiyeti’*, Son Saat, 31 Mayıs, 1925, s.1.
- “Aşiretlerimiz Arasında Cemiyet Müsabakası”*, 31 Mayıs, 1925, s.1.
- ‘Yeni Bir Kıyam mı?’* Son Saat, 31 Mayıs, 1925, s.1.
- “Maliye Vekili Bu Sabah Şehrimize Geldi”*, Son Saat, 31 Mayıs, 1925, s.1.
- “Japonların Aleyhinde Kıyam”*, Son Saat, 31 Mayıs, 1925, s.1.
- “İsyanın Mürettebi Anlaşıyor”*, Son Saat, 31 Mayıs, 1925, s.5.
- ‘Fransızlar Meselesi’*, Son Saat, 31 Mayıs, 1925, s.5.
- “Sahte Şeyhler”*, Son Saat, 31 Mayıs, , 1925, s.5.
- “Sait’in Bütün Hedefi İngilizlerle Birleşmek ve Kürdistan’ı Teşkil Etmek imiş”*,
Son Saat, 2 Haziran 1925, s.1.
- ‘Fevzi Paşa Bu Sabah İstanbul’a Hareket Etti’*, Son Saat, 2 Haziran, 1925, s.1
- “Millette Beyanname”*, Son Saat, 2 Haziran, 1925, s.1.
- “Fesatçıların Mahkemesi”*, Son Saat, 2 Haziran, 1925, s.1.
- “İlk Mekteplerde Tedrisat”*, Son Saat, 2 Haziran, 1925, s.3.
- “Şeyh Sait’in Mahkemesi”*, Son Saat, 2 Haziran, 1925, s.5.
- “İsyanın Mahiyeti; Nasıl Hazırlandığı, Hedefi ve Bütün Esrarları Anlaşıyor,”* Son Saat, 3 Haziran, 1925, s.1.
- “Türkiye Tamamıyla Emindir, Ecnebi Sermayesini İşleyebiliyor”*, Son Saat, 3 Haziran, 1925, s.1.
- “Fesatçıların Mahkemesi”*, Son Saat, 3 Haziran, 1925, s.1.

- “Şeyh Sait’in Mahkemesi”, Son Saat, 3 Haziran, 1925, s.5.
- “Türkiye’de İnkılap Katiyen Takrir Etmiştir”, Son Saat, 4 Haziran, 1925, s.1.
- “Gazinin Beyannamesi”, Son Saat, 4 Haziran, 1925, s.1.
- “Recep Bey”, Son Saat, 4 Haziran, 1925, s.1.
- “İkinci Tayyare”, Son Saat, 4 Haziran, 1925, s.1.
- “Suriye’nin Fransa’dan Ayrılmasından Endişesi” Son Saat, 5 Haziran, 1925, s.1.
- “Maarif Vekili”, Son Saat, 5 Haziran, 1925, s.1.
- “Bugün Ankara’dan Gelenler”, Son Saat, 5 Haziran, 1925, s.1.
- “Ankara’da Maarif Mahallesi İnşa Edilecek”, Son Saat, 5 Haziran, 1925, s.1.
- “İçtima Günü Hakkında İtilaf Çıktı”, Son Saat, 5 Haziran, 1925, s.1.
- “Paris’te Bize Karşı”, Son Saat, 5 Haziran, 1925, s.1.
- “Fesatçıların Mahiyeti Tamamıyla Tazif Ediliyor” Son Saat, 5 Haziran, 1925, s.1.
- “Fesatçılara Ait Tahkikat Devam Ediyor”, Son Saat, 6 Haziran, 1925, s.1.
- “Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının Seddi”, Son Saat, 6 Haziran, 1925, s.5.
- “Amerikan Mektepleri”, Son Saat, 6 Haziran, 1925, s.5.
- “Bakır Köy Mektepleri”, Son Saat, 6 Haziran, 1925, s.5.
- “İlk Mektepler”, Son Saat, 6 Haziran, 1925, s.3.
- “Fevzi Paşa”, Son Saat, 7 Haziran 1925, s.1.
- “Fesatçılar Kafile Kafile Ankara’da Toplanıyor”, Son Saat, 7 Haziran, 1925, s.1.
- “Gazi Paşa Yeni Bir İnkılap Hazırlıyor”, Son Saat, 7 Haziran, 1925, s.1.
- “Ticaret Vekili”, Son Saat, 7 Haziran, 1925, s.1.
- “İtalyan Sefiri Geldi”, Son Saat, 7 Haziran, 1925, s.1.
- “Terakkiperver Fırkasının Ankara Merkezinin Seddi”, Son Saat, 7 Haziran, , 1925, s.1.

- ‘Halk Fırkası Müfettişleri Tayin Edildi’*, Son Saat, 8 Haziran, 1925, s.1.
- “Asıf Derviş Paşa Beraat Etti”*, Son Saat, 8 Haziran, 1925, s.1.
- “Açık Denizlerde Gözümüz Yok”*, Son Saat, 8 Haziran, 1925, s.1.
- “Fesatçıların Şifreli Mektupları Tutuldu”*, Son Saat, 8 Haziran, 1925, s.1.
- ‘Muallimlerin Fikri’*, Son Saat, 8 Haziran, 1925, s.3.
- “Seyit Abdülkadir’in İngilizlere Teklifatı ve İrticayı Ayaklandıran Şiirleri”*, Son Saat, 8 Haziran, 1925, s.5.
- ‘Şeyh Sait Hakkındaki Hüküm Bugün Verilecek’*, Son Saat, 9 Haziran, 1925, s.1.
- “İran Hükümeti İle İtilafımız Nedir”*, Son Saat, 9 Haziran, 1925, s.1.
- “Terakkiperverler İstanbul’da Nasıl Tahribat Yaptılar”*, Son Saat, 9 Haziran, 1925, s.1.
- “Hain Şeyh Sait’in Davası”*, Son Saat, 9 Haziran, 1925, s.5.
- “İran Sefirinin Beyanatı”*, Son Saat, 10 Haziran, 1925, s.1.
- “Allah Diyen Allahsız Asiler ve Davaları”*, Son Saat, 10 Haziran, 1925, s.1.
- “Gazimizin Heykeli Ne Zaman Tamamlanacak”*, Son Saat, 10 Haziran, 1925, s.1.
- “Ankara’nın İmarı”*, Son Saat, 10 Haziran, 1925, s.1.
- “Fas’ta Son Vaziyet,”* Son Saat, 10 Haziran, 1925, s.1.
- “Maarif Vekili Bu Sabah”*, Son Saat, 10 Haziran, 1925, s.1.
- “Fransızlar İngilizlerle Nihayet Uyuştular”*, Son Saat, 10 Haziran, 1925, s.1.
- “Otuz Bin Ermeni”*, Son Saat, 10 Haziran, 1925, s.1.
- “Genç Valisi Ve Kazası Tevkif Edildi”*, Son Saat, 10 Haziran, 1925, s.5.
- “İstiklal Mahkemesi”*, Son Saat, 11 Haziran, 1925, s.1.
- “Irak Hududumuzda Bir Azgınlığa Başladılar”*, Son Saat, 11 Haziran, 1925, s.1.
- “Şeyh Sait Ve Hamiyeleri Elli Altıyı Buldu”*, Son Saat, 11 Haziran, 1925, s.1.

- “Elazığ Divanı Harpte Mahkeme Olanlar”*, Son Saat, 11 Haziran, 1925, s.1.
- “Nihayet Teşkil Edildi”*, Son Saat, 11 Haziran, 1925, s.1.
- “Maarif Vekili Geldi”*, Son Saat, 11 Haziran, , 1925, s.1
- “Petrol İhzarı”*, Son Saat, 11 Haziran, 1925, s.1.
- “Mektep Vergisi Kimlerden Alınacak”*, Son Saat, 11 Haziran, , 1925, s.1
- “İstanbul’daki Muallim Cemiyetleri Birleşebilir mi?”* Son Saat, 11 Haziran, 1925, s.5
- “Fesatçıların Tarikat ve Cemiyetlerinin İç Yüzü Bütün Esrarı Meydana Çıktı”*, 12 Haziran, 1925, s.1
- “Fransızların Baş Vekili Rabat’ta,”* Son Saat, 12 Haziran,1925, s.1.
- “Bir Mahkeme Reisi Ankara’ya Gönderiliyor”*, Son Saat, 12 Haziran, 1925, s.1.
- “Şeyh Sait Hemayesi Dün Mahkeme Edildi”*, Son Saat, 12 Haziran,1925, s.3.
- “İran İhtilali”*, Son Saat, 12 Haziran,1925, s.3.
- “Fransız Sefiri”*, Son Saat, 12 Haziran, 1925, s.3.
- “Vilayeti Şarkiye’de Çıkan İsyan Tesadüf Değildir”*, Son Saat, 13 Haziran, ,, 1925, s.1.
- “Maarif Vekilimiz,”* Son Saat, 12 Haziran, 13 Haziran, 1925, s.5.
- “Türk Ocağında Tasfiye”*, Son Saat, 15 Haziran, , 1925, s.1.
- “İstiklal Mahkemesinde Heyeti Fesadiye’nin Son Mahkemesi Nasıl olacak”*, Son Saat, 15 Haziran, , 1925,s.1.
- “Gazi Paşanın Heykelleri Yapılmaya Başlandı”*, Son Saat, 15 Haziran,1925, s.1.
- “Silah kongresi”*, Son Saat,15 Haziran, 1925, s.3.
- “Yeni Kabine”*, Son Saat, 15 Haziran, 1925, s.3.
- “Almanlarla Müzakere”*, Son Saat, 16 Haziran, 1925, s.1.
- “Türk -Yunan İtilaflı”*, Son Saat, 16 Haziran, 1925, s.1.
- “Şeyh Sait’in Mahkemesi”*, Son Saat, 16 Haziran, 1925, s.1.

- “Tayyarelerimiz Bu Sabah”*, Son Saat, 16 Haziran, 1925, s.1.
- “Tayyare Cemiyetinin Merkez İçtiması”*, Son Saat, 16 Haziran, , 1925, s.1.
- “Türkiye Belçika”*, Son Saat, 16 Haziran, 1925, s.5.
- “Suriye Hududunda”*, Son Saat, 16 Haziran, , 1925, s.5.
- “Romanya Sefirimiz”*, Son Saat, 16 Haziran, , 1925, s.5.
- “İsyan Patlak Vermeden Önce Genç Valisi Durumdan Haberdar Değil miydi?”*, Son Saat, 17 Haziran, ,1925, s.1.
- “Hilal-ı Ahmerin Merkezi Nakil Edilecek”*, Son Saat, 17 Haziran, 1925, s.1.
- “Türk Ocağından Kaç kişi Çıkarılacak”*, Son Saat, 17 Haziran, 1925, s.1
- “Suriye’de Türkler”*, Son Saat, 17 Haziran, 1925, s.3.
- “Hindistan Heyetimiz”*, Son Saat, 17 Haziran, 1925, s.3.
- “İdam Mahkemeleri”*, Son Saat, 17 Haziran, 1925, s.3.
- “Fesadcilerin Tarikatı Nasıl Ortaya Çıkarıldı”*, 18 Haziran, 1925, s.1.
- “Gazi Paşa”*, Son Saat, 18 Haziran, 1925, s.1.
- “İsyanın Tamamını Şeyh Sait’in Evvelden Hazırladığı İfşa Edildi”*, Son Saat, 18 Haziran, 1925, s.3.
- “Türkiye- İran”*, Son Saat, 19 Haziran, 1925, s.1.
- “Türk-Yunan İtilafı”*, Son Saat, 19 Haziran, 1925, s.1 Belçika Kabinesi, 19 Haziran, 1925, s.5.
- “Tevhidi Efkâr Ve Son Telgraf Gazete Sahipleri Zabıtaya Davet Edildiler”*, Son Saat, 20 Haziran, 1925,s.1.
- “Berlin Sefirimiz”*, Son Saat, 21 Haziran, 1925, s.1.
- “ Ermeni Firarları”*, Son Saat, 21 Haziran, 1925, s.1.
- “Gazi Paşa Fıkıradı”*, Son Saat, 21 Haziran, 1925, s.1.
- “Dâhiliye Vekili Cemil Beyin Muhabirimize Mühim Beyanatı”*, Son Saat, 23 Haziran, 1925, s.1.

“Fesatçılar Faaliyetlerinden Emin Olarak Müstakil Kabinlerini Bile Hazırlamışlar”, Son Saat, 23 Haziran,1925,s.1.

“Yeni Vilayet Kadrosu”, Son Saat, 23 Haziran, 1925, s.1.

“Maarif Vekili Kız Muallim Mektebinde”, Son Saat, 23 Haziran, 1925, s.3.

“Şeyh Sait Hakkında Medai Umuminin Beyanâtı”, Son Saat, 24 Haziran, 1925, s.5.

“Yunanlarla İtilaf”, Son Saat, 24 Haziran, 1925, s.1.

“Fransız Sefiri Yarın Ankara’ya Gidiyor”, Son Saat, 24 Haziran, 1925, s.5.

“Fransızlarla Müzakere”, Son Saat, 25 Haziran, 1925, s.1.

“Şeyh Sait’in Mahkemesi”, Son Saat, 25 Haziran, 1925, s.1.

“İran Sefiri ile Neler Müzakere Edilecek”, Son Saat, 25 Haziran, 1925, s.1.

“Rus Sefaretinde”, Son Saat, 25 Haziran, 1925, s.5.

“Şeyh Sait İfadesini Hazırladı”, Son Saat, 26 Haziran, 1925, s.1.

“Cevat Abbas Bey Bu Sabah Ankara’dan Geldi”, Son Saat, 26 Haziran,1925, s.1.

“Yunan Kabinesi Cebren İstika Edildi”, Son Saat, 27 Haziran, 1925, s.1.

“Ormanları İşleyecek Sermayemiz Yoktur”, 27 Haziran, 1925, s.1.

“Bulgaristan İle Müzakere”, Son Saat, 27 Haziran, 1925, s.1.

“Şeyh Sait ve Yandaşları Hakkında Hüküm Verildi”, 28 Haziran, 1925, s.1.

“Yunan Kabinesi Bu Sabah Teşkil Etti”, Son Saat, 28 Haziran, 1925, s.1.

“Mirhasalarımızın Daveti”, Son Saat, 28 Haziran, , 1925, s.1.

“Şeyh Sait Haini ve Himayesi Müdafaaalarını Nasıl ve Ne Vaziyette Yaptılar”, Son Saat, 29 Haziran, 1925,s.1.

“Fesatçıların Reisi Cemiyeti Akvama Müracaat Etti mi?”, Son Saat, 29 Haziran, 1925, s.1.

“Faslılara Yardım Etmiyoruz”, Son Saat, 1 Temmuz, 1925, s.1.

“Yunan Mirhasaları Hükümetten Talimat İstediler”, Son Saat, 1 Temmuz, ,

1925, s.1.

“*Fransız Meclisinde*”, Son Saat, 1 Temmuz, 1925, s.1.

“*Türk Yunan İtilafı*”, Son Saat, 1 Temmuz, 1925, s.5.

“*Cumhuriyet Aleyhinde olmayanların Hukukları*”, Son Saat, 2 Temmuz, 1925, s.1.

“*Japonlar Çinlilere Harp İlan Edecek Mi?*”, Son Saat, 2 Temmuz, 1925, s.1

“*Beyaz Ruslar*”, Son Saat, 2 Temmuz, 1925, s.5.

“*Maznun Gazeteciler*”, Son Saat, 6 Temmuz, 1925, s.1.

“*Dâhiliye Vekili Teftiş Seyahatine Başlandı*”, Son Saat, 6 Temmuz, 1925, s.1.

“*Cumhuriyet Kanunları*”, Son Saat, 6 Temmuz, 1925, s.1.

“*Gazetecilerin Mahkemesi Ne Zaman Başlayacak*”, Son Saat, 7 Temmuz, 1925, s.1.

“*Londra Sefirimiz*”, Son Saat, 7 Temmuz, 1925, s.1.

“*Gazetecilerin Mahkemesi Ne Vakit Başlayacak*”, Son Saat, 7 Temmuz, 1925, s.1.

“*Fransız Sefiri*”, Son Saat, 7 Temmuz, 1925, s.1.

“*Dâhiliye Vekili Bu Akşam Adana’ya Geliyor*” 7 Temmuz, 1925, s.1.

“*Irak İngiliz Olmaya Başladı*”, Son Saat, 7 Temmuz, 1925, s.1.

“*İngilizlere Göre Musul Meselesinin Bugün ki Vaziyeti*”, Son Saat, 7 Temmuz, 1925, s.1.

“*İptidai Muallimleri*”, Son Saat, 7 Temmuz, 1925, s.3.

“*Rus Hududumuz*”, Son Saat, 7 Temmuz, 1925, s.5.

“*Valinin Teftişleri*”, Son Saat, 7 Temmuz, 1925, s.5.

“*Dün Tevfik Edilen Ahmet Rıfat Bey Ankara’ya Gönderildi*”, 8 Temmuz, 1925, s.1.

“*Vekiller Karmandan Geçtiler*”, Son Saat, 8 Temmuz, 1925, s.1.

“*İtilaf nameyi Tadil mi Ettirmek İstiyorlar*”, Son Saat, 8 Temmuz, 1925, s.5.

- “Muallimlere Tebliğ”*, Son Saat, 8 Temmuz, 1925, s.5.
- “Şarkta Başlayan Yangının Son İtfaiyesi”*, Son Saat, 9 Temmuz, 1925, s.1.
- “Vekillerimiz Adana’da”*, Son Saat, 9 Temmuz, 1925, s.1.
- “Muhtelat Mübadele Bu Sabah Umumi İçtimai Akd Edildi”*, Son Saat, 9 Temmuz, 1925, s.1.
- “Tayyare Cemiyetti”*, Son Saat, 10 Temmuz, 1925, s.1.
- “Fesatçılar Dün İki Kişi Daha Tevkiğ Edildi”*, Son Saat, 10 Temmuz, 1925, s.1.
- “Sırbistan’dan Müslüman Akını Başlıyor mu?”* Son Saat, 10 Temmuz, 1925, s.1.
- “İstiklal Mahkemesi Reisi Ali Beyin Gazetemize Mühim Beyanatı”*, 11 Temmuz, 1925, s.1 *“Rusya İle Ticari Münasebetimiz Düzelecek mi?”*, Son Saat, 11 Temmuz, 1925, s.1.
- “Diyarbakır’daki Mevkuflar Elazığ’a Gönderiliyor”*, Son Saat, 11 Temmuz, 1925, s.1.
- “Türkiye Adaleti”*, Son Saat, 11 Temmuz, 1925, s.3.
- “Fransız Sefiri”*, Son Saat, 11 Temmuz, 1925, s.3.
- “Vekillerimiz Maraş’ta”*, Son Saat, 12 Temmuz, 1925, s.1.
- “Yeni Fransız Tebliğleri”*, Son Saat, 12 Temmuz, 1925, s.1.
- “Mevkuf Araplar”*, Son Saat, 12 Temmuz, 1925, s.1.
- “Tayyare Cemiyeti”*, Son Saat, 12 Temmuz, 1925, s.3.
- “Çin Yalnız Çinlilerindir Kimse Müdahale Edemez”*, Son Saat, 3 Temmuz, 1925, s.1
- “Valiler İçtimaya Çağırıldı”*, Son Saat, 13 Temmuz, 1925, s.1
- “Son Dakika İstiklal Mahkemesi Bugün Hafiyen Toplanıyor”*, Son Saat, 13 Temmuz, 1925, s.1
- “Romanya’daki Hainler”*, Son Saat, 14 Temmuz, 1925, s.1
- “Rusya İle Dostluğumuz Katiyen Halledilir Olmamıştır”*, Son Saat, 15

Temmuz, 1925, s.1.

“*Mevkuf Gazeteciler Elazığ’a Nakil Ediliyor*”, Son Saat, 15 Temmuz, 1925, s.1.

“*Fas’a İngiltere’de mi Askeri Sevkiyat Yapacak?*”, Son Saat, 15 Temmuz, 1925, s.1.

“*Numune Çiftlik Köylüler Çalışmaya Geldiler*”, Son Saat, 15 Temmuz, 1925, s.1.

“*Tahkikat Devam Ediyor*”, Son Saat, 15 Temmuz, 1925, s.1.

“*Kıbrıs Meselesi*”, Son Saat, 15 Temmuz, 1925, s.3.

“*Fransızlar İspanyollarla Niçin İltifata Geçecekmiş?*”, Son Saat, 15 Temmuz, 1925, s.3.

“*Fransızlar Birçok Şehir Daha Tahliye Ediyorlar*”, Son Saat, 16 Temmuz, 1925, s.1.

“*Trakya Hududumuz Tehdit Altında*”, Son Saat, 16 Temmuz, 1925, s.1

“*Şeker Stoku*”, Son Saat, 16 Temmuz, 1925, s.3.

“*Her Şey Anlaşıldı; Ankara İstiklal Mahkemesinin Reisinin Mühim Ve Tarihi Beyanatı*”, 16 Temmuz, 1925, s.1.

“*İstanbul Fransız Teşkilatını mı Taklit Ediyor,*” Son Saat, 17 Temmuz, 1925, s.1

“*Almanlarla Müzakere*”, Son Saat, 17 Temmuz, 1925, s.1.

“*Bir Tayyaremiz Düştü*”, Son Saat, 17 Temmuz, 1925, s.1.

“*Bu Sabah Hilal-ı Ahmer’de İntihap Başladı*”, Son Saat, 17 Temmuz, 1925, s.1.

“*Türk Ocağı*”, Son Saat, 17 Temmuz, 1925, s.3.

“*Romanya’dan Gelen Mevkuflar*”, Son Saat, 17 Temmuz, 1925, s.1.

“*Gazinin Heykeli Yarın Gönderiliyor*”, Son Saat, 18 Temmuz, 1925, s.1.

“*Diyarbakır’da Dâhiliye Vekilinin Riyaseti Altında Valiler Tarafından idari Bir İçtima Yapıldı*”, Son Saat, 18 Temmuz, 1925, s.1.

“Gazinin Heykeli İki Ay Sonra Hazır”, Son Saat, 19 Temmuz, 1925, s.1.

“Baş Papaz”, Son Saat, 19 Temmuz, 1925, s.1.

“Dâhiliye Vekili”, Son Saat, 19 Temmuz, 1925, s.1.

“Boğazlar Komisyonu”, Son Saat, 19 Temmuz, 1925, s.3.

“İngilizler Musul’u Kışkırtmaya Başladı”, Son Saat, 20 Temmuz, , 1925, s.1.

“Dâhiliye Ve Sıhhiye Vekilleri”, Son Saat, 20 Temmuz, 1925, s.1.

“Gazetecilerin Mahkemesi”, Son Saat, 20 Temmuz, , 1925, s.1.

“Yeni Yunan Sefiri”, Son Saat, 20 Temmuz, 1925, s.1.

“Ticaret Vekilinin Beyanatı”, Son Saat”, 22 Temmuz, 1925, s.1.

“Fesadcilerin Beyanatı”, Son Saat, 22 Temmuz, 1925, s.1

“Bekir Bey İstanbul’a Neden Geldi”, Son Saat, 22 Temmuz, 1925, s.1

“Harp mi Olacak?”, Son Saat, 22 Temmuz, , 1925, s.3.

“Almanya’dan da Atılıyor”, Son Saat, 22 Temmuz, 1925, s.5.

“Almanya’nın Cevabı”, Son Saat, 22 Temmuz, 1925, s.5.

“İstiklal Mahkemesi”, Son Saat, 23 Temmuz, 1925, s.1.

“İstiklal Mahkemesi”, Son Saat, 23 Temmuz, 1925, s.1.

“Vekillerimiz Bu Sabah Sivas’a Gittiler”, 23 Temmuz, 1925, s.1.

“Tayyare Cemiyetinin Bu Sabahki İçtimada Aldığı Kararlar”, Son Saat, 23 Temmuz, , 1925, s.1.

“Hasan Bey Bu Sabah Talimat Verdi”, Son Saat, 23 Temmuz, 1925, s.1.

“İnkılap Buyuracaktır”, Son Saat, 23 Temmuz, 1925, s.1.

“İzmir Muallimleri”, Son Saat, 23 Temmuz, 1925, s.5.

“İtilaf Ediliyor Mu?”, Son Saat, 23 Temmuz, 1925, s.5.

“Diyarbakır’da Dâhiliye Vekilinin Riyaseti Altında Valiler Tarafından idari Bir İçtima Yapıldı”, Son Saat, 18 Temmuz, 1925, s.1.

“Gazinin Heykeli İki Ay Sonra Hazır”, Son Saat, 19 Temmuz, 1925, s.1.

“Baş Papaz”, Son Saat, 19 Temmuz, 1925, s.1.

“Dâhiliye Vekili”, Son Saat, 19 Temmuz, 1925, s.1.

“Boğazlar Komisyonu”, Son Saat, 19 Temmuz, 1925, s.3.

“İngilizler Musul’u Kışkırtmaya Başladı”, Son Saat, 20 Temmuz, , 1925, s.1.

“Dâhiliye Ve Sıhhiye Vekilleri”, Son Saat, 20 Temmuz, 1925, s.1.

“Gazetecilerin Mahkemesi”, Son Saat, 20 Temmuz, , 1925, s.1.

“Yeni Yunan Sefiri”, Son Saat, 20 Temmuz, 1925, s.1.

“Ticaret Vekilinin Beyanatı”, Son Saat”, 22 Temmuz, 1925, s.1.

“Fesadcilerin Beyanatı”, Son Saat, 22 Temmuz, 1925, s.1.

“Bekir Bey İstanbul’a Neden Geldi”, Son Saat, 22 Temmuz, 1925, s.1.

“Harp mi Olacak?”, Son Saat, 22 Temmuz, , 1925, s.3.

“Almanya’dan da Atılıyor”, Son Saat, 22 Temmuz, 1925, s.5.

“Almanya’nın Cevabı”, Son Saat, 22 Temmuz, 1925, s.5.

“İstiklal Mahkemesi”, Son Saat, 23 Temmuz, 1925, s.1.

“İstiklal Mahkemesi”, Son Saat, 23 Temmuz, 1925, s.1.

“Vekillerimiz Bu Sabah Sivas’a Gittiler”, 23 Temmuz, 1925, s.1.

“Tayyare Cemiyetinin Bu Sabahki İçtimada Aldığı Kararlar”, Son Saat, 23 Temmuz, , 1925, s.1.

“Hasan Bey Bu Sabah Talimat Verdi”, Son Saat, 23 Temmuz, 1925, s.1.

“İnkılap Buyuracaktır”, Son Saat, 23 Temmuz, 1925, s.1.

“İzmir Muallimleri”, Son Saat, 23 Temmuz, 1925, s.5.

“İtilaf Ediliyor Mu?”, Son Saat, 23 Temmuz, 1925, s.5.

“Ticaret Ve Esnaf Bankası”, Son Saat, 23 Temmuz, 1925, s.5.

“İzmir’de İhracat”, Son Saat, 23 Temmuz, , 1925, s.5.

“Almanların Cevabı”, Son Saat, 23 Temmuz, 1925, s.5.

“Genç Muallimlerimiz”, Son Saat, 23 Temmuz, 1925, s.5.

“Hilal-ı Ahmer’in İsmi Değiştirmek İçin Teklif ”, Son Saat, 24 Temmuz, 1925, s.1.

“Yunanları Düşündüren iki Nokta”, Son Saat, 24 Temmuz, 1925, s.1.

“Fas’ta Düşmanın Son Vaziyeti”, Son Saat, 24 Temmuz, 1925, s.1.

“İtalyan Sefirinin Avdeti,” Son Saat, 24 Temmuz, 1925, s.1.

“İtalya Ve Balkanlar”, Son Saat, 24 Temmuz, 1925, s.1.

“Bugün zafer Kazandığımız Gündür”, Son Saat, 25 Temmuz, 1925, s.1.

“Tiflis Baruthanesi İşgal Edildi”, Son Saat, 25 Temmuz, 1925, s.1.

“Vekillerimizin Seyahati”, Son Saat, 25 Temmuz, 1925, s.3.

“Türk Gençliği”, Son Saat, 26 Temmuz, 1925, s.1.

“Rusya’da İhtilal”, Son Saat, 26 Temmuz, 1925, s.1.

“Türk ocağı Azası”, Son Saat, 26 Temmuz, 1925, s.5.

“Vekillerimiz Amasya’da”, Son Saat, 27 Temmuz, 1925, s.1.

“İdam Mahkemeleri”, Son Saat, 27 Temmuz, , 1925, s.3.

“Lütfi Fikri Beyin Hatıra Defteri”, Son Saat, 28 Temmuz, 1925, s.1.

“Amerikalı Tayyareciler”, Son Saat, 28 Temmuz, 1925, s.1.

“Şurayı Devlet”, Son Saat, 28 Temmuz, 1925, s.5.

“Cumhuriyet Kendisine Suikast Yapanlara Karşı Ufak Bir Müsamaha Göstermeyecektir”, Son Saat, 30 Temmuz, 1925, s.1.

“Lort George Şiddetle İtham Ediliyor”, Son Saat, 30 Temmuz, 1925, s.1

“Yeni Siyaset”, Son Saat, 30 Temmuz, 1925, s.1.

“İtalya Sefiri”, Son Saat, 30 Temmuz, 1925, s.5.

“İttifaka Teşvik”, Son Saat, 30 Temmuz, 1925, s.5.

“Tayyare Cemiyeti”, Son Saat, 30 Temmuz, 1925, s.5.

“Heyeti Vekilliye Musul Meselesiyle Meşguldür”, Son Saat, 31 Temmuz, 1925, s.1.

- “*Fas'ta Son Vaziyet Nedir?*” Son Saat, 30 Temmuz, 31 Temmuz, 1925, s.1.
- “*Times Gazetesi Heyeti Tahkikat Raporunu Kimden Ve Nasıl Aldı*”, Son Saat, 1 Ağustos, 1925, s.1.
- “*Halk Fırkası*”, Son Saat, 1 Ağustos, 1925, s.1.
- “*Heyeti Fesadiyenin Mısır'da Şubesi mi Var?*” Son Saat, 1 Ağustos, 1925, s.3.
- “*Saip Bey Elazığ'a Hareket Etti*”, Son Saat, 2 Ağustos, 1925, s.1.
- “*Müdafaa-i Milliye Vekilimizin Teşekkürü*”, Son Saat, 2 Ağustos, 1925, s.1.
- “*Sovyet Hükümeti*”, Son Saat, 2 Ağustos, 1925, s.1.
- “*Vekillerimiz Ankara'ya Avdet Ediyorlar*”, Son Saat, 2 Ağustos, 1925, s.1.
- “*Suriye İhtilafı*”, Son Saat, 2 Ağustos, , 1925, s.1.
- “*Yunan Hükümeti İtilafını Tasdik Etmiştir*”, Son Saat, 2 Ağustos, , 1925, s.1.
- “*Fransa İle Hususi Müzakere Cereyan Ediyor*”, 3 Ağustos, 1925, s.1.
- “*Son Celse Türk Ocağında*”, Son Saat, 3 Ağustos, 1925, s.1.
- “*İran'da Aleyhimize Tahribat*”, Son Saat, 3 Ağustos, 1925, s.1.
- “*Ankara İmar Ediliyor*”, Son Saat, 3 Ağustos, 1925, s.1.
- “*Muallimlerin Kıyafeti*”, Son Saat, 3 Ağustos, 1925, s.1.
- “*Tahkik Heyetinin Raporu Şayana Dikkattir*”, 3 Ağustos, 1925, s.1.
- “*Bulgarlara Karşı Askeri, Münasebet Yapılacak mı?*”, 3 Ağustos, 1925, s.1.
- “*İngilizler Siyasi Bir Manevra Çeviriyorlar*”, Son Saat, 4 Ağustos, 1925, s.1.
- “*Fas'ta Son Vaziyet*”, Son Saat, 4 Ağustos, 1925, s.1.
- “*Macarlarla Müzakere*”, Son Saat, 4 Ağustos, 1925, s.1.
- “*Osmanlı Bankası İle İtilafımız Nedir*”, Son Saat, 4 Ağustos, 1925, s.1.
- “*Türk Musul'u İçin Harp Edilemez*”, Son Saat, 5 Ağustos, 1925, s.1.
- “*Şark Mahkemesi Reisi Müfit Beyin Mühim Beyanatı*”, Son Saat, 5 Ağustos, 1925, s.1.
- “*Emin Bey Süreyya Cevap Veriyor*,” Son Saat, 5 Ağustos, 1925, s.1.

- “İstiklal Mahkemesinde Fesatçılar”*, Son Saat, 5 Ağustos, 1925, s.1.
- “Fransız Baş Vekilli”*, Son Saat, 5 Ağustos, 1925, s.5.
- “Yunan Sefirinin İtimatnamesi”*, Son Saat, 6 Ağustos, 1925 s.1.
- “Musul’dan Hükümetimize Sadakat Telgrafları Geliyor”*, 6 Ağustos, 1925 s.1.
- “Filistin Arapları Galeyan İçinde”*, 6 Ağustos, 1925 s.1.
- “Tayyarecilikte Takip Edeceğimiz Yol”*, Son Saat, 6 Ağustos, 1925 s.3.
- “Tayyare Hocaları”*, Son Saat, 6 Ağustos, 1925 s.5.
- “Hariciye Haberleri”*, Son Saat, 6 Ağustos, 1925 s.5.
- “ Heyeti Vekilliye Mısır Meselesiyle Meşguldür”*, Son Saat, 7 Ağustos, 1925 s.1.
- “Hilal-ı Ahmer Kongresinin Bugün ki İçtima-i”*, Son Saat, 7 Ağustos, 1925 s.1.
- “Tayyare Cemiyetinin İlk Balosu”*, Son Saat, 8 Ağustos, 1925 s.1.
- “Gazi Paşa’nın Cevabı”*, Son Saat, 8 Ağustos, 1925 s.1.
- “Duyumu Umumiye”*, Son Saat, 8 Ağustos, 1925 s.5.
- “İtilafnamenin Tadili Doğru Değildir”*, Son Saat, 9 Ağustos, 1925 s.1.
- “Vilayetler Baş Müfettişliğe Tefrik Edildi”*, Son Saat, 9 Ağustos, 1925 s.1.
- “Yeni Yunan Sefirinin Ankara Muhabirimize Beyanatı,”* Son Saat, 10 Ağustos, 1925 s.110 Ağustos, , 1925 s.1.
- “İstiklal Mahkemesi”*, Son Saat, 10 Ağustos, 1925 s.1.
- “Fas’ta Vaziyet Nedir”*, Son Saat, 10 Ağustos, 1925 s.1.
- “Tayyare Piyangosu”*, Son Saat, 10 Ağustos, 1925 s.3.
- “Saray İdaresi Kadrosu Tebliğ Edildi”*, Son Saat, 11 Ağustos, 1925 s.1.
- “İtalyan Sefiri”*, Son Saat, 11 Ağustos, 1925 s.3.
- “Yunan İtilafnamesi”*, Son Saat, 12 Ağustos, 1925 s.1.
- “Şark istiklal Mahkemesinde Mevkuf Gazeteciler”*, Son Saat, 12 Ağustos, 1925 s.1.

- “Fesatçuların Müdafaaları”, Son Saat, 12 Ağustos, 1925 s.1.
- “Kral Faysal”, Son Saat, 12 Ağustos, 1925 s.1.
- “Fesatçuların Müdafaaları”, Son Saat, 13 Ağustos, 1925 s.1.
- “Gazetecilerin İlk Mahkeme Ve Sorguları Şayana Dikkat Vaziyette Arz Etmektedir”, Son Saat, 13 Ağustos, 1925 s.1.
- “Balkanlar Halka Karşı Usulsüz Muameleler Yapmaktadır”, Son Saat, 13 Ağustos, 1925 s.1.
- “Tevkif Edilen Gazeteciler Bu Sabah Sevk Edildi”, Son Saat, 13 Ağustos, 1925 s.1.
- “Franklin Bolliun”, Son Saat, 13 Ağustos, 1925 s.5.
- “Yeni İtalya Sefiri”, Son Saat, 13 Ağustos, 1925 s.5.
- “Londra’da Müzakere”, Son Saat, 14 Ağustos, 1925 s.1.
- “Sırp larla Müzakere”, Son Saat, 14 Ağustos, 1925 s.1.
- “Musul Mirhasaları”, Son Saat, 14 Ağustos, 1925 s.1.
- “Tayyarecilikte Muhteşem Bir İnkılap Yapılıyor”, Son Saat, 15 Ağustos, 1925 s.1.
- “ Suriye’de Vaziyet Vahimdir”, Son Saat, 16 Ağustos, 1925 s.1.
- “Ruslarla Müzakere”, Son Saat, 16 Ağustos, 1925 s.1.
- “İstiklal Mahkemesi”, Son Saat, 16 Ağustos, Son Saat, 1925 s.1.
- “Mademki Dini Cumhuriyet Kurtardı O Halde Bu Neşriyatı Neden Yaptınız?” Son Saat, 20 Ağustos, 1925 s.1.
- “Ali Saip Bey Şeyhlerin Hayatını Anlatıyor”, Son Saat, 20 Ağustos, 1925 s.1.
- “Heyetti Vekili-ye İçtimai”, Son Saat, 20 Ağustos, 1925 s.1.
- “Her Şey İngilizlerin Talimatı Dairesinde Cereyan Etmiştir”, Son Saat 20 Ağustos, 1925, s.1.
- “Ankara’da İmar Faaliyeti”, Son Saat, 20 Ağustos, 1925, s.1.
- “Emin Beyin Beyanatı”, Son Saat, 20 Ağustos, 1925, s.1.

“İnkılap Beyanâtı”, Son Saat, 20 Ağustos, 1925, s.1.

“Arnavutlarla İhtilaf”, Son Saat, 20 Ağustos, 1925, s.1.

“Bugün Müzakere Var”, Son Saat, 20 Ağustos, 1925, s.1.

“İtalya ile Roma’da Müzakereye Başlıyoruz”, Son Saat, 20 Ağustos, 1925, s.1.

“Beşler Komisyonun Verdiği Karar”, Son Saat, 20 Ağustos, 1925, s.1.

“İngiliz Sefiri Geldi”, Son Saat, 20 Ağustos, 1925, s.1.

“Ruslar Anadolu’da Vasi Teşkilatı yapmaya Çalışıyor”, Son Saat, 20 Ağustos, 1925, s.1.

“Hükümet Henüz İtalyan Bankasına Müracaat Etmedi”, Son Saat, 20 Ağustos, 1925, s.1.

“İngilizlere Acıyoruz”, Son Saat, 20 Ağustos, 1925, s.1.

“Arap Cemiyeti Meselelerini Tekrar Tevkif Ediyorlar”, Son Saat, 20 Ağustos, 1925, s.1.

“Gazi Paşa Cumartesi Seyahatte Çıkacaklar”, Son Saat, 20 Ağustos, 1925, s.1.

“İtilafların Hali İçin İstanbul’da Konferans,” Son Saat, 20 Ağustos, 1925, s.1.

“Vekillerimiz Pamuk Kongresine Gidiyor”, Son Saat, 21 Ağustos, 1925, s.1.

“Türk Cumhuriyeti’ne Balkanlarda Alakadar Vardır”, Son Saat, 21 Ağustos, 1925, s.1.

“Yahudi Kongresi”, Son Saat, 21 Ağustos, 1925,1.

“Asker Tayyarecilikte Gideceğimiz Yol”, Son Saat, 21 Ağustos, 1925, s.1.

“Musul Davamızı Kazanacağız Şüphesiz”, Son Saat, 22 Ağustos, 1925, s.1.

“Arap cemiyeti”, Son Saat, 22 Ağustos, 1925, s.1.

“Romanya Karışıyor mu?” Son Saat, 22 Ağustos, 1925, s.1.

“İstanbul Mebusları”, Son Saat, 22 Ağustos, 1925, s.1.

“Gazi Paşa Hazretleri Yarın Sabah Kastamonu Seyahatine çıkıyor”, Son Saat, 22 Ağustos, 1925, s.1.

- “Cevat Paşa Bu Sabah İstanbul’la Geldi”, Son Saat, 22 Ağustos, 1925, s.1.
- “Gazetecilerin Mahkemesi”, Son Saat, 23 Ağustos, 1925, s.1.
- “Şirketi Hayriye”, Son Saat, 23 Ağustos, 1925, s.1.
- “Musul’daki Hakkımızın Cemiyeti Akvam tarafından Teslim Edilmesini Bekliyoruz”, Son Saat, 23 Ağustos, 1925, s.3.
- “Bulgar Seferi”, Son Saat, 23 Ağustos, 1925, s.4.
- “Gazi paşa Çankırı’ya Vardı”, Son Saat, 24 Ağustos, 1925, s.1.
- “Macar Sefirimizin Beyanattı”, Son Saat, 24 Ağustos, 1925, s.1.
- “Tutuklu Gazeteciler Nasıl Vakit Geçiriyor”, Son Saat, 24 Ağustos, 1925, s.1.
- “Türkiye – Yunanistan Siyaseti”, Son Saat, 24 Ağustos, 1925, s.1.
- “Hariciye Vekilimiz”, Son Saat, 24 Ağustos, 1925, s.1.
- “Tayyare Teşkilatımız”, Son Saat, 24 Ağustos, 1925, s.3.
- “Gazi Paşa Hazretleri Bu Akşam İnebolu’da”, Son Saat, 26 Ağustos, 1925, s.1.
- “Kim Derdi Ki Tayyaremiz Bir Günde Moskova’ya Gidecek”, Son Saat, 26 Ağustos, 1925, s.1.
- “İkinci Darülfünun Heyeti de Bu Sabah Anadolu’ya Hareket Etti”, Son Saat, 29 Ağustos, 1925, s.1.
- “Türk Milleti Bugünü Nasıl Coşku İle Tasfiye Etti”, Son Saat, 1 Eylül, 1925, s.1.
- “Hâkimiyet-i Milliye’nin Makalesi”, Son Saat, 1 Eylül, 1925, s.1.
- “Reisi Cumhuriyetin Çankırı da Harareti İstiklali”, Son Saat, 1 Eylül, 1925, s.1.
- “Şapkalar Giyinmeye Başlandı”, Son Saat, 2 Eylül, 1925, s.1.
- “Cemiyeti Akvam ve İçtima”, Son Saat, 2 Eylül, 1925, s.1.
- “Fransızların Vaziyeti”, Son Saat, 2 Eylül, 1925, s.1.
- “Cemiyeti Akvam Bugün toplanıyor”, Son Saat, 2 Eylül, 1925, s.1.
- “200 Soru ve Gazetecilerin Mahkemelerin”, Son saat 2 Eylül, 1925, s.1.
- “Gaziye Tebrik”, Son Saat, 2 Eylül, 1925, s.3.

- “Bulgaristan Sefiri Geldi”, Son Saat, 2 Eylül, 1925, s.3.
- “Cemiyeti Akvam Bugün İctima Akde ediyor”, Son Saat, 3 Eylül, 1925, s.1.
- “Herkes Şapka Almaya Başlayınca Fiyatlar Yükselmeye Başladı”, Son Saat, 3 Eylül, 1925, s.1.
- “Osmanlı Bankası”, Son Saat, 3 Eylül, , 1925, s.1.
- “Şark Vilayetleri”, Son Saat, 3 Eylül, 1925, s.1.
- “Şapkalar”, Son Saat, 3 Eylül, 1925, s.5.
- “İsyanda İngiliz Parmağı”, Son Saat, 4 Eylül, 1925, s.1.
- “Musul Müzakeresi”, Son Saat, 4 Eylül, 1925, s.1.
- “Yeni Cumhuriyet Pulları”, Son Saat, 4 Eylül, 1925, s.1.
- “Memleketi Ecnebilere Satacak Olan Meclisi Millet Sopa İle Kovar”, Son Saat, 5 Eylül, 1925, s.1.
- “Muvaffak Gazetecilere Sorulan Birkaç Soru”, Son Saat, 5 Eylül, 1925, s.1.
- “Musul Petrolleri Yangın Çıkartıyor”, Son Saat, 5 Eylül, 1925, s.1.
- “Müzakere Bitti, Meselenin Hali Bir Komisyona Havale edildi”, Son Saat, 6 Eylül, 1925, s.1.
- “Cevat Abbas Bey Bu Sabah Şehrimize Avdet etti”, Son Saat, 6 Eylül, 1925, s.1.
- “Baş Mir Hasımız Musul’dan Vazgeçmeyeceğimizi Tebliğ etti”, Son Saat, 6 Eylül, 1925, s.1.
- “Diyanet İşleri Reisinin Beyanattı”, Son Saat, 6 Eylül, , 1925, s.1.
- “Suriye İsyanı, Her Tarafı Karıştırıyorlar”, Son Saat, 6 Eylül, 1925, s.3.
- “Fransa ve Balkanlar”, Son Saat, 6 Eylül, 1925, s.3.
- “Yunan Şapkaları”, Son Saat, 6 Eylül, 1925, s.5.
- “Müzakere Kesildi”, Son Saat, 6 Eylül, 1925, s.5.
- “Vilayet İzahatı Verildi, Dâhiliye Vekâletinin Yeni Bir Tamimi”, Son Saat, 8 Eylül, 1925, s.1.

“Hükümetlerin Cevabı, Mübadele Komisyonu Bugün Karar Veriyor”, Son Saat, 9 Eylül, 1925, s.1.

“Şark Mahkemesi” Son Saat, 9 Eylül, 1925, s.1.

“Reisi Cumhuriyetimiz”, Son Saat, 9 Eylül, 1925, s.1.

“Havaceler Ve Şapka; Şapka Giymekle Başladılar”, Son Saat, 9 Eylül, 1925, s.3.

“Tayyare Numunesi”, Son Saat, 9 Eylül, 1925, s.3.

“Hayat Meselemiz, Hükümeti Milliye’nin Mühim Bir Makalesi”, Son Saat, 9 Eylül, 1925, s.3.

“Şapka Fabrikaları”, Son Saat, 9 Eylül, 1925, s.5.

“Şark Mahkemesinde Asilerin, Mahkemesi”, Son Saat, 10 Eylül, 1925, s.1.

“İngilizler Diyor Ki: Türk Orduları Irak’ta Askerlerimiz Sink Gibi Dağıtacaklar!”, Son Saat, 10 Eylül, 1925, s.1.

“Darülfünun Heyeti”, Son Saat, 10 Eylül, 1925, s.1.

“Şapka Takanlar”, Son Saat, 10 Eylül, 1925, s.1.

“Sarıktaki Şapkalar”, Son Saat, 10 Eylül, 1925, s.3.

“Fransız Heyeti”, Son Saat, 10 Eylül, 1925, s.5.

“Evkaf Bankası”, Son Saat, 10 Eylül, 1925, s.5.

“Şirketi Hayriye”, Son Saat, 10 Eylül, 1925, s.5.

“Şark İstiklal Mahkemesi Arap Cemiyeti Revasasını Mahkemeye Başladı”, Son Saat, 11 Eylül, 1925, s.1.

“Adana’da Şapka Yok”, Son Saat, 11 Eylül, 1925, s.5.

“Şapka İmalatı”, Son Saat, 11 Eylül, 1925, s.5.

“Fransız Ordusu Taarruza Geçti”, Son Saat, 12 Eylül, 1925, s.1.

“Adıye Vekâletinin Mühim Bir teminatı, Kimse Mahkemesiz Tevkif Edilemez”, Son Saat, 12 Eylül, 1925, s.1.

“Japon Sefirinin Gazetemize Beyanatı”, Son Saat, 13 Eylül, 1925, s.1.

“İngilizlerin Mirhası”, Son Saat, 13 Eylül, 1925, s.1.

“Muhtekir şapkacılar”, Son Saat, 13 Eylül, 1925, s.1.

“Sarıklı Hevaceler”, Son Saat, 13 Eylül, 1925, s.1.

“Türk Yunan İtilaflı”, Son Saat, 13 Eylül, 1925, s.1.

“Fransız Taarruzu”, Son Saat, 14 Eylül, 1925, s.1.

“Arap Cemiyeti Reva sasının İkinci Mahkemesi”, Son Saat, 14 Eylül, 1925, s.1.

“İngiltere Irak’ı Derhal Tahliye Etmelidir”, Son Saat, 14 Eylül, 1925, s.1.

“Orman Yangını”, Son Saat, 14 Eylül, 1925, s.1.

“Yunan Hükümeti”, Son Saat, 14 Eylül, 1925, s.3.

“Beraat Eden Gazeteci Arkadaşlarımızın Reisi Cumhur Hazretlerine Çektiği İki Telgraf”, Son Saat, 15 Eylül, 1925, s.1.

“Arap Cemiyeti Revasası”, 15 Eylül, 1925, s.1.

“Şeker Fabrikası”, Son Saat, 15 Eylül, 1925, s.3.

“Reji usulü”, Son Saat, 15 Eylül, 1925, s.1.

“Musul hududunu Tecavüz Eden Suriyeliler”, Son Saat, 17 Eylül, , s.1.

“İspanyol Kuvvetleri”, Son Saat, 17 Eylül, s.1.

“Münhasıl Mebusluklara Müracaat Var”, Son Saat, 18 Eylül, 1925, s.1.

“Baş Mirhasımız”, Son Saat, 18 Eylül, 1925, s.1.

“Cevat Abbas Bu Sabah Hareket Etti”, Son Saat, 18 Eylül, 1925, s.1.

“Halk Fırkası Divanı”, Son Saat 18 Eylül, 1925, s.3.

“Nafîa Vekili”, Son Saat, 18 Eylül, 1925, s.3.

“Lahey Divanına Gitmek Doğru mudur?”, Son Saat, 19 Eylül, 1925, s.1.

“Cemiyeti Akvamın Hal ettiği Meseleler”, Son Saat 19 Eylül, 1925, s.1.

“Adana Hanımları Şapka Giydiler”, Son Saat 19 Eylül, 1925, s.1.

“Gazi Paşa Bursa’yı Ziyaret Edecekler mi?”, Son Saat, 19 Eylül, 1925, s.1.

“Elazığ Mahkemesinde Dün Alınan Kararlar”, Son Saat, 19 Eylül, 1925, s.1.

- “Musul Hakkındaki Karar Verildi”, Son Saat, 20 Eylül, 1925, s.1.
- “Cemiyeti Akvam Kararını Bugün Veriyor Mu?” Son Saat,, 20 Eylül, 1925, s.1.
- “Gazi Paşa Bursa’yı Ziyarete Gidecekler”, Son Saat, 20 Eylül, 1925, s.1.
- “Cemiyeti Akvam Davamızı Lahey Adalet Divanına Gönderme Kararı Aldı”, Son Saat, 21 Eylül, 1925, s.1.
- “Şark’ta Mühim Mahkemeler”, Son Saat, 21 Eylül, 1925, s.1.
- “Dürziler Müstakil Bir Hükümet Teşkil Ediyor”, Son Saat, 21 Eylül, 1925, s.1
- “Mübadele Komisyonu”, Son Saat, 21 Eylül, 1925, s.1.
- “Şark Mahkemesi”, Son Saat, 21 Eylül, 1925, s.3.
- “Hükümet Baş Mirhasımıza Talimat Verdi”, Son Saat, 22 Eylül, 1925, s.1.
- “Gazi Paşa Hazretleri Bugün İzmir’de”, Son Saat, 22 Eylül, 1925, s.1.
- “Türk Bulgar Müzakeresi”, Son Saat, 22 Eylül, 1925, s.5.
- “Fransızlarla Müzakere”, Son Saat, 23 Eylül, 1925, s.1.
- “Musul Meselesinin Son Durumu Nedir?”, Son Saat, 24 Eylül, 1925, s.1.
- “Gazi Paşa İstanbul’a Ne Zaman Gelecekler?”, Son Saat, 24 Eylül, 1925, s.1.
- “İranlılarla Müzakere”, Son Saat, 24 Eylül, , 1925, s.3.
- “Reisi Cumhur Hazretleri İstanbullularla Bir Arada”, Son Saat, 24 Eylül, 1925, s.5.
- “Süleymaniye’ye Asker Sevkiyatımız”, Son Saat, 25 Eylül, 1925, s.1.
- “Hava Hudutlarımız”, Son Saat, 25 Eylül, 1925, s.1.
- “Tahran’a Gidecek Tayyare Ankara’dan Müsaade İstedi”, Son Saat, 25 Eylül, 1925, s.1.
- “Gazi Paşayı Her Yerden Davet Ediyorlar”, Son Saat, 25 Eylül, 1925, s.1.
- “İhtilal mı var?”, Son Saat, 25 Eylül, 1925, s.1.
- “Adana’da Şapka Takanlar”, 25 Eylül, 1925, s.3.
- “Sırplarla Müzakere”, Son Saat, 25 Eylül, 1925, s.5.

- “Şark Vilayetlerimizde İdare Değişmiştir”, Son Saat, 26 Eylül, 1925, s.1.
- “Musul’a Bir Mümessil Bir Gönderiyoruz”, Son Saat, 26 Eylül, 1925, s.1.
- “İngiltere, Fransa, İtalya Tarafından Aleyhimizde Bir İtilaf Ve İttifak mı Hazırlanıyor”, Son Saat, 27 Eylül, , 1925, s.1.
- “Musul’da Vaziyet”, Son Saat, 27 Eylül, 1925, s.1.
- “İrak’ta İsyan”, Son Saat, 27 Eylül, 1925, s.1.
- “Balkan İttifakı”, Son Saat, 27 Eylül, 1925, s.5.
- “İngiltere’nin Talebi”, Son Saat, 28 Eylül, 1925, s.1.
- “Bütün Mısır Namına Gazi’ye Arz Tebriki”, Son Saat, 28 Eylül, 1925, s.1.
- “Fransız Tayyaresi”, Son Saat, 28 Eylül, 1925, s.1.
- “İstiklal Mahkemesi”, Son Saat, 28 Eylül, 1925, s.1.
- “Mebus İntihabı”, Son Saat, 29 Eylül, 1925, s.1.
- “Meclis Reisi”, Son Saat, 29 Eylül, 1925, s.5.
- “Cemiyeti Akvam”, Son Saat, 30 Eylül, 1925, s.1.
- “Tayyare Cemiyeti,”, Son Saat, 30 Eylül, 1925, s.1.
- “İstiklal Mahkemesinde İlk Mahkeme Eskişehir’de Yapıldı”, Son Saat, 30 Eylül 1925, s.1.
- “Mebus İntihabı”, Son Saat, 30 Eylül, ,1925, s.1.
- “Gazi Paşa”, Son Saat, 30 Eylül, 1925, s.1.
- “Cumhuriyet Aleyhine Dava Açıldı”, Son Saat, 30 Eylül, 1925, s.1.
- “İnkılabımız Karşısında”, Son Saat, 30 Eylül, 1925, s.1.
- “Vilayet Meclisi”, Son Saat, 30 Eylül, 1925, s.1.
- “Mübadele Cemiyeti”, Son Saat, 30 Eylül, 1925, s.1.
- “Camilerin Tamiri”, Son Saat, 30 Eylül, 1925, s.5.
- “İstanbul Mebus İntihabı”, Son Saat, 1 Teşrinievvel, 1925, s.1.
- “Bursa’da Gazi Hazretleri Şerefine Tezahürat”, Son Saat, 2 Teşrinievvel,

1925, s.1.

“Halk Fırkası”, Son Saat, 3 Teşrinievvel, 1925, s.1.

“Tayyare Piyangosunda”, Son Saat, 3 Teşrinievvel, 1925, s.1.

“Tan Muhabiri Maktul Düştü”, Son Saat, 3 Teşrinievvel, 1925, s.1.

“Mekteplerde Şapka”, Son Saat, 3 Teşrinievvel, 1925, s.3.

“Bulgarlarla Anlaştık mı?”, Son Saat, 3 Teşrinievvel, 1925, s.3.

“Suriye’deki Asilerin Mukavemetleri kırıldı”, Son Saat, 4 Teşrinievvel, 1925 s.1.

“Vilayet Mülhakata Tebligat Yaptı”, Son Saat, 4 Teşrinievvel, 1925 s.1.

“İstiklal Mahkemesi”, Son Saat, 4 Teşrinievvel, 1925 s.1.

“Ruslarla Muahede”, Son Saat, 4 Teşrinievvel, 1925, s.1.

“Heyeti Mîrhasamız”, Son Saat, 5 Teşrinievvel, 1925, s.1.

“Osmanlı Bankası”, Son Saat, 5 Teşrinievvel, 1925, s.1.

“Yeni Türkiye Teşkilatı Kabul Bugün Kabul Edildi”, Son Saat, 5 Teşrinievvel, 1925, s.1.

“Umumi İçtimai”, Son Saat, 5 Teşrinievvel, 1925, s.1.

“Türk Tütünü”, Son Saat, 5 Teşrinievvel, 1925, s.5.

“Dini Kongre”, Son Saat, 6 Teşrinievvel, , 1925, s.1.

“İsmet Ve Fevzi Paşalar Ankara’dan Hareket Ettiler”, Son Saat, 6 Teşrinievvel, 1925, s.1.

“Fas’ta Vaziyet”, Son Saat, 6 Teşrinievvel, 1925, s.1.

“İstanbul’u Tebrik, İsmet Ve Fevzi Paşaların Gazetemize Cevap Telgrafları”, Son Saat, 7 Teşrinievvel, 1925, s.1.

“Reisi Cumhur Hazretlerinin Şehrimize Tebligatı”, Son Saat, 7 Teşrinievvel, 1925, s.1.

“Bulgar Federasyonu Bizi protesto Etti”, Son Saat, 7 Teşrinievvel, 1925, s.1.

“Fransız Sefirinin Gazetemize Beyanattı”, Son Saat, 7 Teşrinievvel, 1925, s.1.

- “Millet Meclisi Reisimiz”, Son Saat, 8 Teşrinievvel, 1925, s.1.
- “Mebus İntihabı”, Son Saat, 8 Teşrinievvel, 1925, s.1.
- “Hariciye Nazırı İdam Edildi”, Son Saat, 8 Teşrinievvel, 1925, s.1.
- “Avrupa Gazetelerinde Tevfik Reşit Bey (Aras)”, Son Saat, 8 Teşrinievvel, 1925, s.1.
- “Müdafaa-i Milliye Vekilli”, Son Saat, 8 Teşrinievvel, 1925, s.5.
- “İstanbul Mülakatında Bu Sabah İntihaya Başladı”, Son Saat, 9 Teşrinievvel, 1925, s.1.
- “Halk Fırkasına, Reisi Cumhurbaşumuz ve Baş Vekilimizin Cevapları”, Son Saat, 10 Teşrinievvel, 1925, s.1.
- “Mebus İntihabı”, Son Saat, 8 Teşrinievvel, 1925, s.1.
- “Hariciye Nazırı İdam Edildi”, Son Saat, 8 Teşrinievvel, 1925, s.1
- “Avrupa Gazetelerinde Tevfik Reşit Bey (Aras)”, Son Saat, 8 Teşrinievvel, 1925, s.1.
- “Müdafaa-i Milliye Vekilli”, Son Saat, 8 Teşrinievvel, 1925, s.5
- “İstanbul Mülakatında Bu Sabah İntihaya Başladı”, Son Saat, 9 Teşrinievvel, 1925, s.1
- “Halk Fırkasına, Reisi Cumhurbaşumuzla Baş Vekilimizin Cevapları”, Son Saat, 10 Teşrinievvel, 1925, s.1.
- “Türk Milleti Şimdiye Kadar Taşıdığı Püsküllü Yedigârı Evladı Gibi Görenler Aldandılar”, Son Saat, 10 Teşrinievvel, s.1.
- “İngiltere’nin Maksadı Aşikârdır”, Son Saat, 10 Teşrinievvel, 1925, s.1.
- “Terakkiperverler Hakkında”, Son Saat, 11 Teşrinievvel, , 1925, s.1.
- “Reisi Cumhurbaşumuz Bu Sabah Balıkesir’den Müfarıkata Bulundular”, Son Saat, 11 Teşrinievvel, 1925, s.1.
- “İtalyanlarla Müzakere”, Son Saat, 11 Teşrinievvel, 1925, s.1.
- “Ziraat Kongresi”, Son Saat, 11 Teşrinievvel, 1925, s.3.

“İngiliz Donanması”, Son Saat, 11 Teşrinievvel, 1925, s.3.

“Musul komisyonu”, Son Saat, 11 Teşrinievvel, 1925, s.5.

“Pamuk kongresi Bugün Açılıyor”, Son Saat, 12 Teşrinievvel, 1925, s.1.

“Münhal Mebuslukları İçin Bu Sabah Başladı”, Saat, 12 Teşrinievvel, 1925, s.1.

“İzmir Artık Hiçbir Meles Ayağın Dokunmadığı Mukaddes Bir Topraktır”, Son Saat 13 Teşrinievvel, , 1925, s.1.

“Terakkiperver Fırka Kapandıktan Sonra”, Son Saat,13 Teşrinievvel, 1925, s.1.

“İtalyan Ordusu Harekete Hazırmış”, Son Saat, 13 Teşrinievvel, 1925, s.1.

“Millet Meclisi”, Son Saat, 14 Teşrinievvel, 1925, s.1.

“İstiklal Mahkemesi”, Son Saat, 14 Teşrinievvel, 1925, s.1.

“Ziraat Bankası”, Son Saat, 14 Teşrinievvel, 1925, s.1.

“Ankara’da Müzakere” Son Saat, 14 Teşrinievvel, 1925, s.3.

“Mübadele Kongresi”, Son Saat, 14 Teşrinievvel, 1925, s.5.

“Yunanistan ‘da Karışıklık” Son Saat, 14 Teşrinievvel, 1925, s.5.

“Resmi Kıyafetler”, Son Saat, 16 Teşrinievvel, 1925, s.1.

“Halk Fırkasının Vilayet Kongresi Bu Sabah Akt Edildi”, Son Saat, 17 Teşrinievvel, 1925, s.1.

“Balkan Meseleleri”, Son Saat, 17 Teşrinievvel, 1925, s.1.

“Hala Balkan İttifakından Bahis Ediyorlar”, Son Saat, 17 Teşrinievvel, 1925, s.3.

“Musul Meselesi Ve Hususi Mülakatlar”, Son Saat, 18 Teşrinievvel, 1925, s.1.

“Avrupa için Yeni Bir Harbi Umumi Var mıdır?”, Son Saat, 19 Teşrinievvel, 1925, s.1.

“Musul Davası”, Son Saat, 19 Teşrinievvel, 1925, s.1.

“Gazi Paşa Bugün Ziyaretlerde Bulunacak”, Son Saat, 19 Teşrinievvel, 1925, s.1.

“Müdafaa Vekili Recep Bey Bugün Gitti”, Son Saat, 19 Teşrinievvel, 1925, s.1.

“Dünya Kadınlarını Kıyafetleri”, Son Saat, 19 Teşrinievvel, 1925, s.1.

“İngiliz Hükümeti”, Son Saat, 20 Teşrinievvel, 1925, s.1.

“Yugoslavya İle Müzakere Başlıyor”, Son Saat, 20 Teşrinievvel, 1925, s.1.

“Ayasofya Camii’ de Esaslı Esaslı Tatbikat Yapılıyor”, Son Saat, 20 Teşrinievvel, 1925, s.3.

“Mektep Lağvı Ediliyor Mu?” Son Saat, 20 Teşrinievvel, 1925, s.3.

“Mebuslar Gittiler”, Son Saat, 20 Teşrinievvel, 1925, s.3.

“Emanet Alınan Şapka Fiyatları”, Son Saat, 20 Teşrinievvel, 1925, s. 5.

“Kadınlar Ve Şapka”, Son Saat, 21 Teşrinievvel, 1925, s.1.

“Rejinin Tasfiyesi”, Son Saat, 21 Teşrinievvel, 1925, s.1.

“Gazinin Avdeti”, Son Saat, 21 Teşrinievvel, 1925, s.1.

“Türbeler Tekkeler Ve Zaviyeler Hakkında Tetkikat”, Son Saat, 21 Teşrinievvel, 1925, s.1.

“Mübadele Komisyonun Yeni Bir Nota Veriyoruz”, Son Saat, 21 Teşrinievvel, 1925, s.3.

“Cünüp Hududumuz”, Son Saat, 21 Teşrinievvel, 1925, s.1.

“Tayyare Cemiyeti”, Son Saat, 21 Teşrinievvel, 1925, s.5.

“Cumhuriyet Bayramı”, Son Saat, 22 Teşrinievvel, 1925, s.1.

“Gazi Paşa Hazretleri Yarın Sabah Ankara’lar”, Son Saat, 22 Teşrinievvel, 1925, s.1.

“ Gazi Paşanın Heykelinin İnşaatı Tahkik Edildi”, Son Saat, 23 Teşrinievvel, 1925, s.1.

“Heyeti Vekillin Yeni Kararı Nedir?”, Son Saat, 23 Teşrinievvel, 1925, s.1.

“Yunan Toprakları Hala Bulgar Askerlerinin İşgali Altında”, Son Saat, 23

Teşrinievvel, , 1925, s.1.

“Gazi Paşa Ankara’da Avdet Bulunuyorlar”, Son Saat, 23 Teşrinievvel, 1925, s.1.

“Maliye Vekilinden”, Son Saat, 23 Teşrinievvel, 1925, s.5.

“Tayyare Piyangosu”, Son Saat, 23 Teşrinievvel, 1925, s.5.

“Sabık Tahran Sefirimizin Gazetemize Beyanatı”, Son Saat, 24 Teşrinievvel, 1925, s.1.

“Yunan Topçu Ve Tayyarecileri Neden Şehrimizi Bombalıyorlar”, Son Saat, 24 Teşrinievvel, 1925, s.1.

“Fransız Sefiri”, Son Saat, 24 Teşrinievvel, 1925, s.3.

“Sıhhiye Vekili”, Son Saat, 25 Teşrinievvel, 1925, s.1.

“Gazi Paşa”, Son Saat, 25 Teşrinievvel, 1925, s.1.

“Mahkemenin Gazetecilerin Affı Hakkındaki Teklifi”, Son Saat, 25 Teşrinievvel, 1925, s.1.

“Şark Hududumuz”, Son Saat, 25 Teşrinievvel, 1925, s.3.

“Bulgar Sefiri”, Son Saat, 25 Teşrinievvel, 1925, s.3.

“Suriye’de Vaziyet Çok Ciddidir”, Son Saat, 26 Teşrinievvel, 1925, s.1.

“Yunanlılar Harekâta Devam Ediyor”, Son Saat, 26 Teşrinievvel, 1925, s.1.

“Halk Fırkası Toplanıyor”, Son Saat, 26 Teşrinievvel, 1925, s.1.

“Gazi Paşanın Heykeli”, Son Saat, 26 Teşrinievvel, 1925, s.3.

“Güney Sınırımız”, Son Saat, 26 Teşrinievvel, 1925, s.3.

“Camilerin Tamiri”, Son Saat, 26 Teşrinievvel, 1925, s.3.

“Yunan Topçuları Ateşe Devam Etmekte”, Son Saat, 27 Teşrinievvel, , 1925, s.1.

“Mebuslar Davet Ediliyorlar”, Son Saat, 27 Teşrinievvel, 1925, s.1.

“Irak’tan Çıkmalı” Son Saat, 27 Teşrinievvel, 1925, s.3.

“Japon Heyeti”, Son Saat, 27 Teşrinievvel, 1925, s.5.

- “Cemiyeti Akvam Meclis Kararını Verdi”*, Son Saat, 28 Teşrinievvel, 1925, s.1.
- “Tayyare Cemiyeti Hakkında Müfettişlik Layihası”* Son Saat, 28 Teşrinievvel, 1925, s.1.
- “Fransız Sefiri”*, Son Saat, 28 Teşrinievvel, 1925, s.5.
- “Suriye’de Vaziyet”*, Son Saati, 29 Teşrinievvel, 1925, s.1.
- “Fransız Kabinesi”*, Son Saat, 29 Teşrinievvel, 1925, s.1.
- “Adalet Divanında Musul Meselesi”*, Son Saat, 29 Teşrinievvel, 1925, s.1.
- “Japonlarla Münasebetimiz”*, Son Saat, 29 Teşrinievvel, 1925, s.3.
- “Cumhuriyet Bayramı”*, Son Saat, 29 Teşrinievvel, 1925, s.3.
- “Dün Türk Tarihinde Ebedi Bir Gündü”*, Son Saat, 30 Teşrinievvel, 1925, s.1.
- “Suriye’de Vaziyet Ve Fransızlar”*, Son Saat, 1 Teşrinisani, 1925, s.1.
- “Bulgar-Yunan Vaziyetinin Son Durumu”*, 1 Teşrinisani, 1925, s.1.
- “Çin Boğuşuyor”*, Son Saat, 1 Teşrinisani, 1925, s.5.
- “Millet Meclisi Bugün Tarihi Bir İçtima”*, Son Saat, 2 Teşrinisani, 1925, s.1.
- “Heyetti Teftişiyle”*, Son Saat, 2 Teşrinisani, 1925, s.3.
- “Amerika Fransa’nın Suriye’den Çıkmasını İstiyor”*, Son Saat, 4 Teşrinisani, 1925, s.1.
- “İran İnkılabı Cumhuriyet İnkılabını Takip Edecektir”*, Son Saat, 4 Teşrinisani, 1925, s.1.
- “İsmet Paşanın Ziyaretti”*, Son Saat, 4 Teşrinisani, 1925, s.1.
- “Maarif Vekili Bugün Geliyor”*, Son Saat, 4 Teşrinisani, 1925, s.1.
- “Bulgaristan Sefirimiz”*, Son Saat, 4 Teşrinisani, 1925, s.5.
- “Arap İsyanı Umumide”*, Son Saat, 5 Teşrinisani, 1925, s.1.
- “Vatana Hıyanetin Cezası”*, Son Saat, 5 Teşrinisani, 1925, s.1.
- “Musul Heyeti”*, Son Saat, 5 Teşrinisani, 1925, s.1.
- “Gazinin Nutku”*, Son Saat, 5 Teşrinisani, 1925, s.3.

- “Musul Hududu”, Son Saat, 5 Teşrinisani, , 1925, s.1.
- “Rıza Han İran Şahı oldu Ve İngiltere Tarafından Tasdik edildi”. Son Saat, 6 Teşrinisani, 1925, s.1.
- “Suriye’de Fas’ta Son Vaziyet Nedir”, Son Saat, 6 Teşrinisani, 1925, s.1.
- “Güney Sınırımız”, Son Saat, 6 Teşrinisani, 1925, s.1.
- “Halk Fırkası”, Son Saat, 6 Teşrinisani, 1925, s.3.
- “Fransızların Askerlerini Suriye’de Tutmaya Çalışması”, Son Saat, 7 Teşrinisani, 1925, s.1.
- “Bulgar Fırkaları”, Son Saat, 7 Teşrinisani, , 1925, s.1.
- “Fransızlar Suriye’yi Nihayet Boşaltmaya Mecbur Kalacak mı?” Son Saat, 8 Teşrinisani, , 1925, s.1.
- “İsmet Paşa”, Son Saat, 8 Teşrinisani, 1925, s.3.
- “Terakkiperver Fırkadakiler İsmet Paşaya Müracaat Ettiler”, 9 Teşrinisani, 1925, s.1.
- “Gazinin Başkanlığında Heyeti Vekilliyeye İçtiması” Son Saat, 9 Teşrinisani, 1925, s.1.
- “Fener Papazları Toptan Mahkeme oldular” Son Saat, 10 Teşrinisani, 1925, s.1.
- “Bütün Suriye İhtilal İçinde”, Son Saat, 10 Teşrinisani, 1925, s.1.
- “İran Sefirine Tebligat Yapıldı”, Son Saat, 10 Teşrinisani, 1925, s.1.
- “Amerika Fransa’nın Suriye’den Çıkmasını İstiyor”, Son Saat, 4 Teşrinisani, 1925, s.1.
- “İran İnkılabı Cumhuriyet İnkılabını Takip Edecektir”, Son Saat, 4 Teşrinisani, 1925, s.1.
- “İsmet Paşanın Ziyaretti”, Son Saat, 4 Teşrinisani, 1925, s.1.
- “Maarif Vekili Bugün Geliyor”, Son Saat, 4 Teşrinisani, 1925, s.1.
- “Bulgaristan Sefirimiz”, Son Saat, 4 Teşrinisani, 1925, s.5.

- “Arap İsyanı Umumide”*, Son Saat, 5 Teşrinisani, 1925, s.1.
- “Vatana Hıyanetin Cezası”*, Son Saat, 5 Teşrinisani, 1925, s.1.
- “Musul Heyeti”*, Son Saat, 5 Teşrinisani, 1925, s.1.
- “Gazinin Nutku”*, Son Saat, 5 Teşrinisani, 1925, s.3.
- “Musul Hududu”*, Son Saat, 5 Teşrinisani, , 1925, s.1.
- “Rıza Han İran Şahı oldu Ve İngiltere Tarafından Tasdik edildi”*. Son Saat, 6 Teşrinisani, 1925, s.1.
- “Suriye’de Fas’ta Son Vaziyet Nedir”*, Son Saat, 6 Teşrinisani, 1925, s.1.
- “Güney Sınırımız”*, Son Saat, 6 Teşrinisani, 1925, s.1.
- “Halk Fırkası”*, Son Saat, 6 Teşrinisani, 1925, s.3.
- “Fransızların Askerlerini Suriye’de Tutmaya Çalışması”*, Son Saat, 7 Teşrinisani, 1925, s.1.
- “Bulgar Fırkaları”*, Son Saat, 7 Teşrinisani, , 1925, s.1.
- “Fransızlar Suriye’yi Nihayet Boşaltmaya Mecbur Kalacak mı?”* Son Saat, 8 Teşrinisani, , 1925, s.1
- “İsmet Paşa”*, Son Saat, 8 Teşrinisani, 1925, s.3
- “Terakkiperver Fırkadakiler İsmet Paşaya Müracaat Ettiler”*, 9 Teşrinisani, 1925, s.1.
- “Gazinin Başkanlığında Heyeti Vekilliye İçtiması”* Son Saat, 9 Teşrinisani, 1925, s.1.
- “Fener Papazları Toptan Mahkeme oldular”* Son Saat, 10 Teşrinisani, 1925, s.1.
- “Bütün Suriye İhtilal İçinde”*, Son Saat, 10 Teşrinisani, 1925, s.1.
- “İran Sefirine Tebligat Yapıldı”*, Son Saat, 10 Teşrinisani, 1925, s.1.
- “İsyân Mıntıkasında 20 milyon Lira Vergi Neden Alınıyor?”*, Son Saat, 11 Teşrinisani, Çarşamba, 1925, s.1.
- “Musul Hakkında Hüküm”*, Son Saat, 11 Teşrinisani, 1925, s.1.

“Ankara’nın Hükümete Merkez Olduğu Gün”, Son Saat, 11 Teşrinisani, 1925, s.1.

“Musul Meselesi”, Son Saat, 13 Teşrinisani, 1925, s.1.

“Tayyare Cemiyeti”, Son Saat, 13 Teşrinisani, , 1925, s.1.

“İngiliz Sefiri”, Son Saat, 13 Teşrinisani, 1925, s.1.

“Osmanlı Bankası”, Son Saat, 14 Teşrinisani, 1925, s.1.

“Kastamonu Vilayeti Reisi Cumhurluğun Kayıt Hayatı Şartıyla Büyük Menciğe Ait Olmasını Teklif Ediyor”, Son Saat, 14 Teşrinisani, 1925, s.1.

“Fevzi Paşa”, Son Saat, 14 Teşrinisani, 1925, s.1.

“İngiliz Sefiri”, Son Saat, 14 Teşrinisani, 1925, s.1.

“Cumhuriyetimizin Ve İnkılabımızın hazırlığı”, Son Saat, 15 Teşrinisani, 1925, s.1.

“Şam’a Taarruz”, Son Saat, 15 Teşrinisani, 1925, s.1.

“Teşkilatı Milliye’nin Tadil Ve Islahı”, 16 Teşrinisani, , s.1.

“Vatanımızın Şark Vilayetlerindeki Devri Açılıyor”, Son Saat, 16 Teşrinisani, , s.1.

“Tayyare Mektebi”, Son Saat, 16 Teşrinisani, , s.3.

“Suriye’de Türk Çeteleri mi Var?”, Son Saat, 17 Teşrinisani, s.1.

“Yunanlarla İtilaf”, Son Saat, 17 Teşrinisani, s.1.

“Fransız Tayyare Filosu”, Son Saat, 17 Teşrinisani, s.1.

“Suriye’de Bir Harp Ve Yeni Bir Hizmet” Son Saat, 18 Teşrinisani, s.1.

“Fırka İçtimada”, Son Saat, 18 Teşrinisani, 1925, s.1

“Musul Etrafında, İngiliz Amerika İtilafı Netice Ne olacak?”, Son Saat, 19 Teşrinisani, 1925, s.1.

“Mübadele Mirhasımız”, Son Saat, 9 Teşrinisani, 1925, s.1.

“Suriye İsyanı”, Son Saat, 19 Teşrinisani, 1925, s.1.

“İsyân Ve İngilizler”, Son Saat, 20 Teşrinisani, 1925, s.1.

- “Suriye Muhaberatı”, Son Saat, 20 Teşrinisani, 1925, s.1.
- “Suriye Komiseri”, Son Saat, 21 Teşrinisani, 1925, s.1.
- “Şirketi Hayriye”, Son Saat, 21 Teşrinisani, 1925, s.1.
- “Şark İçin Verdikleri Karar Nedir?”, Son Saat, 22 Teşrinisani, 1925, s.1.
- “İngiltere Musul Meselesini Parlamentoda Müzakeresinden Kuşkuluyor”, Son Saat, 22 Teşrinisani, 1925, s.1.
- “İngiliz Ordusu Dürzi İstilasını Engelleyecek”, Son Saat, 22 Teşrinisani, 1925, s.1.
- “İngilizler de İsyan Tehlikesinden Korkuyorlar”, Son Saat, 23 Teşrinisani, 1925, s.1.
- “Fransız Kabinesi Bir Defa Daha İstifa Etmek Mecburiyetinde Kaldı”, 24 Teşrinisani, 1925, s.1.
- “Fransızlar Yakında Suriye’den Çekilmeye Mecbur Kalacaklarını Bildirdiler”, 24 Teşrinisani, , 1925, s.1.
- “Fransız Komiseri Ankara’ya Uğrayacak mı?” Son Saat, 25 Teşrinisani, 1925, s.1.
- “Almanlar Ankara’yı Nasıl Ziyaret Ediyorlar”, Son Saat, 25 Teşrinisani, 1925, s.1.
- “Rus Donanmasına İadeyi Ziyaret”, Son Saat, 25 Teşrinisani, ,1925, s.1.
- “Tayyare Cemiyeti”, Son Saat, 25 Teşrinisani, 1925, s.1.
- “Adliye Tarihimiz de Görülen İlk Film Davamız”, 25 Teşrinisani, 1925, s.3.
- “Hilal-ı Ahmer”, Son Saat, 25 Teşrinisani,1925, s.5.
- “Güney Hududumuz İçin Verilen Karar Askeri Mahiyette midir?”, 26 Teşrinisani, 1925, s.1.
- “Yaşasın Harp”, Son Saat, 26 Teşrinisani, 1925, s.1.
- “Krippel’in Yaptığı Heykel”, Son Saat, 27 Teşrinisani, 1925, s.1.
- “Fransızlar Musul’da İngilizlerle Müzakere Mi Yapacak”, 27 Teşrinisani, 1925, s.1.

“Nurettin Paşa Meclisin Kararı Uğrun Şapka Giydi”, Son Saat, 27 Teşrinisani, 1925, s.1.

“Fransız Buhranı Devam Ediyor”, 27 Teşrinisani, 1925, s.1.

“Gazinin Heykeli”, Son Saat, 27 Teşrinisani, 1925, s.3.

“Fransız Buhranı Devamı Ediyor?”, 28 Teşrinisani, 1925, s.1.

“Şark Vilayetlerimizde Sakinlik Devam Ediyor”, 29 Teşrinisani, 1925, s.1.

“Cemiyeti Akvam Kararını Kabul Etmezsek Avrupa’nın Maddi Ve Manevi Kuvvetleri Karşısında Kalacakmısz”, Son Saat, 29 Teşrinisani, 1925, s.1.

“Fransa Kabine Buhranını Nihayet Hallediyor mu?”, Son Saat, 29 Teşrinisani, 1925, s.1.

“Suriye’de Vaziyet”, Son Saat, 29 Teşrinisani, 1925, s.5

“Londra Müzakereleri Münasebetiyle Fransız Gazeteleri Teminat Veriyorlar”, Son Saat, 30 Teşrinisani, 1925, s.1

“İstiklal Mahkemesi Heyeti Samsuna Muvasalat Etti”, Son Saat, 1 Kânunuevvel, 1925, s.1

“İngilizler Musul’da Harbe Tutuşacaklar Mı?”, Son Saat, 1 Kânunuevvel, 1925, s.1

“Fransız Kabinesi”, Son Saat, 1 Kanuni Evvel, 1925, s.5.

“Hakkımızdan, Hakkımızı Alacağımıza Eminiz, Heyeti Mirhasamız Hareket Etti, Musul Komisyonu da Rapor Verdi”, Son Saat, 2 Kanuni Evvel, 1925, s.1.

“Yunanistan Meselesi”, Son Saat, 2 Kânunuevvel, 1925, s.5.

“Millet Meclisinde”, Son Saat, 3 Kânunuevvel, 1925, s.1.

“Müzakere Bitiyor”, 3 Kânunuevvel, 1925, s.1.

“İngilizler Dünyayı Yeniden Ateşe Verecekler mi?”, Son Saat, 4 Kânunuevvel, 1925, s.1.

“Fransa’daki Tebaamız,”, Son Saat, 4 Kânunuevvel, 1925, s.1.

“Fransa’nın Suriye Komiseri Ankara’yı Kânunusani Ayında Ziyaret Edecek”, Son Saat, 5 Kânunuevvel, 1925, s.1.

- “Reisi Cumhur Hazretleri”*, Son Saat, 5 Kânunuevvel, 1925, s.1.
- “Musevilerin Bugün ki Mühim İçtimaları”*, Son Saat, 5 Kânunuevvel, 1925, s.1
- “Bağdat Hattı”*, Son Saat, 5 Kânunuevvel, 1925, s.1.
- “Alman Kabinesi”*, 7 Kânunuevvel, 1925, s.1.
- “Rusya Aleyhinde Plan Hazırlığı Mı Var?”*, Son Saat, 8 Kânunuevvel, 1925, s.1.
- “Musul Meselesi Cemiyeti Akvam da Bugün Müzakere Ediliyor”*, Son Saat, 8 Kânunuevvel, 1925, s.1.
- “İstanbul’da Şapka Aleyhtarlığı Yapanların Tevkifi”*, Son Saat, 8 Kânunuevvel, 1925, s.1.
- “Halk Fırkasında”*, Son Saat, 8 Kânunuevvel, 1925, s.1.
- “Musul Davamız”*, Son Saat, 9 Kânunuevvel, 1925, s.1.
- “Musul Davamızda Cemiyeti Akvamın Hakemliğini Kabul Etmedik”*, Son Saat, 10 Kânunuevvel, 1925, s.1.
- “Şam’a Taarruz”*, Son Saat, 10 Kânunuevvel 1925, s.1.
- “Casus Kimdir? İngiltere Hariciye Nezareti Haberim Yoktu Diyor”*, Son Saat, 10 Kânunuevvel, 1925, s.1.
- “Şapka Aleyhtarları”*, 10 Kânunuevvel, 1925, s.1.
- “Suriye Devlet Riyaseti”*, 10 Kânunuevvel, 1925, s.1.
- “Fransız Mektepleri”*, 10 Kânunuevvel, 1925, s.3.
- “Cemiyeti Akvam, Türkiye Ve İngiltere Arasında Dost Bulunacak”*, Son Saat, 11 Kânunuevvel, 1925, s.1.
- “Tayyare Cemiyetinin Beyannamesi”*, Son Saat, 11 Kânunuevvel, 1925, s.1.
- “Halkımızın Cemiyeti”*, Son Saat, 11 Kânunuevvel, 1925, s.3.
- “ Türkiye Dost Ve Düşmanlarını Tamamen Tanımamıştır”*, 12 Kânunuevvel, 1925, s.1.
- “İngiltere Hükümeti, 12 Kânunuevvel”*, Son Saat, 12 Kânunuevvel, 1925, s1

- “Şapka ile Selam”, Son Saat, 12 Kânunuevvel, 1925, s.1.
- “Türkiye Dostunu Ve Düşmanını Tanımamıştır”, Son Saat, 12 Kânunuevvel, 1925, s.3.
- “Cemiyeti Akvam”, 13 Kânunuevvel, 1925, s.1.
- “Tevfik Rüştü Bey Sefirimizle Görüşmek Üzere Paris’e Gitti”, Son Saat, 14 Kânunuevvel, 1925, s.1.
- “Belediye İntihabı”, Son Saat, 14 Kânunuevvel, 1925, s.1.
- “Baş Mirhasımız Tevfik Rüştü Bey Paris’e Vasil oldu”, 15 Kânunuevvel, 1925, s.1.
- “Şurayı Devlet”, Son Saat, 15 Kânunuevvel, 1925, s.1.
- “Türkiye Havalarına da Hakim Olacaktır”, 15 Kânunuevvel, 1925, s.1.
- “Türkiye’nin Haritası Tayyarelerle Alınacak”, 15 Kânunuevvel, 1925, s.1.
- “Aleyhimize İtalyan Ve Rus İttifakı Var mı?”, Son Saat, 16 Kânunuevvel, 1925, s.1.
- “Mirhasalarımız Paris’ten Avdet Ettiler”, Son Saat, 16 Kânunuevvel, 1925, s.1
- “İstiklal Mahkemesi”, Son Saat, 16 Kânunuevvel, 1925, s.3.
- “ Cemiyeti Akvam Nihayet kendisinden Beklenen Kararı Verdi”, Son Saat, 17 Kânunuevvel, 1925, s.1.
- “Gayri Mübadeleler Hakkında Mühim Bir Karar”, Son Saat, 17 Kânunuevvel, 1925, s.1.
- “Nafîa Vekaleti”, Son Saat, 17 Kânunuevvel, , 1925, s.1.
- “Son Söz Ankara’nındır. Kararı Hiç Çekinmeden Ad Ediyoruz”, 18 Kânunuevvel, 1925, s.1.
- “Maktul Siyasilerimiz”, Son Saat, 18 Kânunuevvel, 1925, s.1.
- “İstiklal Mahkemesi İstanbul’a Gelecek”, Son Saat, 18 Kânunuevvel, 1925, s.1.
- “Şurayı Devlet Azalığı”, Son Saat, 18 Kânunuevvel, 1925, s.1.

- “Rıza Han Padişahlık Tahtına oturdu”*, Son Saat 18 Kânunuevvel, 1925, s.1.
- “Gazinin Heykeli”*, Son Saat, 18 Kânunuevvel, 1925, s.3.
- “Camilerin Tamiri”*, Son Saat, 18 Kânunuevvel, 1925, s.1.
- “Vatan Hainleri Rahat Durmuyorlar”*, Son Saat, 19 Kânunuevvel, 1925, s.1.
- “Tevfik Reşit Bey (Aras)Paris’te Ne Yapacak”*, Son Saat, 19 Kânunuevvel, 1925, s.1.
- “Türk Petrolleri”*, Son Saat, 19 Kânunuevvel, 1925, s.3.
- “Dünyayı Karıştırmaya Azim Eden İngilizlerdir, Biz Değiliz”* Son Saat, 20 Kânunuevvel, 1925, s.1.
- “İstiklal Mahkemesi Pazartesi Şehrimize Gelecek”*, Son Saat, 20 Kânunuevvel, 1925, s.1.
- “İzmir Ve İstanbul’u İşgal Etmekle Bizi Tehdit Ediyorlar”*, Son Saat, 21 Kânunuevvel, , 1925, s.1.
- “Fırka’ da İçtima”*, Son Saat, 22 Kanun Evvel, 1925, s.1.
- “İstiklal Mahkemesi Heyeti Bugün Öğleden Sonra Şehrimize Gelecek”*, Son Saat, 22 Kânunuevvel, 1925, s.1.
- “Yeni Maarif Vekili”*, Son Saat, 22 Kânunuevvel, 1925, s.1.
- “Cumhuriyet Paraları”*, Son Saat, 22 Kânunuevvel, 1925, s.3.
- “Rus Dostlarımızla”*, Son Saat, 23 Kânunuevvel, 1925, s.1
- “Hızlı Bir Şekilde İmzaladığımız Antlaşma”*, Son Saat, 23 Kânunuevvel, ,1925, s.1.
- “İstiklal Mahkemesi, Şehrimizde Mahkeme Yapacak mı?”*, Son Saat, 23 Kânunuevvel, ,1925, s.1.
- “Amale Fırkası”*, Son Saat, 23 Kânunuevvel, 1925, s.1.
- “İstiklal Mahkemesinin Şehrimizdeki Faaliyeti”*, 24 Kânunuevvel, 1925, s.1.
- “Osmanlı Bankası”*, Son Saat, 24 Kânunuevvel, 1925, s.1.
- “Ruslarla Antlaşma”*, Son Saat, 24 Kânunuevvel, 1925, s.1.

“Şurayı Askerimiz Bugün Reisi Cumhurbaşnuzun Riyasetleri, Altında İçtima Edecekler”, Son Saat, 25 Kânunuevvel, 1925, s.1.

“Şark Oyunda”, Son Saat, 25 Kânunuevvel, 1925, s.1.

“İstiklal Mahkemesinin Bu Hafta Şehrimizdeki Faaliyeti”, Son Saat, 25 Kânunuevvel, 1925, s.1.

“Fransız Sefiri Geldi”, Son Saat, 25 Kânunuevvel, 1925, s.2.

“Fransız Maliyesi”, Son Saat, 26 Kânunuevvel, 1925, s.1.

“Tevfik Rüştü Bey (Aras)”, Son Saat, 26 Kânunuevvel, , 1925, s.1.

“İran Sefirine Beyan Tebrigat Ediyorlar”, Son Saat, 20 Kânunuevvel, 1925, s.1.

“Gazinin Heykeli”, Son Saat, 20 Kânunuevvel, 1925, s.5.

“İngiliz Milleti, Emperyalist Harp Başvekilinde İki Sualin Cevabını Bekliyor”, Son Saat, 27 Kânunuevvel, 1925,s.1.

“Cevat Paşa Geldi”, Son Saat, 27 Kânunuevvel,1925, s.1.

“Şurayı Askeri”, Son Saat, 27 Kânunuevvel, 1925, s.1.

“İstiklal Mahkemesi”, Son Saat, 27 Kânunuevvel, 1925, s.1.

“Yeni Teşkilat”, Son Saat, 27 Kânunuevvel, 1925, s.3.

“Avrupalılar Soruyorlar: Şarkta Yeni Bir Durum mu Başladı?”, Son Saat, 28 Kânunuevvel, 1925, s.1.

“Sırplarla Muahede”, Son Saat, 28 Kânunuevvel, 1925, s.1.

“Şurayı Asker Bugün toplandı” Son Saat, 29 Kânunuevvel, 1925, s.1.

“Baş Mirhasamız Tevfik Rüştü(Aras), Bugün Şehrimize Geldi” Son Saat, 29 Kânunuevvel, 1925, s.1.

“İstiklal Mahkemesi Heyeti”, Son Saat, 29 Kânunuevvel, 1925, s.1.

“Kürt İstiklaline Çalışanların Mahkemesi” Son Saat, 29 Kânunuevvel, 1925, s.1.

“Kürt İstiklaline Çalışanların Mahkemesine Bugün Başlandı”, 29

Kânunuevvel, 1925, s.3“*Mebusluk İntihabına Dair*”, 29 Kânunuevvel, 1925, s.5.

“*Eytam Bankası*”, Son Saat, 30 Kânunuevvel, ,1925, s.1.

“*Doğrudan Doğruya İngiltere Aleyhte Hareket Ediyormuş*”, Son Saat, 30 Kânunuevvel,1925, s.1.

“*Cumhuriyet Maarifinin Esası*”, Son Saat 30 Kânunuevvel, 1925, s.1.

“*Musul Meselesinin Yeni Sayfası Etrafında Son Vaziyet*”, Son Saat, 31 Kânunuevvel, 1925, s.1.

“*Fransızlarla Müzakere İstanbul’a Bildirilecek*”, Son Saat 31 Kânunuevvel, 1925, s.1.

“*Şark İstiklal Mahkemesinden Gelen İmar Üzerine*”, Son Saat 31, Kânunuevvel, 1925, s.1.

“*Gazinin Heykeli*”, Son Saat, 31 Kânunuevvel, 1925, s.1.

“*Milletin Gözü Musul’dadır*”, Son Saat, 31 Kânunuevvel, , 1925, s.1.

4.3. 1926 Siyasi Haber Başlıkları

“*Hariciye Vekilimiz İzahatta Başladı*”, Son Saat, 1 Kânunusani, 1926,s.1.

“*Şehrimizde Bu Sabahtan İtibaren Mebus İntibahı Başlamıştır*” Son Saat, 1 Kânunusani,1926, s.1.

“*Amerika Mümessil Amiri Temsilcisi Bristol Geldi*”, Son Saat,1 Kânunusani, 1926, s.1.

“*Romanya Veliahtı*”, Son Saat, 2 Kânunusani, 1926, s.1.

“*Çar’ın Kızı*” Son Saat, 2 Kânunusani, 1926, s.1.

“*İstiklal Mahkemesindeki Casusluk*”, Son Saat, 2 Kânunusani, 1926, s.1.

“*Türk Mühendislerini Son Eserleri*”, Son Saat, 2 Kânunusani, 1926, s.1.

“*Adliye Vekaleti*”, Son Saat, 2 Kânunusani, 1926, s.1.

“*Amerika Sefaretinde*”, Son Saat, 2 Kânunusani, 1926, s.1.

“*Yeni Kanunlarımız*”, Son Saat, 2 Kânunusani, 1926, s.3.

“*Belçikalı Nazır*”, Son Saat, 2 Kânunusani, 1926, s.3.

- “İzmir Rıhtım Şirketi”*, Son Saat, 2 Kânunusani, 1926, s.3.
- “İngilizlere Cevabımız; Musul’u Bize Vermeyi Kabul Edin”*, Son Saat, 3 Kânunusani, 1926, s.1.
- “ Ermeniler Krallarını Hükümete Bildirdiler”*, Son Saat, 3 Kânunusani, 1926, s.1.
- “Ankara İstiklal Mahkemesinde İdam Edilenler”*, Son Saat, 3 Kânunusani, 1926, s.1.
- “Tan Gazetesi Bugün ki Nüshasında Bir Şah Eser Yumurtlamıştır”*, Son Saat, 3 Kânunusani, 1926, s.1.
- “ Türkiye Büyük Millet Meclisi ’nde”*, Son Saat, 3 Kânunusani, 1926, s.1.
- “Fransız Tayyareciler”*, Son Saat, 3 Kânunusani, 1926, s.3.
- “İlk Sefir”*, Son Saat, 3 Kânunusani, 1926, s.3.
- “İran Seferi”* Son Saat, Son Saat, 4 Kânunusani, 1926, s.1.
- “Chamberlin İtalya’yı Kendi İğfaline Düşürmeye Çalışıyor?”* Son Saat, 4 Kânunusani, 1926, s.1.
- “İstiklal Mahkemesindeki Casuslar”*, Son Saat, 4 Kânunusani, 1926, s.1.
- “Yunan Başvekili Diktatörlüğünü İlan Etti”* Son Saat, 5 Kânunusani, 1926, s.1.
- “Türk-Rus Muahdesi Avrupa’da Hakikaten Bomba Gibi Patladı”* Son Saat, 5 Kânunusani, 1926, s.1.
- “Londra sefirimiz İngiliz hükümetine gereken cevabı verdi”* Son Saat, 6 Kânunusani, 1926, s.1.
- “İngiltere ve İtalya Arasında Hazırlanan İtilaf Nedir?”* Son Saat, 6 Kânunusani, 1926, s.1.
- “Hükümetimizin İngilizlere Verdiği Cevabın Mahiyeti Nedir?”* Son Saat, 7 Kânunusani, 1926, s.1.
- “Şurayı Askeriye İçtimaları Devam Ediyor”*, Son Saat, 7 Kânunusani, 1926, s.1.

“Baş Mirhasamız Derhal Ankara’ya Geldi”, Son Saat, 7 Kânunusani, 1926, s.1.

“Sanayi Bankası”, Son Saat, 7 Kânunusani, 1926, s.1.

“Cevabımız İstanbul’daki İngiliz Sefaretinde Tebliğ Edildi” Son Saat, 8 Kânunusani, 1926, s.1.

“Afgan Sefiri”, Son Saat, 8 Kânunusani, 1926, s.1.

“İngiliz Sefiri”, Son Saat, 9 Kânunusani, 1926, s.1.

“Yunanistan Türkleri” Son Saat, 10 Kânunusani, 1926, s.1.

“Musul Meselesi Etrafında Son Vaziyet” Son Saat, 10 Kânunusani, 1926, s.1.

“Şurayı Askeriye”, Son Saat, 10 Kânunusani, 1926, s.1.

“İstiklal Mahkemeleri”, Son Saat, 10 Kânunusani, 1926, s.1.

“Tayyarecilerimiz İçin Fransa’dan Bir Talimat Heyeti Getirildi”, Son Saat, 11 Kânunusani, 1926, s.1.

“İstiklal Mahkemesinde”, Son Saat, 11 Kânunusani, 1926, s.1.

“Biz İngilizlerden Ne İstiyoruz İngilizler Bize Ne Veriyor?”, Son Saat, 11 Kânunusani, 1926, Son Saat, 11 Kânunusani, 1926, s.1

“İngiliz Sefiri Ankara’ya Gitmek İçin Talimat Bekliyor” Son Saat, 12 Kânunusani, 1926, s.1.

“Yunan Mirhasaları Tutuşmaya Başladılar” Son Saat, 12 Kânunusani, 1926, s.1.

“Ankara’da Cereyan Eden Siyasi Müzakereler” Son Saat, 12 Kânunusani, 1926, s.1.

“Maarif Sistemimizin Tespit Edilen Esasları”, Son Saat, 13 Kânunusani, 1926, s.1.

“Bulgarlara Karşı Hazin Bir Vaziyette Değiliz”, Son Saat, 13 Kânunusani, 1926, s.1.

“İngiltere İmparatorluk Konferansını Topluyor”, Son Saat, 13 Kânunusani, 1926, s.1.

- “Fransızlarla Müzakere”* Son Saat, 13 Kânunusani, 1926, s.1.
- “İngilizlerle İtilaf”* Son Saat, 13 Kânunusani, 1926, s.1.
- “İstiklal Mahkemesinde”* Son Saat, 14 Kânunusani, 1926, s.1.
- “Türkiye Büyük Millet Meclisi son sözünü söylüyor; Avrupalı devletler Şark milletleri ve Türkiye hakkındaki fikirlerini değiştirmelidir”,* Son Saat, 14 Kânunusani, 1926, s.1.
- “Yeni Kanunlarımız”* Son Saat, 14 Kânunusani, 1926, s.1.
- “İngiltere’ye Verdiğimiz Makbul Cevaptaki Baş Mühim Nokta”,* Son Saat, 15 Kânunusani, 1926, s.1.
- “Nafia Vekaleti”,* Son Saat, 15 Kânunusani, 1926, s.1.
- “Maarif Vekaletinin Tespit Ettiği Esaslar İrfan İnkılabımızın Mesut Tecellisidir”,* Son Saat, 15 Kânunusani, 1926, s.1.
- “Arnavutluk Sefirimiz”,* Son Saat, 17 Kânunusani, 1926, s.1.
- “İngiliz Sefirinin Hareketi”* Son Saat, 17 Kânunusani, 1926, s.1.
- “Cemiyeti Akvam Kararı, Tarafımızdan Kabul Edilmedi”,* Son Saat, 17 Kânunusani, 1926, s.1.
- “Maarif Islahatı”* Son Saat, 17 Kânunusani, 1926, s.3.
- “Mübadele Mirhasaları”,* Son Saat, 17 Kânunusani, 1926, s.3.
- “Fransız ordusu”* Son Saat, 17 Kânunusani, 1926, s.3.
- “Yeni Afgan Sefiri”* Son Saat, 17 Kânunusani, 1926, s.3.
- “Bulgaristan Hükümeti Bil Hassa İtilaf Teklif Etmiştir”,* Son Saat, 18 Kânunusani, 1926, s.1.
- “İngilizlerin Uydurduğu Haber Tamamen Yalan!”* Son Saat, 18 Kânunusani, 1926, s.1.
- “Mirhasamızla Bir Mülakat”* Son Saat, 18 Kânunusani, 1926, s.1.
- “Şark Vilayetlerimize Askeri Memurlar Veriliyor, Niçin?”,* Son Saat, 20 Kânunusani, 1926, s.1.

- “İngiliz Sefiri Yarın Sabah Gidiyor”*, Son Saat, 19 Kânunusani, 1926, s.1.
- “Yeni Afgan Sefiri”* Son Saat, 19 Kânunusani, 1926, s.
- “Yeni Kanun hazırlanıyor”* Son Saat, 20 Kânunusani, 1926, s.1.
- “Dünkü Müzakerelere Devam, Hala Bitmedi”* Son Saat, 20 Kânunusani, 1926, s.1.
- “Diyarbakır Vekili Hasan Bey Ne Diyor?”* Son Saat, 21 Kânunusani, 1926, s.1
- “Ankara’ya Davet”*, Son Saat, 21 Kânunusani, 1926, s.1.
- “İngiliz sefiri bu sabah Ankara’ya gitti”*, Son Saat, 21 Kânunusani, 1926, s.1
- “Başvekilimiz Şerefine”* Son Saat, 21 Kânunusani, 1926, s.1.
- “Papa’nın Vekili”*, Son Saat, 23 Kânunusani, 1926, s.1.
- “Hükümetimiz Yunan Kabinesinin Takip Ettiği Siyasetten Şikayet Eder”*, Son Saat, 23 Kânunusani, 1926, s.1.
- “Kral Faysal Nihayet Beyanatta Bulundu”*, Son Saat, 24 Kânunusani, 1926, s.1.
- “Mirhasamız Şükrü Bey Pazartesi Geliyor”*, Son Saat, 24 Kânunusani, 1926, s.1.
- “Ankara’da İlk Tayyare Balosu Verildi”*, Son Saat, 24 Kânunusani, 1926, s.1
- “Tayyare İhtilafi”*, Son Saat, 24 Kânunusani, 1926, s.1.
- “İstanbul halkı, Halk Fırkası Hakkında Ne Düşünüyor”* Son Saat, 24 Kânunusani, 1926, s.1.
- “Tayyare Mektebi”* Son Saat, 24 Kânunusani, 1926, s.3.
- “Yıldız Sarayı Mukavelenamesi Ne Oldu?”*, Son Saat, 25 Kânunusani, 1926, s.1.
- “Halk Fırkası’nda Heyeti İdareyi İçtimaiye”*, Son Saat, 25 Kânunusani, 1926, s.1.
- “Fransızlarla Müzakere”*, Son Saat, 25 Kânunusani, 1926, s.1.
- “İlk Tayyarecimiz”*, Son Saat, 25 Kânunusani, 1926, s.1.

- “*Viyana Sefirimiz Geldi*”, Son Saat, 25 Kânunusani, 1926, s.1.
- “*Baş Mirhasamız Şükrü Bey’in Gazetemize Beyanatı*” Son Saat, 26 Kânunusani, 1926, s.1.
- “*Tayyare İtilafı*”, Son Saat, 26 Kânunusani, 1926, s.1.
- “*Avusturya Cumhuriyetinden Gazimize Selamlar*”, Son Saat, 26 Kânunusani, 1926, s.1.
- “*Şehit Tayyareciler Günü Yarın*” Son Saat, 27 Kânunusani, 1926, s.1
- “*Hakimiyeti Milliye’nin Makalesi; İrtica Maznunları*”, Son Saat, 27 Kânunusani, 1926, s.1.
- “*Halk Fırkası içtima yapıyor*”, Son Saat, 27 Kânunusani, 1926, s.1.
- “*Fransız Sefiri*”, Son Saat, 27 Kânunusani, 1926, s.1.
- “*İngiliz Sefiri*”, Son Saat, 29 Kânunusani, 1926, s.1.
- “*Siyasi Faaliyetleri; Fransız Sefiri Hariciye Vekilimizle Görüşüyor*”, Son Saat, 29 Kânunusani, 1926, s.1.
- “*Türk Aleyhinde Propaganda mı yapılıyor*”, Son Saat, 29 Kânunusani, 1926, s.1.
- “*Ankara Telgrafları*”, Son Saat, 30 Kânunusani, 1926, s.1.
- “*Yunan Sefirinin Beyanatı*”, Son Saat, 30 Kânunusani, 1926, s.1.
- “*İngiliz Veliaht*”, Son Saat, 30 Kânunusani, 1926, s.1.
- “*Elazığ Mahkemesi*” Son Saat, 30 Kânunusani, 1926, s.1.
- “*Baş Mirhasamız; Mübadele Vaziyetini İzah Ediyor*”, Son Saat, 1 Şubat, 1926, s.1.
- “*Recep Bey: Müdafaa-i Milliye Vekilimiz yarın Ankara’ya Hareket Ediyor*”, Son Saat, 1 Şubat, 1926, s.1.
- “*Flemenk Sefiri*”, Son Saat, 2 Şubat, 1926, s.1.
- “*Ruslarla Muahede*”, Son Saat, 2 Şubat, 1926, s.1.
- “*İngiliz Ataşemiliterliği*”, Son Saat, 2 Şubat, 1926, s.1.

“Mısır Sefareti”, Son Saat, 2 Şubat, 1926, s.1.

“Gaziye Davet”, Son Saat, 2 Şubat, 1926, s.1.

“Flemenk Sefiri Ankara’da”, Son Saat, 3 Şubat, 1926, s.1.

“İngiliz Ataşemiliteri”, Son Saat, 3 Şubat, 1926, s.1.

“Recep Bey Gelmedi”, Son Saat, 3 Şubat, 1926, s.1.

“Yunan Sefiri”, Son Saat, 3 Şubat, 1926, s.3.

“Yıldız Sarayı”, Son Saat, 3 Şubat, 1926, s.3.

“Ziraat Odaları”, Son Saat, 3 Şubat, 1926, s.3.

“Kızıl Ordu”, Son Saat, 3 Şubat, 1926, s.3.

“Rus Sefarethanesinde Profesörler Ziyafeti”, Son Saat, 6 Şubat, 1926, s.1.

“Papa Vekili”, Son Saat, 6 Şubat, 1926, s.3.

“Musul Müzakeratı” Son Saat, 7 Şubat, 1926, s.1.

“Dini Bir Hareket Yaşanıyor; Fransızlar Şam’da İki Müslüman Asıyor”, Son Saat, 7 Şubat, 1926, s.1.

“Bir İtilaf daha; İngiltere’den Getirilen Posta Pulları”, Son Saat, 7 Şubat, 1926, s.1.

“Flemenk Sefiri”, Son Saat, 7 Şubat, 1926, s.1.

“Musul Meselesinde Son Vaziyet”, Son Saat, 8 Şubat, 1926, s.1.

“Fransız Sefareti Müsteşarı Yarın Ankara’ya Gidiyor”, Son Saat, 8 Şubat, 1926, s.1.

“Ankara’da Davet”, Son Saat, 8 Şubat, 1926, s.1.

“Müdafaa-i Milliye Vekilimiz Bu Sabah Hareket Etti”, Son Saat, 9 Şubat, 1926, s.1.

“Rusya Seferi Müsteşarın Gazetemize Beyanatı”, Son Saat, 9 Şubat, 1926, s.1.

“Yunan Sefirimiz Gitti” Son Saat, 9 Şubat, 1926, s.1.

“Devletlerle Ticaretimiz” Son Saat, 9 Şubat, 1926, s.1.

“Yeni Tayyarelerimiz”, Son Saat, 9 Şubat, 1926, s.3.

- “Yeni Kanun Kabulü”, Son Saat, 10 Şubat, 1926, s.1.
- “İngiliz-Türk İlişkileri”, Son Saat, 10 Şubat, 1926, s.1.
- “Macar Sefiri”, Son Saat, 11 Şubat, 1926, s.1.
- “İtalya’nın Berlin Sefiri Memleketine Dönüyor”, Son Saat, 11 Şubat, 1926, s.1.
- “Gazinin Heykeli”, Son Saat, 11 Şubat, 1926, s.1.
- “Necip Ali Bey’in Gazetemize Beyanâtı”, Son Saat, 12 Şubat, 1926, s.1.
- “Cumhuriyet Paraları”, Son Saat, 12 Şubat, 1926, s.1.
- “İngiliz Sefiri”, Son Saat, 12 Şubat, 1926, s.1.
- “Türkiye- Rusya Müzakeratı Bugün”, Son Saat, 12 Şubat, 1926, s.1.
- “Cemiyeti Akvam”, Son Saat, 12 Şubat, 1926, s.3.
- “İşlerine Gelmiyor: İngilizler Cemiyeti Akvam’ a fazla aza kabul edilmesini istemiyorlar” Son Saat, 13 Şubat, 1926, s.1.
- “Mübadele İçin Mebuslarımızın Takriri”, Son Saat, 13 Şubat, 1926, s.1.
- “Hava Mektebimiz Esaslarını Vaziyet Ediyorlar: Yeni tayyarecilerimize diplomaları verildi”, Son Saat, 13 Şubat, 1926, s.1.
- “Hakimiyeti Milliye’nin Baş makalesi”, Son Saat, 13 Şubat, 1926, s.1.
- “Türkiye- Yunan Münasebeti”, Son Saat, 13 Şubat, 1926, s.3.
- “İsveç ile Münasebetimiz”, Son Saat, 13 Şubat, 1926, s.3.
- “Papa’nı Vekili”, Son Saat, 14 Şubat, 1926, s.1.
- “Meclis Encümeninde”, Son Saat, 14 Şubat, 1926, s.1.
- “Suriye komiserine Hariciye Vekilimiz Bir Ziyafet Verdi”, Son Saat, 14 Şubat, 1926, s.1.
- “Mebuslarımızın Avdeti”, Son Saat, 14 Şubat, 1926, s.3.
- “Papa Geldi, Ankara’ya Gidecek, Hükümetle Temas Edecek”, Son Saat, 16 Şubat, 1926, s.1.
- “Maarif Vekili”, Son Saat, 16 Şubat, 1926, s.1.

“Suriye Hududumuz: Fransız komiseri ile müzakerelere devam ediyoruz”, Son Saat, 17 Şubat, 1926, s.1.

“Necip Ali Bey, İstanbul Hakkında Hüürmetle Konuşmuştur”, Son Saat, 17 Şubat, 1926, s.1.

“Atina Hükümetinden Emir Geldi: Yunan mirhasamız yarın Ankara’dan hareket edecektir”, Son Saat, 17 Şubat, 1926, s.1.

“Suriye Komiseri Reisi Cumhurumuzun Nezdinde”, Son Saat, 18 Şubat, 1926, s.1.

“Papa Gitti; Yunanistan Mirhasası Ankara’da Ne konuşacak?”, Son Saat, 18 Şubat, 1926, s.1.

“Suriye İhtilalcileri”, Son Saat, 18 Şubat, 1926, s.3.

“Irak Hududundan”, Son Saat, 22 Şubat, 1926, s.3.

“Rusya’ya İhraç Meselesi Ne Olacak”, Son Saat, 23 Şubat, 1926, s.1.

“Kabil Sefirimiz”, Son Saat, 23 Şubat, 1926, s.1.

“Fransız Kuvvetleri”, Son Saat, 23 Şubat, 1926, s.1.

“Locarno Misakı”, Son Saat, 23 Şubat, 1926, s.3.

“Yunan Cezaları”, Son Saat, 23 Şubat, 1926, s.3.

“Ankara İtilaflı Bir Şark Locarno’ sudur”, Son Saat, 24 Şubat, 1926, s.1.

“Şeyh Mahmut İngilizleri Aleyhimize Teşvik Ediyor”, Son Saat, 25 Şubat, 1926, s.1.

“Ankara Antlaşması; İngilizler Bu Hususta Ne Düşünüyor?”, Son Saat, 25 Şubat, 1926, s.1.

“Kıbrıs Türkleri”, Son Saat, 25 Şubat, 1926, s.1.

“Ankara Antlaşması Karşısında Fransız Mutabakatı”, Son Saat, 26 Şubat, 1926, s.1.

“İstanbul Mebusluğu”, Son Saat, 26 Şubat, 1926, s.1.

“Krippel’ in Yaptığı Gazi’nin Heykeli bir Şaheserdir”, Son Saat, 27 Şubat, 1926, s.1.

- “Hariciye Mirhasalığında Müzakere Başlıyor”*, Son Saat, 27 Şubat, 1926, s.1.
- “İngiliz siyaseti”*, Son Saat, 27 Şubat, 1926, s.1.
- “Başvekilimiz”*, Son Saat, 28 Şubat, 1926, s.1.
- “Meclisteki Müzakereler Devam Ediyor”*, Son Saat, 28 Şubat, 1926, s.1.
- “Yunanistan’da Yönetim Sorunu Yine Gündemde”*, Son Saat, 28 Şubat, 1926, s.1.
- “Danimarka Sefiri”*, Son Saat, 28 Şubat, 1926, s.1.
- “İngilizler Ankara’ya Kasıtlı Olarak Bir Memur Gönderecektir”*, Son Saat, 1 Mart, 1926, s.1.
- “Hariciye Nazırları İzahat Veriyor; Musul Meselesinde İngilizlerden Ne İstemişiz”*, Son Saat, 1 Mart, 1926, s.1.
- “Başvekilimiz Bu sabah 09.00’da Yenice’de Olacaktır”*, Son Saat, 1 Mart, 1926, s.1.
- “Türk İnkılabı Hükümete Münhasır Değildir”*, Son Saat, 3 Mart, 1926, s.1.
- “Fransız Sefiri”*, Son Saat, 3 Mart, 1926, s.1.
- “Tayyare Cemiyet’inin Bankası”*, Son Saat, 3 Mart, 1926, s.1.
- “Başvekilimizin İstirahat Seyahati”*, Son Saat, 3 Mart, 1926, s.1.
- “Musul Meselesi”*, Son Saat, 3 Mart, 1926, s.1.
- “Gazinin Heykeli Yeni Yolla Çıktı”*, Son Saat, 4 Mart, 1926, s.1.
- “Millet Meclisine”*, Son Saat, 4 Mart, 1926, s.1.
- “Fırka Divanı”*, Son Saat, 5 Mart, 1926, s.1.
- “Mübadele Müzakeresi”*, Son Saat, 5 Mart, 1926, s.1.
- “ Ocak Kongresi; Bugün Öğleden Sonra Gerçekleşecek.”* Son Saat, 6 Mart, 1926, s.1.
- “Belçika ve Locarno”*, Son Saat, 6 Mart, 1926, s.1.
- “Şurayı Devlet”*, Son Saat, 6 Mart, 1926, s.1.
- “Yunan ve Bulgarlar”*, Son Saat, 6 Mart, 1926, s.3.

- “Tayyare Cemiyeti”*, Son Saat, 6 Mart, 1926, s.3.
- “Yunan ve Bulgarlar”*, Son Saat, 6 Mart, 1926, s.3.
- “Fransız Tayyaresi”*, Son Saat, 6 Mart, 1926, s.3.
- “Ankara İtilaflı”*, Son Saat, 7 Mart, 1926, s.1.
- “Cemiyeti Akvam Mesai Odası Mümessilleri”*, Son Saat, 7 Mart, 1926, s.1.
- “Fransız Kabinesi Bugün İstifasını Takdim Etti”*, Son Saat, 7 Mart, 1926, s.1.
- “Gazi’nin Heykeli”*, Son Saat, 7 Mart, 1926, s.1.
- “Gazi Paşa Hazretlerine Tazim”*, Son Saat, 8 Mart, 1926, s.1.
- “Başvekilimiz İsmet Paşa’nın Yarın Ki Hareketi Kesin Değildir”*, Son Saat, 8 Mart, 1926, s.1.
- “Baş Papaz Değişti”*, Son Saat, 8 Mart, 1926, s.1.
- “Fransız Kabinesini Kim Teşkil Edecek”*, Son Saat, 8 Mart, 1926, s.1.
- “Yeni Ceza Kanunu”*, Son Saat, 8 Mart, 1926, s.1.
- “İngiliz Sefiri”*, Son Saat, 8 Mart, 1926, s.1.
- “ Latin harflerinden bazı sayfalarda kullanılacak”*, Son Saat, 8 Mart, 1926, s.1.
- “Cemiyeti Akvam Mecliste Müzakere Başladı”*, Son Saat, 9 Mart, 1926, s.1.
- “Ecnebi Sefarethaneleri Ankara’ya Gidecekler”*, Son Saat, 9 Mart, 1926, s.1.
- “Heyeti Vekilliye; Cemiyeti Akvamdan Gelen Davet Üzerine Başvekilden Müdahalesini Sordu”*, Son Saat, 9 Mart, 1926, s.1.
- “Recep Bey”*, Son Saat, 9 Mart, 1926, s.1.
- “Mersin Limanı Hakkında Başvekilimize İzahat Veriliyor”* Son Saat, 10 Mart, 1926, s.1.
- “Almanlarla Müzakere”*, Son Saat, 10 Mart, 1926, s.1.
- “Fransız Kabinesi”*, Son Saat, 10 Mart, 1926, s.1.
- “Yeni Vilayetler”*, Son Saat, 10 Mart, 1926, s.1.

“Cemiyeti Akvam İle Hariciye Vekilimiz Arasında Gerçekleşen Telgraflar; Musul Meselesinde Nazırımız Noktayı Koymuş Değil”, Son Saat, 11 Mart, 1926, s.1.

“Halk Fırkası Hükümete Verdiği Sözü Daima Tutmuştur.” Son Saat, 11 Mart, 1926, s.1.

“Fransız Kabinesi”, Son Saat, 11 Mart, 1926, s.1.

“Fransız Tayyaresinde”, Son Saat, 11 Mart, 1926, s.3.

“İsmet Paşa Bugün Adana’ya Seyahat Ediyor”, Son Saat, 12 Mart, 1926, s.1

“Fransız Sefiri Bugün Ankara’da”, Son Saat, 12 Mart, 1926, s.1.

“İstiklal Mahkemesinde Dün Neler Oldu”, Son Saat, 12 Mart, 1926, s.1.

“Ankara İtilafı”, Son Saat, 13 Mart, 1926, s.1.

“Üç Diyarbakırlı”, Son Saat, 14 Mart, 1926, s.1.

“Cemiyeti Akvam’ da Hiç Beklenmeyen Bir Hadise Yaşandı.” Son Saat, 14 Mart, 1926, s.1.

“Türk Ermeni Teali Cemiyetinin Toplantısı”, Son Saat, 14 Mart, 1926, s.1

“İstanbul Ermenileri”, Son Saat, 14 Mart, 1926, s.3.

“İngiliz Sefiri”, Son Saat, 14 Mart, 1926, s.3.

“Büyük Gazi’nin Hatıratından Sayfalar”, Son Saat, 15 Mart, 1926, s.1.

“Türkiye’de Türk Gibi”, Son Saat, 15 Mart, 1926, s.1.

“Rusya’dan Şehrimize Bir Heyet Geldi”, Son Saat, 15 Mart, 1926, s.1.

“Avrupa Devletleri Şimdiden Tedbir Manaya İtiraz Etmemeye Mecbur kalıyorlar”, Son Saat, 18 Eylül, 1926, s.1.

“Suriye İhvali”, Son Saat, 18 Eylül, 1926, s.1.

“Rum Patrikhanesi Fikrini Söylüyor”, Son Saat, 19 Eylül, 1926, s.1.

“Romanya Hükümeti”, Son Saat, 20 Eylül, 1926, s.1.

“Balkan Locarno’su Nedir?”, Son Saat, 20 Eylül, 1926, s.3.

“Yunanistan’ın İşleri”, Son Saat, 20 Eylül, 1926, s.5.

“İran Mirhasası”, Son Saat, 20 Eylül, 1926, s.5.

- “İngiliz Tespiti”, Son Saat, 22 Eylül, 1926, s.1.
- “Belediye Kanunu”, Son Saat, 22 Eylül, 1926, s.1.
- “Gazinin Heykeli”, Son Saat, 22 Eylül, 1926, s.5.
- “Roman İtilaflı”, Son Saat, 22 Eylül, 1926, s.5.
- “İstiklal Mahkemesinin Ak Edilen Yeni Celsesinde Meda-i Umumi Ali Bey”, Son Saat, 23 Eylül, 1926, s.1.
- “Adliye Vekili”, Son Saat, 23 Eylül, 1926, s.1.
- “Yunan İtilafnamesi”, Son Saat, 24 Eylül, 1926, s.1.
- “Rusya ve Romanya”, Son Saat, 24 Eylül, 1926, s.1.
- “Yunanistan’ın Vaziyeti”, Son Saat, 23 Eylül, 1926, s.3.
- “İtalya’nın Teklifi”, Son Saat, 26 Eylül, 1926, s.1.
- “Maliye Vekili”, Son Saat, 26 Eylül, 1926, s.1.
- “İstiklal Mahkemesinde”, Son Saat, 26 Eylül, 1926, s.1.
- “İtalya ve Bulgaristan”, Son Saat, 26 Eylül, 1926, s.3.
- “Yunan Milleti”, Son Saat, 26 Eylül, 1926, s.3.
- “Adliye Vekilimiz Bugün Lozan’a Vasıl Oluyor”, Son Saat, 27 Eylül, 1926, s.1.
- “Ankara’daki Müzakereler”, Son Saat, 27 Eylül, 1926, s.1.
- “Yunan Hükümeti”, Son Saat, 27 Eylül, 1926, s.3.
- “Makedonya’ya Muhtıra” Son Saat, 27 Eylül, 1926, s.3.
- “İngiltere, Fransa ve Rusya Devletleri, Memleketimizin Şekil Teşkilatında Nasıl Anlaştılar”, Son Saat, 29 Eylül, 1926, s.1.
- “Türkiye ve Yunanistan İtilaflı”, Son Saat, 29 Eylül, 1926, s.3.
- “Mübadele İtilaflı”, Son Saat, 30 Eylül, 1926, s.1.
- “Yunan Kabinesi”, Son Saat, 30 Eylül, 1926, s.3.
- “Müdafaa-i Milliye Vekili”, Son Saat, 1 Teşrinievvel, 1926, s.1.
- “İngiliz Sefiri Geliyor”, Son Saat, 4 Teşrinievvel, 1926, s.1

- “İlk Mektepler”, Son Saat, 4 Teşrinievvel, 1926, s.3.
- “Cevat Bey’in Mahkemesi Bugün Bütün İstanbul Adliyesine Celp Edildi”, Son Saat, 5 Teşrinievvel, 1926, s.1.
- “Recep Bey Yarın Kayseri’ye Hareket Ediyor”, Son Saat, 6 Teşrinievvel, 1926, s.1.
- “Şark İstiklal Mahkemesi’nde Yeni Kararlar”, Son Saat, 6 Teşrinievvel, 1926, s.1.
- “Romanya ve İtalya”, Son Saat, 6 Teşrinievvel, 1927, s.6
- “Japonya ve Amerika”, Son Saat, 6 Teşrinievvel, 1927, s.6
- “İdman Mektebi”, Son Saat, 6 Teşrinievvel, 1927, s.6
- “Sırplarla İtilaf”, Son Saat, 6 Teşrinievvel, 1927, s.6
- “Recep Bey Sivas’ta” Son Saat, 9 Teşrinievvel, 1927, s.3
- “Romanya Kraliçesi”, Son Saat, 10 Teşrinievvel, 1927, s.1
- “İtalyanlar ve İngilizler Nerde Duracağını Öğrenmiş; Anadolu’nun Nüfuz Mintıkası Olmadığını ve Türk Toprağının İşgal Edilemeyeceğini İyi Biliyorlar”, Son Saat, 11 Teşrinievvel, 1926, s.1.
- “Dahiliye Vekilimiz”, Son Saat, 11 Teşrinievvel, 1926, s.1.
- “Gazimizin Teftişi, Son Saat, 11 Teşrinievvel, 1926, s.1.
- “Mecliste Reisi Cumhurbaşkanının Nutukları”, Son Saat, 12 Teşrinievvel, 1926, s.1.
- “Gelen Rumlar”, Son Saat, 12 Teşrinievvel, 1926, s.1.
- “Sırp – İtalyan İtilafı”, Son Saat, 13 Teşrinievvel, 1926, s.13.
- “Balkan Misakı”, Son Saat, 14 Teşrinievvel, 1926, s.13.
- “İtalya’nın Silahlı Tahditleri Başladı! Acaba Türkiye Seferberlik Yapacak mı?”, Son Saat, 15 Teşrinievvel, 1926, s.1.
- “Şark Mahkemesinde”, Son Saat, 15 Teşrinievvel, 1926, s.5.
- “Fransız Sefiri”, Son Saat, 15 Teşrinievvel, 1926, s.5.

- “Macar Kabinesi”*, Son Saat, 15 Teşrinievvel, 1926, s.1.
- “Suriye İhtilali”*, Son Saat, 18 Teşrinievvel, 1926, s.3.
- “Maarif Vekillerimiz Bu Sabah İstanbul’da”*, Son Saat, 20 Teşrinievvel, 1926, s.1.
- “Kral Faysal”*, Son Saat, 20 Teşrinievvel, 1926, s.3.
- “Cumhuriyet Bayramı”*, Son Saat, 20 Teşrinievvel, 1926, s.3.
- “Cumhuriyet Bayramı”*, Son Saat, 22 Teşrinievvel, 1926, s.1.
- “Dahiliye Vekilimiz”*, Son Saat, 22 Teşrinievvel, 1926, s.3.
- “Hariciye Vekilimiz”*, Son Saat, 22 Teşrinievvel, 1926, s.3.
- “Çin Hükümetinin Talebi”*, Son Saat, 22 Teşrinievvel, 1926, s.3.
- “Taksim Heykelini Yapan İtalyan Heykel Tıraş”* Son Saat, 23 Teşrinievvel, 1926, s.1.
- “Büyük Britanya İmparatorluğu’nun Konferansı”*, Son Saat, 24 Teşrinievvel, 1926, s.1.
- “Cumhuriyet Bayramımıza Merasim Programı Hazırlanıyor”*, Son Saat, 26 Teşrinievvel, 1926, s.1.
- “İran Ahvali; Yeni Müsteşar Gazi’ye İzahat Veriyor”*, Son Saat, 27 Teşrinievvel, 1926, s.1.
- “Eytam Bankası”*, Son Saat, 27 Teşrinievvel, 1926, s.1.
- “İran Veziri”*, Son Saat, 27 Teşrinievvel, 1926, s.1
- “Yunanlarla Müzakere”*, Son Saat, 28 Teşrinievvel, 1926, s.1.
- “Rıfat Paşa’nın İstifası Meclis Gündeminde”*, Son Saat, 28 Teşrinievvel, 1926, s.1
- “Yunan İntihabatı”*, Son Saat, 27 Teşrinievvel, 1926, s.3.
- “Cumhuriyet Bayramı”*, Son Saat, 29 Teşrinievvel, 1926, s.1.
- “İstanbul’da, Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları”*, 30 Teşrinievvel, 1926, s.1.

“Dün ki Fırka Heyetinin Umumiye Toplantısı”, Son Saat, 2 Teşrinisani, 1926, s.1

“Irak Kabinesi”, Son Saat, 3 Teşrinisani, 1926, s.1.

“Kral Faysal”, Son Saat, 3 Teşrinisani, 1926, s.1.

“Balkan Heyeti”, Son Saat, 4 Teşrinisani, 1926, s.3.

“Lozan Antlaşması”, Son Saat, 4 Teşrinisani, 1926, s.1.

“Meclisin Faaliyeti”, Son Saat, 4 Teşrinisani, 1926, s.1.

“Sofya Sefirimiz”, Son Saat, 5 Teşrinisani, 1926, s.1.

“Fırka Toplantısı”, Son Saat, 5 Teşrinisani, 1926, s.1.

“Türk- Yunan İlişkileri”, Son Saat, 5 Teşrinisani, 1926, s.1.

“İtalya’da Vaziyet”, Son Saat, 5 Teşrinisani, 1926, s.1.

“Yunan İntihabatı”, Son Saat, 5 Teşrinisani, 1926, s.5.

“Fransız Sefiri”, Son Saat, 6 Teşrinisani, 1926, s.1.

“Hakkı Şinasi Paşa Avrupa Seyahati Hakkında İzahat Veriyor”, Son Saat, 7 Teşrinisani, 1926, s.1.

“İspanya Meselesi”, Son Saat, 7 Teşrinisani, 1926, s.1.

“İtalya Kabinesinde İstifalar Başladı”, Son Saat, 7 Teşrinisani, 1926, s.1.

“Yunanların İsteddiği Krallık mı?”, Son Saat, 8 Teşrinisani, 1926, s.1.

“İtalyan Hükümeti Fransa Hükümetine Resmen Uyarı Verdi”, Son Saat, 8 Teşrinisani, 1926, s.1.

“Yunan İntihabatında Galibiyeti Cumhuriyet Fransa Temin Etti”, Son Saat, 9 Teşrinisani, 1926, s.1.

“Meclisteki Müzakereler”, Son Saat, 9 Teşrinisani, 1926, s.1.

“Gazinin Heykeli Park’ın İç Kısımında”, Son Saat, 11 Teşrinisani, 1926, s.1.

“Türk Bulgar Münasebeti; Sefirimiz Hakkında Söylenenler”, Son Saat, 15 Teşrinisani, 1926, s.1.

“İtalyan Heyeti Romanya’da Büyük Bir İlgi Gördü”, Son Saat, 15 Teşrinisani, 1926, s.3.

“İtalya ve Bakanları”, Son Saat, 15 Teşrinisani, 1926, s.3.

“Mübadele Müzakeratı”, Son Saat, 15 Teşrinisani, 1926, s.3.

“Tahran Sefirimiz Mehmet Bey’le Bir Süre Konuştuktan Sonra”, Son Saat, 17 Teşrinisani, 1926, s.3.

“İngiliz- Rus- Fransız İlişkileri”, Son Saat, 18 Teşrinisani, 1926, s.3.

“Varşova Sefirimiz”, Son Saat, 19 Teşrinisani, 1926, s.3.

“İngiliz Sefirimiz”, Son Saat, 19 Teşrinisani, 1926, s.3.

“Darüleytam”, Son Saat, 19 Teşrinisani, 1926, s.3.

“Yunanlarla Müzakere”, Son Saat, 19 Teşrinisani, 1926, s.3.

“ Suriye Hadisesi; Kabinede İstifa Hareketleri mi Var?”, Son Saat, 19 Teşrinisani, 1926, s.5.

“Şehrimizdeki Sefirler Ankara Hariciye Vekillerimiz Görmeye Geldiler”, Son Saat, 20 Teşrinisani, 1926, s.1

“Romanya Kraliçesi”, Son Saat, 20 Teşrinisani, 1926, s.1

“Kürt Prensesi Olduğunu Söyleyen Kadın Acaba Kim?” Son Saat, 20 Teşrinisani, 1926, s.1

“Cenubu Amerika’da İsyan”, Son Saat, 21 Teşrinisani, 1926, s.1.

“İngiliz Sefiri Ankara’da”, Son Saat, 22 Teşrinisani, 1926, s.1.

“Yunanistan’daki Ermeniler”, Son Saat, 22 Teşrinisani, 1926, s.3.

“Mübadele İtilafı”, Son Saat, 24 Teşrinisani, 1926, s.1.

“ Türkiye ve İtalya”, Son Saat, 24 Teşrinisani, 1926, s.1.

“Yunan Sefirinin ziyareti”, Son Saat, 24 Teşrinisani, 1926, s.1.

“Şark Devletlerin Karşısında Garp Devletleri Vardır”, Son Saat, 25 Teşrinisani, 1926, s.1.

“Fırka Müzakereleri”, Son Saat, 25 Teşrinisani, 1926, s.3.

“İngiliz Veliyaht Uzun bir Seyahat Hazırlıyor; İstanbul ve İzmir’e Uğrayacak mı?”, Son Saat, 26 Teşrinisani, 1926, s.1.

“Yeni Kanuni Medeniye’ den İstifade Edeceklermiş”, Son Saat, 28 Teşrinisani, 1926, s.1

“Arnavutluk İsyanı”, Son Saat, 29 Teşrinisani, 1926, s.1.

“Mübadele İtilaflı”, Son Saat, 2 Kânunuevvel, 1926, s.1.

“Yunan Kabinesi”, Son Saat, 2 Kânunuevvel, 1926, s.1.

“Türk İngiliz Münasebeti Ne Merkezde?”, Son Saat, 2 Kânunuevvel, 1926, s.1.

“Çine Taarruz”, Son Saat, 3 Kânunuevvel, 1926, s.1.

“Hariciye Vekilimiz”, Son Saat, 3 Kânunuevvel, 1926, s.1.

“Fırka Divanı”, Son Saat, 3 Kânunuevvel, 1926, s.1.

“Yunan Kabinesi” Son Saat, 3 Kânunuevvel, 1926, s.3.

“Ankara Belediyesi”, Son Saat, 3 Kânunuevvel, 1926, s.3.

“Umumi Kararlar”, Son Saat, 3 Kânunuevvel, 1926, s.3.

“Mübadele Komisyonun Tatbikat Hazırlıkları Başlıyor?”, Son Saat, 4 Kânunuevvel, 1926, s.1.

“Bir Alman Sanatkar Gazi’nin ve İsmet Paşa’nın Madalyalarını Yapıyor!”, Son Saat, 4 Kânunuevvel, 1926, s.1.

“İtalya ve Yugoslavya Arasındaki Hadise”, Son Saat, 4 Kânunuevvel, 1926, s.1.

“Ali Fuat Paşa”, Son Saat, 4 Kânunuevvel, 1926, s.1.

“İngiliz Harfi”, on Saat, 5 Kânunuevvel, 1926, s.1.

“Darülfünun”, Son Saat, 6 Kânunuevvel, 1926, s.1.

“Yeni Mebuslarımız”, Son Saat, 6 Kânunuevvel, 1926, s.1.

“Mübadele İş; Anlaşma Nasıl Olacak?”, Son Saat, 7 Kânunuevvel, 1926, s.1.

“Ali Saip Bey”, Son Saat, 7 Kânunuevvel, 1926, s.1.

“Çin ve İngiltere”, Son Saat, 8 Kânunuevvel, 1926, s.1.

- “Yunan Meclisi”, Son Saat, 8 Kânunuevvel, 1926, s.1.
- “Ali Saip Bey Gazi Tarafından Kabul Edildi” Son Saat, 9 Kânunuevvel, 1926 s.1.
- “Kayzer ile İngiliz Kralı Karşılaştıkları Zaman Türkiye Hakkında Ne Konuştu?”, Son Saat, 10 Kânunuevvel, 1926, s.1.
- “Sırp-İtalyan Münasebeti Görüşüldü”, Son Saat, 9 Kânunuevvel, 1926, s.1.
- “Yugoslavya ve İtalya”, Son Saat, 10 Kânunuevvel, 1926, s.1.
- “Almanya ve Biz”, Son Saat, 10 Kânunuevvel, 1926, s.1.
- “Yunan Ordusu”, Son Saat, 10 Kânunuevvel, 1926, s.3.
- “Japon Heyeti” Son Saat, 11 Kânunuevvel, 1926, s.1.
- “Arnavutların Mukabelesi”, Son Saat, 11 Kânunuevvel, 1926, s.1.
- “Mübadelelerin Vaziyeti”, Son Saat, 11 Kânunuevvel, 1926, s.1.
- “Lenin ve Musolini Hakkında”, Son Saat, 12 Kânunuevvel, 1926, s.1.
- “Musolinin Muhtelif Pozları Var”, Son Saat, 13 Kânunuevvel, 1926, s.1.
- “Şurayı Askeriye Bugün Saat 14.00’teToplanıyor” Son Saat, 19 Kânunuevvel, 1926, s.1.
- “İtalya Bulgaristan’a Sefir Teminatı Vermiş”, Son Saat, 19 Kânunuevvel, 1926, s.1.
- “Atina Sefirimiz Temasları Hakkında Ne Söylüyor”, Son Saat, 19 Kânunuevvel, 1926, s.1.
- “Ankara’nın Yugoslavya İle Anlaşması Mümkün mü?”, Son Saat, 20 Kânunuevvel, 1926, s.1.
- “Emlak Bankası”, Son Saat, 20 Kânunuevvel, 1926, s.1.
- “Alman Jipleri Londra’yı Bombalarken İngiliz Siyasetleri Ne Konuşuyorlar?”, Son Saat, 21 Kânunuevvel, 1926, s.1.

4.4. 1927 Siyasi Haber Başlıkları

“*Son Saat Gazetesi Üç Yaşında*”, Son Saat, 16 Mart, 1927, s.1.

“*İngiliz Veliht*”, Son Saat, 16 Mart, 1927, s.1.

“*İngilizler Diyor ki Ruslar Herkesten Fazla Gaz Yakıyor*”, Son Saat, 17 Mart, 1927, s.1.

“*Sahte Mebus*” Son Saat, 17 Mart, 1927, s.1.

“*Nuru Osmaniye Camii*”, Son Saat, 18 Mart, 1927, s.1.

“*Rüstem Paşa Şerif-i Camii*, Son Saat,19 Mart, 1927, s.1

“*Ata Heykeli*”, Son Saat, 19 Mart, 1927, s.1.

“*Harp Tehlikesi mi? Sırbistan ve İtalya Arnavutluk’un İşgali İçin Haber Yapıyor*”, Son Saat, 20 Mart, 1927, s.1..

“*Ermeni Patrik Meselesi*”, Son Saat, 20 Mart, 1927, s.1.

“*İtalyanlar ve Sırbistan Arasında Hasıl Olan Gerginlik Kuvvetlice Zil Olacağı Benzenmektedir*”, Son Saat, 21 Mart, 1927, s.1.

“*Arnavutluk’ta İdareyi örfiye ilan edilmiştir*”, Son Saat, 21 Mart, 1927, s.1.

“*Devletler her ne olursa olsun silah patlatılmasına mani olmak için gerek İtalyanlar gerek Yugoslavya ile temasta bulunmaktadır*”, Son Saat, 22 Mart, 1927, s.1.

“*Gazeteler, Fransa’yı İtalya için tehlike olmakla itam ederken: Bizim de küçük itilafa dahil edilmek istemekte olduğumuzu haber veriyor*”, Son Saat, 23 Mart, 1927, s.1.

“*İtalyan Sırbistan Hadisesi; Sırbistan Meclisinde*”, Son Saat, 23 Mart, 1927, s.1.

“*Fevzi Paşa*”, Son Saat, 23 Mart, 1927, s.1.

“*İngiliz Hariciye Nazırı; son Balkan hadisesi için Cemiyeti Akvam’ a tahkikat yapmasına lüzum olmadığı söylemiştir*”, Son Saat, 24 Mart, 1927, s.1.

“*Yeni Bir Kanun Teklifi*”, Son Saat, 24 Mart, 1927, s.1.

- “Fırka Kongresi”, Son Saat, 24 Mart, 1927, s.1.
- “Şapka İstatistiği”, Son Saat, 24 Mart, 1927, s.3.
- “İtalya ve Yugoslavya Arasındaki Münasebet Henüz Halledilmiş Değildir”, Son Saat, 25 Mart, 1927, s.1.
- “Çin’de Dehşet”, Son Saat, 25 Mart, 1927, s.1.
- “İran Veliahtı” Son Saat, 25 Mart, 1927, s.3.
- “Bulgarlar ve Yeni Sefirleri”, Son Saat, 25 Mart, 1927, s.3.
- “Fransız Filosu Dün Geldi”, Son Saat, 25 Mart, 1927, s.3.
- “Sırp Hükümeti; Arnavutluk hakkında devletlere bir nota verdi”, Son Saat, 25 Mart, 1927, s.3.
- “Çin’de Vaziyet”, Son Saat, 26 Mart, 1927, s.1.
- “Nafia Teşkilatı”, Son Saat, 26 Mart, 1927, s.1.
- “Türkiye Büyük Milet Meclisi’nin Tatili”, Son Saat, 26 Mart, 1927, s.1.
- “Biz ve Bulgarlar”, Son Saat, 26 Mart, 1927, s.3.
- “Yunan İstiklal Bayramı”, Son Saat, 26 Mart, 1927, s.3.
- “Yunan Ordusu”, Son Saat, 26 Mart, 1927, s.3.
- “Balkanlar’da Vaziyet Son Derece Gergindir”, Son Saat, 27 Mart, 1927, s.1.
- “İtalya ve Yugoslavya Arasındaki İtilaf Müzmin Bir Şekilde Devam Edip Gidiyor”, Son Saat, 28 Mart, 1927, s.1.
- “Yunan Ordusu”, Son Saat, 28 Mart, 1927, s.3.
- “Cünüp Hududumuz Neler Oluyor”, Son Saat, 29 Mart, 1927, s.1.
- “Müdafaa-i Milliye Vekillerimiz Bugün Ankara’dan Hareket Etti” Son Saat, 30 Mart, 1927, s.1.
- “Sefirlerimizin Seyahati; Son Vaziyeti Nedir?” Son Saat, 30 Mart, 1927, s.1.
- “Yunanistan’da Manevra”, Son Saat, 30 Mart, 1927, s.1.
- “Yugoslavya’ya karşı başlayan hareket şimdi ne olacak! Her türlü ihtimale karşı hazırlıklı olmak”, Son Saat, 30 Mart, 1927, s.1.

- “Recep Bey Bugün Ankara ’dan Hareket Etti”*, Son Saat, 30 Mart, 1927, s.1.
- “Fas’ta Yeni Kıyam”*, Son Saat, 30 Mart, 1927, s.1.
- “Fransız Amirinin Ziyafeti”*, Son Saat, 30 Mart, 1927, s.3.
- “Yugoslavya ve Arnavutluk Hadisesinde Tehlike Faaliyetleri Verilmektedir”*, Son Saat, 1 Nisan, 1927, s.1.
- “Sofya sefirimiz Washington Sefiri mi Olacak?”*, Son Saat, 2 Nisan, 1927, s.1
- “Sofya Sefirimiz”*, Son Saat, 2 Nisan, 1927, s.1.
- “Balkan Haberleri”*, Son Saat, 6 Nisan, 1927, s.1.
- “İran Hükümeti”*, Son Saat, 6 Nisan, 1927, s.3.
- “Balkanlar; yakında tehlike arz edecektir, İtalyanlar, Yunanlar ve Bulgarlarla anlaşmıştır.”*, Son Saat, 7 Nisan, 1927, s.1.
- “Büyük Devletler Katıldıkları Kongrede Bir Nota Verdi”*, Son Saat, 7 Nisan, 1927, s.1.
- “İtalyan Bahriyesi”*, Son Saat, 7 Nisan, 1927, s.3.
- “İtalya ve Yugoslavya Buhranı Tarafının Bela ve Temasları ile Müzakere Edilmektedir”*, Son Saat, 8 Nisan, 1927, s.1.
- “Sırplarla İtilaf”*, Son Saat, 8 Nisan, 1927, s.1.
- “Emniyet Sandığı”*, Son Saat, 8Nisan, 1927, s.1.
- “Maarif Kanunları”*, Son Saat, 8Nisan, 1927, s.1.
- “Yeni Bulgar Sefiri”*, Son Saat, 8Nisan, 1927, s.1.
- “Heyeti Vekili’ ye İçtima-ı”*, Son Saat, 8Nisan, 1927, s.1.
- “Affı Umumi Layihası Yakında Meclise Sevk Edilecektir”*, Son Saat, 9 Nisan, 1927, s.1.
- “Tayyare Cemiyet’i Mühim Teşebbüste Bulundu”*, Son Saat, 9 Nisan, 1927, s.1
- “Balkan İhtilafı”*, Son Saat, 9 Nisan, 1927, s.1.
- “Sırbistan’ ı Çeviren Çember Daralmaktadır”*, Son Saat, 10 Nisan, 1927, s.1.
- “Yunan Kabinesinin Buhranı”*, Son Saat, 10 Nisan, 1927, s.3.

- “İtalya’nın Şikayeti”*, Son Saat, 10 Nisan, 1927, s.1.
- “Bir İngiliz Muhabiri”*, Son Saat, 11 Nisan, 1927, s.1.
- “Hilal-ı Ahmer”*, Son Saat, 11 Nisan, 1927, s.1.
- “Ermenilerin Arasındaki İtilaf Hal Edilemedi”*, Son Saat, 13 Nisan, 1927, s.1.
- “Romanya Kasıtlı Olarak Sadece Bir Memur Gönderdi”*, Son Saat, 13 Nisan, 1927, s.1.
- “Papa Müşaviri Dün Şehrimize Geldi”*, Son Saat, 13 Nisan, 1927, s.1.
- “Devletler Çin’e Tehdit Notası Verdiler”*, Son Saat, 13 Nisan, 1927, s.1.
- “İran ve Irak Tarafının Araları Bozuluyor”*, Son Saat, 13 Nisan, 1927, s.3.
- “Fransız Adliyecileri”*, Son Saat, 13 Nisan, 1927, s.5.
- “Balkan Tehlikesi”*, Son Saat, 15 Nisan, 1927, s.1.
- “Japonların İstibdatına Karşı; Ruslar Teminat Vererek Mançurya’ya Asker Sevk Etmek İstemediğini Bildirmiştir”*, Son Saat, 15 Nisan, 1927, s.1.
- “Sırbistan Mahsur Mu?”*, Son Saat, 15 Nisan, 1927, s.3.
- “Roman Kralı”* Son Saat, 15 Nisan, 1927, s.3.
- “Büyük Devletler Cevaplarını Verdiler, Balkan İtilafı Bütün Ehmiyetle Bir Devamdır”*, Son Saat, 17 Nisan, 1927, s.1.
- “Bulgar Fırkaları”*, Son Saat, 17 Nisan, 1927, s.1.
- “Romanya Meclisinden Bir İzah”*, Son Saat, 17 Nisan, 1927, s.1
- “Sırp kabinesi”*, Son Saat, 18 Nisan, 1927, s.1.
- “Yunan Kabinesi”*, Son Saat, 18 Nisan, 1927, s.3.
- “Yeni Sırp Kabinesi Dün Teşkil Edildi; İtalyanlar ve Sırp Kabinesi Münakaşadalar”*, Son Saat, 19 Nisan, 1927, s.1.
- “Yunan Reisi Cumhuru İstifa Etti”*, Son Saat, 20 Nisan, 1927, s.1.
- “Arnavutluk Hududunda Mütakabil Tehşidat Yapılmaktadır”*, Son Saat, 20 Nisan, 1927, s.1.

“Cemiyeti Akvam, Hakemliğini İtalyan Aleyhinde İstimal Ederse, İtalya Cemiyetten Çekilecekmiş” Son Saat, 23 Nisan, 1927, s.1

“Hakimiyeti Milliye Çocuk Bayramı Bugün Memleketin Her Tarafında Büyük Bir Şevk İçinde Kutlanıldı”, Son Saat, 24 Nisan, 1927, s.1.

“Yunan hükümeti bir beyanat ilan etti”, Son Saat, 24 Nisan, 1927, s.1

“Vali Bey Geldi”, Son Saat, 24 Nisan, 1927, s.1.

“Balkan Husumetliği”, Son Saat, 24 Nisan, 1927, s.3.

“Bulgaristan’da Ticaret”, Son Saat, 24 Nisan, 1927, s.3.

“Yunanistan’da Türk ve İngiliz Paralarını Taklit Eden Mühim Bir Sahtekar Kumpanyası Meydana Çıktı”, Son Saat, 25 Nisan, 1927, s.1.

“Yunan Çeteleri”, Son Saat, 25 Nisan, 1927, s.1.

“Mübadele İtilafı”, Son Saat, 25 Nisan, 1927, s.1.

“Rus- İran ticari ilişkileri”, Son Saat, 25 Nisan, 1927, s.5.

“İngiltere’nin ablukası”, Son Saat, 26 Nisan, 1927, s.1.

“Balkanlardaki Konumumuzun Faaliyeti İçin İstanbul’un Merkezinde Bir Kongre Düzenleneceği Söylenmektedir”, Son Saat, 27 Nisan, 1927, s.1.

“Tayyare Cemiyeti”, Son Saat, 27 Nisan, 1927, s.1.

“İngiltere ve İtalya Arasında Yapılan İtilaf Suyu Düşüyor?”, Son Saat, 27 Nisan, 1927, s.3.

“Venizelos Tarafında Yeni Hararetli Bir Faaliyet Başladı”, Son Saat, 27 Nisan, 1927, s.3.

“Bir Sırp Heyeti”, Son Saat, 27 Nisan, 1927, s.3.

“Bulgarlar ve Muhacirler”, Son Saat, 27 Nisan, 1927, s.3.

“İngiltere İle Aramızda Bir Müzayede Teşkil Ediliyormuş”, Son Saat, 28 Nisan, 1927, s.1.

“Müsadere Türkleri”, Son Saat, 28 Nisan, 1927, s.3.

“İngiltere ve İtalya Arasında Lozan’da Yapılan Gizli İtilaf Hakkında Büyük İfşa yapıldı”, Son Saat, 30 Nisan, 1927, s.1.

“İktisat Heyeti”, Son Saat, 30 Nisan, 1927, s.1.

“Çin’de Mücadele”, Son Saat, 30 Nisan, 1927, s.1.

“Çin’deki Bir Muhabir”, Son Saat, 1 Mayıs, 1927, s.1.

“Balkan İtilafı”, Son Saat, 1 Mayıs, 1927, s.1.

“Küçük İtilaf”, Son Saat, 1 Mayıs, 1927, s.1.

“Ruslar Cevap Verdi”, Son Saat, 1 Mayıs, 1927, s.1.

“İtalya ve Biz”, Son Saat, 2 Mayıs, 1927, s.1.

“Darülfünun Divanı”, Son Saat, 2 Mayıs, 1927, s.1.

“Çin’de Vaziyet”, Son Saat, 2 Mayıs, 1927, s.1.

“Yeni Kanun Layihaları”, Son Saat, 2 Mayıs, 1927, s.1.

“İran Uhudu Atıkayı Kaldırmak İstiyor”, Son Saat, 3 Mayıs, 1927, s.1.

“Arnavutluk’ta İsyan Çıkarmak İstiyorlar”, Son Saat, 3 Mayıs, 1927, s.1.

“Balkanların Vaziyeti Gergin, Yakın Bir Harpten Korkulmuyor”, Son Saat, 4 Mayıs, 1927, s.1.

“Şurayı Devlet Teşkilatı”, Son Saat, 4 Mayıs, 1927, s.1.

“Macar Tahtı”, Son Saat, 4 Mayıs, 1927, s.1.

“Mekteplere Ait Talimat”, Son Saat, 4 Mayıs, 1927, s.1.

“Times Gazetesi İfşaatına Devam Etmektedir”, Son Saat, 5 Mayıs, 1927, s.1

“Gazimizin Nutku” Son Saat, 5 Mayıs, 1927, s.1.

“Hariciye Vekilimiz”, Son Saat, 5 Mayıs, 1927, s.1.

“Mecliste müzakereler”, Son Saat, 6 Mayıs, 1927, s.1.

“İran Sefiri”, Son Saat, 6 Mayıs, 1927, s.1.

“Yunanlar Bulgarların Hududuna Bir Fırka Asker Sevk Ediyorlar”, Son Saat, 7 Mayıs, 1927, s.1.

- “İtalyanların Vadi”, Son Saat, 7 Mayıs, 1927, s.1.
- “Çin’de Komünistler”, Son Saat, 8 Mayıs, 1927, s.3.
- “Balkan Hadiseleri Hakkında Yeni İşaat Yapılmaktadır”, Son Saat, 9 Mayıs, 1927, s.1.
- “Yunan Hududunda Neler Oluyor?”, Son Saat, 9 Mayıs, 1927, s.1.
- “Çin’de Bir Muhabir”, Son Saat, 9 Mayıs, 1927, s.1.
- “Vaziyetine Geçmek İsteyen Amiral Bristol’e Ruslar Müsaade Etmemişler”
Son Saat, 10 Mayıs, 1927, s.1.
- “Darülfünun Divanı” Son Saat, 10 Mayıs, 1927, s.3.
- “Abbas Hilmi Paşa’nın İngiltere Hükümeti Aleyhinde Açtığı Dava; Türk-İngiliz Mahkemesi Davaya Bu Sabah Başladı”, Son Saat, 11 Mayıs, 1927, s.1.
- “Adliye Vekili”, Son Saat, 11 Mayıs, 1927, s.3.
- “Küçük İtilaf” Son Saat, 12 Mayıs, 1927, s.3.
- “Muhtelif Mübadele”, Son Saat, 12 Mayıs, 1927, s.3.
- “Fransız Tayyarecileri Teyit Ediyorlar”, Son Saat, 13 Mayıs, 1927, s.1.
- “İngiliz Veliaht”, Son Saat, 13 Mayıs, 1927, s.1.
- “Suriye’de Kan İşgal Kuvvetleri İle Şiddetli Muharebeler Olmakta”, Son Saat, 13 Mayıs, 1927, s.3.
- “Yunan hükümeti”, Son Saat, 13 Mayıs, 1927, s.3.
- “Çin Vukuatı”, Son Saat, 14 Mayıs, 1927, s.1.
- “Bulgar Sefiri”, Son Saat, 14 Mayıs, 1927, s.1.
- “İş kanunu”, Son Saat, 14 Mayıs, 1927, s.1.
- “İngiliz- Rus Hadisesi Büyümek İstidadındadır”, Son Saat, 15 Mayıs, 1927, s.1.
- “Gazi Hazretleri Fıkrasının Kongresinden Sonra Seyahate Çıkacaklar”, Son Saat, 15 Mayıs, 1927, s.1.
- “Maarif Vekaleti”, Son Saat, 15 Mayıs, 1927, s.3.

- “Ankara Heyeti”*, Son Saat, 15 Mayıs, 1927, s.3.
- “İtalya’da Gazetecilik”*, Son Saat, 16 Mayıs, 1927, s.3.
- “Küçük İtilaf”*, Son Saat, 16 Mayıs, 1927, s.3.
- “İran’da Devlet Bankası”* Son Saat, 16 Mayıs, 1927, s.3.
- “Yunanistan’da İhtilal”*, Son Saat, 18 Mayıs, 1927, s.1.
- “Mısır Kraliçesi”*, Son Saat, 18 Mayıs, 1927, s.1.
- “Alman Cumhuriyeti Müdafaa Kanunu Kabul Etti”*, Son Saat, 18 Mayıs, 1927, s.1
- “Ticaret Vekilimizin Hareketi”*, Son Saat, 18 Mayıs, 1927, s.1.
- “Balkan İtilafı”*, Son Saat, 18 Mayıs, 1927, s.3.
- “Yunan Buhranı”*, Son Saat, 18 Mayıs, 1927, s.3.
- “Yunanistan İhtilali”*, Son Saat, 19 Mayıs, 1927, s.1.
- “Amerika’dan Kalkan Bir Tayyare 39 Saate Paris’e Geldi”*, Son Saat, 23 Mayıs, 1927, s.3.
- “Yunanistan’da Muhtelif Mübadele”*, Son Saat, 24 Mayıs, 1927, s.3.
- “Fırkanın Kongresi”*, Son Saat, 24 Mayıs, 1927, s.3.
- “İngiliz-Rus Münasebetinin İnkıta Uğrayıp Uğramamasına Avam Kamarası Karar Verecek*, Son Saat, 24 Mayıs, 1927, s.1.
- “Rus İngiliz Münasebetinin Geleceği”*, Son Saat, 27 Mayıs, 1927, s.1.
- “İngiliz- Rus Münasebeti Meçhul Bir Sıçrayış Yapıyor”*, Son Saat, 28 Mayıs, 1927, s.1.
- “Siyasi Faaliyetlerimiz”*, Son Saat, 28 Mayıs, 1927, s.1
- “İngilizleri, Kıtta Münasebet Notasını, Ruslarla Verdiler”*, Son Saat, 29 Mayıs, 1927, s.1
- “Almanlar İngiltere’de Rus Menfaatini Himaye Etmektedir”*, Son Saat, 29 Mayıs, 1927, s.1.

“Fransız Dahiliye Nazırı Fransız Meclisinde Moskova’yı İtham Etti”,, Son Saat, 29 Mayıs, 1927, s.1.

“Yunan Kanunun Esası”, Son Saat, 29 Mayıs, 1927, s.1.

“Meclisteki Müzakereler”, Son Saat, 29 Mayıs, 1927, s.1.

“Rus-İngiliz Münasebetinin Bir Neticesi Olarak: Rusların seferberlik yaptıkları teyit edilmiştir ve Ruslar baş sınıf askerleri ülkelerine davet etmektedirler”, Son Saat, 30 Mayıs, 1927, s.1.

“Vali Bey”, Son Saat, 30 Mayıs, 1927, s.1.

“Maarif Vekili”, Son Saat, 30 Mayıs, 1927, s.1.

“İran Kabinesi”, Son Saat, 30 Mayıs, 1927, s.1

“İtalyan Misafirler”, Son Saat, 30 Mayıs, 1927, s.1.

“Bulgar Kabinesi”, Son Saat, 31 Mayıs, 1927, s.3.

“İran Aleyhindeki Dava”, Son Saat, 31 Mayıs, 1927, s.3.

“Ruslar İngiltere’ye Makbul Bir Nota Verdi”, Son Saat, 1 Haziran, 1927, s.1.

“Mısır ile İngiltere Arasındaki İhtilaf Şimdilik Mühim Bir Vaziyettir”, Son Saat, 1 Haziran, 1927, s.1.

“Hariciye Vekilimiz”, Son Saat, 1 Haziran, 1927, s.3.

“Defterdar Bey Yeni Vekillerimiz Hakkında İzahatta Bulunuyor”, Son Saat, 2 Haziran, 1927, s.1.

“Yeni Teşkilat Mucibince Açıkta Kalan Memurlara Temmuz Ayına Kadar Maaş Verilecek”, Son Saat, 3 Haziran, 1927, s.1.

“Yunan Ordusu Karışıklık Çıkarmayacakmış”, Son Saat, 3 Haziran, 1927, s.1.

“Ruslar, Tehlikeye Dair Beyanname Teşir Ediyorlar ve Harp Etmeye Mecburuz Diyorlar”, Son Saat, 4 Haziran, 1927, s.1.

“Balkan Misakı”, Son Saat, 4 Haziran, 1927, s.3.

“Yunan Teşkilatı”, Son Saat, 4 Haziran, 1927, s.3.

“İngilizler Moskova’dan Ayrıldılar”, Son Saat, 5 Haziran, 1927, s.1.

- “Bulgar Kabinesi”, Son Saat, 5 Haziran, 1927, s.3.
- “Bulgar Kralı”, Son Saat, 5 Haziran, 1927, s.3.
- “Meclis Reisimiz Geldi”, Son Saat, 6 Haziran, 1927, s.1.
- “Kazım Paşa”, Son Saat, 6 Haziran, 1927, s.1.
- “Yunan ordusunda İhbar ve İnfaller Gün Geçtikçe Artıyor”, Son Saat, 6 Haziran, 1927, s.3...
- “Milli Mücadele’nin Şerefli Sayfalarına İhtiva Eden Film, Yarın Öğleden Sonra Darülfünun Salonunda Gösterilecektir”, Son Saat, 7 Haziran, 1927, s.1.
- “İngiltere ve Rusya”, Son Saat, 7 Haziran, 1927, s.1.
- “Çin Muharebeleri”, Son Saat, 7 Haziran, 1927, s.1.
- “Sırp-Bulgarlar Hududunda”, Son Saat, 7 Haziran, 1927, s.3.
- “Maarif Encümenleri”, Son Saat, 7 Haziran, 1927, s.3.
- “İtalyanlar, Sırp-Arnavutluk İtilaflı Hakkındaki Görüşü”, Son Saat, 8 Haziran, 1927, s.1.
- “Erkanı Harbiye Reisimiz Fransa’ya Gidecektir, Son Saat, 8 Haziran, 1927, s.1.
- “İngiliz Filosu”, Son Saat, 8 Haziran, 1927, s.3.
- “Son dakika; Ruslar Bir Nota Verdi”, Son Saat, 9 Haziran, 1927, s.1.
- “Sırp Hükümeti, Arnavutluk’ da Olan İtilaftan Dolayı Cemiyeti Akvam’ a Bir Nota Verdi”, Son Saat, 14 Haziran, 1927, s.1.
- “Meclis Resimiz Kadınların Mebusluğu Hakkında Ne Düşünüyorlar?”, Son Saat, 14 Haziran, 1927, s.1.
- “Arnavutluk ve Sırplar Arasında Gerçekleşen İtilaflın Cemiyeti Akvam’ a Gidilmesi İsteniyor.” Son Saat, 14 Haziran, 1927, s.3.
- “Cumhur Resimiz İstanbul’a Seyahat Yapacakmış”, Son Saat, 15 Haziran, 1927, s.1.
- “Cemiyeti Akvam”, Son Saat, 15 Haziran, 1927, s.1.

- “*Rus Ordusu*”, Son Saat, 15 Haziran, 1927, s.3.
- “*Maarif Vekillerimiz*”, Son Saat, 17 Haziran, 1927, s.1.
- “*Balkan Lacorna’sı*”, Son Saat, 17 Haziran, 1927, s.3.
- “*Reis Cumhuriyetimiz*”, Son Saat, 17 Haziran, 1927, s.3.
- “*Cemiyeti Akvam’ a Dahil Devletler Komünizme Karşı Bir Antlaşma Oluşturdu, Var Olan Durum Karışık Bir Hal Almaktadır*”, Son Saat, 18 Haziran, 1927, s.1.
- “*Fransız ordusu*”, Son Saat, 18 Haziran, 1927, s.1.
- “*Sırbistan ve Arnavutluk*”, Son Saat, 18 Haziran, 1927, s.1.
- “*İtalyan Bahriye Cemiyeti Erkanı Bu Sabah Şehrimize Geldiler*”, Son Saat, 19 Haziran, 1927, s.1.
- “*Reisi cumhur*”, Son Saat, 19 Haziran, 1927, s.1.
- “*Kadın Birliği*”, Son Saat, 20 Haziran, 1927, s.1.
- “*İş Kanunu*” Son Saat, 20 Haziran, 1927, s.1.
- “*Yunanistan Bir Taraftan İngiltere’yle Bir Taraftan Fransa’yla Uğraşıyor*”, Son Saat, 20 Haziran, 1927, s.3.
- “*İngiliz Filosu*”, Son Saat, 20 Haziran, 1927, s.3.
- “*Ruslar Öldürülen Varşova Sefirinin Yerine Kimseyi Tayin Etmeyecektir*”, Son Saat, 21 Haziran, 1927, s.1.
- “*Osmanlı Bankası*”, Son Saat, 21 Haziran, 1927, s.1.
- “*Lord Kamarasının Tasfiyesine Karar Verildi*”, Son Saat, 22 Haziran, 1927, s.1.
- “*Balkanlarda Umumi Bir Emniyetsizlik Var*”, Son Saat, 22 Haziran, 1927, s.1.
- “*Varşova Cinayeti Katillerinin Mahkemesi*”, Son Saat, 22 Haziran, 1927, s.3.
- “*Fransa’da Karışıklık; Bir Piyade Alayı İsyan etmiştir*”, Son Saat, 22 Haziran, 1927, s.3.
- “*Bulgaristan Türkleri*”, Son Saat, 23 Haziran, 1927, s.1.

- “Gazi Hazretleri”, Son Saat, 23 Haziran, 1927, s.1.
- “Balkanlar’da Komünizm Hareketi”, Son Saat, 23 Haziran, 1927, s.3.
- “ Venizelos Diyor Ki; Avrupa’ya Gideceğim ”, Son Saat, 23 Haziran, 1927, s.3.
- “Gazimizi Ağırlamak İçin Emanet Faaliyetinde Bir devamdır, Bir Komisyon Teşkil Edildi”, Son Saat, 24 Haziran, 1927, s.1.
- “Sırbistan ve İtalya”, Son Saat, 24 Haziran, 1927, s.3.
- “Yunanların Memnuniyeti”, Son Saat, 24 Haziran, 1927, s.3.
- “Gazi Hazretlerini İstikbal İçin Hazırlık Yapılıyor”, Son Saat, 25 Haziran, 1927, s.1.
- “Bugün Ankara ’da”, Son Saat, 25 Haziran, 1927, s.1.
- “Gazimizin İstikbali Hazırlıkları Devam Ediyor”, Son Saat, 26 Haziran, 1927, s.1.
- “Cenevre’de Müzakere Cereyan Ederken İtalyan Donanması Trablus Sahillerinde”, Son Saat, 26 Haziran, 1927, s.1.
- “Suriye İhtilali”, Son Saat, 25 Haziran, 1927, s.3.
- “Gazi Paşa’nın Şerefine, Teşrifleri Münasebetleriyle Yapılan Hazırlıklar Bitmek Üzeredir”, Son Saat, 27 Haziran, 1927, s.1
- “Meclis Reisimiz”, Son Saat, 27 Haziran, 1927, s.3
- “Meclis Resimiz Bu akşam İstanbul’a Hareket Ediyor”, Son Saat, 28 Haziran, 1927, s.1.
- “Fırka Divanı Bu Sabah Toplanacak ve Fırkanın Gündem Konuları Konuşulacaktır”, Son Saat, 28 Haziran, 1927, s.1.
- “Gazi Hazretlerinin İstikbali İçin Hazırlıklar Hararetli Şekilde Devam Etmektedir”, Son Saat, 29 Haziran, 1927, s.1.
- “Meclis Reisimiz İstanbul’a Geldi ve Mirhasamız Karşıladi”, Son Saat, 29 Haziran, 1927, s.1.
- “İtalya ve Sırbistan”, Son Saat, 29 Haziran, 1927, s.1.
- “Bulgarlar ve Sırplar” Son Saat, 29 Haziran, 1927, s.3.

“İngilizler Şeyh Mahmut İle Asıl Anlaşmışlar”, Son Saat, 30 Haziran, 1927, s.1.

“Büyük Gazi’ye Kavuşmamız İçin Sadece Bir Güm Kaldı; Bütün Şehir Baştanbaşa Bir Hareket İçindedir ”, Son Saat, 30 Haziran, 1927, s.1.

“İngiliz Mahkemesi Kendisinden Beklenen Kararı Verdi; Hidiv Davasını Kaybetmiştir”, Son Saat, 30 Haziran, 1927, s.1.

“Bugün Birinci İstikbal Heyeti, Saat Tam 14.00’ De Ankara’dan İzmir’e Hareket Edecektir”, Son Saat, 1 Temmuz, 1927, s.1.

“Başvekilimiz Ankara’dan Bursa’ya Hareket Edecektir”, Son Saat, 1 Temmuz, 1927, s.1.

“İstanbul Yarın Büyük Gazi’nin Karşısına Çıkacaktır”, Son Saat, 1 Temmuz, 1927, s.1

“Afgan Hariciye Nazırı”, Son Saat, 1 Temmuz, 1927, s.1.

“Cenevre’de Yeni Beraberlik”, Son Saat, 1 Temmuz, 1927, s.1.

“Müjde! Büyük Gazi İzmit’ten Hareket Etti, İstanbul Yolundadır”, Son Saat, 2 Temmuz, 1927, s.1.

“Gazimiz Bu Dakikada Dolmabahçe Sarayı’nda Hükümet Ve Halk Mümessillerinin Tebriklerinin Kabul Buyurmaktalar”, Son Saat, 2 Temmuz, 1927, s.1.

“Gazi Hazretleri Bugün Öğleye Kadar İstirahat Buyurmuşlardır, Kabul Ve İcra Buyuracakları Saatler Hakkında Öğleye Kadar Takrir Etmiş Bir Şey Yoktur”, Son Saat, 3 Temmuz, 1927, s.1.

“Gazi Hazretleri Bugün İstanbul’un Bazı Taraflarını Teşrif Buyuruyorlarmış” Son Saat, 4 Temmuz, 1927, s.1.

“Yunanistan ve Türkiye”, Son Saat, 4 Temmuz, 1927, s.3.

“Gazi Hazretleri Öğleye Kadar İstirahat Etmiştir, Öğleden Sonra Bazı Ziyaretleri Kabul Buyuracaktır” Son Saat, 3 Temmuz, 1927, s.1.

“Yugoslavyalılar Ahmet Zogo Bey’i Kaçırmaya Teşebbüs Etmiştir”, Son Saat, 5 Temmuz, 1927, s.1.

“Büyük Gazi”, Son Saat, 5 Temmuz, 1927, s.3.

“Gazi Reisi Cumhur Hazretleri Bugün İstirahat Bulunmuş Ziyaret Ve İcra Kabul Etmişlerdir”, Son Saat, 6 Temmuz, 1927, s.1.

“Sırpların Hala Hararetili Bir Surette Harp Hazırlıklarından Bahis Ediliyor”, Son Saat, 6 Temmuz, 1927, s.1.

“Mısır Kralı”, Son Saat, 6 Temmuz, 1927, s.1.

“Sırp-Türk Dostluğu”, Son Saat, 6 Temmuz, 1927, s.1.

“Gazi Hazretleri Dün Akşam Boğazda Motorla Bir Gezinti İcra Etti”, Son Saat, 7 Temmuz, 1927, s.1.

“Vaziyeti Siyasiyemiz; İntihap Faaliyetleri Hararetili Bir Devreye Girmiştir”, Son Saat, 6 Temmuz, 1927, s.1.

“Balkan Mümessilleri Dün Akşam Birbirine Girdi”, Son Saat, 7 Temmuz, 1927, s.1.

“Hariciye Ve Dahiliye Vekillerimiz İngiliz Gazetecilerle Görüşmüşler; Balkan Anlaşmasının Rehberi Biz Değiliz”, Son Saat, 7 Temmuz, 1927, s.1.

“Yunan Muallim Birliğinden Bir Heyet Gazi Hazretlerini Ziyaret İçin Kongreye Arz Edecektir”, Son Saat, 8 Temmuz, 1927, s.1.

“Fransa’da Askerlik” Son Saat, 8 Temmuz, 1927, s.1.

“Sanayi Mektebi İntihapları Bitirdi”, Son Saat, 8 Temmuz, 1927, s.1.

“Sırbistan Ve Yunanistan Eski İtilaf Tecdit Olunuyor”, Son Saat, 8 Temmuz, 1927, s.1.

“Maarif Faaliyeti”, Son Saat, 8 Temmuz, 1927, s.3.

“Yunan Hükümeti Orduda Kumandanları Değiştiriyor”, Son Saat, 8 Temmuz, 1927, s.3.

“Gazi Hazretleri Bugün Boğazda Bir Gezinti Yapacak”, Son Saat, 9 Temmuz, 1927, s.1.

“Mısır Kralı Fuat’a Avrupa’ Da Suikast Yapıldı”, Son Saat, 9 Temmuz, 1927, s.1.

“Şeyh Mahmut İngilizlerin Süleymaniye Valisi Mi Oluyor?”, Son Saat, 9 Temmuz, 1927, s.1.

“İsmet Paşa’dan”, Son Saat, 9 Temmuz, 1927, s.1.

“Hariciye Vekilimiz Öğlen Vakti Geldi”, Son Saat, 10 Temmuz, 1927, s.1

“İtalya ve Türkiye”, Son Saat, 10 Temmuz, 1927, s.1.

“Başvekilimiz”, Son Saat, 10 Temmuz, 1927, s.1.

“Iraklı Nazır Şehrimizde”, Son Saat, 11 Temmuz, 1927, s.1.

“Gazi Hazretleri”, Son Saat, 11 Temmuz, 1927, s.3.

“Bulgarlarla Müzakeremiz”, Son Saat, 11 Temmuz, 1927, s.3.

“Tayyare Cemiyeti”, Son Saat, 12 Temmuz, 1927, s.1.

“Merkez Kumandanı”, Son Saat, 12 Temmuz, 1927, s.1.

“Adliye Vekili”, Son Saat, 12 Temmuz, 1927, s.1.

“İntihap Mebussan Heyetinin Teftişi”, Son Saat, 12 Temmuz, 1927, s.1.

“Türkiye Ve İtalya” Son Saat, 13 Temmuz, 1927, s.1.

“Balkanların Silahı”, Son Saat, 13 Temmuz, 1927, s.1.

“Rusya ve İtalya”, Son Saat, 13 Temmuz, 1927, s.1.

“Bir İspanyol, Cemiyet Akvam İçin Yeni Esaslar Dahilinde Yıkılıp, Tekrar Kurulmasını İstemektedir”, Son Saat, 14 Temmuz, 1927, s.1.

“Bulgaristan Siyaseti, Milli Takım İçin Ne Derece Lazımdır”, Son Saat, 14 Temmuz, 1927, s.3.

“Ruusumat Avrupa’ya Yeni Mamur Gönderecek”, Son Saat, 16 Temmuz, 1927, s.1.

“Viyana’da Kızıl Diktatörlük Mü Tahsis Edildi”, Son Saat, 17 Temmuz, 1927, s.1

“Roma Müzakereleri”, Son Saat, 17 Temmuz, 1927, s.3.

“Bulgar İhtiyarlar Kongresinde Bazı Hadiseler Oldu”, Son Saat, 17 Temmuz, 1927, s.3.

“Avusturya İle Komşuları Arasındaki Menaklatın İnkıtaa Uğraması Üzerine İtalya Kabinesi Viyana’ya Bir Ultimate Gönderdi” Son Saat, 18 Temmuz, 1927, s.1.

“Türk- Rus Ve Türk- İtalya Münasebeti Mukayese Ediyor”, Son Saat, 19 Temmuz, 1927, s.1.

“Maliye Vekilimiz İstanbul’da Beklenirken Kara Köy’ den Bursa’ya Saptı”, Son Saat, 20 Temmuz, 1927, s.1.

“Avusturya Hadisesi”, Son Saat, 20 Temmuz, 1927, s.1.

“İtalya Avusturya’ya Bir Nota Daha Verdi”, Son Saat, 21 Temmuz, 1927, s.1

“Matbuat Kongresi”, Son Saat, 21 Temmuz, 1927, s.3.

“Suriye ve Yunanistan”, Son Saat, 21 Temmuz, 1927, s.1.

“Maliye Vekilimizin Bugün İstanbul’a Gelmesi Bekleniyor” Son Saat, 21 Temmuz, 1927, s.1.

“Maliye Vekili, Yarın Hareket Edecek Ve Doğru Paris’e Gidecektir”, Son Saat, 23 Temmuz, 1927, s.1.

“Sakat Roman Veliahtı, Romanya Tahtı Üzerinde Hakkı Olduğunu Söylüyor”, Son Saat, 23 Temmuz, 1927, s.1.

“Rus Petrollerine İngilizler Ve Amerikalılar Boykot Yaptılar”, Son Saat, 23 Temmuz, 1927, s.1.

“Hükümetimizin Ve Romanya’nın Münasebeti”, Son Saat, 23 Temmuz, 1927, s.1.

“İnkılap Sahasında”, Son Saat, 24 Temmuz, 1927, s.1.

“Kahire Sefirimiz”, Son Saat, 24 Temmuz, 1927, s.1.

“Dahiliye Vekilimiz Bu Akşam Bursa’dan Gelecektir”, Son Saat, 24 Temmuz, 1927, s.1

“Gazi Hazretleri”, Son Saat, 24 Temmuz, 1927, s.1.

“Gazi Hazretleri Dün Dolmabahçe’ de Meşgul Oldular”, Son Saat, 26 Temmuz, 1927, s.3.

“Bulgarlar”, Son Saat, 27 Temmuz, 1927, s.1.

“Dahiliye Vekilimiz Bu Sabah Bursa’ya Gitti”, Son Saat, 28 Temmuz, 1927, s.1.

“Erkanı Harbiye Vekilimizin Bugün Mülakat Programı Var” Son Saat, 28 Temmuz, 1927, s.1.

“Gazi’nin Hatıraları”, Son Saat, 28 Temmuz, 1927, s.3.

“Fevzi Paşa”, Son Saat, 29 Temmuz, 1927, s.1.

“Gazi’nin Hatıratı”, Son Saat, 31 Temmuz, 1927, s.3.

“Bulgaristan’da Çeteler Ve Hükümet Kuvvetleri Arasında Çekişmeler Yaşanmakta”, Son Saat, 31 Temmuz, 1927, s.3.

“Bulgar Türkleri” Son Saat, 1 Ağustos, 1927, s.1.

“İtalyan Kralının Seyahati” Son Saat, 1 Ağustos, 1927, s.1.

“Bulgar Kralı”, Son Saat, 1 Ağustos, 1927, s.1.

“Başvekilimiz”, Son Saat, 2 Ağustos, 1927, s.1.

“İngiliz Teşkilatı”, Son Saat, 2 Ağustos, 1927, s.3.

“Gazinin Hatıraları”, Son Saat, 2 Ağustos, 1927, s.3.

“Başvekilimiz”, Son Saat, 3 Ağustos, 1927, s.1.

“Suriye Hududumuzda”, Son Saat, 3 Ağustos, 1927, s.1.

“Gazi Hazretleri”, Son Saat, 4 Ağustos, 1927, s.1.

“Lotos Davası Esasında Fransızlar Müdafaaalarını Yaptılar; İki Gün Sonra Esir Bizdedir”, Son Saat, 5 Ağustos, 1927, s.1.

“Kadınlar Birliği”, Son Saat, 5 Ağustos, 1927, s.3.

“Türk Ocağı”, Son Saat, 5 Ağustos, 1927, s.3.

“Gazi Hazretleri”, Son Saat, 5 Ağustos, 1927, s.3.

“Yeni İran Sefiri”, Son Saat, 7 Ağustos, 1927, s.1.

“İskan Tahkikatı”, Son Saat, 7 Ağustos, 1927, s.1.

“Times Gazetesinde; Türk Cumhuriyeti”, Son Saat, 8 Ağustos, 1927, s.1.

“Ertuğrul Muhsin Son Saat İçin Hatırat Yazıyor”, Son Saat, 8 Ağustos, 1927, s.1.

“İran Ve Irak Hükümetleri”, Son Saat, 8 Ağustos, 1927, s.5.

“Gazi Hazretleri”, Son Saat, 9 Ağustos, 1927, s.3.

“Cemiyeti Akvam’ a Girmek İçin Yeniden Müracaatta Bulunmuşuz?”, Son Saat, 10 Ağustos, 1927, s.1.

“Tahran Sefirimiz”, Son Saat, 10 Ağustos, 1927, s.1.

“Lotos Davası”, Son Saat, 10 Ağustos, 1927, s.1.

“Gazi hazretleri”, Son Saat, 10 Ağustos, 1927, s.3.

“Sır- Bulgar hududunda”, Son Saat, 10 Ağustos, 1927, s.3.

“Yunanistan’da Siyasi Rezalet”, Son Saat, 10 Ağustos, 1927, s.3.

“Fransız Hakimi”, Son Saat, 11 Ağustos, 1927, s.3.

“İran Gazeteleri”, Son Saat, 11 Ağustos, 1927, s.3.

“Rus Filosu”, Son Saat, 11 Ağustos, 1927, s.3.

“Gazi Hazretleri”, Son Saat, 11 Ağustos, 1927, s.3.

“Talebe Kongresi”, Son Saat, 11 Ağustos, 1927, s.3.

“ Lotos Davası; son sözü biz söyledik, bekliyoruz”, Son Saat, 12 Ağustos, 1927, s.1.

“Gazi Hazretleri”, Son Saat, 12 Ağustos, 1927, s.3.

“Gazi Hazretleri”, Son Saat, 13 Ağustos, 1927, s.3.

“Gazi hazretleri”, Son Saat, 14 Ağustos, 1927, s.3.

“Yunan Kabinesi”, Son Saat, 14 Ağustos, 1927, s.3.

“Portekiz Nazırları”, Son Saat, 15 Ağustos, 1927, s.1.

“Gazi Hazretleri”, Son Saat, 15 Ağustos, 1927, s.3.

“Reisi Cumhuriyetimiz”, Son Saat, 16 Ağustos, 1927, s.3.

“Nafia Vekili”, Son Saat, 16 Ağustos, 1927, s.1.

4.5. 1928 Siyasi Haber Başlıkları

“Yunanistan Mühim kararlar aldı”, Son Saat, 17 Ağustos, 1928, s.1.

“Hariciye Vekilimize Macar Başvekilinin Cevabı”, Son Saat, 18 Ağustos, 1928, s.1.

“İngiltere ve İren Arasında Bir İtilaf Çıktı”, Son Saat, 18 Ağustos, 1928, s.1.

“Yenilenen Rakamlara Şimdiden Alışalım”, Son Saat, 18 Ağustos, 1928, s.2

“Yunanistan’da İntihap Başlıyor Şimdiden Fevkalade Tedbir Aldı”, Son Saat, 19 Ağustos, 1928, s.1.

“Hariciye Vekilimiz”, Son Saat, 19 Ağustos, 1928, s.1

“Yeni Harfler Öğrenenler Arasında Onlarda Var”, Son Saat, 19 Ağustos, 1928, s.2.

“Türkçe Gazete; Türkiye’de Yeni Harflerle Çıkarılan İlk Gazete”, Son Saat, 1 Ağustos, 1928, s.5.

“Yunanlar Mübadele Hakkındaki Bazı Fikirlerimizden Memnun Görünüyorlar”, Son Saat, 20 Ağustos, 1928, s.1

“İstikbal Bizimdir; Yeni Harflerle Yayımlanan İlk Yazı”, Son Saat, 21 Ağustos, 1928, s.1.

“İngiliz Ve Yunanlar”, Son Saat, 21 Ağustos, 1928, s.1.

“Yeni Alfabemizi Bir Ay Evvel Öğreniyoruz”, Son Saat, 21 Ağustos, 1928, s.2.

“Bugünden İtibaren Son Saat’in Üçüncü Sayfasında Yeni Harflerle Türkçe Dersleri Vardır”, Son Saat, 22 Ağustos, 1928, s.1.

“Venizelos Yunan Halkına Bir Beyanat Neşir Ederek Memnuniyetini Bildirdi”, Son Saat, 22 Ağustos, 1928, s.1.

“Bulgar Çetecileri”, Son Saat, 22 Ağustos, 1928, s.1.

“Son Saat’e Türkçe Dersleri-1”, Son Saat, 22 Ağustos, 1928, s.2.

“Yeni Harfler İçin Ankara’da İçtima Yapıldı”, Son Saat, 22 Ağustos, 1928, s.2.

“Venizelos Bazı Kanunları Çıkarır Çıkarmaz Avrupa’yı Dolaşmaya Gidiyor”,
Son Saat, 23 Ağustos, 1928, s.1.

“Son Saat’in Türkçe Dersleri -2” Son Saat, 23 Ağustos, 1928, s.2.

“Beyoğlu Semtinde Yeni Harfler”, Son Saat, 24 Ağustos, 1928, s.1.

“Gazi Hazretleri Tekirdağ’da”, Son Saat, 24 Ağustos, 1928, s.1.

“Son Saat’te Türkçe Dersleri-3”, Son Saat, 24 Ağustos, 1928, s.2.

“Ankara’da Yeni Harfler”, Son Saat, 24 Ağustos, 1928, s.2.

“Gazimiz Hoca Efendiye Eski Harflerle Bir Cümle Yazdırdılar”, Son Saat, 25 Ağustos, 1928, s.1.

“Gazi Hazretleri Dün Gece Yatta Kaldı”, Son Saat, 25 Ağustos, 1928, s.1.

“Son Saat Gazetesinde Türkçe Dersleri-4”, Son Saat, 26 Ağustos, 1928, s.1.

“Türkiye ve Yunanistan”, Son Saat, 27 Ağustos, 1928, s.1.

“Çekoslovakya Hırvatların Ayrılmalarına Meydan Vermek İstemiyor; Şark Demir Yollarında Gaza İlan Edilip Edilmeyeceği Bugün Belli Olacak” Son Saat, 27 Ağustos, 1928, s.1.

“Son Saat Gazetesinde Türkçe Dersleri-5” Son Saat, 27 Ağustos, 1928, s.2.

“İngiltere ve İran”, Son Saat, 27 Ağustos, 1928, s.2.

“Yeni Harfler ve Kitapevlerinin Durumu Ne olacak?”, Son Saat, 28 Ağustos, 1928, s.1.

“Son Saat Gazetesinde Türkçe Dersleri-6”, Son Saat, 28 Ağustos, 1928, s.2.

“Venizelos; Türk-Yunan Dostluğunun Tahkik Edeceğini Ve Maziye Unutmanın Lazım Geldiğini Söylüyor”, Son Saat, 29 Ağustos, 1928, s.1.

“Bulgaristan Ve Yunanistan’daki Arkadaşlarımızda Yeni Harflerin Tebligatını Onaylamıştır”, Son Saat, 29 Ağustos, 1928, s.1.

“Son Saate Türkçe Dersleri-7”, Son Saat, 29 Ağustos, 1928, s.2.

“ Sırbistan, Arnavutların Krallık İlanın Protesto Edecek”, Son Saat, 30 Ağustos, 1928, s.1.

“İtalya, Türk- Yunan Dostluğu İçin Ne Düşünüyor?”, Son Saat, 30 Ağustos, 1928, s.1

“Sırlar, Memleketin Parçalanmaya Çalışıldığı İddiası İle Hırvatların Yeni Reisi Hakkında Takip Başlatmıştır,” Son Saat, 30 Ağustos, 1928, s.1.

“Divan Adaleti Lehimizde Karar Verdi”, Son Saat, 30 Ağustos, 1928, s.1.

“Gazi 30 Ağustos Baş Komutanlık Meydan Muharebesi Hakkındaki İhtisaslarını Dün Akşam Muhabirimize Şu Cümlelerle Anlattı”, Son Saat, 31 Ağustos, 1928, s.1.

“Gazimizin Yeni Harflerle Yazdığı Bu Cümleleri Okuyucularımıza Klişe Halinde Takdim Ediyoruz” Son Saat, 31 Ağustos, 1928, s.1.

“Zafer Günü Gazi Vatanın Her tarafında Askeri Merasimler Düzenlendi”, Son Saat, 31 Ağustos, 1928, s.1.

“Venizelos, Yunanistan İle Aramızda Geniş Esaslara Dayalı Bir Dostluk Antlaşması Misakı Taraftarıymış”, Son Saat, 1 Eylül, 1928, s.1.

“Cemiyeti Akvam, Mübadele Komisyonuna Bazı Önerilerde Bulunuyor, Son Saat, 1 Eylül, 1928, s.1.

“Gazi Hazretlerinin Seyahat Tarihleri”, Son Saat, 1 Eylül, 1928, s.1.

“Rus Emvali” Son Saat, 1 Eylül, 1928, s.3.

“Yunan İşgalleri”, Son Saat, 1 Eylül, 1928, s.3.

“Fransızlar Suriye Komiserliği Tayin Ediyor”, Son Saat, 2 Eylül, 1928, s.1.

“Müsteşarklar Kongresine Giden Papalık Heyetinin Reisi Türk İmiş”, Son Saat, 2 Eylül, 1928, s.1.

“ Zafer Bayramı Kutlamaları”, Son Saat, 1 Eylül, 1928, s.2.

“Gazi Hazretleri Dün Çanakkale’yi Ziyaret Ettikten Sonra Rumeli Sahiline Geçtiler, Harp Meydanını Ziyaret Etti”, Son Saat, 3 Eylül, 1928, s.1.

“Bugün Yeni Harflerle Yazmaya Başlıyoruz, Okuyucumuz Pratik Yapacak”, Son Saat, 5 Eylül, 1928, s.1.

“Başvekilimiz ve Dahiliye Vekili Bugün Ankara’ya Mı Gelecek?”, Son Saat, 5 Eylül, 1928, s.1.

“İtalyan Gazeteleri Kellogg- Birand Misakı İle Alay Ediyor”, Son Saat, 7 Eylül, 1928, s.1.

“9 Eylül Sergisi İlk Defa İzmir’de Açılacak”, Son Saat, 8 Eylül, 1928, s.1.

“Gazimizin Seyahati”, Son Saat, 9 Eylül, 1928, s.1.

“İzmir’in Kurtuluşu”, Son Saat, 10 Eylül, 1928, s.1.

“Türkiye ve Yunanistan”, Son Saat, 10 Eylül, 1928, s.1.

“Yeni Harflerimiz Sinemada Da Yer Buldu”, Son Saat, 11 Eylül, 1928, s.1.

“Tayyare Piyangosu”, ”, Son Saat, 11 Eylül, 1928, s.1.

“İsmet Paşaya Gönderilen Mektup”, Son Saat, 12 Eylül, 1928, s.1.

“Gazimizin Seyahati”, Son Saat, 13 Eylül, 1928, s.1.

“Maarif Vekilinde Kısa Sürede Mühim Bir İçtima Yapılacak Ve Bütün Memurların Kısa Sürede Yeni Harfleri Öğrenme Kararı Alınacaktır”, Son Saat, 13 Eylül, 1928, s.1.

“Telgrafhane Yeni Harflere Hazırdır, Ancak Alınacak Ücretlerde Tereddüt Vardır”, Son Saat, 14 Eylül, 1928, s.1.

“Gazinin Şehrimizden Ayrılışı”, Son Saat, 14 Eylül, 1928, s.1.

“Gazi Hazretleri bu Sabah Karadan Ve Denizden Gazetemize Cihan Değer Bir İltifatta Bulundular, Bugün Samsun Ve Sinop’u Şereflendirmektedir”, Son Saat, 16 Eylül, 1928, s.1.

“Gazi Hazretleri Sinop’tan Ayrılmış Bulunmaktadırlar”, Son Saat, 12 Eylül, 1928, s.1.

“Cemiyeti Akvam Umumhanelerin Kaldırılmasını İstiyor”, Son Saat, 21 Eylül, 1928, s.1.

“Ankara’daki İçtima”, Son Saat, 21 Eylül, 1928, s.1.

“Yeni Harflerle Memurlar”, Son Saat, 21 Eylül, 1928, s.1.

“Ankara Bugün Sürur İçinde Büyük Gazinin Vürudunu Beklemektedir, Şehir Gelin Gibi Donanmıştır”, Son Saat, 22 Eylül, 1928, s.1.

“Gazi Hazretleri”, Son Saat, 23 Eylül, 1928, s.1.

“Siyasi Faaliyet”, Son Saat, 23 Eylül, 1928, s.2.

“Başvekilimiz Gönderdiği Bir Mektup İle Mösyö Venizelos’u Ankara’ya Davet Etmiştir”, Son Saat, 27 Eylül, 1928, s.1.

“İtalya, Türk-Yunan Müzakerelerinin Neticesinden Nikbindir”, Son Saat, 26 Eylül, 1928, s.1.

“Ankara 26 Eylül Tarihli Hamiyeti Milliye Gazetesinin İstihbaratına Göre; Hükümet Millet Meclisinden Türk Harflerinin Tatbiki Görüşüldü” Son Saat, 27 Eylül, 1928, s.1.

“Gazi Yakında Konya’ya Bir Gezi Tahsis Edecektir”, Son Saat, 28 Eylül, 1928, s.1.

“Venizelos Sırbistan İle Anlaşacaktır”, Son Saat, 28 Eylül, 1928, s.1.

“Meclis Reisi Kazım Paşa Teftişini Bitirerek Balıkesir’e Dönmüştür Ve Yeni Harflerin Sürati İntişarından Memnundur”, Son Saat, 30 Eylül, 1928, s.1.

“Yuna Sefiri Atina’ya Çağırıldı”, Son Saat, 1 Teşrinievvel, 1928, s.1

“Yeni Harfleri Öğrenenler Gold Şmit Mektebi’ de Var”, Son Saat, 1 Teşrinievvel, 1928, s.1

“Kazım Paşa Yeni Harfler Hakkındaki İrşada Devam Ediyor”, Son Saat, 2 Teşrinievvel, 1928, s.1

“Önümüzdeki Sene İktisadi Siyasetimizin Veçhesi Tamamen Taayyün Etmiş Olacak Ve Feyizli Bir Devrenin Başladığına Şahit Olacağız”, Son Saat, 3 Teşrinievvel, 1928, s.1

“Mübadele Murahhasımız Kesin Talimatla Geldi, Tarafların Teklifi Ankara’da Görüşüleceğinden Burada Müzakeresine Lüzum Yoktur” Son Saat, 4 Teşrinievvel, 1928, s.1

“Dil Encümeni”, Son Saat, 4 Teşrinievvel, 1928, s.1

“Mösyö Venizelos Yine Güzel Bir Nutuk Söyledi, Bu Sözler Samimi Hislerinin Tercümanı Olsun” Son Saat, 5 Teşrinievvel, 1928, s.1

“Yunanlar memnun”, Son Saat, 5 Teşrinievvel, 1928, s.1

“İsveç’te Yapılan Tarih Kongresi Raporu Hazırlandı”, Son Saat, 5 Teşrinievvel, 1928, s.1

“Irak’a Yeni Komiser Gidiyor”, Son Saat, 5 Teşrinievvel, 1928, s.3.

“Mösyö Venizelos Diyor Ki; Ankara’da Müzakerelerin Son Bulmasını Umut Ediyorum”, Son Saat, 6 Teşrinievvel, 1928, s.1.

“Harflerimiz Son Vaziyet Şayanı Şükrandır”, Son Saat, 6 Teşrinievvel, 1928, s.2.

“Yeni Kanunlarımız”, Son Saat, 6 Teşrinievvel, 1928, s.2.

“Yunanistan’ı Himaye”, Son Saat, 7 Teşrinievvel, 1928, s.1.

“Memleketimizin Her Taraftaki Harf Seferberliğine Bir İntiba”, Son Saat, 8 Teşrinievvel, 1928, s.1.

“Venizelos’u Davet”, Son Saat, 10, Teşrinievvel, 1928, s.1.

“Türkiye ve Bulgaristan”, Son Saat, 13 Teşrinievvel, 1928, s.1.

“Bulgaristan Hükümeti Ankara’daki Sefirine Türkiye İle Yapılacak Dostluk Ve Hakem Muahedesi Hakkında Proje Yolladı”, Son Saat, 16 Teşrinievvel, 1928, s.1.

“Venizelos’un Seyahati”, Son Saat, 16 Teşrinievvel, 1928, s.1.

“Mussolini, Türk-Yunan İlişkisi Hakkında Konuştu”, Son Saat, 17 Teşrinievvel, 1928, s.1.

“Balkanlardaki Son Vaziyet ve Sırp Kabinesi” Son Saat, 17 Teşrinievvel, 1928, s.2.

“Yeni Arnavutluk Kralı Vaftiz Mi Edilmiş”, Son Saat, 17 Teşrinievvel, 1928, s.3.

“Çin Hükümeti”, Son Saat, 17 Teşrinievvel, 1928, s.3.

“Yeni Harfler”, Son Saat, 19 Teşrinievvel, 1928, s.1.

“Türkiye Ve Yunanistan”, Son Saat, 23 Teşrinievvel, 1928, s.1.

“Atina İle Müzakerelerimiz Devam Etmektedir Eğer Anlaşırsak Ayrıca Birde Yolcu İtilafı Yapılacak,” Son Saat, 27 Teşrinievvel, 1928, s.1.

“Büyük Başladığın Cumhuriyeti Kutlarız,” Son Saat, 29 Teşrinievvel, 1928, s.1.

“Yunanlar Müzakereyi Onaylıyorlar,” Son Saat, 29 Teşrinievvel, 1928, s.1.

“İran’da Hükümete Karşı Umumi Seferberlik Mi Yapılmaktadır,” Son Saat, 31 Teşrinievvel, 1928, s.1.

“İstanbul’da Cumhuriyet Bayramı,” Son Saat, 31 Teşrinievvel, 1928, s.1.

“Ankara’da Kutlamalar Nasıl Başladı Nasıl Bitti?”, Son Saat, 31 Teşrinievvel, 1928, s.1.

“Türkiye Cemiyeti Akvama Ne Şartla Dahil Olabilir?”, Son Saat, 4 Teşrinisani, 1928, s.1.

“Romanya’da Ne oluyor?”, Son Saat, 4 Teşrinisani, 1928, s.1.

“Türkiye-Yunan Müzakeratı Bu Defa Müspet Bir Netice Verecek Mi?”, Son Saat, 5 Teşrinisani, 1928, s.1.

“Sırbistan Yeniden Karışacak Mı?”, Son Saat, 4 Teşrinisani, 1928, s.1.

“Girit’e Gayri Mübadiller,” Son Saat, 4 Teşrinisani, 1928, s.1.

“Teşviki Sanayi Kanunundan istifade Eden Ve Etmeyenler Hakkında Bir Karar Verilecektir” Son Saat, 8 Teşrinisani, 1928, s.1.

“Mussollini Ne Diyor?”, Son Sa

at, 8 Teşrinisani, 1928, s.1.

“ Öz Türk Harflerini Öğrenmeyen Kalmıyor,” Son Saat, 10 Teşrinisani, 1928, s.1.

“İngilizler Hakikati Anladılar: Galip, Mağlup Yoktur, Eğer Böyle Bir Fark Gözetmeye Edersek Dünya Düzelmeye Diyorlar” Son Saat, 11 Teşrinisani, 1928, s.1.

“Fransızlara Göre Türk Yunan Müzakeratı Bu Defa Netice Verecektir” Son Saat, 14 Teşrinisani, 1928, s.1.

“Kral Gezmekte Zago İtalya’ya Gidiyor,” Son Saat, 20 Teşrinisani, 1928, s.1.

“Yunanistan Hava Teşkilatına Büyük Bir Önem Vermektedir, Yeni Tayyare Fabrikalarının Tesisatı Yapılmaktadır”, Son Saat, 1 Kânunuevvel, 1928, s.1

SONUÇ

Tarih arşivinin irdelenmesi sonucunda, gazeteler yazılı basının en önemli araçları olarak karşımıza çıkmaktadır. Son Saat gazetesinin 1925-1928 seneleri arasındaki mevcut nüshalara taranarak bu dönemde gerçekleşen; 1925 Şeyh Sait İsyanı, 1925 tekke ve zaviyelerin kaldırılması, 1925 Şapka İnkılabı, 1926 Medeni Kanun'un kabul edilmesi ve 1928 Harf İnkılabı gibi döneme tesir eden önemli olaylar Son Saat gazetesinin objektifinden ele alınarak incelenmiştir. Fakat 1926 senesinin mevcut nüshalarının çoğuna ulaşamadığı için İzmir Suikastı gibi önemli bir olay çalışmaya detaylı olarak dahil edilememiştir. Yine gazetenin transkript sürecinde gazete sayfaları aşırı derece yıpranmış olduğu için özellikle kenar sütunlarda yer alan haberlerden yeterince yararlanılmamıştır.

Gazetenin haber objektifliğini tespit etmek için gazetenin yayın kadrosunun biyografisi detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Gazetesinin kurucu kadrosuna mensup olan Hakkı Tarık US 'un Milli Mücadeleye ve Türk parlamentosuna katkıları yine Selim Ragıp Emeç'in siyasi kimliği ve Ali Ekrem Uşaklıgil'in haber muhabirlik geçmişi, gazetesinin yayın kimliğini açık bir şekilde ortaya koymuştur. Sonuç olarak da yapılan analizler sonucunda Son Saat gazetesinin iktidara yakın bir yayın politikası izlediği tespit edilmiş ve gazetenin finansmanın ise hükümet ve Hakkı Tarık Us'un olduğu kanısına varılmıştır.

1925-1928 yılları arasında yaşana iç siyasi gelişmeler ise Son Saat gazetesinin objektifine şu şekilde yansımıştır;

13 Şubat 1925 yılında yaşanan Şeyh Sait İsyanı 16 Marttan itibaren okuyucuya sunulmuştur. Yaşanan bu ayaklanma gün gün bütün detayları ile zengin karikatür ve görseller eşliğinde gazetede yer almıştır. Gazetenin, adeta Diyarbakır'ın yerel gazetesi gibi yayın yaptığı göze çarpmaktadır. Son Saat'e, Şeyh Sait İsyanı ile ilgili yayınladığı haber demeçlerine, Türk İnkılabını ve Türkiye milletinin bağımsızlığını pekiştiren makaleler eşlik etmiş ve Türk siyasetinin başarısı ön plana çıkarılmıştır. Şeyh Sait İsyanı sonrasında da İstiklal Mahkemeleri'nin yargılanma süreci de bütün detayları ile gazetede yer almıştır. Sonuç olarak bir bütünün parçaları yan yana geldiğinde, gazetenin bu isyana "Kürt İslam Ayaklanması" anlamı yüklediği söylenilebilir. Çünkü bu isyanın çıkış nedeni hem Kürt milliyetçiliğine dayandırılmış hem de isyanın halifelik kaldırılmasına tepki olarak yapıldığı iddia edilmiştir.

Şeyh Sait isyanı sonucunda Türkiye iç güvenliğine öncelik verdiğinden Musul'un İngiltere'ye ait olduğu kabul edilmiştir. Bu haber bütün detayları ile gazetede zengin karikatürler eşliğinde yer almıştır. Ancak dış politika başlığında incelenen bir başlık olduğu için detaylı olarak ele alınmamıştır. Yine Şeyh Sait ve arkadaşlarının son duruşmasında, teke ve zaviyelerin isyandaki rolü göz önünde bulundurulmuştur. Bu kurumlar için halkın dini duygularını istismar ettiği gerekçesi ile kapatılma kararı alınmıştır. Son Saat gazetesi bu haberi ayrı bir başlık altında sunmamıştır. Şeyh Sait'in son duruşmasında alınan bu karar, mahkeme süreci ile beraber paylaşılmıştır. Fakat bu süreç, daha sonra gazete tarafından yakından takip edilmiştir. Hükümetin tekke ve zaviyelere ait binaları teftiş ve değerlendirme süreci de Son Saat gazetesinde yer almıştır. Şeyh Sait isyanı nedeni ile kapatılan TCF'nin kapanma süreci gazete sayfalarının kenar sütununda yer aldığından transkript edilememiştir. Ancak TCF'nin kapatılmasında etkili bir olay olan Sivas Kâtibi olan Fethi Bey'in İstiklal Mahkemesi'nde yargılanma süreci bütün detayları ile incelenmiştir. 1 Kasım 1925 yılında gerçekleştirilen Şapka İnkılabı da en çok ses getiren inkılaplardan biri olmuştur. Ana muhalefet Şapka İnkılabı'nı hem maddi hem de manevi olarak eleştiri hedefine almıştır. Ancak Son Saat, oluşturulan bu tabuları kıran bir yayın politikası izlemiştir. Mesela Ucuz şapka reklamlarına sürekli olarak gazetede yer verilmiş ve şapkayı daha cazip göstermek adına şapka tanıtımlarını yapmıştır. Yine yıllık şapka ithalat ve ihracatına yönelik bilgelere yer vermiştir. Yerli şapka üretimine yönelik yapılan girişimler de bütün detayları ile gazetede paylaşılmıştır. Şapkanın eğitime hayatına yansımaları, ilerde yapılacak olan kıyafet düzenlemesine dair hükümetin yayınladığı bildiriler ve okulların şapkaya karşı olan tutumu da yayınlanan haberler arasında göze çarpmaktadır.

1926 yılında Laiklik yolunda yapılan en önemli girişimlerden biri de 17 Şubat 1926'da Medeni Kanun'un kabul edilmesidir. Bu kanun kabul edilmesi ile Osmanlı Dönemi'nden beri kullanılan Mecelle yürürlükten kalkmıştır. Son Saat gazetesi bu gelişmeyi, gazetede Medeni Kanun tanıtımını yaparak yer vermiştir. Kadın-erkek eşitliğini vurgulayarak Mecelle'yi de dönemin şartlarına cevap vermeyen köhne bir kanun olarak tanımlamıştır.

1 Kasım 1928 yılında ise Harf İnkılabı yapılmıştır. Son Saat gazetesi, bu kanun henüz mecliste resmileşmeden harfleri tanıtma rolünü üstlenmiştir. Hatta "Öz Türkçe

Dersleri” başlığı adı altında halka düzenli olarak gazete üzerinden Türkçe dersleri verilmiş ve dersleri takip eden okuyucuların pratik yapmaları için de Latince fıkra ve hikâyeler de gazetede paylaşılmıştır. Son Saat, bununla da yetinmemiştir. Harf İnkılabı ile beraber yurtiçi gezisine kara tahtasıyla alfabeleri tanıtmak için çıkan Mustafa Kemal’i yakın takip ederek okuyucuyu her durumdan haberdar etmiştir. Mesela Atatürk’ün 30 Ağustos Zafer Bayramı söyleyişinin de bulunan Son Saat’in, Mustafa Kemal’in Latin alfabesi ile duygularını anlattığı el yazsını halka klişe bir şekilde hediye olarak verildiği görülmektedir. Ayrıca gazete, Harf İnkılabı resmi olarak gerçekleştikten sonra da yurt içinde başlatılan okuma yazma seferberliğini de yakından takip ederek halkı var olan durumdan haberdar etmiş ve bu amaç için açılan dersliklerinin reklamını sürekli olarak yapmıştır. Sonuç olarak da Harf İnkılabı’nı bütün olumlu tarafları ile okuyucuya sunmuştur.

Meclisten çıkan bu kanun sonucunda 1929’dan itibaren bütün süreli yayınlar için Latin alfabesi ile yayın yapma zorunluluğu getirilmiştir. Bu zorunluluk ile beraber birçok gazete, günlük satış tirajları düştüğü için yayın hayatına veda etmiştir. Son Saat gazetesi de bu gazeteler arasında yer almıştır.

1925-1928 yılları arasında yayın yapan Son Saat gazetesi gerçekleştirilen inkılapların reklamını yapan bir gazete niteliğine sahiptir. Ayrıca Takriri Sükûn Dönemi’nde de hükümetin güdümünde olan tek sesli basına hizmet eden bir gazete olarak karşımıza çıkmaktadır. Sonuç olarak ortaya atılan bu çalışmanın içeriği ve konuların derinlik sınırı, Son Saat gazetesini paylaştığı haberlere paralel olarak belirlenmiştir. Bu çalışmayı farklı kılan şey ise 1925-1928 arasında yaşanan iç siyasi olayların Son Saat gazetesinin objektifinden ortaya atılarak siyaset ve basın ilişkisi üzerinden değerlendirilmesi olmuştur.

KAYNAKÇA

a. Süreli ve Tetik Eserler

- Akandere, Osman, (2001), *Atatürk'ün İzmir Basın Toplantısı (16-17 Ocak 1923) ve Bu Toplantıda Verilen Önemli Mesajlar*, Selçuk İletişim Dergisi, Cilt 2, Sayı 1.
- Andrew Mango, *Atatürk Modern Türkiye'nin Kurucusu*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2021, s. 465.
- Apaydın, Cem, (2017), Belgeler Işığında Tekke, Zaviye ve Türbelerin Kapatılması Üzerine Bir Değerlendirme, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, 1/2, Cilt 16, Sayı:32.
- Armaoğlu, Fahir, (2017), *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1789-1914*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Atatürk, Mustafa Kemal, (1982), *Nutuk Cilt I 1920-1927*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Atatürk, Mustafa Kemal, (1982), *Nutuk Cilt II 1920-1927*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, (1989), Atatürk Araştırma Merkezi, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Atay, Falih Rıfkı, (2020), *Çankaya*, Pozitif Yayınevi, İstanbul.
- Aybars, Ergün, (2012), *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Zeus Kitap Evi, İzmir.
- Aybars, Ergün, (2018), *İstiklal Mahkemeleri*, Doğan Yayıncılık, İstanbul.
- Aydemir, Şevket Süreyya, (2019), *Tek Adam Mustafa Kemal 1922-1938, Cilt III*, Remzi Kitapevi, İstanbul.
- Aydın, Mahir, Filiz, Cengiz, (2009), Kendi Kaynağından İttihat ve Terakki, *Tarih Dergisi*, Sayı 46, İstanbul.
- Aydın, Mehmet Akif, (2003), *Mecelle-i Ahkam-ı Adliye*, TDV İslam Ansiklopedisi 28.Cilt, Ankara.
- Aysal, Necdet, (2011), Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Giyim ve Kuşamda Çağdaşlaşma Hareketleri, *Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, Bahar Dönemi, Cilt X, Sayı 22.

Balcıoğlu, Mustafa, (2019), *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-I*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *Meclisi Vükela Mazbata Müsveddeleri*, Belge 49, No: 251.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *Osmanlı Ordu-yu Humayunu Başkumandanlığı Vekaleti*, Dosya No: 54/2, Belge No:342984.

Bengi, Hilmi, (2012) Tarihsel Süreç İçinde Anadolu Ajansı'nın Özgün Kurumsal Yapısı (1920-211), *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Güz Dönemi, Sayı 50.

Berkes, Niyazi, (2017), *Türkiye 'de Çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Bostancı, Mustafa, (2015), *Sosyal Medya ve Siyaset*, Palet Yayınları, Konya.

Bruinesssen, Martin Van, (2018), *Ağa Şeyh Devlet*, İletişim Yayınları, İstanbul.

Buttanrı, Müzeyyen, (2003), İkdâm Gazetesinin Kültür Hayatımızdaki Yer, Şekil ve İçerik Özellikleri (1894-1900), *Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 4, Sayı 1 Haziran.

Cebesoy, Ali Fuat, (2011), *Siyasi Hatıratlar Büyük Zaferden Lozan'a Lozan'dan Cumhuriyet'e Cilt I-III*, Temel Yayınları, İstanbul.

Cemal, Behçet, (1955), *Şeyh Said İsyanı*, Sel Yayınları, İstanbul.

Çakır, Ali, (2017), İkdâm Gazetesi Muharrirleri ve Diğer Çalışanları Hakkında Bir Değerlendirme, *Middle Black Sea Journal of Communication Studies*, Cilt 2, Sayı 2.

Çakmak, Fevzi, (2019), Milli Mücadele Dönemi Türk Mizahında Muhalif Bir Kimlik: Ali Kemal, *Tarih İnceleme Dergisi*, Cilt 34, Sayı 2.

Dağlar, Oya, (2008), II. Meşrutiyet'in İlanın İstanbul Basınındaki Yansımaları (1908), *İstanbul Üniversitesi Siyasi Bilimler Fakültesi Dergisi*, No. 38, İstanbul.

Demir, Kenan, (2014), Osmanlı'da Basının Doğuşu ve Gazeteler, *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 5.

Demirbacak, Ayşe, (2019), İkinci Meşrutiyet Dönemi Mizah Basınına Genel Bir Bakış, *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, Yıl 2019, Cilt 3, Sayı 1.

Demirkol, Gökhan, (2015), Kurtuluş Savaşı'nda Mizahın İki Cephesi: Güler yüz, Aydede'ye Karşı, *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, Güz Dönemi, Sayı 41.

- Deniz, Önder, (2019), *Basın Özgürlüğünün Yüzyılı 1864-1964*, Kriter Yayınları, İstanbul.
- Eroğlu, Hamza, (2003), Türkiye Cumhuriyetinin İlanı, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt 19, Sayı 56.
- Erol, Salih, (2019), Türk Basın Tarihinde İbrahim Şinasi Efendi ve Tasvir-i Efkâr Gazetesi, *Tarih ve Gelecek Dergisi*, Cilt 5, Sayı 2.
- Ersal, Aytekin, (2015), *Şeyh Sait'ten Dersim'e Cumhuriyetin Şark Meselesi*, Tarihçi Kitapevi Yayınları, İstanbul.
- Eryaman, Ayşe, (2020), 1909 Matbuat Kanunu Matbuat Hürriyeti Getirdi mi? İkinci Meşrutiyet Osmanlı Meclisi Mebussan' ında "Matbuat Hürriyet" Tartışmaları (1909-1914), *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı 48, Güz Dönemi.
- Girgin, Atilla, (2019), *Türkiye'de Yerel Basın*, Der Yayınları, İstanbul.
- Goloğlu, Mahmut, (2006), *Milli Mücadele Tarihi II Sivas Kongresi*, İstanbul.
- Goloğlu, Mahmut, (2007), *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-I 1924-1930 Devrimler ve Tepkiler*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Goloğlu, Mahmut, (2008), *Milli Mücadele Tarihi-I Erzurum Kongresi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Gündüz, Tufan, (2012), *Osmanlı Tarihi El Kitabı*, Grafiker Yayınları, Ankara.
- Gündüz, Uğur, (2018), *Osmanlıdan Günümüze Basın ve Modernleşme*, İmge Kitapevi, Ankara.
- Güneş, İhsan, (2017) *Atatürk Dönemi Türkiye'sinde Milletvekilli Genel Seçimleri (1919-1935)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Güngörmez, Bengül, (2002), Kitle İletişim Araçları Siyaset ve Propaganda, *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, Yıl 3, Sayı 3.
- Güz, Nurettin, Bayhan, Gamze, (2016), İlk Muhalif Gazete Olarak İbret, *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1.
- Hacıİbrahimoğlu, Işıl Çakan, (2021), *Devrimci Meclis II. TBMM (1923- 1927)*, İstanbul.
- Hale, William, (2003), *Türk Dış Politikası 1774- 2000*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları
- Hayta, Necdet, Ünal, Uğur, (2014), *Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri*, Gazi Kitapevi, Ankara.
- Huyugüzel, (2010), Ömer Faruk Tanin, TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 39, İstanbul.

- İlyas, Ahmet, Çoban, Ebru,(2020), *CHP Genel Sekreterlik Büroları*, Kadim Yayınları, Ankara.
- İnal, Ayfer,(1960), Roma’da Kağıt ve Kütüphane, *Türk Kütüphaneciliği Dergisi*, Cilt 9, Sayı 3-4.
- İnalcık, Halil, (2018), *Devlet-i Aliye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar Cilt IV*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- İnan, Afet, (1956), *Atatürk ve Demokrasi*, Belleten, Cilt.XXIII, Sayı 89.
- İnan, Afet, (2018), *Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- İnan, Arı, (2018), *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Jeltyakov, A.D., (1972), *Türkiye’nin Sosyo-Politik ve Kültürel Hayatında Basın, (1729-1908)*, Nauka Yayınevi, Moskova.
- Jwaideh, Wadie (2018), *Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi Kökenleri ve Gelişimi*, İletişim yayınları.
- Kalafat, Yaşar, (1992), *Şark Meselesi Işığında Şeyh Said Olayı, Karakteri, Dönemindeki İç ve Dış Olaylar, Boğaziçi İlmi Araştırmalar Serisi:II*, Boğaziçi Yayınları, Ankara.
- Kansu, Mazhar Müfit, (2019), *Erzurum’dan Ölümüne Atatürk’le Beraber Cilt II*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Kansu, Mazhar Müfit, (2019), *Erzurum’dan Ölümüne Kadar Atatürk’le Beraber, Cilt.I*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Kasım, Metin, (2011), Hitler Döneminde Propaganda Aracı olarak Radyo, *Selçuk İletişim Dergisi*, Cilt 6, Sayı 4.
- Kaya, Mehmet Ali, (2015), *İlk Çağ Tarih ve Uygarlığı*, Pegem Akademi, Ankara
- Kerimoğlu, Hasan, (2015), *II. Meşrutiyet Döneminde İttihat ve Terakki Muhalifi Bir Gazete: Sadayı Millet*, Cilt 30, Sayı 1.
- Kısakürek, Necip Fazıl, (2017), *Son Devrin Din Mazlumlari*, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul.
- Koloğlu, Orhan, (2020), *Osmanlı’dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi*, Pozitif Yayınevi, Ankara.
- L. Celeveland, William, (2008), *Agora Kitaplığı*, İstanbul.

- Mazıca, Nurşen, (1996), 1930'a Kadar Basının Durumu ve Matbuat Nizamnamesi, *Atatürk Yolu Dergisi*, Cilt 5, Sayı 18.
- Mumcu, Uğur,(1998), *Kürt İslam Ayaklanması, Um:ag Vakfı Yayınları*, İstanbul.
- Nalcıoğlu, Belkıs Ulusoy, (2005), Tanzimat Dönemi Türk Gazeteciliği ve Türk Basının İlkleri, *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 7, Sayı 14.
- Neriman Ersoy Hacısalihoğlu, (2018), *Türk Basın Tarihi Cilt II*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara,.
- Neziroğlu, İrfan, (2015), *İstiklal Mahkemeleri Cilt I*, TBMM Basın Yayın ve Halkla İlişkiler Başkanlığı Basımevi, Ankara.
- Olson, Robert, (1992), Kürt Milliyetçiliğinin Kaynakları ve Şeyh Sait İsyanı 1880-1925, Özge Yayınları, Ankara.
- Özalp, Ömer Hakan, (2017), *Türk'ün Başına Gelen Şapka Meselesi (Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi)*, Derin Tarih Kültür Yayınları, İstanbul.
- Özbey, Mustafa, Baykal, Hülya, Baykal, Tan, (2016), *Basın Yönetiminde Sansür ve Mütareke Dönemi Basın*, Minel Yayınları, Ankara.
- Özçelik, Nazmi (2011), *İlk Çağ Tarihi ve Uygarlığı*, Nobel Yayınları, Ankara.
- Özdemir, Şaban,(2020), *Unutulmuş Gazeteciler ve Unutulmaz Hatıralar*, Çolpan Yayınları, Ankara.
- Özkandaş, Yaşar, (2019), *Bir Dönemin En Başat Siyasal Çizgisi; Kemalizm*, Siyasal Kitapevi, Ankara.
- Roberts, J.M., (2015) *Avrupa Tarihi*, İnkılap Kitap Yayınevi, İstanbul.
- S.N. Kramer, (1990), *Tarih Sümer'de Başlar*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Sarıçam, İbrahim, Erşahin, Seyfettin, (2011), *İslam Medeniyeti Tarihi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.
- Schipper, Mineke,(2020), *Giyinmenin Kısa Tarihi*, Destek Yayınları, İstanbul.
- Selek, Sabahattin, (2018), *İsmet İnönü Hatıralar*, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Sertel, Zekeriya, (2019), *Hatırladıklarım*, Can Yayınları, İstanbul, 2019.
- Sezer, Selim, (2017), Volkan Gazetesinde 31 Mart Vakası, *Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 5, Sayı 2.
- Sezgin, Suat, (2007), *Türkiye'de Yerel Basın*, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- Sheldon, Garrett Ward, (2005), *Atatürk ve Jefferson Siyasal Felsefeleri*, Nokta Kitapevi, İstanbul.

- Sina Akşin, (2021), *Kısa Türkiye Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Şahin, Emine, (2017), Tanzimat'tan Meşrutiyet'e Osmanlı'da Mizah basını, *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 7, Sayı 2.
- Şapolyo, Enver Behnan, (1976), *Türk Gazetecilik Tarihi ve Her Yönü ile Basın*, Güven Matbaası, Ankara.
- Şimşir, N.Bilal, (2008), *Türk Yazı Devrimi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara,
- Ayhan, Bünyamin, (2009), *Atatürk ve Basın*, Palet Yayınları, Konya.
- Tayyib Yusuf, (2011), *Tercümân-ı Ahvâl Gazetesi Üzerine Bir Değerlendirme*, MSGÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 2011,Cilt 3, Sayı 3.
- TBMM Zabıt Ceridesi Devre II, Cilt 15, 43. İçtima, 29 Teşrinievvel 1339.
- TBMM Zabıt Ceridesi Devre II, Cilt 3, 43. İçtima, 19 Teşrinievvel 1339.
- Tekeli, Sevim Esin Kaya, Melek Dosay, Remzi Demir, Hüseyin G. Topdemir, Yavuz Unat, Ayten Koç Aydın, (2011), *Bilim Tarihine Giriş*, Nobel Yayıncılık, Ankara.
- Toker, Metin, (1998), *Şeyh Sait ve İsyanı*, Yenigün Haber Ajansı Yayıncılık, İstanbul.
- Toprak, İzzet, (2014), *Türk ve Batı Kamuoyunda Milli Mücadele*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Toprak, Zafer, (2017), *Türkiye'de Yeni Hayat İnkılap ve Tramva 1908-1928*, Doğan Kitap Yayınevi, İstanbul.
- Tuncay, Mete, (1981), *Türkiye Cumhuriyet'inde Tek Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931)*, Yurt Yayınları, Ankara.
- Turan, Şerafettin, (2018), *Türk Devrim Tarihi Yeni Türkiye'nin oluşumu (1923-1928)*, Bilgi Yayın Evi, Ankara.
- Tütengil, Cavit Orhan, (2008), *Yeni Osmanlılardan Bu Yana İngiltere'de Türk Gazeteciliği 1867-1967*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Yahya Akyüz (2012), *Türk Eğitim Tarihi*, Pegem Akademi Yayınları, Ankara.
- Yalman, Ahmet Emin, (2018), *Modern Türkiye'nin Gelişim Sürecinde Basın 1831-1913*, Türkiye İş Kültür Yayınları, İstanbul.
- Yasemin Doğaner, (2012), *Hürriyet ve Modernleşme Enstrümanı Olarak Osmanlı'da Basın*, Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt 29, Sayı 1.

Yıldırım, Hüseyin, (1992), *İrade-i Milliye Gazetesi*, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt 8, Sayı 23.

YILDIRIM, Sema, ZEYNEL, Behçet Kemal, (2010) *TBMM Albümü 1920-2010 2. CİLT*, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Bakanlıklar, Ankara.

Yılmaz, Ayşegül, (2019), Cumhuriyet Döneminde İttihatçılık Bağlamında Son Posta Gazetesi, *Vakanüvis Araştırma Dergisi*, Cilt 4, Sayı 1.

Yüksel, Süheyla, (2020), Osmanlı Basının İlk Döneminde Gazete Mukaddimleri, Türk Bilimi Araştırmaları, Güz Dönemi, Sayı 48.

Zürcher, Erik J, (2015), *Osmanlı İmparatorluğundan Atatürk Türkiye' sine Bir Ulusun İnşası Jön Türk Mirası*, Akılçelen Kitaplar, Ankara.

b. İnternet Kaynakları

AboutHakkıTarıkUs(İnTurkish),http://www.tufts.ac.jp/common/fs/asw/tur/htu/hakki_tarik_us.html, (Erişim Tarihi; 15. 05. 2020)

Hakkı Tarık Us Collection. <http://www.tufts.ac.jp/common/fs/asw/tur/htu/>, (Erişim Tarihi; 16. 04.2020)

Anadolu Ajansı, <https://www.aa.com.tr/tr/p/tarihce>, (Erişim Tarihi; 28.03.2021)

Toprak, İzzet *Milli Mücadele Dönemi Basın*, Atatürk Ansiklopedisi, https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/Mill%C3%AE_M%C3%BCcadele_Bas%C4%B1n%C4%B1 (Erişim Tarihi; 28.03.2021)

Selahattin Öztürk, Abdurrahman M. Hacıismailoğlu, *Us Hakkı Tarık (1889-1956)*, TDV İslam Ansiklopedisi Cilt 42, İstanbul, 2012, s. 188. <https://islamansiklopedisi.org.tr/us-hakki-tarik>, (Erişim Tarihi; 15. 05. 2020)

Öztürk, Selahattin *Hakkı Tarık Us (1889-1956)*, Atatürk Ansiklopedisi. [https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/index.php?title=Hakk%C4%B1_Tar%C4%B1k_Us_\(1889-1956\)&mobileaction=toggle_view_desktop](https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/index.php?title=Hakk%C4%B1_Tar%C4%B1k_Us_(1889-1956)&mobileaction=toggle_view_desktop)

Güler, Ali, Molla Sait, Atatürk Ansiklopedisi, https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/Sait_Molla (13.04.2020)

(Erişim tarihi; 20.03.2020)

(Erişim Tarihi; 15. 05. 2020)

15 Temmuz Darbesinde Kritik Noktalarda Neler Yaşandı? BBC News, <https://www.bbc.com/turkce/resources/idd-sh/temmuz-darbe-girisimi>

c. Gazeteler

Aydede, 2 Kânunusani, 1338, 3 Cemaziyelevvel, 1340 (1922), No.1.

Diken, 1 Kânunusani, 1919, No.5.

Hâkimiyeti Milliye Gazetesi, 10 Kânunusani, 1337

İkdam, 29 Şubat, 1889

İradeyi Milliye Gazetesi, 18 Zilhicce, 1337, 14 Eylül, 1335, No.1 Alemdar, 12 Cemaziyelahir, 1339, 20 Şubat, 1922.

Mizan, 27 Safer, 1304, 25 Kasım, 1886, No.6, s. 1.

Peyam-ı Sabah, 9 Rebiülahir 1338, Kânunusani, 1336, No.1

Serveti Fünun Mecmuası, 10 Eylül, 1325, Cilt 37, No 955.

Son Saat Gazetesi, 10 Mart, 1925.

Son Saat Gazetesi, 16 Mart, 1925.

Son Saat Gazetesi, 17 Mart, 1925.

Son Saat Gazetesi, 18 Mart, 1925.

Son Saat Gazetesi, 20 Mart, 1925.

Son Saat Gazetesi, 21 Mart, 1925.

Son Saat Gazetesi, 22 Mart, 1925.

Son Saat Gazetesi, 25 Mart, 1925.

Son Saat Gazetesi, 27 Mart, 1925.

Son Saat Gazetesi, 28 Mart, 1925.

Son Saat Gazetesi, 29 Mart, 1925.

Son Saat Gazetesi, 29 Mart, 1925.

Son Saat Gazetesi, 30 Mart, 1925.

Son Saat Gazetesi, 1 Nisan, 1925.

Son Saat Gazetesi, 2 Nisan, 1925.

Son Saat Gazetesi, 3 Nisan, 1925.

Son Saat Gazetesi, 4 Nisan, 1925.

Son Saat Gazetesi, 5 Nisan, 1925.

Son Saat Gazetesi, 6 Nisan, 1925.

Son Saat Gazetesi, 7 Nisan, 1925.

Son Saat Gazetesi, 9 Nisan, 1925.

Son Saat Gazetesi, 10 Nisan, 1925.

Son Saat Gazetesi, 14 Nisan, 1925.

Son Saat Gazetesi, 15 Nisan, 1925.

Son Saat Gazetesi, 16 Nisan, 1925.

Son Saat Gazetesi, 16 Nisan, 1925.

Son Saat Gazetesi, 17 Nisan, 1925.

Son Saat Gazetesi, 3 Mayıs, 1925.

Son Saat Gazetesi, 6 Mayıs, 1925.

Son Saat Gazetesi, 7 Mayıs, 1925.

Son Saat Gazetesi, 11 Mayıs, 1925.

Son Saat Gazetesi, 12 Mayıs, 1925.

Son Saat Gazetesi, 17 Mayıs, 1925.

Son Saat Gazetesi, 18 Mayıs, 1925.

Son Saat Gazetesi, 18 Mayıs, 1925.

Son Saat Gazetesi, 19 Mayıs, 1925.

Son Saat Gazetesi, 19 Mayıs, 1925.

Son Saat Gazetesi, 20 Mayıs, 1925.

Son Saat Gazetesi, 28 Mayıs, 1925.
Son Saat Gazetesi, 31 Mayıs, 1925.
Son Saat Gazetesi, 2 Haziran, 1925.
Son Saat Gazetesi, 3 Haziran, 1925.
Son Saat Gazetesi, 8 Haziran, 1925.
Son Saat Gazetesi, 30 Haziran, 1925.
Son Saat Gazetesi, 31 Ağustos, 1925.
Son Saat Gazetesi, 1 Eylül, 1925.
Son Saat Gazetesi, 2 Eylül, 1925.
Son Saat Gazetesi, 3 Eylül 1925.
Son Saat Gazetesi, 3 Eylül, 1925.
Son Saat Gazetesi, 4 Eylül, 1925.
Son Saat Gazetesi, 6 Eylül, 1925.
Son Saat Gazetesi, 9 Eylül, 1925.
Son Saat Gazetesi, 10 Eylül, 1925.
Son Saat Gazetesi, 11 Eylül, 1925.
Son Saat Gazetesi, 13 Eylül, 1925.
Son Saat Gazetesi, 15 Eylül, 1925.
Son Saat Gazetesi, 16 Eylül, 1925.
Son Saat Gazetesi, 19 Eylül, 1925.
Son Saat Gazetesi, 19 Eylül, 1925.
Son Saat Gazetesi, 25 Eylül, 1925.
Son Saat Gazetesi, 27 Eylül, 1925.
Son Saat Gazetesi, 10 Ekim, 1925.
Son Saat Gazetesi, 1 Teşrinievvel, 1925.
Son Saat Gazetesi, 9 Teşrinievvel, 1925.

Son Saat Gazetesi, 21 Teşrinievvel, 1925.

Son Saat Gazetesi, 3 Mart, 1926.

Son Saat Gazetesi, 10 Mart, 1926.

Son Saat Gazetesi, 15 Mart, 1926.

Son Saat Gazetesi, 23 Teşrinisani, 1926.

Son Saat Gazetesi, 28 Teşrinisani, 1926.

Son Saat Gazetesi, 29 Teşrinisani, 1926.

Son Saat Gazetesi, 17 Mart, 1927.

Son Saat Gazetesi, 18 Mart, 1927.

Son Saat Gazetesi, 3 Nisan, 1927.

Son Saat Gazetesi, 5 Mayıs, 1927.

Son Saat Gazetesi, 13 Mayıs, 1927.

Son Saat Gazetesi, 18 Ağustos, 1928.

Son Saat Gazetesi, 21 Ağustos, 1928.

Son Saat Gazetesi, 23 Ağustos, 1928.

Son Saat Gazetesi, 28 Ağustos, 1928.

Son Saat Gazetesi, 16 Eylül, 1928.

Son Saat Gazetesi, 27 Eylül, 1928.

Son Saat Gazetesi, 30 Eylül, 1928.

Son Saat Gazetesi, 1 Ekim, 1928.

Son Saat Gazetesi, 10 Kasım, 1928.

Son Saat Gazetesi, 17 Kasım, 1928.

Son Saat Gazetesi, 19 Kasım, 1928.

Son Saat Gazetesi, 2 Teşrinievvel, 1928.

Son Saat Gazetesi, 19 Teşrinievvel, 1928.

Son Saat Gazetesi, 4 Teşrinisani, 1928.

Tanin, 15 Recep, 1326, 2 Ağustos, 1908, No.2.

Türkçe İstanbul, 23 Rebiülahir 1337, 26 Kanunisani 1335, No.62.

برخی سینه نویمو ۵۵

مجلس وادارتهای استانی و محلی : یک سال باقی
فرمان استانی و محلی : یک سال باقی

استاندارد
۱۳۲۱
سال
۱۲
مهر

عاصیلر کولیسرلندن شیخ شمس الدین دیار بکره کتیرلری واستجاب ایلدی

شیخ شمس الدین دیار بکره کتیرلری واستجاب ایلدی

استاندار آریسنده لولط جانی بکره کتیرلری واستجاب ایلدی

جاهدلیک

حاکمیت ملیله و اهدلی

تخلیل ایلدی

آریسنده لولط جانی بکره کتیرلری واستجاب ایلدی

توقیف ایلدی

بعضی کتیرلر و اهدلی

دعوت ایلدی

آریسنده لولط جانی بکره کتیرلری واستجاب ایلدی

جاهدلیک

حاکمیت ملیله و اهدلی

تخلیل ایلدی

آریسنده لولط جانی بکره کتیرلری واستجاب ایلدی

مصر سفیری جمعه ارتسی کونی کیدیور

مصر سفیری جمعه ارتسی کونی کیدیور

آریسنده لولط جانی بکره کتیرلری واستجاب ایلدی

مصر سفیری جمعه ارتسی کونی کیدیور

مصر سفیری جمعه ارتسی کونی کیدیور

آریسنده لولط جانی بکره کتیرلری واستجاب ایلدی

مصر سفیری جمعه ارتسی کونی کیدیور

مصر سفیری جمعه ارتسی کونی کیدیور

آریسنده لولط جانی بکره کتیرلری واستجاب ایلدی

روزنامه کیهان - شماره ۸۲ - ۱۷ فروردین ۱۳۳۲ - سال ۹ - خرداد ۱۳۳۲

روزنامه کیهان - شماره ۸۲ - ۱۷ فروردین ۱۳۳۲ - سال ۹ - خرداد ۱۳۳۲

شیخ محمد قاضی کلم بوگون بایرن و بریدلر، مدتی مجموع عصیان اولدرمه مؤثر اولان ترابانه داخل دعوا ایلدیردی، کلمی اخذول قییم ترابک و نهریل انکدرلر نفاعت حاصل اولدو، ذوالکده جلب اولدو، بایرن یانی با ایدی. کلم هائی بوضوحه فرارسی بوردی.

ایران حکومتی ایر

اختلافی ندر؟

ایران حکومتی ایر... اختلافی ندر؟

ایران حکومتی ایر... اختلافی ندر؟

ایران حکومتی ایر... اختلافی ندر؟

کلمونک فرانسی

رومبارانک فرای

کلمونک فرانسی... رومبارانک فرای

کلمک مانق

کلمک مانق

کلمک مانق... کلمک مانق

کلمک مانق

کلمک مانق

کلمک مانق... کلمک مانق

کلمک مانق

کلمک مانق

کلمک مانق... کلمک مانق

کلمک مانق... کلمک مانق

شماره ۳۲۱۲
پنجشنبه ۲۱ تیر ۱۳۴۱
۱۳۴۱

ساعت

روزنامه

شماره ۳۲۱۲
پنجشنبه ۲۱ تیر ۱۳۴۱
۱۳۴۱

پولیس ایلمی شمع مریه ایلمه آل چکدر یلشدی

عمر بکه مقفش حسنی بکک تحقیقاتی نتیجه سنده ایلشدن آل چکدر یلشدی

قادیلر وشاقه

ایندرمه عدلر تابقه کیمچکل

رؤشک تصفییه سی

مصدار لر بوصاصده برامجام عقده اینیلر

مر کچ ایلمن کچکدر یلشدی
قادیلر وشاقه
رؤشک تصفییه سی

مر کچ ایلمن کچکدر یلشدی
قادیلر وشاقه
رؤشک تصفییه سی

مر کچ ایلمن کچکدر یلشدی
قادیلر وشاقه
رؤشک تصفییه سی

مر کچ ایلمن کچکدر یلشدی
قادیلر وشاقه
رؤشک تصفییه سی

مر کچ ایلمن کچکدر یلشدی
قادیلر وشاقه
رؤشک تصفییه سی

مر کچ ایلمن کچکدر یلشدی
قادیلر وشاقه
رؤشک تصفییه سی

مر کچ ایلمن کچکدر یلشدی
قادیلر وشاقه
رؤشک تصفییه سی

مر کچ ایلمن کچکدر یلشدی
قادیلر وشاقه
رؤشک تصفییه سی

مر کچ ایلمن کچکدر یلشدی
قادیلر وشاقه
رؤشک تصفییه سی

مر کچ ایلمن کچکدر یلشدی
قادیلر وشاقه
رؤشک تصفییه سی

مر کچ ایلمن کچکدر یلشدی
قادیلر وشاقه
رؤشک تصفییه سی

مر کچ ایلمن کچکدر یلشدی
قادیلر وشاقه
رؤشک تصفییه سی

مر کچ ایلمن کچکدر یلشدی
قادیلر وشاقه
رؤشک تصفییه سی

مر کچ ایلمن کچکدر یلشدی
قادیلر وشاقه
رؤشک تصفییه سی

مر کچ ایلمن کچکدر یلشدی
قادیلر وشاقه
رؤشک تصفییه سی

مر کچ ایلمن کچکدر یلشدی
قادیلر وشاقه
رؤشک تصفییه سی

شماره ۱۶۵
پنجشنبه ۱۶ شهریور ۱۳۱۶
قیمت ۱۰۰ ریال
محل انتشار: تهران
تلفن: ۱۰۰۰

روزنامه
ساعت

انتشاری
روزانه

مهمیت اقوام ایرانی
مانیا و اختلال
رنگه اولاماز
آنگارک: بهار اولاماز
دوایان: ایلان اولاماز

آنگارک: بهار اولاماز

مهمیت اقوام ایرانی
مهمیت اقوام ایرانی را باید در نظر گرفت. این اقوام در طول تاریخ ایران نقش مهمی داشته‌اند و باید به آن‌ها توجه ویژه داشت. در این مقاله به بررسی اهمیت این اقوام و نقش آن‌ها در تاریخ ایران خواهیم پرداخت.

تکامل همه حال قایم‌الدین
تکامل خلیفه خلقی محمود و آیدال باغقدر
آنگارک: بهار اولاماز

آنگارک: بهار اولاماز

تکامل همه حال قایم‌الدین
تکامل همه حال قایم‌الدین را باید در نظر گرفت. این قایم‌الدین در طول تاریخ ایران نقش مهمی داشته‌اند و باید به آن‌ها توجه ویژه داشت. در این مقاله به بررسی اهمیت این قایم‌الدین و نقش آن‌ها در تاریخ ایران خواهیم پرداخت.

طافریز بازرگانی و دوره
پری غزل آغشدر
آنگارک: بهار اولاماز

آنگارک: بهار اولاماز

طافریز بازرگانی و دوره
طافریز بازرگانی و دوره را باید در نظر گرفت. این بازرگانی در طول تاریخ ایران نقش مهمی داشته‌اند و باید به آن‌ها توجه ویژه داشت. در این مقاله به بررسی اهمیت این بازرگانی و نقش آن‌ها در تاریخ ایران خواهیم پرداخت.

امین یک ده
شایقه کیدی
آنگارک: بهار اولاماز

آنگارک: بهار اولاماز

امین یک ده
امین یک ده را باید در نظر گرفت. این یک ده در طول تاریخ ایران نقش مهمی داشته‌اند و باید به آن‌ها توجه ویژه داشت. در این مقاله به بررسی اهمیت این یک ده و نقش آن‌ها در تاریخ ایران خواهیم پرداخت.

مهمیت اقوام ایرانی
مانیا و اختلال
رنگه اولاماز
آنگارک: بهار اولاماز
دوایان: ایلان اولاماز

آنگارک: بهار اولاماز

مهمیت اقوام ایرانی
مهمیت اقوام ایرانی را باید در نظر گرفت. این اقوام در طول تاریخ ایران نقش مهمی داشته‌اند و باید به آن‌ها توجه ویژه داشت. در این مقاله به بررسی اهمیت این اقوام و نقش آن‌ها در تاریخ ایران خواهیم پرداخت.

تکامل همه حال قایم‌الدین
تکامل خلیفه خلقی محمود و آیدال باغقدر
آنگارک: بهار اولاماز

آنگارک: بهار اولاماز

تکامل همه حال قایم‌الدین
تکامل همه حال قایم‌الدین را باید در نظر گرفت. این قایم‌الدین در طول تاریخ ایران نقش مهمی داشته‌اند و باید به آن‌ها توجه ویژه داشت. در این مقاله به بررسی اهمیت این قایم‌الدین و نقش آن‌ها در تاریخ ایران خواهیم پرداخت.

طافریز بازرگانی و دوره
پری غزل آغشدر
آنگارک: بهار اولاماز

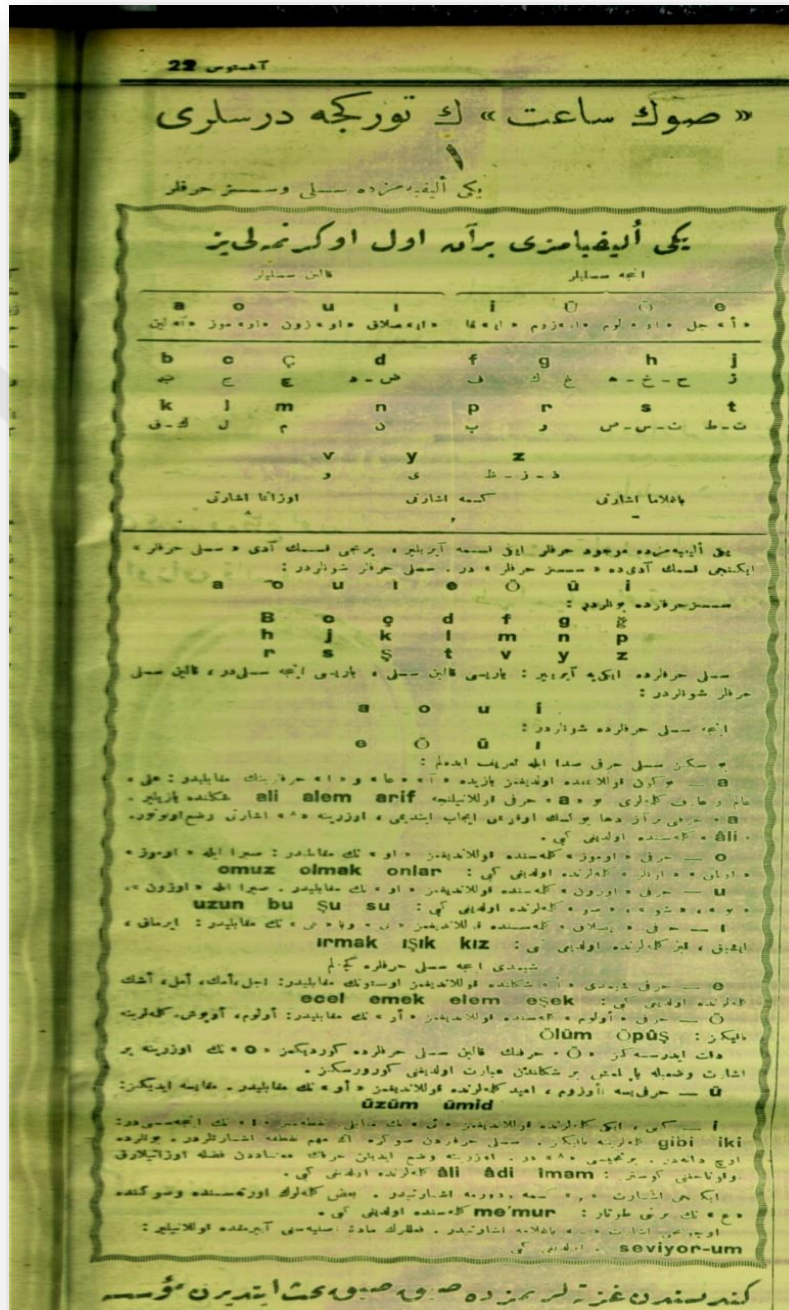

آنگارک: بهار اولاماز

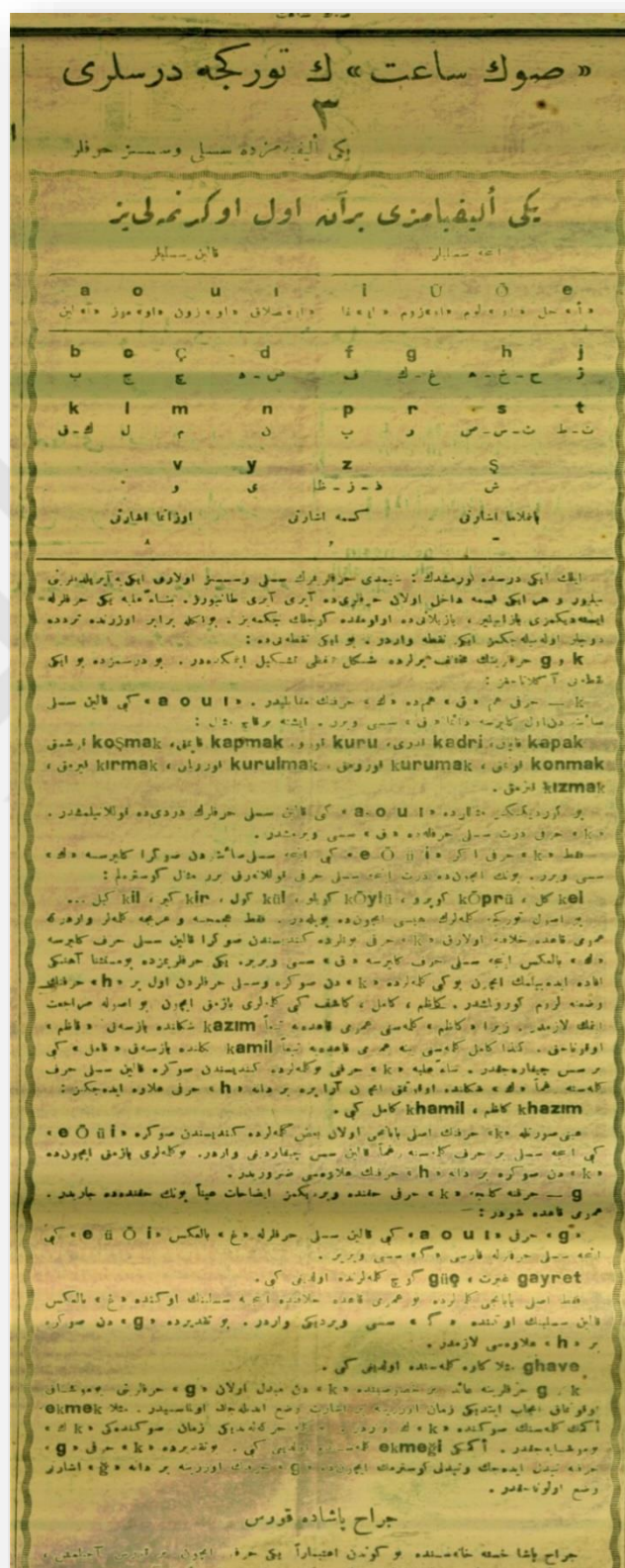
طافریز بازرگانی و دوره
طافریز بازرگانی و دوره را باید در نظر گرفت. این بازرگانی در طول تاریخ ایران نقش مهمی داشته‌اند و باید به آن‌ها توجه ویژه داشت. در این مقاله به بررسی اهمیت این بازرگانی و نقش آن‌ها در تاریخ ایران خواهیم پرداخت.

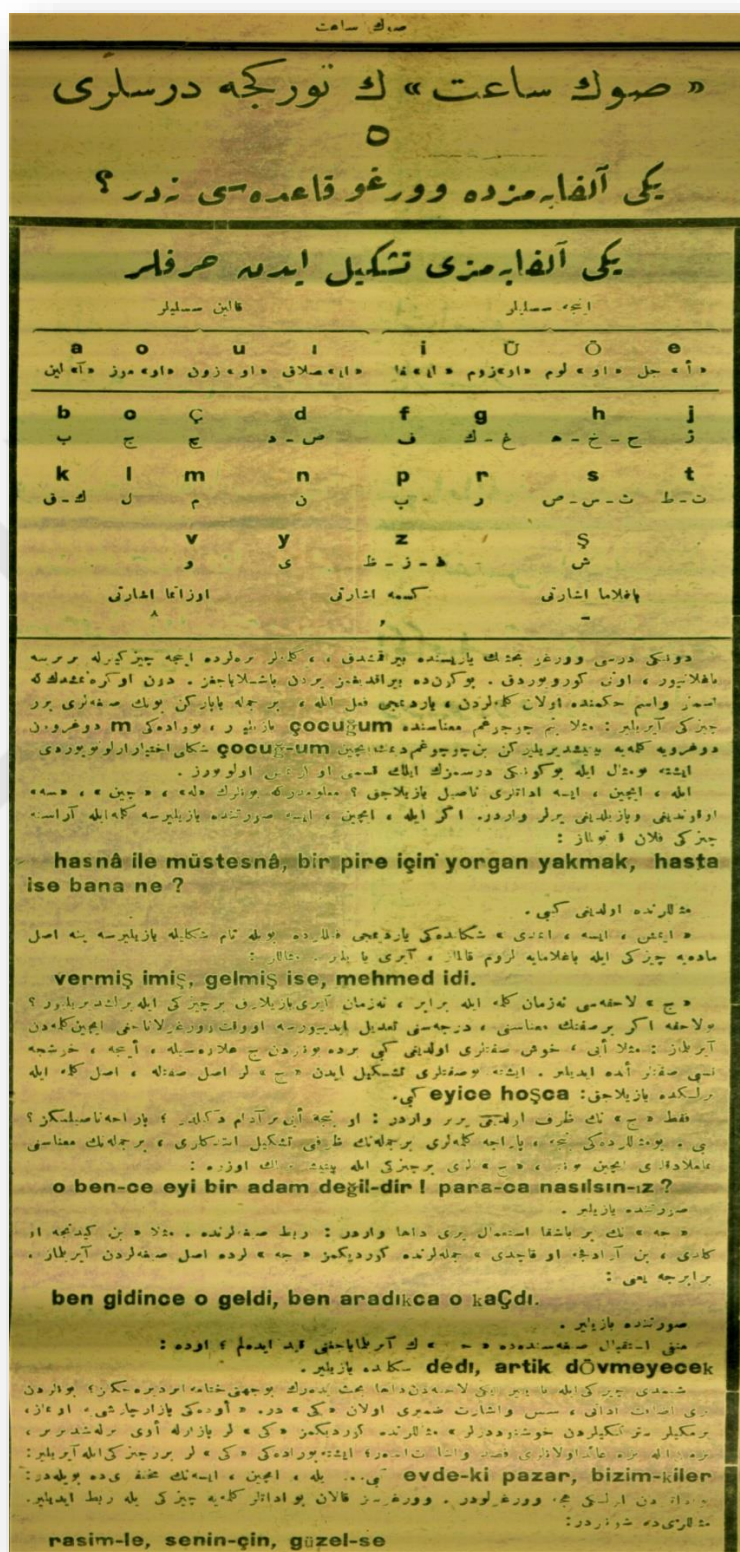
امین یک ده
شایقه کیدی
آنگارک: بهار اولاماز

آنگارک: بهار اولاماز

امین یک ده
امین یک ده را باید در نظر گرفت. این یک ده در طول تاریخ ایران نقش مهمی داشته‌اند و باید به آن‌ها توجه ویژه داشت. در این مقاله به بررسی اهمیت این یک ده و نقش آن‌ها در تاریخ ایران خواهیم پرداخت.

ساعت

تاریخ: 1302
شماره: 1289
تاریخ: 1302
شماره: 1289

پیکر کوی حوا

پیکر کوی حوا در حواله حوا...

پیکر کوی حوا

پیکر کوی حوا در حواله حوا...

پیکر کوی حوا

پیکر کوی حوا در حواله حوا...

Meclis reisi Khazim Pş. mülhakattaki teftişini bitirerek Balıkesire dönmüştür. Yeni harflerin sürati intişarından pek memnundur

بکی رومانی

بکی رومانی در حواله رومانی...

ایران شاهی

ایران شاهی در حواله ایران...

آلمان کیموری

آلمان کیموری در حواله آلمان...

کاتم پاشا

کاتم پاشا در حواله کاتم...

فری بوط سالیسی

فری بوط سالیسی در حواله فری...

سالمونک مقاراری

سالمونک مقاراری در حواله سالمونک...

میکر ماماریری

میکر ماماریری در حواله میکر...

فری بوط سالیسی

فری بوط سالیسی در حواله فری...

سالمونک مقاراری

سالمونک مقاراری در حواله سالمونک...

فادیه و کلی بنیر ایشی
استانبول غزینعلی
اولاد ایشی بی بی، بی بی، بی بی
فرستادن ایران و استانبول

مدله ساعت
اصطلاحی و ساعت
مدله ساعت
مدله ساعت

یشتیچی قرعه
تیر ۲۵
تیر ۲۵
تیر ۲۵

مژده بو یوک غازی (ایزیت) دن حرکت ایتدی، استانبول یولنده در
داندو کیرک یاز، غازی استانبول کیرک استانبول، مواضعت استانبول حرکت ایتدی، استانبول یولنده در
داندو حرکت ایتدی، استانبول یولنده در

ایزیت درآی
کیرک غازی
کیرک غازی
کیرک غازی
کیرک غازی

مژده بو یوک غازی (ایزیت) دن حرکت ایتدی، استانبول یولنده در
داندو کیرک یاز، غازی استانبول کیرک استانبول، مواضعت استانبول حرکت ایتدی، استانبول یولنده در
داندو حرکت ایتدی، استانبول یولنده در

ایزیت درآی
کیرک غازی
کیرک غازی
کیرک غازی
کیرک غازی

سورت قصصده (ایزیت) کیده
محرر لرین غازی کیم سولامت و درکت
نقصه یوقی قانلر لرین یلدر یسولر

اینگنال شیشیلری یوبساج حرکت
اینگنال یوقی قانلر لرین یلدر یسولر
اینگنال یوقی قانلر لرین یلدر یسولر

اینگنال یوقی قانلر لرین یلدر یسولر
اینگنال یوقی قانلر لرین یلدر یسولر
اینگنال یوقی قانلر لرین یلدر یسولر

ایزیت درآی
کیرک غازی
کیرک غازی
کیرک غازی
کیرک غازی

ایزیت درآی
کیرک غازی
کیرک غازی
کیرک غازی
کیرک غازی

ایزیت درآی
کیرک غازی
کیرک غازی
کیرک غازی
کیرک غازی

ایزیت درآی
کیرک غازی
کیرک غازی
کیرک غازی
کیرک غازی

